

KAIKKI KANSANKIRKON PUOLESTA

Todellisuuden sosiaalinen rakentuminen ja Suomen evankelis-luterilaisen
kirkon strategiat

KAI PELTONEN
Tampereen yliopisto
Yhteiskunta- ja kulttuuritieteiden yksikkö
Porin yksikkö
Sosiologian pro gradu – tutkielma
Helmikuu 2014

PELTONEN, KAI: Kaikki kansankirkon puolesta. Todellisuuden sosiaalinen rakentuminen ja Suomen evankelis-luterilaisen kirkon strategiat

Pro gradu – tutkielma, 256 s.

Sosiologia

Ohjaaja: Antti Saloniemi

helmikuu 2014

Tutkielmassa tarkastellaan Suomen evankelis-luterilaisen kirkon (Selk) strategioita tiedonsosiologisen teorian viitekehyksessä. Selk on tuottanut sitä kokonaisuutena koskevia strategiadokumentteja 1980-luvulta alkaen. Strategiatuotannon taustan muodostaa suomalaisen yhteiskunnan nopea modernisoituminen ja pluralisoituminen toisen maailmansodan jälkeen, joka eri tavoin alkoi heikentää Selk:n perinteistä asemaa suomalaista uskonnollisuutta hallitsevana ja suomalaiskansalliseen identiteettiin kiinteästi kytkeytyvänä kansankirkkona. Erityinen ongelma oli kiihtyvä jäsenkato. Tutkielman lähdemateriaali on jaoteltu kolmeen ryhmään: varsinaiset strategiat ja niihin rinnastuvat dokumentit (*Kirkko 2000*, *Seurakunta 2000*, *Kirkon suunta 2000*, *Seurakuntalaisten kirkko*, *Läsnäolon kirkko* luonnosmateriaaleineen, *Meidän kirkko* oheismateriaaleineen), Selk:n tulevaisuuden visiointiin keskittyneet asiakirjat sekä dokumentit, jotka on laadittu ohjaamaan Selk:n piirissä viime vuosina voimistunutta seurakuntarakenteiden muutosta.

Tutkielmassa etsitään vastausta kahteen kysymykseen: Millaisena uskonnollista todellisuutta rakentavana ja ylläpitävänä instituutiona Selk strategioissaan näyttäytyy tiedonsosiologisesta perspektiivistä ja miten Selk strategioissaan asemoituu suhteessa sekularisaatioksi kutsuttuun yhteiskunnan, instituutioiden ja yksilön maallistumiskehitykseen? Tutkimuksen teoriaperustan muodostavat Peter L. Bergerin ja Thomas Luckmannin teos *The Social Construction of Reality: A Treatise in the Sociology of Knowledge* (1966; suomeksi *Todellisuuden sosiaalinen rakentuminen*) sekä Bergerin tältä pohjalta julkaisema uskontososiologinen tutkimus *The Sacred Canopy* (1967). Lähdeaineiston sisällöllinen analyysi perustuu Bergerin ja Luckmannin luomaan tiedonsosiologiseen käsitejärjestelmään. Huomiota kiinnitetään erityisesti siihen, miten strategioissa käsitellään ja tuotetaan niitä todellisuuden sosiaalisen rakentumisen elementtejä, joita tiedonsosiologisessa teorianmuodostuksessa kutsutaan symboliuniversumiksi, legitimaatioiksi, plausibiliteettistruktuuriksi ja *social engineering* – prosesseiksi.

Lähdeaineiston analysointi osoittaa, että Selk:n strategiat ovat voimakkaaseen muutokseen joutuneen uskonnollisen instituution itsesäilytysmateriaalia, jonka avulla se pyrkii pysäyttämään itselleen epäedullisen toimintaympäristön muutoksen tai ainakin ylläpitämään perinteistä asemaansa mahdollisimman pitkään. Kansankirkon säilyttämispyrkimyksen osalta Selk:n strategioiden yleiskuva on selkeä ja johdonmukainen, vaikka strategiat tiedonsosiologisen käsitteistön valossa osoittautuvat keskenään osin hyvinkin erilaisiksi dokumenteiksi. Strategioiden tapa käsitellä sekularisaatiota tuo konkreettisesti esiin, miten strategisten toimintamallien valinta ja perustelut nousevat kansankirkon säilyttämisen ja Selk:n organisaation toimintakelpoisuuden turvaamisen motiiveista. Tämä tapahtuu tilannekohtaisia legitimaatioita hyödyntämällä, vaikka ne perustuisivatkin keskenään ristiriitaisiin oletuksiin siitä, millä tavoin uskonnollisen instituution tulisi toimia pluralisaation ja sekularisaation leimaamassa yhteiskunnassa. Analyysin tulokset antavat aihetta kysymykseen sellaisen strategiatuotannon mielekkyydestä ja käyttökelpoisuudesta, jossa Selk:n ensisijainen tavoite on kansankirkkokonseption pakonomainen suojeleminen ja ylläpito.

SISÄLLYSLUETTELO

1	SUOMEN EVANKELIS-LUTERILAINEN KIRKKO.....	4
1.1.	HISTORIALLINEN INSTITUUTIO.....	4
1.2.	PYHIEN YHTEISÖ.....	9
1.3.	LAITOSKIRKKO.....	13
1.4.	JOHTOPÄÄTÖS.....	15
2	SUOMEN EVANKELIS-LUTERILAINEN KIRKKO MUUTOKSESSA.....	17
3	TUTKIMUSTEHTÄVÄ JA TEOREETTINEN VIITEKEHYS.....	24
3.1.	TUTKIMUSTEHTÄVÄ.....	24
3.2.	LÄHDEAINEISTO JA AIKAISEMPI TUTKIMUS.....	25
3.3.	TEOREETTINEN VIITEKEHYS.....	25
3.3.1.	<i>Todellisuuden sosiaalinen rakentuminen.....</i>	<i>25</i>
3.3.2.	<i>Todellisuuden sosiaalinen rakentuminen ja legitimaatio.....</i>	<i>28</i>
3.3.3.	<i>Todellisuuden sosiaalinen rakentuminen ja sekularisaatio.....</i>	<i>33</i>
3.3.4.	<i>Uskonto legitimaationa ja symboliuniversumina.....</i>	<i>35</i>
3.4.	JOHTOPÄÄTÖS: TODELLISUUDEN SOSIAALINEN RAKENTUMINEN, USKONTO JA SUOMEN EVANKELIS-LUTERILAINEN KIRKKO.....	38
4	POSTMODERNI KIRKKODISKURSSI.....	46
4.1.	SELK KANSANKIRKKONA – DISKURSSI.....	47
4.2.	SELK YHTEISÖNÄ – DISKURSSI.....	50
4.3.	MONIÄÄNINEN SELK – DISKURSSI.....	53
4.4.	SELK ”KIRKKONA” – DISKURSSI.....	55
4.5.	JOHTOPÄÄTÖS.....	56
5	SUOMEN EVANKELIS-LUTERILAISEN KIRKON STRATEGIAT.....	58
5.1.	STRATEGIAN KÄSITE.....	59
5.2.	STRATEGIA SUOMEN EVANKELIS-LUTERILAISESSA KIRKOSSA.....	61
5.2.1.	<i>Strategia ongelmana.....</i>	<i>61</i>
5.2.2.	<i>Selk:n strategiatuotanto.....</i>	<i>66</i>
6	SUOMEN EVANKELIS-LUTERILAISEN KIRKON STRATEGIAT TIEDONSOSIOLOGISINA DOKUMENTTEINA.....	71
6.1.	VARSINAISET STRATEGIAT JA NIIHIN RINNASTUVAT DOKUMENTIT.....	71
6.1.1.	<i>Kirkko 2000.....</i>	<i>71</i>
6.1.2.	<i>Seurakunta 2000 – Kirkon suunta 2000 – Seurakuntalaisten kirkko.....</i>	<i>80</i>
6.1.3.	<i>Läsnäolon kirkko.....</i>	<i>97</i>
6.1.4.	<i>Meidän kirkko.....</i>	<i>117</i>
6.2.	TULEVAISUUSASIAKIRJAT.....	133
6.3.	SEURAKUNTARAKENNEMUUTOSDOKUMENTIT.....	153
6.4.	JOHTOPÄÄTÖS.....	168
7	STRATEGIAT JA SEKULARISAATIO.....	176
7.1.	SEKULARISAATION KÄSITE JA SEKULARISAATIOTEORIA.....	176
7.2.	PETER BERGER JA SEKULARISAATIO.....	187
7.3.	SELK, STRATEGIAT JA SEKULARISAATIO.....	201
7.4.	JOHTOPÄÄTÖS.....	228
8	TUTKIMUSTULOKSET JA POHDINTA.....	234
9	LÄHTEET JA KIRJALLISUUS.....	242
9.1.	STRATEGIA-AINEISTO.....	242
9.2.	MUUT LÄHTEET.....	247
9.3.	KIRJALLISUUS.....	249

1 Suomen evankelis-luterilainen kirkko

Suomen evankelis-luterilainen kirkko (jatkossa Selk) mieltää itsensä kirkoksi kolmessa eri merkityksessä. Ensinnäkin se on historiallinen instituutio. Sillä on pitkä ja monivaiheinen menneisyys, joka selittää, miksi se on sellainen kuin minä se näyttäytyy 2010-luvun Suomessa. Tämänhetkisistä ominaispiirteistään huolimatta Selk kaikkien kristillisten kirkkojen tavoin katsoo olevansa historiallisella jatkumolla Raamatussa kuvatun Jumalan kansan kanssa ja pitää itseänsä sen seuraajana ja perillisenä. Toiseksi Selk on kirkko teologisessa mielessä. Se katsoo olevansa osa ”pyhien yhteisöä”, ainoan Jumalan ainoa oikeata kansaa maailmassa. Tämän uskon ja sen mukaisen identiteetin ylläpitämiseksi sillä on dogma eli oppi oikeasta kristillisestä uskosta ja elämästä sekä uskoa ylläpitävät ja uusintavat rituaalit. Kolmanneksi Selk on uskonnollinen instituutio, jolla on oma laki, järjestysmuoto ja organisaatio.

1.1. Historiallinen instituutio

Vanhassa testamentissa¹ ”Jumalan kansa” on yhtä kuin Israel. Sen Jahven kerrotaan muinaisuudessa valinneen yksipuolisella päätöksellä kaikkien maailman kansojen keskuudesta erityiseksi omaisuudekseen. Valitun kansan kanssa Jahve teki liiton. Liiton perusteella Israel sai ikuisiksi ajoiksi oman maan (suurin piirtein nykyisen Palestiinan alueen) ja liiton säännöiksi lain, jonka mukaan kansan tuli elää menestyäkseen ja lisääntyäkseen uudessa maassaan. Runsaan tuhannen vuoden aikana ennen ajanlaskumme alkua Israel kävi läpi lukuisten poliittisten, sotilaallisten ja uskonnollisten katastrofien värittämän historian paimentolaisjoukosta paikoilleen asettuneeksi maanviljelys- ja karjankasvattajakansaksi kuninkaineen, hoveineen, armeijoineen ja muine järjestäytyneelle yhteiskunnalle ominaisine organeineen – vain hajotakseen sittemmin kahdeksi erilliseksi pikkuvaltioksi ja hävitäkseen lopulta poliittiselta kartalta kokonaan suurvaltasotien myllerryksissä. 500-luvun jälkipuoliskolta alkaen e.a.a. Israel viittasi ensi sijassa uskonnolliseen yhteisöön tai ”seurakuntaan”, jonka itsetymmärryksen ja rajat määritteli sen uskonto. Näin oli syntynyt se edelleen elinvoimainen kansallinen ja uskonnollinen instituutio, mitä kutsutaan juutalaisuudeksi.²

---

¹ Vanha testamentti on kristittyjen antama nimitys juutalaisten pyhien kirjoitusten kokoelmalle. Nimeen sisältyvän pejoratiivisen vivahteen tähden tieteellisen raamatuntutkimuksen piirissä puhutaankin tätä nykyä heprealaisesta Raamatusta. Tässä on käytetty Vanha testamentti – nimitystä yksinkertaisesti siksi, että sitä käytetään Suomen evankelis-luterilaisen kirkon hyväksymässä kirkkoraamatussa.

² Tieteellisiä muinaisen Israelin historian yleisesityksiä on lukuisia, joskaan ei suomeksi. Käyttökelpoisia teoksia ovat mm. Donner 1987 ja Hayes & Miller 1990.

Ajanlaskumme alkuaikoina vaikuttanut Jeesus Nasaretilainen oli karismaattinen ja eskatologisesti virittynyt juutalainen profeetta. Toiminnallaan hän pyrki uudistamaan oman uskontonsa harjoittamista suuntaan, jonka hän ymmärsi kansansa pyhissä kirjoituksissa (meidän Vanhassa testamentissamme) ilmaistuksi Jumalan tahdoksi. Jeesus itse ei pyrkinyt kapina- tms. johtajaksi tai luomaan uutta uskontoa. Jeesuksen ja hänen varhaisimpien seuraajiensa muodostamaa liikehdintää sellaisena, kuin se kuvataan Uudessa testamentissa, on asianmukaisinta kutsua Jeesus-liikkeeksi, yhdeksi monista tuon ajan monikasvoisen juutalaisuuden sisäisistä ”herätysliikkeistä”. Sen johtajalle kävi huonosti, koska sen enempää ”virallisen” juutalaisuuden johtajat kuin Palestiinan alueen roomalainen hallintokaan eivät kaivanneet rauhattomalle suurvallan syrjäkolkalle uusia ongelmia. Kuten tunnettua, Jeesus-liikkeen tarina ei kuitenkaan päättynyt johtohahmon teloitukseen. Jeesuksen väitetyn kuolleista nousemisen jälkeen hänen seuraajansa pysyttelivät aluksi oman uskontonsa helmoissa. Juutalaiseen uskontoon liittyneet sisäiset kiistat, erityisesti koskien Vanhan testamentin kultillisen lain merkitystä Jeesus-liikkeen jäsenille, johtivat kuitenkin pian liikkeen hajaantumiseen: toiset pysyivät uskollisina Vanhalle testamentille ja juutalaisen uskonnon keskeisille elementeille, toiset käänsivät niille selkänsä. Edellinen ryhmä on kadonnut historian hämääseen jo ajanlaskumme ensimmäisen vuosituhannen aikana. Emouskontoonsa kriittistä etäisyyttä ottanut jälkimmäinen joukko ajautui puolestaan erilleen juutalaisuudesta – ei periaatteessa, koska kristityt pitivät pyhinä teksteinänsä sitä kirjakokoelmaa, jota me kutsumme Vanhaksi testamentiksi, ja uskoivat siihen jumalaan, josta pyhät kirjoitukset puhuivat, mutta käytännössä kuitenkin. Sen jäseniä alettiin kutsua pilkkanimellä ”kristityt” (Ap. t. 11:26) jo hyvin pian Jeesuksen kuoleman jälkeen. Tästä joukosta, joka alkoi pitää itseään ”oikeana Israelina”, Jumalan ja Israelin välille solmitun uuden liiton kansana, on lähitöisin uusi uskonto, kristinusko. Repeämä emouskonto juutalaisuuden suuntaan syveni nopeasti peruuttamattomiin mittasuhteisiin. Tämä tulee näkyviin jo Uuden testamentin myöhäisimpiin kirjoituksiin päässeissä vihamielisissä kannanotoissa juutalaisuutta ja juutalaisia kohtaan. Toki juutalaisuudenkin piirissä esiintyi vastaavaa mielialaa kristittyjä kohtaan.³

Varhaisen tunnetun keulakuvansa apostoli Paavalin johdolla aikansa etabloituneesta juutalaisuudesta irtautunut ja ns. pakanoille avoin uusi kristinusko osoittautui huomattavan ekspansiiviseksi ja dynaamiseksi liikkeeksi. Ajoittaisista vainoista ja vastuksista huolimatta kristinusko laajeni nopeasti erityisesti nykyisen pohjoisen Afrikan ja eteläisen Euroopan alueille siten, että kolmessa vuosisadassa kristittyjen määrä kasvoi Rooman valtakunnan alueella jo useisiin miljooniin.⁴ Kristinuskon

³ Ks. Dunn 1986; Uro & Lehtipuu 1997; Aejmelaeus 2007; Räisänen 2011.

⁴ Erinomainen teos kristinuskon leviämiseen vaikuttaneista tekijöistä on Stark, *The Rise of Christianity* (1996).

voittokulku antiikin maailmassa saavutti kliimaksinsa 300-luvulla. Ensin keisari Konstantinus I Suuri (keisarina 306–337) alkoi suosia kristinuskoa perinteisten roomalaisten kulttien kustannuksella mm. rakennuttamalla kirkkoja Roomaan ja kutsumalla valtakunnan yhtenäisyyden ja järjestyksen säilyttämiseksi koolle historiallisesti merkittävän Nikean kirkolliskokouksen vuonna 325. Keisari Theodosius I Suuri (keisarina vuodet 379–395) laillisti kristinuskon nikealaisen haaran Rooman viralliseksi valtionuskonnoksi vuonna 380, ja vuonna 392 hän määräsi, että Rooman valtakunta oli *Imperium Romanum Christianum*, jossa kristinusko oli ainoa sallittu uskonto.⁵ Juutalaisuuden piiristä liikkeelle lähtenyt uskonnollinen liike oli muutamassa sadassa vuodessa siis pyyhkäissyt menestyksekkäästi yli koko tuonaikaisen sivistyneen läntisen maailman.

Vanhan testamentin taustalta ponnistaneen ja Uuden testamentin ajoista alkaneen parin tuhannen vuoden mittaisen monipolvisen, värikkään ja paikoin kolkon historian päässä on nykyisten kristillisten kirkkojen valtaisa kirjo, yhtenä sen edustajana myös Suomen evankelis-luterilainen kirkko. Viimeksi mainitulla ei ole mitään ulkonaista samankaltaisuutta Vanhan testamentin Israelin ja juutalaisuuden sen enempää kuin varhaisen Jeesus-liikkeenkään kanssa. Tästä huolimatta raamatullisen taustan esiin nostaminen on välttämätöntä Selk:n itseyttämisensä kannalta. Selk katsoo kaikkien muiden kristillisten kirkkojen tavoin, että Raamattu – etenkin Uusi testamentti – kertoo sen varhaisen historian. Tämän päivän Selk on oman uskonsa mukaan olemuksellisesti yhtä varhaisten kristillisten yhteisöjen kanssa: niitä yhdistävät sama Jumala, sama pelastaja Jeesus Kristus, sama (oikea) usko ja yhteiset rituaalit. Kristinuskon juurien kuvauksena Raamattu on kaiken kristillisen uskon, opin ja elämän lähtökohta ja auktoriteetti. Se on *norma normans*, perustava normi jolle kaikki muut normit, säännöt ja ohjeet kristillisessä uskossa ovat alisteisia.

Selk:n nykyisen opin, järjestysmuodon, rakenteiden ja yhteiskunnallisen aseman muotoutumisen ja ymmärtämisen kannalta olennainen maamerkki on reformaatio, jonka myötä kristinuskon valtamuodoksi nykyisen Suomen alueella vakiintui luterilaisuus. Reformaatioksi (kansanomaisemmin uskonpuhdistukseksi) kutsutaan prosessia, joka alkoi syksyllä 1517 Wittenbergin yliopiston professorin Martin Lutherin (1483–1546) pantua julkisesti nähtäviksi 95 teesiään, joissa hän kritisoi eritoten Rooman kirkon anekdootteja. Niin kuin Jeesuksen tavoitteena ei ollut perustaa uutta uskontoa, Luther ei pyrkinyt hajottamaan paavin johtamaa katolista kirkkoa tai perustamaan omaa nimeänsä kantavaa kirkkokuntaa. Tavoitteena Lutherilla sen sijaan oli palauttaa katolinen kirkko ja sen opettama kristillinen usko tukevasti sille raamatulliselle ja vanhakirkolliselle pohjalle, josta hän katsoi

---

⁵ Konstantinuksesta ja Theodosiuksista ks. Kivimäki & Tuomisto 2005.

sen erinäisten väärinkäytösten myötä irtautuneen. Lutherin teologinen ”silmäterä” oli oppi syntisen ihmisen vanhurskauttamisesta yksin uskosta ja yksin Kristuksen tähden. Lutherin toiminta päästi valloilleen jo pitkään pinnan alla kyteneen katolisen kirkon uudistustarpeen. Siksi reformaation aatteet levisivät salamavauhtia eri puolille Eurooppaa. Selk:n kirkkolain tunnustuspykälässä (ks. alla) mainitut luterilaiset tunnustuskirjat ovat reformaatioliikkeen mainingeissa syntynyt joukko pääasiassa Lutherin ja hänen läheisen työtoverinsa Filip Melanchthonin laatimia kirjoituksia, joissa on määritelty se kristillisen uskon ja elämän muotoilu, jota reformaattorit opettivat ja johon heidän linjoillaan olleet kirkot sitoutuivat. Keskeisimpänä luterilaisena tunnustuskirjana pidetään vuonna 1530 julkaistua Augsburgin tunnustusta eli *Confessio Augustanaa*. Luterilaisten tunnustuskirjojen alkuperäinen virallinen laitos ilmestyi v. 1580.⁶

Luterilainen tulkinta kristillisestä uskosta levisi pohjoiseen Eurooppaan jo 1520-luvulla Saksan reformaattorien jalkojen juuressa opiskelleiden skandinaaviteologien mukana. Etenkin Ruotsissa ja siihen kuuluneessa Suomessa reformaation teologiset aatteet ja niiden kirkkopoliittiset seuraukset löysivät hedelmällisen maaperän. Paikallisen kirkollisen elämän irrottautuminen reformaation myötä Rooman vallasta ja ohjauksesta merkitsi kuninkaalle tilaisuutta saada sekä valtakunnan kirkollinen elämä että kirkon omaisuus valvontaansa aivan toisessa mittakaavassa kuin mitä siihen saakka oli tapahtunut. Valtiovalta Ruotsi-Suomessa tuki reformaation aatteiden leviämistä mm. lainsäädännöllisin uudistuksin. Evankelinen kirkkojärjestys tuli voimaan vuonna 1572, ja Augsburgin tunnustus hyväksyttiin tunnustuskirjaksi Uppsalan kokouksessa vuonna 1593. Kaikki luterilaiset tunnustuskirjat hyväksyttiin virallisesti ns. karoliinisessa kirkkolaissa vuonna 1686. Laki velvoitti kaikki Ruotsin valtakunnan asukkaat sitoutumaan luterilaiseen tunnustukseen. Vuonna 1734 luterilaisuus määrättiin lailla valtakunnan pakolliseksi uskonnoksi. Syntyperäiselle Ruotsin kuninkaan alamaalaiselle liittyminen toiseen kirkkokuntaan ei ollut mahdollista. Käytännössä tämä kehitys merkitsi luterilaisen kirkon integroitumista erottamattomaksi osaksi valtiota ja sen hallintoa. Samalla siitä muodostui valtiollisen yhtenäisyyden ja kansallisen integraation merkittävä ylläpitäjä sekä valtion auktoriteettia legitimoiva instituutio.⁷ Luterilaisesta kirkosta Ruotsissa tuli siten valtiokirkko. Suomessa tilanne oli tietysti sama aina 1800-luvun alkuun saakka.

Reformaation vaikutus Ruotsi-Suomen kirkollisiin oloihin ja järjestykseen 1500-luvun alkupuoliskolta alkaen selittää, miksi Suomesta ja suomalaisista tuli uskonnolliselta mielenmaisemaltaan ja

---

⁶ *Tunnustuskirjat* 1990. Historiallisesti reformaatio oli kuitenkin kaikkea muuta kuin yhtenäinen kirkkopoliittinen tai teologinen ilmiö. Tästä antaa havainnollisen kuvan Tunnustuskirjojen v. 1948 ilmestyneen suomennoksen laaja johdanto, erityisesti s. 30*–75*. Laajemmin tästä esimerkiksi Christensen & Göransson 1974, 108–235.

⁷ Laasonen 1981, 7536; Murtorinne 1992.

kirkolliselta järjestykseltään niin homogeenisesti luterilainen maa ja kansa kuin mitä ne ovat sittemmin olleet. 2000-luvun alun Suomessa kantasuomalaisen uskonnollinen perusvire on edelleen luterilainen kristinuskon muoto. Kuten on sanottu, suomalainen ateistikin on luterilainen ateisti. Niin ikään reformaation perintö suomalaisessa kirkollisessa elämässä ja järjestyksessä antaa selityksen sille, miksi Selk määrittelee itseymmärryksensä kristillisenä kirkkona luterilaisen tunnustuksen mukaisin teologisin painotuksin ja termein.

Vuonna 1809 hallitsija Suomessa vaihtui ruotsalaisesta venäläiseksi. Tämä merkitsi sitä, että ylintä hallitusvaltaa Suomessa ei enää käyttänyt luterilainen kuningas vaan toista kristinuskon haaraa eli ortodoksista uskoa edustanut tsaari. Muuttunut tilanne aiheutti Suomen kirkollisissa piireissä pelkoja ”pakko-ortodoksistamisesta” tai vastaavasta valtiovallan puuttumisesta vakiintuneeseen luterilais-kirkolliseen elämään ja saumattomiin valtion ja kirkon välisiin suhteisiin. Pelot osoittautuivat kuitenkin pääosin aiheettomiksi. Ortodokseille avautui kyllä pääsy valtion ja armeijan virkoihin, mutta Ruotsin vallan ajalta periytynyt kirkkolaki jäi edelleen voimaan ja koskemaan ortodokseja lukuun ottamatta kaikkia muita Suomen asukkaita.

Evankelis-luterilaisen kirkon asema Venäjän vallan alaisessa Suomessa täsmentyi ja vahvistui merkittävästi vuonna 1869 säädetyn ns. Schaumanin kirkkolain myötä. Uusi kirkkolaki muutti olennaisella tavalla kirkon ja valtion suhdetta. Laki oli säädetty nimenomaan Suomen evankelis-luterilaiselle kirkolle ja koski sen jäseniä eikä kaikkia valtakunnan asukkaita. Näin ollen Suomessa ei enää ollut luterilaista valtiokirkkoa vaan sen asema suhteessa (ortodoksiseen) valtiovaltaan oli määritelty erillisellä lailla. Valtiokirkkojärjestelmästä luopumisella on ollut keskeinen vaikutus Selk:n myöhempään kehitykseen ja asemaan suomalaisessa yhteiskunnassa. Tässä asetelmassa Selk sai sillä yhä olevan laillisen oikeuden järjestää rakenteensa, hallintonsa ja toimintansa parhaaksi katsomallaan tavalla niin kauan kuin yleisiä valtion lakeja ei rikottu. Vaikka kirkon ja valtion suhteet järjestettiin vuoden 1869 kirkkolaissa tavalla, joka erotti Selk:n Skandinavian muiden luterilaisten kirkkojen hallinnollisesta asemasta, Selk:n suhde valtiovaltaan säilyi käytännössä kuitenkin tiiviinä. Papisto esimerkiksi säilytti asemansa yhtenä valtiopäivien säädyistä aina vuoteen 1906 saakka, jolloin Suomessa siirryttiin yksikamarisen eduskunnan järjestelmään.⁸

---

⁸ Pirinen 1985; Juva 1960; Laasonen 1991; Markkola 2003, 49–50.

Vuoden 1869 kirkkolaki teki luterilaisesta kirkosta eroamisenkin mahdolliseksi, kunhan eroaja liittyi johonkin toiseen kristilliseen kirkkokuntaan.⁹ Kaikkien uskonnollisten yhteisöjen ulkopuolelle jättäytyminen ei kuitenkaan ollut mahdollista. Tilanne muuttui tässä suhteessa vasta 1900-luvun alkupuolella. Suomen valtio määriteltiin vuoden 1919 hallitusmuodossa uskonnollisesti sitoutumattomaksi. Suomen kansalaiset oikeudet ja velvollisuudet eivät enää riippuneet siitä, mihin uskonnolliseen yhdyskuntaan hän kuului tai oli kuulumatta. Johdonmukainen jatke tälle oli vuonna 1923 säädetty uskonnonvapauslaki, joka mahdollisti sen, että kansalaiset voivat (yleisten lakien ja hyvien tapojen puitteissa tietenkin) tunnustaa yksityisen vakaumuksensa mukaista uskoa, harjoittaa julkisesti sen mukaista kulttia ja muuta uskonnollista toimintaa sekä liittyä vapaasti valitsemaansa uskonnolliseen yhdyskuntaan tai elää niiden ulkopuolella.¹⁰

1.2. Pyhien yhteisö

Selk:n kirkkolain ns. tunnustuspykälä (KL 1:1 §) sanoo:

”Suomen evankelis-luterilainen kirkko tunnustaa sitä Raamattuun perustuvaa kristillistä uskoa, joka on lausuttu kolmessa vanhan kirkon uskontunnustuksessa sekä luterilaisissa tunnustuskirjoissa.”

Vanhan kirkon eli ekumeenisten uskontunnustusten intentiona oli antaa Raamatun monin paikoin epäsystemaattiselle uskontodistukselle yhtenäinen sisältö sekä filosofisesti pätevä muotoilu. Samalla ne vetivät rajaa oikean kristillisen uskon ja kristikuntaa alusta saakka ravistelleiden moninaisten harhaoppien välille. Kristinuskon historian ensimmäisten vuosisatojen aikana käytiin useita kristittyjen rivejä syvästi jakaneita teologisia kiistoja. Näistä tunnetuimmat koskivat kysymyksiä Kristuksen kahdesta luonnosta, kolminaisuusopista ja ihmisen vapaasta tahdosta. Ekumeeniset uskontunnustukset laadittiin määrittelemään, mitä kaikki oikeat kristityt ja kirkot uskoivat ja opettivat. Ne, jotka eivät näihin tunnustuksiin yhtyneet, torjuttiin valtauoman kristinuskon ulkopuolelle väärauskoisina. Ekumeenisia uskontunnustuksia ovat *apostolinen uskontunnustus* (käytössä jo vuoden 200 paikkeilla), 300-luvulla muotoiltu *Nikean-Konstantinopolin uskontunnustus* sekä 5. vuosisadalta peräisin oleva *Athanasioksen tunnustus*. Ekumeenisiksi näitä tunnustuksia kutsutaan juuri niiden sekä

---

⁹ Ei-luterilaisten protestanttisten kirkkokuntien asema Suomessa määriteltiin tarkemmin ns. eriuskolaislaissa vuodelta 1889.

¹⁰ Reijonen 1980; Seppo 1983; Murtorinne 1995.

kaikkia oikeaoppisia kristittyjä yhdistävän että muut uskon muodot poissulkevan luonteensa vuoksi. Yhä edelleen kyseisiin symboleihin sitoutuminen on erottamaton tekijä siinä, pidetäänkö jotakin liikettä, yhteisöä tai ajattelutapaa kaikkia kristittyjä aina yhdistäneiden uskomusten mukaisena.¹¹

Kirkkolain tunnustuspykälässä todetaan lisäksi, että ”kirkon tunnustus ilmaistaan lähemmin kirkkojärjestyksessä”. Kirkkojärjestyksen (KJ) 1:1 § täsmentää tunnustuspykälää seuraavasti:

”Suomen evankelis-luterilainen kirkko tunnustaa sitä kristillistä uskoa, joka perustuu Jumalaan pyhään sanaan, Vanhan ja Uuden testamentin profeetallisiin ja apostolisiin kirjoihin, ja joka on ilmaistu kolmessa vanhan kirkon uskontunnustuksessa sekä muuttamattomassa Augsburgin tunnustuksessa ja muissa luterilaisen kirkon Yksimielisyyden kirjaan otetuissa tunnustuskirjoissa. Kirkko pitää korkeimpana ohjeenaan sitä tunnustuskirjojen periaatetta, että kaikkea oppia kirkossa on tutkittava ja arvioitava Jumalan pyhän sanan mukaan.”

Kirkkolain ja –järjestyksen tunnustuspykälät asettavat Selk:n historialliset perusdokumentit hierarkiseen järjestykseen. Ylimpänä on Raamattu, Jumalan sana, johon kristillinen usko ”perustuu”. Tämä tarkoittaa yhtäältä sitä, että Selk:n opettaman kristillisen uskon tulee muodostaa tunnistettava jatkumo sen kanssa, mitä Raamatussa on kerrottu. Selk:n usko ei voi poiketa Jumalan sanasta, ja lakia säättävän kirkolliskokouksen asia on valvoa, ettei kirkkolakiin ja –järjestykseen oteta Raamatun ja tunnustuksen kanssa ristiriidassa olevia säännöksiä. Toisaalta muotoilu antaa ymmärtää, että kristillisen kirkon – Selk:n muiden kirkkojen mukana – usko ei voi olla yksinkertaisesti täysin sama kuin Raamatun kirjoissa ilmenevä usko. Kirkkolaki ja –järjestys tunnustavat siis historiallisen kontekstin merkityksen sen kannalta, miten kristillinen kirkko ymmärtää itsensä, tehtävänsä ja tapansa elää todeksi kaikkia kristittyjä historiallisesti yhdistävä usko. Toisin sanoen kirkolla on tietty rajallinen määrittelyvalta sen suhteen, millaisen ilmiön kristillinen usko kulloisessakin kontekstissa saa. Lisäksi on pantava merkille, että Raamatun osalta pykälät puhuvat ”kristillisestä uskosta”, ei siitä, millaisissa rakenteissa ja järjestyksessä sen mukaan eläminen toteutuu. Selk ei siis etsi Raamatusta mallia rakenteilleen, hallinnolleen ja organisaatiolleen.

Kristillisen kirkon olemuksen ja itseymmärryksen osalta Raamattu tarjoaa niukahkosti mitään sellaista, jota voisi suoraan soveltaa Selk:n tapaiseen suureen kirkkokuntaan. Vanhan testamentin koh-

---

¹¹ Teinonen & Teinonen 1975, 278–280.

dalla ei tietenkään ole edes mielekästä puhua kirkosta tai seurakunnasta kristillisessä merkityksessä, mutta Uusi testamentti tietää kertoa näistä jo jotakin.¹² 50–60-luvuilla seurakunnat olivat pieniä itsenäisiä karismaattisia yhteisöjä, joilla ei ollut selkeätä organisaatiota, toimintamallia tai palkattuja työntekijöitä. Tällaisia ei pidetty tarpeellisinakaan, sillä Kristuksen paluun ja maailmanlopun ajan katsottiin olevan aivan käsillä. Paikallisista olosuhteista riippuen seurakunnat olivat keskenään hyvinkin erilaisia; apostoli Paavalin kirjeet Uudessa testamentissa antavat värikkään kuvan lähinnä nykyisten Turkin ja Kreikan alueilla sijainneiden seurakuntien elämästä ja ongelmista ajanlaskumme ensimmäisen vuosisadan puolivälin molemmin puolin.¹³ Uuden testamentin myöhäisimmissä kirjoituksissa (peräisin 1. ja 2. vuosisadan vaihteen tienoilta) on jo nähtävissä pyrkimys vakiintuneempiin järjestelyihin koskien seurakuntien johtajia, työntekijöitä, kokoontumisia ja niiden yleistä järjestystä, mutta mitään varsinaista kirkko-organisaatiota nekään eivät vielä tunne. Uudelle testamentille tyypillistä onkin puhua kristittyjen yhteisöistä ensi sijassa symbolein ja kielikuvin. Tunnetuimpia näistä ovat Jumalan kansa, Jumalan valitut, Kristuksen ruumis, Kristuksen morsian, pyhä papisto ja Jumalan perhe. Tällaiset kuvat ovat vakiintuneet syvälle kaikkeen kristilliseen ajatteluun ja kielenkäyttöön, ja niitä käytetään kristillisessä puheessa edelleen runsaasti kuvaamaan sitä, mistä kristittyjen yhteydessä ja kirkossa teologisesti on kyse.¹⁴

Välttämätöntä täydennystä Raamattuun perustuvan kristillisen uskon ja kirkon itseymmärrykseen. Selk etsii ensiksi kolmesta ekumeenisesta uskontunnustuksesta. Ne pyrkivät tarjoamaan koko kristillisen uskon ja kaikkien sen keskeisten opinkohtien tiivistelmän. Apostolisen uskontunnustuksen mukaan kristitty uskoo Pyhän Henkeen, joka synnyttää maailmassa mm. ”pyhän yhteisen seurakunnan” ja ”pyhien yhteyden”. Klassisempi muotoilu samasta asiasta löytyy Nikean uskontunnustuksesta. Sen mukaan Pyhä Henki vaikuttaa ja kaikki kristityt uskovat ”yhden, pyhän, yhteisen ja apostolisen kirkon”. Tämä tarkoittaa, että

- koska on vain yksi Jumala, on vain yksi Jumalan kansa, ja koska on vain yksi Kristus, on vain yksi Kristuksen ruumis, kirkko jonka jäseniä kaikki kristityt ovat;
- Pyhä Henki tekee jatkuvasti kirkon pyhäksi Jumalan sanalla ja sakramenteilla;
- yksi ja pyhä kirkko on yhteinen eli katolinen, koska se yhtäältä pyrkii ulottumaan koko maailmaan ja kaikkeen inhimilliseen elämään sekä toisaalta omistaa koko evankeliumin eli kaiken pelastukseen tarvittavan tiedon;

---

¹² Alun perin kreikaksi kirjoitettu Uusi testamentti käyttää seurakunnasta ja kirkosta sanaa *ekklesia*. Termin taustalla on kreikan kielen verbi, joka tarkoittaa ’kutsua erilleen jostakin’. Varhaiset kristilliset seurakunnat ymmärsivät itsensä siten maailmasta erotettujen, Kristuksen yhteydessä elävien eksklusiiviseksi joukoksi.

¹³ Kuula 2001, 319–363.

¹⁴ Teinonen & Teinonen 1975, 118–120.

- apostolinen, koska se rakentuu apostolien eli Jeesuksen varhaisten seuraajien opille ja siinä jatkuu apostolinen virka.

Liittyessään tunnustuspykälässään ekumeenisiin uskontunnustuksiin Selk sovittaa nämä määritteet itseensä.¹⁵ Tästä seuraa, että periaatteessa Selk yhtyy jo vanhakirkolliseen *extra ecclesiam nulla salus* – periaatteeseen eli vakaumukseen, jonka mukaan kirkon ulkopuolella ei ole pelastusta.¹⁶

Selk:n itseymmärryksen käytetyimmät muotoilut ovat enimmäkseen peräisin Selk:n perusdokumenttien hierarkian seuraavalta tasolta eli luterilaisista tunnustuskirjoista. Augsburgin tunnustuksen kirkkoa koskevien artiklojen VII ja VIII mukaan:

”Kirkko on pyhien yhteisö, jossa evankeliumi puhtaasti julistetaan ja sakramentit oikein toimitetaan.” (artikla VII)¹⁷

”Vaikka kirkko varsinaisessa mielessä on pyhien ja tosiuskovien yhteisö, on kuitenkin jumalattomienkin toimittamien sakramenttien käyttäminen sallittua, koska tässä elämässä myös teeskentelijöitä ja jumalattomia on sekoittunut tosiuskovien ja pyhien joukkoon. ... Sakramenteilla ja sanalla on Kristuksen asetuksen ja käskyn tähden tehonsa, vaikka niitä jakaisivat jumalattomatkin.” (artikla VIII)

Luterilaisten tunnustuskirjojen mukaan kirkko on siten *congregatio sanctorum*, pyhien joukko.¹⁸ Vain Jumala tietää, ketkä kuuluvat tähän joukkoon ja ketkä eivät. On olemassa vaara, että kirkkoon ja sen virkaan pääsee henkilö, joka Jumalan silmissä ei kuulu tosiuskovien joukkoon. Seurakunnan jäsenen ei kuitenkaan tarvitse tästä hätääntyä, sillä yksi huono hedelmä ei pysty pilaamaan koko asiaa: sana synnyttää uskoa ja sakramentit vaikuttavat Jumalan läsnäolon, vaikka niiden välittäjänä toimisi jumalatonkin pappi. Augsburgin tunnustus torjuu siten ns. radikaalireformatorisen näkemyksen, jonka mukaan tosiuskovien näkyvä yhdyskunta olisi mahdollinen.¹⁹

Liittyessään kirkkolaissaan ja –järjestyksessään luterilaisen tunnustuksen seuraamiseen Selk sitoutuu siis siihen, että siellä opetetaan Jumalan sanaa Raamatun ja ekumeenisten tunnustusten mukai-

¹⁵ Teinonen & Teinonen 1975, 121–123.

¹⁶ Teinonen & Teinonen 1975, 62–64.

¹⁷ Augsburgin tunnustuksen V artiklan mukaan vanhurskauttavan uskon saamiseksi kirkkoon on asetettu evankeliumin opettamisen ja sakramenttien jakamisen virka eli pappisvirka. Sanan ja sakramenttien välityksellä kristitylle lahjoitetaan Pyhä Henki, joka vaikuttaa uskon ja kaiken sen muun, josta ekumeeniset uskontunnustukset kirkon kohdalla puhuvat.

¹⁸ Ks. Junttila 1989.

¹⁹ Tunnustuskirjat 1990, 54–55; ks. myös Häkkinen 2010, 72–89.

sesti, että sen piirissä sakramentit (Selk:ssa kaste²⁰ ja ehtoollinen) toimitetaan sen mukaisesti kuin mitä Raamatussa niiden asettamisesta kerrotaan, ja että näitä tarkoituksia varten se ylläpitää erityistä virkaa eli pappeutta. Kääntäen tämä tarkoittaa Selk:n tunnustavan, että nämä asiat muodostavat ytimen, joka Selk:n on kaikissa olosuhteissa pakko ylläpitää. Jos Selk luopuisi yhdestäkin niistä, se ei enää olisi oikea kirkko.

KL 1:2 § tiivistää Selk:n perustehtävän toteamalla, että ”tunnustuksensa mukaisesti kirkko [Selk] julistaa Jumalan sanaa ja jakaa sakramentteja”. Lisäksi todetaan, että kirkko ”toimii muutenkin kristillisen sanoman levittämiseksi ja lähimmäisenrakkauden toteuttamiseksi”. Jälkimmäisten katsotaan viittaavan Selk:n missionaariseen ja diakoniseen tehtävään suomalaisessa yhteiskunnassa. Koska missio ja diakonia on liitetty samaan pykälään Jumalan sanan julistamisen ja sakramenttien jakamisen kanssa, on kokonaisuutta tulkittava siten, että myös ne kuuluvat Selk:n olemuksen kannalta perustaviin funktioihin, joista se ei missään olosuhteissa voi luopua.²¹

Edellä olevan pohjalta KJ 1:5 § esittää ns. *lex imperfectan* eli ihannepykälän, joka kuvaa, millaista Selk:n jäsenten kristillisen elämän tulisi olla sekä suhteessa seurakunnan toimintaan että henkilökohtaisessa elämässä:

”Kirkon jäsenen tulee osallistua jumalanpalvelukseen, käyttää muutenkin armonvälineitä ja edistää seurakunnan tehtävän toteuttamista.

Kirkon jäsenen tulee noudattaa kristillistä elämäntapaa, solmia avioliittonsa säädetyllä tavalla, antaa kastaa lapsensa ja huolehtia heidän kristillisestä kasvatuksestaan.”

1.3. Laitoskirkko

Klassisessa uskonnollisten ryhmien typologiassa, jonka Ernst Troeltsch esitti 1930-luvulla, ”täysin kehittynyt” laitoskirkkotyyppin kirkko käyttää hyväkseen valtiota ja hallitsevia luokkia ja punoo ne osiksi omaa elämäänsä. Laitoskirkko on konservatiivinen, yhteiskunnan yläluokasta riippuvainen ja ”ylhäältä alaspäin” toimiva vallitsevan sosiaalisen järjestyksen osa, jolla on tärkeä rooli järjes-

²⁰ Johdonmukaisesti tämän kanssa KL 1:3 §:ssä säädetään, että kirkon jäseneksi otetaan kasteessa. Sekl:ssa ei siten voi olla kastamattomia jäseniä.

²¹ Selk:n paikallisen seurakunnan perustehtävät määritellään lähemmin kirkkolain 4. luvussa. Näitä ovat jumalanpalveluselämän ja sakramenttien hoitaminen, muut kirkolliset toimitukset, kristillinen kasvatusta, sielunhoito sekä diakonia- ja lähetystyö. Kuten on helppo havaita, tehtävälista on johdettu suoraan Selk:n perustavista tehtävistä.

tyksen ylläpitämisessä ja stabilisoinnissa.²² Selk täyttää helposti tällaisen ”täysin kehittyneen” laitostirkkotyyppin tunnusmerkit. Tämä käy hyvin ilmi Liston Popen jaottelusta, jossa hän Troeltschin kehittämän typologian pohjalta tarkastelee lahkon laitostumista ja muuttumista kirkoksi. Popen esittämä lahkon ja kirkon tunnusmerkkien luettelo on 21-kohtainen, mutta jo muutamat otokset siitä havainnollistavat mainiosti Selk:n ”kirkkona” olemisen tapaa. Kun lahko muuttuu kirkoksi, tapahtuu Popen mukaan mm.:²³

- siirtyminen köyhyydestä varakkuuteen
- vallitsevaan yhteiskuntajärjestelmään ja sen arvostuksiin kohdistuvien kielteisten asenteiden muuttuminen hyväksyviksi
- toisiin uskonnollisiin ryhmiin ja instituutioihin kohdistuvien asenteiden muuttuminen myönteisiksi ja yhteistyöhakuisiksi
- jyrkästi rajatun moraalisen yhteisön muuttuminen sosiaalisesti avoimeksi ja sallivaksi
- sivutoimisen amatööripapiston muuttuminen erikoistuneeksi ammattipapistiksi
- saarnaamiseen ja käännättämisen muuttuminen uskonnon opettamiseksi
- siirtyminen Raamattuun perustuvien normien kirjaimellisesti noudattamisesta yleisten kulttuurinormien hyväksymiseen
- siirtyminen vapaaehtoisuudesta vastuun keskittämiseen pienelle joukolle
- kultin spontaanin henkijohtoisuuden muuttuminen kiinteäksi järjestykseksi ja passiiviseksi seurailuksi
- eskatologian muuttuminen immanentiksi.

Sen havaitsemiseksi, että Selk on erinomainen esimerkki laitostuneesta kirkkotyypistä, riittää niin sen hallinnon ja organisaation rakenteisiin kuin jonkin sen paikallisen seurakunnan toimintaan perehtyminen.²⁴

Laitoskirkkona Selk joutuu järjestämään toimintansa kuten mikä tahansa julkinen organisaatio. Zygmunt Baumanin määrittelyn mukaan organisaation tunnusmerkkejä ovat erityisesti:²⁵

- tarkoituksellinen ja julkinen pyrkimys rajoittua huolehtimaan omasta missiostaan
- rooli, joihin kunkin jäsenen odotetaan samaistuvan silloin kun he toimivat organisaation nimissä ja hyväksi
- roolien pysyvyys ihmisten vaihtuvuudesta huolimatta

---

²² Troeltschin typologiasta ks. esimerkiksi Pentikäinen (toim.) 1974, 135–141.

²³ Ks. Pentikäinen (toim.) 1974, 142–144. Popen muuttujia hyödyntävät jo Allardt & Littunen (1964, 215–216).

²⁴ Selk:n hallintorakenne on esitelty esimerkiksi XXX

²⁵ Bauman 1997, 99–107.

- jäsenistön vapauttaminen kokonaisvaltaisen sitoutumisen velvoitteesta
- pyrkimys toimia rationaalisesti²⁶.

Suoriutuakseen julkisoikeudellisista velvoitteistaan, työnantajavastuistaan sekä toimivan hallinnon ja rakenteiden järjestämisestä Selk:lla ei ole muuta mahdollisuutta kuin pyrkiä vastaavaan tehtävä-orientaatioon, työnjakoon, rooliodotuksiin ja rationaalisuuteen kuin organisaatiot yleensäkin.

Yleisessä organisaatioteoriassa organisaation ja sen kulttuurin kehitystä on tarkasteltu mm. asteikolla synty ja varhaiskehitys – keski-ikä – kypsyys, stagnaatio ja taantuminen. Organisaatio on viimeksi mainitussa vaiheessa silloin, kun sillä on pitkä ja menestyksellinen historia ja sen myötä vakiintuneet oletukset itsestään ja toimintaympäristöstään. Tyypillisesti kypsän organisaation toiminnassa alkavat näkyä sellaiset piirteet kuin markkinoiden supistuminen, sisäisen stagnaation kasvu ja muutostmotivaation puute sekä toimintakulttuurin jähmettyminen itsesäilytykseksi eli menneisyyden ihannoinniksi ja suojamekanismiksi toimintaympäristön muutoksia vastaan. Organisaatiolla on tällöin valittavanaan radikaali uudelleensuuntautuminen tai perikato (ja sitä mahdollisesti seuraava uudestisyntyminen).²⁷ Bauman toteaa, että organisaatiolla, erityisesti sellaisella, jolla on jo pitkä historia, on myös ”tavoitteiden korvautumisen vaara” eli uhka joutua tilaan, jossa organisaatio panostaa itsensä uusintamiseen tai toimintansa laajentamiseen siinä määrin, että alkuperäinen tehtävä jää toissijaiseksi tai hylätään kokonaan. Tällöin organisaation ”säilymisestä tulee tavoite itsessään, olipa se käynyt kuinka turhaksi tahansa alkuperäisten tavoitteidensa valossa. Säilymisestä tulee uusi päämäärä, jota organisaatiolla on nyt taipumus pitää toimintaansa rationaalisuuden mittapuuna.”²⁸ Laitoskirkon tunnusmerkkien tavoin myös kypsän organisaation oireet tulevat näkyviin nyky-Selk:n toiminnassa. Luvussa 2 esiteltävät toiminnalliset ja taloudelliset haasteet ovat varsin tyypillisiä juuri vahvasti etabloituneiden organisaatioiden kriisitiloille.

1.4. Johtopäätös

Luterilaisen perinteen piirissä vallalla olevan ymmärryksen mukaisesti Raamattu, ekumeeniset uskontunnustukset ja luterilaiset tunnustuskirjat määrittävät, mikä ja millainen kristillinen kirkko perustavalta olemukseltaan on ja mitä sen piirissä välttämättä pitää uskoa ja tehdä, jotta se olisi oikea

²⁶ Tässä Bauman luonnollisesti viittaa Max Weberin teoriaan yhteiskunnan rationaalistumisesta ja byrokratioista (Bauman 1997, 101).

²⁷ Schein 1991, erityisesti s. 279–304.

²⁸ Bauman 1997, 107.

kirkko. Näihin määrityksiin Selk on yksiselitteisesti sitoutunut lainsäädännössään, ja siksi se katsoo olevansa oikea (luterilainen) kirkko.

Perustavien olemusmääritysten rinnalla kysymykset mm. siitä, millaiset hallinnolliset ja organisatoriset rakenteet oikealla kirkolla pitää olla, ovat toissijaisia. Protestanttisessa tai suppeammin luterilaisessa perinteessä ei ole olemassa yhtä ainoaa oikeaa ja historiallisesti pysyvää kristillisen kirkon rakennemallia tai organisaatiomuotoa, vaan ne voidaan luoda ajallisen ja paikallisen tarkoituksen mukaisuuden perusteella. Olennaista on, että rakenteet turvaavat mahdollisimman hyvin kirkon kyvyn toteuttaa oikean kirkon tuntomerkkejä käytännössä. Tämän päivän Selk:a on siten tarkasteltava ja arvioitava – ja sen on tarkasteltava ja arvioitava itse itseään – siitä käsin, onko sille vakiintunut laitoskirkkotyyppinen malli sopusoinnussa sen itsensä juridisesti legitimoimien oikean kirkon määritysten ja tuntomerkkien kanssa ja samalla soveliaain kehys abstraktien teologisten ”perustamisasiakirjojen” uskonnolliselle merkityksellistämiseksi nykyisessä toimintaympäristössä.

2 Suomen evankelis-luterilainen kirkko muutoksessa

Suomen evankelis-luterilainen kirkko on viime vuosikymmeninä joutunut huomattavaan sen jäsenistöä, toimintaa ja taloutta koskevaan muutosprosessiin. Syitä tähän on tunnustettu sekä suomalaisen yhteiskunnan ja elämäntavan että uskonnollisuuden muutoksista erityisesti 1960-luvulta alkaen. Tällöin arvomaailmaltaan perinteinen ja elämäntavaltaan yhtenäinen agraari-Suomi alkoi nopeassa tahdissa teollistua, kaupungistua ja vaurastua. Juuret entiseen aikaan murtuivat ja perinteiset sosiaaliset siteet katkeilivat, ja uuden ajan kansalainen individualisoitui ja privatisoitui minäkeskeiseksi yksilöksi ja hedonistiseksi kuluttajaksi. Kehitystrendejä edistivät ja vahvistivat aate- ja kulttuuri- maiseman pluralisoituminen, kansainvälistyminen sekä joukkoviestimien ja teknologian roolin nopea kasvu. Yksilöllistymisen ja moniarvoistumisen seuralaisena tuli kriittisyys kaikkia niitä instituutioita ja rakenteita kohtaan, joiden voitiin ajatella tukahduttavan kansalaisen subjektiivista oikeutta ja vapautta rakentaa minä-projektinsa oman halunsa mukaisesti.²⁹

Suomalaiseen uskonnollisuuteen ja kirkollisuuteen edellä karkein vedoin luonnosteltujen yhteiskunnan ja elämäntapojen muutosten vaikutus on ollut huomattava. Häkkinen kuvaa suomalaisen uskonnollisuuden ja kirkollisuuden muutoksia 1960-luvulta alkaen seuraavaan tapaan: maallistuminen on edennyt, uskonnon asema yhteiskunnan arvomaailman keskuksena on heikentynyt, uskonnollisuus on ”kasautunut” ja polarisoitunut (uskonnollisesti aktiiviset ovat tulleet entistäkin aktiivisemmiksi) ja sen myötä Selk:n jäsenistön epähomogeenisuus on lisääntynyt, uskonnollinen relativismi ja kansanomaisen uskonnollisuuden vahvistuneet, uskonnollinen elämä on individualisoitunut ja uskonnollisten instituutioiden asema on heikentynyt ja niiden vaikutusvalta vähentynyt. Uskonnon yksityistyminen on johtanut uskonnollisen kasvatuksen vähentymiseen, koska henkilökohtainen maailmankatsomus ja uskonnollinen kokemus eivät ole traditiota, jota siirrettäisiin sukupolvelta toiselle. Enenevässä määrin uskonto on nykypäivän Suomessa muuttunut hankalasti luonnehdittavaksi ja mitattavaksi ”henkisyysdeksi”, jolle ovat ominaisia opillinen väljyys ja uskon ”tuunaaminen” itselle sopivaksi, sitoutumattomuus instituutioihin ja perinteisten uskonnollisten rituaalien kaihtaminen, liberaalit moraaliarvot ja uskonnosta saatavan konkreettisen hyödyn korostaminen. Häkkisen mukaan ”viime vuosikymmeninä suomalaisten kirkollisuus on heikentynyt, mutta uskonnollisuus sinänsä muuttanut muotoaan ja osin jopa vahvistunut. Julkinen kirkollisuus on vaihtunut yksityiseksi uskonnollisuudeksi ja henkisyysdeksi”.³⁰

²⁹ Ks. esimerkiksi Häkkinen 2010, 13–19, 24–29.

³⁰ Ks. Häkkinen 2010, 19–24.

Edellä sanottuja muutosvoimia ja niiden vaikutusta konkreettisesti havainnollistavaa tilasto- ja muuta tutkimustietoa Suomen evankelis-luterilaisesta kirkosta samoin kuin yleensä uskonnollisuudesta ja sen muutoksista Suomessa on runsain mitoin. Selk julkaisee vuosittain *Kirkon tilastollisen vuosikirjan*, johon on koottu keskeisimmät tiedot seurakuntien jäsenistöstä, toiminnasta, taloudesta, henkilöstöstä, hautaustoimesta sekä metsätaloudesta ja maankäytöstä. Tilastoaineisto pohjautuu Selk:n kirkkohallituksen seurakunnilta kokoamaan informaatioon.³¹ Osa datasta on esitetty aikasarjoina, joihin sisältyy tietoa osin jo 1970-luvulta alkaen. Tilastollinen vuosikirja julkaistaan myös internetissä³², ja tuorein tilastotieto on löydettävissä Selk:n Sakasti-portaalin välityksellä³³. Selk on lisäksi julkaissut joko viisi- tai nelivuotiskertomuksen toiminnastaan jo 1950-luvun jälkipuoliskolta lukien. Vuodesta 1996 alkaen Selk:n nelivuotiskertomuksella on ollut otsikko, jolla on luonnehdittu Selk:n suhdetta toimintaympäristöönsä: *Kirkko uudelle vuosituhannele* (1996–1999)³⁴, *Kirkko muutosten keskellä* (2000–2003), *Monikasvoinen kirkko* (2004–2007) sekä *Haastettu kirkko* (2008–2011).³⁵ Tilastomateriaalin ja vuosikertomusten ohella suomalaisten uskonnollisuutta ja sen muutoksia sekä näiden ja Selk:n välistä suhdetta on tutkittu viime vuosina lukuisista eri näkökulmista.³⁶

Koska tilasto- ja tutkimustietoa Selk:n jäsenistön, toiminnan ja talouden kehityksestä on saatavilla runsaasti ja helposti, sitä ei ole tarpeen ryhtyä tässä esittelemään laajemmin. Muutama keskeinen seikka on kuitenkin syytä nostaa esiin havainnollistamaan yleistä kehitystä.³⁷ Selk:n kannalta oleellisin kehitystä kuvaava tunnusluku on sen jäsenmäärä ja siinä tapahtuneet muutokset.

³¹ Selk:n kirkkohallituksen tilastotuotantostrategian mukaan kirkkohallitus huolehtii tilastotuotannollaan siitä, että niin Selk kuin muu yhteiskuntakin saavat ensin mainitusta ja sen toiminnasta oikeaa tietoa viestintää, suunnittelua, päätöksentekoa, tutkimustoimintaa, edunvalvontaa sekä Selk:n ja sen seurakuntien oman toiminnan kehittämistä varten, ks. *Kirkon tilastot strategia 2009*.

³² Ks. <http://sakasti.evl.fi/sakasti.nsf/sp?open&cid=Content240FFA>

³³ <http://sakasti.evl.fi/sakasti.nsf/sp?open&cid=Content42AD13>

³⁴ Salonen & Kääriäinen & Niemelä 2000.

³⁵ Aiemmat vuosikertomukset ovat (suluissa niissä tarkasteltu ajanjakso): Tarvainen 1963 (1957–1961), Tarvainen & Arhinmäki & Haapanen 1968 (1962–1966), Sihvo & Mäkeläinen & Lindqvist 1973 (1967–1971), Lindqvist & Sihvo & Isotalo & Mäkeläinen 1977 (1972–1975), Mäkeläinen & Heino & Bäckman 1981 (1976–1979), Heino & Kurtén & Kauppinen 1985 (1980–1983), Heino & Kauppinen & Ahonen 1989 (1984–1987), Heino & Kauppinen & Ahonen 1993 (1988–1991), Heino & Salonen & Rusama & Ahonen 1997 (1992–1995). Viimeksi mainitun vuosikertomuksen englanninkielisellä versiolla on suomalaisesta poiketen oma otsikkokin eli *Response to Recession*; ks. Heino & Salonen & Rusama 1997.

³⁶ Ks. Heino 1985, 1988, 1991, 1992, 1997; Sundback 1991; Vuokko 1996; Vilenius 1997; Helander (toim.) 2003; Kääriäinen & Niemelä & Ketola 2003; Niemelä 2004; Kääriäinen & Niemelä & Ketola 2005; Laitinen (toim.) 2006; Mikola & Niemelä & Petterson (toim.) 2006; Niemelä 2006; Yeung & Pesonen & Sundback (toim.) 2006; Borg et al. 2007; Kansanen 2007; Karppanen 2007; Rahkonen 2007, Visala (toim.) 2007; Kauppinen 2008; Ketola 2008; Häkkinen 2010; Sorsa 2010.

³⁷ Kaikkien seuraavassa esitettävien lukujen osalta ks. *Kirkon tilastolliset vuosikirjat 2004–2011*.

Selk:n jäsenmäärän muutokset 1980–2012 (läsnäoleva väestö):

vuosi	väkiluku 31.12.	liittyneet	eronneet	% koko maan väestöstä
1980	4 322 534	5 141	13 953	90,3
1985	4 374 409	5 173	18 120	89,1
1990	4 380 900	6 419	16 017	87,6
1991	4 381 846	6 995	22 352	87,1
1992	4 374 416	7 496	30 710	86,5
1993	4 365 087	8 066	29 567	86,0
1994	4 371 174	9 687	16 940	85,7
1995	4 376 026	10 309	14 083	85,6
1996	4 383 982	10 811	13 195	85,4
1997	4 393 651	11 205	12 004	85,3
1998	4 398 662	11 560	13 518	85,2
1999	4 400 115	10 933	12 447	85,1
2000	4 403 817	11 220	13 566	85,0
2001	4 404 247	10 608	14 083	84,8
2002	4 402 345	10 377	16 077	84,6
2003	4 391 362	10 023	26 857	84,1
2004	4 382 450	9 365	27 009	83,6
2005	4 366 075	9 559	33 043	83,1
2006	4 349 756	10 116	34 952	82,4
2007	4 328 599	10 474	37 879	81,7
2008	4 293 417	10 763	52 203	80,6
2009	4 266 794	12 195	43 650	79,7
2010	4 200 846	13 284	83 097	78,2
2011	4 170 748	13 623	46 177	77,2
2012	4 146 056	14 108	41 079	76,4

Kuten voidaan havaita, tarkastelujaksolla Selk:n jäsenmäärä on 1990-luvun alun lamavuosien kohdalle sijoittuvaa tilapäistä notkahdusta lukuun ottamatta kasvanut aina vuoteen 2002 saakka, vaikka kirkkoon kuulumisprosentti on laskenut tarkastelujakson jokaisena vuotena. Ilmiö selittyy Suomen väestön kasvun avulla. Kirkkoon liittyneiden määrässä ei ole tapahtunut dramaattisia muutoksia,

mutta se on kuitenkin ollut kasvussa vuodesta 2005 lukien. Vuonna 2012 kirkkoon liittyneiden määrässä tehtiin uusi ennätys.³⁸ Pääasiallisia syitä liittymiseen ovat kummiksi ryhtyminen, rippikoulun käyminen sekä kirkollinen vihkiminen. Selk:sta eronneiden määrässä on melkoisia heilahdeluita eri vuosien välillä (esimerkiksi vuonna 2012 kirkosta eronneita oli n. 11 % vähemmän kuin vuotta aikaisemmin ja yli puolet vähemmän kuin 2010), mutta on helppo havaita, että 2000-luvulla eroajien vuotuinen määrä on kääntynyt merkittävään kasvuun ja vakiintunut selvästi aikaisempaa korkeammalle vuositasolle. Selk:sta erotaan useimmiten maailmankatsomuksellisten tekijöiden vuoksi sekä kirkon yleiseen linjaan ja kannanottoihin liittyvistä syistä.³⁹ Poikkeuksellista eropiikkiä vuonna 2010 selittää etenkin TV 2:n ns. homoilta-ohjelma 12.10.2010, jonka jäljiltä yksinomaan seuraavan viikon aikana Selk:sta erosi yli 26 000 henkilöä.

Suomen vaurastumista tarkastelujakson aikana kuvaa se, että lukuun ottamatta vuosia 2009 ja 2010 Selk:n seurakuntien verotulot ovat prosentuaalisen jäsenmäärän jatkuvasta laskusta huolimatta kasvaneet. Henkilöveron tuotto on laskenut vain vuonna 2010; muuten yhteissumman vaihteluja selittää Selk:n saaman yhteisöveron määrä.

seurakuntien verotulot yhteensä (miljoonaa euroa):

	kirkollisveron tuotto	yhteisöveron tuotto	yhteensä
2004	717	96	813
2005	729	102	831
2006	763	109	872
2007	805	118	913
2008	852	122	974
2009	858	95	954
2010	842	112	954
2011	853	133	990

Selk:n talouden vakaasta kehityksestä huolimatta niiden seurakuntatalouksien lukumäärä, joilla on negatiivinen vuosikate ja/tai alijäämäinen tilikauden tulos, on 2000-luvulla ollut kasvussa. Talouden kiristyminen on koskenut erityisesti syrjäseutujen pieniä seurakuntatalouksia. Lähivuosina seura-

³⁸ Ennakkotietojen mukaan Selk:sta erosi vuonna 2013 n. 58 000 ja siihen liittyi yli 15 000 henkilöä. Eronneiden osalta 2013 olisi siis ollut Selk:n historian toiseksi huonoin vuosi heti vuoden 2010 jälkeen. Liittyneiden määrä olisi puolestaan ollut historian suurin.

³⁹ Eroamisen syitä on kartoittanut laajasti Niemelä 2006.

kuntien taloudellisen tilanteen ennakoidaan huonontuvan jäsenmäärän laskun ohella myös siksi, että kansantalouden heikkenevät suhdanteet vaikuttavat seurakuntien talouteen viiveellä.

Talouden vakaus on mahdollistanut sen, että Selk:n palveluksessa olevan virka- ja työehtosopimus-suhteisen henkilöstön määrä on pitkään lisääntynyt. Vuonna 1975, josta lukien Selk:n henkilöstön määrää on tilastoitu, sen palveluksessa oli yhteensä 11 145 henkilöä. Vuonna 1990 henkilöstöä oli 18 515, ja vuosituhanen vaihteessa jo 19 579. Enimmillään Selk:lla on ollut henkilöstöä palveluksessaan vuonna 2009, jolloin määrä oli 21 598 eli miltei puolet enemmän kuin vuonna 1975. Sen jälkeen henkilöstön määrässä on tapahtunut pientä laskua siten, että vuonna 2012 luku oli 20 781. Vuosityövoiman tilastointi aloitettiin Selk:ssa vuonna 1992. Sen määrä on ollut alimmillaan 13 228 (v. 1995) ja ylimmillään 15 139 (v. 2009). Vuonna 2012 vuosityövoiman määrä oli 14 618.

Selk:n toiminnan kannalta tärkeinä mittareina pidetään jumalanpalveluksiin, ehtoolliselle ja kirkollisiin toimituksiin osallistuneiden, kastettujen lasten, kirkollisten vihkimisten sekä rippikoulun käyneiden määriä.

Vuonna 1980 pääjumalanpalveluksen (”sunnuntaina klo 10”) keskimääräinen osanottajamäärä oli 140. Vuonna 1990 luku oli 121, vuonna 2002 99, ja vuonna 2011 enää 82. Keskimääräisen osallistujamäärän lasku vuodesta 1990 vuoteen 2011 on ollut yli 30 %. Muiden jumalanpalvelusten kohdalla osallistujamäärän lasku on ollut samaa suuruusluokkaa (vuonna 1990 keskimäärin 149 osallistujaa, vuonna 2011 94). Kaikkiin jumalanpalveluksiin osallistuneiden yhteismäärä on laskenut vuoden 1990 n. 8,37 miljoonasta vuoden 2012 hieman yli 6,2 miljoonaan eli noin neljänneksellä.⁴⁰

Ehtoolliseen viettojen määrä on vuodesta 1980 lukien kasvanut voimakkaasti. Kun tilaisuuksia, joihin liittyi ehtoollisen vietto, järjestettiin Selk:n piirissä vuonna 1980 yhteensä 25 506 (seurakuntaa kohti keskimäärin 43), oli niitä vuonna 1990 32 503 (54/seurakunta), vuonna 2000 40 982 (70/seurakunta), ja vuonna 2012 jo 52 328 (116/seurakunta). Samalla aikavälillä ehtoollisen viettoon osallistuneiden määrä on kasvanut n. 1,59 miljoonasta vuonna 1980 vuoden 2012 2,38 miljoonaan. Osallistuneiden määrän kasvu selittyy ehtoollisen vieton sisältäneiden tilanteiden määrän kasvulla.

---

⁴⁰ Bergerin ja Luckmannin käsitteitä soveltaen Selk:lla on tätä nykyä akuutti sen jäsenistölle yhteistä todellisuutta tuottavan plausibiliteettistruktuurin ongelma ja siihen kytkeytyvä legitimaatiokriisi. Oleellista uskottavuusrakenteen säilymisen kannalta on järjestelmän kyky tuottaa yhteistä maailmankuvaa ja todellisuusmääritelmiä ylläpitäviä tilanteita ja kohtaamisia. Siten jumalanpalvelusten osallistujamäärien lasku on tässä suhteessa erityisen kriittinen kohta Selk:n kannalta. Miettinen toteaa hyvin (1998, 175): ”Uskonto edellyttää uskottavuusrakenteenaan uskonyhteisöä. Seurakunnan ulkopuolella ei ole pelastusta”, väittivät vanhat teologit. Berger ja Luckmann allekirjoittavat väitteen sillä edellytyksellä, että pelastusta ei tulkita teologisesti vaan sosiologisesti tietyn uskonmaailman säilyttämisenä.”

Ehtoollisella käyntien määrä/tilaisuus antaa kuitenkin toisenlaisen kuvan ehtoollisen viettoon osallistumisen muutoksista: kun vuonna 1980 ehtoollisella käyntejä tilaisuutta kohti oli 62 ja vuonna 1990 vielä hieman enemmän (65), määrä on sittemmin vähentynyt tasaisesti siten, että vuonna 2012 ehtoollisella käyntejä/tilaisuus oli enää 45.

Selk:n liitytään kasteen välityksellä. Jokainen Selk:n jäsen on kastettu, joko pian syntymänsä jälkeen tai myöhemmässä elämänvaiheessa hänen liittyessään Selk:oon. Oikein toimitettua kastetta ei uusita, joten mikäli kastettu henkilö on eronnut Selk:sta ja liittyy myöhemmin siihen takaisin, häntä ei kasteta uudelleen. Vuonna 1990 kastettujen lasten määrä oli 59 298, mikä merkitsi yhdeksää kymmenestä syntyneestä lapsesta (90,5 %). Sen jälkeen kastettujen osuus syntyneiden lasten määrästä on laskenut tasaisesti. Vuonna 2000 luku oli 88,7 %, ja vuonna 2010 kastettiin enää neljä viidestä syntyneestä lapsesta (79,3 %). Vuonna 2011 luku oli 77,9 %, ja vuonna 2012 lapsia kastettiin enää kolme neljästä syntyneestä (75,3 %).⁴¹ On selvää, että kastamatta jäävien lasten määrän kasvu tulee ajan mittaan vaikuttamaan kumulatiivisesti Selk:n jäsenmäärän muutokseen.

Selk:n toimittamien kirkollisten avioliittoon vihkimisten määrän lasku on viimeksi kuluneen kahden vuosikymmenen ajan ollut huomattava. Kun vuonna 1990 kirkollisia vihkimisiä oli 82 % (19 581) niistä solmituista avioliitoista, joissa vähintään toinen aviopuolisoista oli Selk:n jäsen, oli vastaava prosenttiluku vuonna 2000 79,9 %. Vuonna 2010 enää 63,1 % solmituista avioliitoista oli kirkollisia vihkimisiä, vuotta myöhemmin luku oli 62,1 % ja vuonna 2012 60,9 %. Kaikista Suomessa vuonna 2012 solmituista avioliitoista (yhteensä 28 993) kirkollisten vihkimisten osuus oli enää noin puolet (51 %). Avioliittojen kirkollisten siunausten määrä on pysynyt melko vähäisenä (vuonna 2012 näitä oli 801).

Vastaavaa dataa muistakin Selk:n perinteisistä ja perustaviksi ymmärretyistä toiminnoista on helppo koota:

- kirkollisten toimitusten (kasteet, avioliittoon vihkimiset, hautaan siunaamiset; sittemmin myös avioliiton siunaamiset, kirkon yhteyteen ottamiset, maahan kätkemiset ja kodin siunaamiset) osanottajien määrä on vuodesta 1999 vuoteen 2011 laskenut yli 450 000:llä (4,32 miljoonasta 3,87 miljoonaan), vaikka tilaisuuksien määrä on samanaikaisesti kasvanut yli 8 600:lla (114 946 vuonna 1999, 123 577 vuonna 2011);

---

⁴¹ Alueelliset vaihtelut ovat kaupunkien ja maaseudun välillä merkittäviä; alhaisin kastettujen osuus on Helsingissä, jossa vuonna 2011 syntyneistä lapsista kastettiin vain 52,5 % (*Haastettu kirkko* 2012, 81).

- muihin seurakuntatilaisuuksiin kuin jumalanpalveluksiin ja musiikkitilaisuuksiin osallistuneiden määrä on vuodesta 1990 vuoteen 2011 laskenut noin kahdella miljoonalla (4,73 miljoonasta 2,74 miljoonaan);
- pyhäkoululaisten määrä on laskenut jaksolla 1990–2011 varsin tarkasti kolmannekseen (69 686 vuonna 1990, 23 419 vuonna 2011);
- samalla ajanjaksolla päiväkerholaisten määrä on vähentynyt vuoden 1990 luvusta (114 406, 60,6 % 3-5 – vuotiaista) siten, että vuonna 2011 heitä oli enää 48 528 (26,9 % 3-5 – vuotiaiden ikäluokasta);
- varhaisnuorten ryhmiin osallistui vuonna 2011 11,4 % 7-14 – vuotiaista (53 447), kun vastaavat luvut vuonna 1990 olivat 16,0 % ja 83 781;
- vuonna 1990 Selk:n toimintaan nuorten ryhmissä osallistui 25 398 15–18 – vuotiasta nuorta (10,5 % ikäluokasta) mutta vuonna vain 11 110 (4,3 %).

Yleisestä laskevien osallistujamäärien linjasta poikkeavat lähinnä vain musiikkitilaisuuksien ja musiikkiryhmien tilastot, jotka kertovat näiden toimintojen suosion kasvusta. Myös rippikoulussa on tapahtunut osanottajamäärien laskua (60 026 nuorta eli 92,2 % ikäluokasta vuonna 1990, 53 428 /86,2 % vuonna 2011), mutta lasku on ollut vähäisempää kuin Selk:n muissa toimintamuodoissa keskimäärin. Rippikoulun asema onkin Suomessa edelleen poikkeuksellisen vahva verrattuna esimerkiksi Skandinavian muihin evankelis-luterilaisiin kirkkoihin.⁴²

Selk:n toimintaa kuvaavat tilastokäyrät viime vuosilta osoittavat siis jokseenkin poikkeuksetta alaspäin tavoilla, jota organisaation näkökulmasta voi pitää vähintäänkin huolestuttavina. Toiseen suuntaan osoittavia mittareita on löytynyt vain talouden ja työntekijöiden lukumäärän kohdalla.

---

⁴² Ks. *Haastettu kirkko* 2012, 150.

3 Tutkimustehtävä ja teoreettinen viitekehys

3.1. Tutkimustehtävä

Tämän tutkielman tarkoituksena on tarkastella koko Suomen evankelis-luterilaisen kirkon kattavia strategiadokumentteja Peter L. Bergerin ja Thomas Luckmannin ensi sijassa teoksessaan *Todellisuuden sosiaalinen rakentuminen* (ilmestyi ensi kerran vuonna 1966 nimellä *The Social Construction of Reality: A Treatise in the Sociology of Knowledge*) rakentaman tiedonsosiologisen teorian viitekehyksessä. Tutkielmassa tarkastellaan seuraavia kysymyksiä:

- Millaisena uskonnollista todellisuutta rakentavana ja ylläpitävänä instituutiona Selk strategioissaan näyttäytyy tiedonsosiologisesta perspektiivistä tarkasteltuna?
- Miten Selk strategioissaan asemoituu suhteessa sekularisaatioon?

Näen aihepiirin tarkastelulle kolme merkitysulottuvuutta. Ensinnäkin sosiologisen. Kyse on perinteisestä sosiologisesta kysymyksenasettelusta, joka koskee rakenteen ja toiminnan vuorovaikutusta. On mielenkiintoista nähdä, millä tavoin Bergerin ja Luckmannin teoria todellisuuden sosiaalisesta rakentumisesta kykenee selittämään Selk:n tapaisen suuren uskonnollisen instituution sisäisiä prosesseja – etenkin uskonto on Bergerin ja Luckmannin teoriassa perinteisin ja edelleen keskeinen todellisuuden tulkinnan ja selittämisen väline. Toinen merkitysulottuvuus on yhteiskunnallinen. Selk on suomalaisessa yhteiskunnassa ollut merkittävä toimija, ja ainakin kokonsa puolesta (tällä hetkellä yli neljä miljoonaa jäsentä ja n. 20 000 työntekijää) se on sitä edelleen. Maa maailma kuitenkin muuttuu ja Suomi sen mukana. Muutos ei jätä rauhaan sen enempää uskonnollisia instituutioita kuin yksilöiden subjektiivista uskonnollisuuttakaan. On hyödyllistä selvittää tässä tapauksessa yhtä konkreettista tapaa ja perusteita, joilla Selk reagoi toimintaympäristössään tapahtuvaan kehitykseen. Kolmanneksi tutkielman tematiikalla on merkitystä Selk:n itsensä kannalta. Strateginen työskentely on varsin uusi ilmiö sen piirissä. Sen merkityksestä ja vaikutuksista sekä ylipäänsä soveltuvuudesta Selk:n kaltaisen uskonnollisen instituution ja organisaation toimintaan on toistaiseksi vähän käsitelystä. Aihepiirin tarkastelu tiedonsosiologian valossa voi avata näkökulmia tai herättää kysymyksiä sen suhteen, missä määrin strategiatuotanto on sellainen muutoshallinnan tai siihen sopeutumisen väline, josta on Selk:lle kokonaisuutena sen toivomaa hyötyä.

3.2. Lähdeaineisto ja aikaisempi tutkimus

Tutkielman lähdeaineiston muodostavat ne Suomen evankelis-luterilaisen kirkon strategiadokumentit, jotka koskevat koko Selk:a. Selk:n keskushallinnon eri yksiköiden, hiippakuntien, seurakuntayhtymien ja paikallisten seurakuntien tai muiden Selk:n osatoimijoiden tai yhteistyökumppanien strategiat eivät kuulu tarkastelun piiriin. Lähdemateriaali esitellään luvussa 5.

Selk:n strategioita koskevaa tutkimusta ei käytännössä ole.⁴³ Lähinnä kyseeseen tulevat strategioiden seurantaraportit tai vastaavat, mutta niissä ei varsinaisesti ole kyse tutkimuksesta. Useimmista strategioista seurantaraporttia tms. ei edes ole olemassa. Lisäksi tiedossani ei yhtään tutkimusta, jossa Selk:n strategiadokumentteja olisi tarkasteltu tiedonsosiologisesta perspektiivistä.⁴⁴

3.3. Teoreettinen viitekehys

3.3.1. Todellisuuden sosiaalinen rakentuminen

Tutkielman teoreettisen viitekehysten muodostaa Peter L. Bergerin ja Thomas Luckmannin teoria todellisuuden sosiaalisesta rakentumisesta. Teoria on esitetty samannimisessä fenomenologisen sosiologian⁴⁵ piiriin lukeutuvan sosiaalisen konstruktionismin klassikkoteoksessa. *Todellisuuden sosiaalinen rakentuminen* – kirjaa voidaan pitää yhtenä nykysosiologian merkittävimmistä puheenvuoroista, ja sen vaikutukset ovat ulottuneet monin tavoin varsinaisen tiedonsosiologian ulkopuolellekin.⁴⁶ *Todellisuuden sosiaalinen rakentuminen* – teoksen ohella olen tarvittavin osin hyödyntänyt muitakin erityisesti Bergerin uskontososiologian alaan liittyviä kirjoituksia.

---

⁴³ Häkkisen (2010, 49) mukaan ”kirkon yhteisiä suunnitelmia ja strategioita ei ole juurikaan tutkittu”. Häkkisen tekstistä ei käy ilmi, mihin sanalla ”juurikaan” käytännössä viitataan.

⁴⁴ Tiedonsosiologista tulokulmaa Selk:oon liittyvään aihepiiriin on tietääkseni metodisesti sovellettu vain Risto Raivion väitöskirjassa, jossa tarkastellaan edustuksellisuutta, osallistumista ja puolueita seurakuntahallinnossa (Raivio 1994). Tutkimuksen tekijä oli itse harjoittanut sosiologian opintoja Konstanzin yliopistossa Saksassa Thomas Luckmannin johdolla. Lisäksi Miettinen on kahdessa lyhyissä artikkeleissaan (1998 ja 2002) pohtinut kirkossakäyntiä Bergerin ja Luckmannin tiedonsosiologian valossa.

⁴⁵ Ks. Aittola 2012, 57–61. Heiskalan (2004, 97) mukaan Bergerin ja Luckmannin teos seuraa fenomenologisen sosiologian ”weberiläistä linjaa”. Keskeisiä vaikuttajia Bergerin ja Luckmannin ajattelun taustalla ovat Émile Durkheimin ja Max Weberin ohella erityisesti G.H. Mead ja Alfred Schütz (ks. Berger & Luckmann 2005, 7-28).

⁴⁶ Teoksen merkityksestä ks. esimerkiksi Aittola & Raiskila 2005; Aittola 2012, 70–73.

Bergerin ja Luckmannin teoria todellisuuden sosiaalisesta rakentumisesta on sosiologian kentällä hyvin tunnettu. Itse teos on ollut olemassa suomeksi käännettynä jo pitkään, ja yhteenvedoja Bergerin ja Luckmannin ajattelusta on omalla kielellämme ilmestynyt viime vuosina useita.⁴⁷ Rajoitun seuraavassa siksi teorian tämän tutkielman kannalta oleellisiin kohtiin.

Bergerin ja Luckmannin teos koostuu johdannon ja johtopäätösten ohella kolmesta pääluvusta: Arkitiedon perusta (sivut 29–57), Yhteiskunta objektiivisena todellisuutena (sivut 59–146) ja Yhteiskunta subjektiivisena todellisuutena (sivut 147–206). Ensimmäisessä näistä keskitytään arkista elämää ohjaavan tiedon sekä ihmisten elämismaailmassa tapahtuvan sosiaalisen vuorovaikutuksen tarkasteluun. Tekijöiden mukaan viimeksi mainittu ns. tyypittyy alusta lähtien, ja arkielämän sosiaalinen todellisuus koetaan erilaisten tyypitysten jatkumona. Yhteiskuntarakenne on varsinaisesti arki-tyypitysten ja niiden myötä vakiintuneiden vuorovaikutussuhteiden kokonaisuus. Uusia havaintoja tulkitaan ja niiden merkitystä konstruoidaan aina varhaisempien tyypitysten valossa. Toisessa pääluvussa tekijät tarkastelevat yhteiskunnan toimijoiden toiminnan totunnaistumista ja instituutioitumista sekä instituutioiden monitahoista legitimaatiojärjestelmää. Kolmannessa pääluvussa keskitytään analysoimaan sitä, miten yhteiskunnan toimijoiden persoonallinen identiteetti muotoutuu primaari- ja sekundaarisosialisaatiossa niin, että he sosiaalistuvat ns. merkityksellisten toisten välityksellä osaksi ympärillään olevaa sosiaalista ja kulttuurista järjestelmää. Yhteiskunnallisen järjestyksen ja integroituneen instituutiojärjestelmän muotoutuminen on viime kädessä väistämätön seuraus ihmisyksilön perustavasta biologisesta ominaisuudesta eli hänen vietti- ja vaistovarantonsa synnynäisestä epävakaudesta ja ohjelmoitumattomuudesta ja siitä nousevasta ”avoimuudesta maailmalle”. Erilaisten anomian eli epäjärjestyksen tilojen uhka on jatkuvasti akuutti, joten ihmisen on välttämättömyyden sekä rakentaa itselleen todellisuus, joka suojaa häntä kaaokselta, että pitää tätä alituisesti sortumaan pyrkivää rakennelmaa aktiivisesti yllä. Primaarisosialisaatiossa yhteiskunnan uusi jäsen autetaan alkuun maailman rakentamisessaan, ja sekundaarisosialisaatio tuottaa hänelle mahdollisuuksia muovata maailmassa olemisen persoonallista tapaa ja reagoida ympäristön muutoksiin ja vaatimuksiin. Yksilö tuottaa itsensä sosiaalisessa vuorovaikutuksessa, ja ”ihmiset yhdessä tuottavat inhimillisen maailman kaikkine sosiokulttuurisine ja psykologisine muodostumineen”.⁴⁸

Tämän tutkielman teoreettisen viitekehyksen kannalta keskeinen käsitteistö löytyy luvusta, jossa Berger ja Luckmann analysoivat yhteiskuntaa objektiivisena todellisuutena. Koska sosiaalinen ja

⁴⁷ Ks. esimerkiksi Heiskala 2004, 97–103; Geels & Wikström 2009, 59–65; Impola 2010, 45–73; Aittola 2012, 57–74.

⁴⁸ Berger & Luckmann 2005, 59–65.

yhteiskunnallinen järjestys ovat ihmiselle välttämättömiä, tämä sekä tuottaa ne että uusintaa niitä jatkuvasti keskeytymättömässä itsensä ulkoistamisen prosessissa. Kaikella inhimillisellä toiminnalla on taipumus saada sellainen vakiintunut muoto, jossa se on toistettavissa ilman alituista valintojen ja valmistautumisten tuottamaa psykologista ahdistusta. Toiminnasta muodostuu rutiini eli se totunnaistuu. Toiminnan totunnaistuminen puolestaan johtaa instituutioitumiseen – tai, kuten Berger ja Luckmann toteavat, empiirisesti tarkastellen suurin osa inhimillisen toiminnan totunnaistumisesta lankeaa yksin sen instituutioitumisen kanssa. Instituutioitumisesta on Bergerin ja Luckmannin mukaan kyse silloin, kun ”eri toimijatyypit osallistuvat vastavuoroiseen totunnaistuneen toiminnan tyypittelyyn”. Jokainen tällainen tyypittely on instituutio. Muodostuttuaan instituutiot asettavat ihmisten toiminnalle ja käyttäytymiselle malleja, jotka kanavoivat toiminnan tiettyyn suuntaan ja samalla sulkevat pois muut teoriassa mahdolliset toiminnan tavat. Mitä vahvemmin toiminta instituutioituu, sen ennustettavampaa ja kontrolloidumpaa siitä tulee. Käytännössä tämä merkitsee, että useimmille ihmisille maailma on suurimman osan ajasta ”itsestään selvä”, ja se hyväksytään ja otetaan vastaan arkielämässä pysyvänä ja ”normaalina”.⁴⁹

Instituutiot syntyvät historiallisissa inhimillisen toiminnan tyypittelyn prosesseissa, mutta harvoin yksilö on tilanteessa, jossa hänellä on tai on ollut mahdollisuus osallistua instituution muovaamiseen. Yleensä yhteiskunnan jäsen kohtaa häntä edeltäneen historian puitteissa kiteytyneitä, täydellistyneitä ja objektivoituneita instituutioita. Kuten Berger ja Luckmann toteavat, vain objektiivisena maailmana voivat sosiaaliset muodostumat välittyä seuraaville sukupolville. Instituutiot asettuvat yksilöä vastaan ulkopuolisen todellisuuden kiistattomina tosiasioina. Keskeisimpiin instituutioihin liittyy myös sosiaalisia kontrollimekanismeja sen varmistamiseksi, että ne voivat säilyttää objektiivituneen todellisuuden luonteensa. Instituutioiden objektivoituminen merkitsee myös, että instituutiojärjestelmää koskeva tieto objektivoituu kokoelmaksi yleispäteviä todellisuutta koskevia väittämiä. Jokainen radikaali poikkeaminen instituutiojärjestelmästä on siten irtautumista todellisuudesta ja ”maailmasta”. Berger ja Luckmann korostavat, että ihmisen ja hänen sosiaalinen maailmansa suhde on dialektinen, joka on ymmärrettävissä vain osien jatkuvana suhteena toisiinsa: yhteiskunta on ihmisen tuotos (ulkoistaminen) – yhteiskunnasta tulee objektiivinen todellisuus (objektivoituminen) – ihminen on sosiaalinen tuotos. Viimeksi mainittua dialektisen prosessin osaa Berger ja Luckmann kutsuvat sisäistämiseksi, jossa objektivoitunut sosiaalinen todellisuus juurtuu sosialisatiossa

---

⁴⁹ Berger & Luckmann 2005, 65–73.

yksilön tietoisuuteen. Ihminen siis tuottaa maailman, mutta samalla maailma vaikuttaa takaisin tuottajaansa ja tuottaa hänet.⁵⁰

Työnjaon kehittyminen johtaa Bergerin ja Luckmannin mukaan instituutiojärjestelmän segmentoitumiseen ja yhteiskunnallisesti eriytyneiden merkitysmaailmojen muodostumiseen. Taloudellinen ylijäämä tekee mahdolliseksi sen, että jotkut yksilöt tai ryhmät voivat erikoistua toimintaan, jolla ei ole suoraa yhteyttä inhimillisen elämän perusedellytysten tuottamiseen ja ylläpitämiseen. Etenkin suuren taloudellisen ylijäämän teollisuusyhteiskunnissa ”kaikenlaisten kuviteltavissa olevien merkitysmaailmojen välisestä moniarvoisesta kilpailusta tulee normaali asiantila”. Seurauksena on ”teoreettisen elämän” ja sitä ylläpitävien asiantuntijoiden ja specialistiryhmien synty. Kehitys, jossa vain erikoistuneet toimijatyyppit omistavat tiettyihin rooleihin tarvittavan tiedon ja kykenevät suorittamaan niiden mukaisia toimintoja, synnyttää yhteiskunnan objektiivisen yhteensovittamisen ongelman ja tarpeen tuottaa sekä koko yhteiskuntaa, yksilön kokemusmaailmaa että eri toimijatyyppien instituutioituneita toimintoja yhteen liittäviä ”vakaita symbolisia suojakatoksia”.

3.3.2. Todellisuuden sosiaalinen rakentuminen ja legitimaatio

Legitimaatio on olemassa olevan toiminnan tavan perustelemista. Se on vastaus kysymykseen, miksi tämä tai tuo asia on niin kuin se on ja miksi tehdään juuri tällä tai tuolla tavalla. Jonkin totunnaituneen toiminnon objektivoituminen instituutioiksi on jo kyseisen instituution ensimmäisen asteen legitimaatio. Instituution muodostuminen on osoitus siitä, että se on pystynyt merkityksellistämään ja järjestämään sosiaalista maailmaa mielekkäällä tavalla. Instituutio on tällöin selviö kaikille eikä sitä tarvitse erikseen perustella.⁵¹

Sosiaalisen todellisuuden uusiutumiseen liittyy aina instituutiojärjestelmän historiallistumisen ongelma eli tilanne, jossa instituution edellyttämä toiminta ja yksilön kokemukset joutuvat ristiriitaan. Ongelma aktuaalistuu erityisesti silloin, kun instituutiojärjestelmää välitetään uudelle sukupolvelle.

---

⁵⁰ Berger & Luckmann 2005, 72–81. Instituutiot representoivat yksilön kokemusmaailmassa roolien eli vakiinnutettujen toimijatyyppien välityksellä. Rooleja sisäistämällä ja esittämällä yksilö osallistuu sosiaalisen maailman rakentamiseen, ja samalla sosiaalisesta maailmasta tulee hänelle subjektiivisesti todellinen. Kaikki instituutioitunut käyttäytymisen on viime kädessä sidoksissa rooleihin, ja samalla roolit altistavat toimijat institutionaaliselle kontrollille ja pakkokeinoille. Roolien tarkastelu paljastaa Bergerin ja Luckmannin mukaan ”yhteiskunnassa objektivoitujen merkitysuniversumien välityskanavat ja sen, kuinka nämä universumit ovat subjektiivisesti todellisia yksilöille” (Berger & Luckmann 2005, 85–93; sitaatti s. 93).

⁵¹ Berger & Luckmann 2005, 107–108.

Tämä saattaa kyseenalaistaa kohtaamiensa objektivoitujen instituutioiden relevanssin. Pelkkä perinne tai historiallinen tieto ei enää riitä pitämään yllä objektivoituneita instituutioita, vaan niitä joudutaan selittämään ja perustelemaan, toisin sanoen jo objektivoitunutta todellisuutta joudutaan oikeuttamaan uudelleenobjektivoinnin avulla. Berger ja Luckmann ovatkin varanneet legitimaation käsitteen varsinaisesti tälle toisen asteen objektivoinnille: legitimaation funktio on instituutioituneiden ensimmäisen asteen objektivoitumien tekeminen subjektiivisesti uskottaviksi uusissa olosuhteissa. Samalla legitimaatio tuottaa merkityksiä, jotka integroivat institutionaalsiin prosesseihin aiemmin kiinnittyneitä merkityksiä laajemmiksi kokonaisuuksiksi - vaikka Berger ja Luckmann eivät oletakaan, että erilaisten legitimaatioiden täytyisi ilman muuta olla keskenään yhteensopivia⁵².

Instituutiojärjestelmien labiliteetin ongelma voi myös johtaa todellisuuden reifikaatioon. Reifikaatio on objektivoitumisprosessin äärimuoto, jossa ihmisen tuottamat instituutiot ja roolit, jopa identiteetit, koetaan ei-inhimillisinä ja yli-inhimillisinä. Objektivoitunut maailma on jähmettynyt yksilön tietoisuudessa ikään kuin elottomaksi esineeksi, jossa yksilö kokee itsensä vain sen tuotteeksi ja inhimillisten merkityksien heijastavan vain jotakin asioiden syvintä luontoa tai olemusta. Instituutioiden kohdalla reifikaatio merkitsee, että ne saavat ontologisen statuksen, joka on inhimillisestä toiminnasta riippumaton. Tässä ”dehumanisoituneessa” tilassa dialektiikka ihmisen ja hänen luomansa sosiaalisen maailman välillä on lakannut. Berger ja Luckmann alleviivaavat, että reifioituneeksi koettu todellisuuskin on edelleen sosiaalinen maailma, jonka ihminen on tuottanut ja jota hän koko ajan tuottaa uudelleen. Paradoksaalisesti reifikaatiossa on kyse tilanteesta, jossa ihminen on tuottanut sellaisen todellisuuden, joka kieltää tuottajansa.⁵³

Viime kädessä legitimaatioprosessien päämääränä on tuottaa instituutiojärjestelmän kokonaisuus, joka näyttäytyy mielekkäänä yksilöiden subjektiivisessa tietoisuudessa. Onnistunut legitimaatio saa aikaan symmetrian objektiivisten (ulkoisesti jaettujen) ja subjektiivisten (sisäisesti merkityksellisten) todellisuusmäärittelyiden välille ja pitää siten todellisuutta yllä molemmilla tasoilla. Legitimaatiolla on sekä normatiivinen että kognitiivinen ulottuvuus. Sen avulla instituutiojärjestelmän vakiintuneet toimintamallit arvotetaan positiivisesti, mutta onnistuakseen legitimaation tulee myös olla kognitiivisesti pätevä. Legitimaation pitää kyetä tuottamaan uskottava perustelu legitimoitavalle instituutiolle, jotta viimeksi mainitun positiivinen arvottaminen olisi mahdollista.⁵⁴

---

⁵² Tähän kiinnittää huomiota myös Heiskala 2004, 99.

⁵³ Berger & Luckmann 2005, 93–107.

⁵⁴ Berger & Luckmann 2005, 108–109.

Legitimaation käsitteen sisältöä Berger ja Luckmann analysoivat varsin perusteellisesti. He erottavat siinä neljä tasoa.

Esiteoreettisesta – ja kuten Berger ja Luckmann toteavat, alkumuotoisesta – legitimaatiosta on kyse, kun inhimillinen kokemus puetaan kielellisiksi objektivaatioiksi. Käytännössä sanasto sisältää kuvaamansa asian (esimerkiksi sukulaisuusjärjestelmän) perustavan legitimaation. Esiteoreettiselle legitimaatiotasolle kuuluvat kaikki yksinkertaiset, itsestään selvään tietoon vetoavat väittämät. Seuraavalle legitimaatiotasolle kuuluvat ”alkeismuotoiset teoreettiset väittämät” kuten sananlaskut, kansanviisaudet, kansantarut ja moraalisäännöt. Kolmannella legitimaatiotasolla ollaan jo edellisiä paljon selkeämmin teorianmuodostuksen maailmassa. Tällä tasolla instituutioitunut toiminta legitimoidaan eriytyneen tietovarannon ja siihen perehtyneiden asiantuntijoiden avulla. Pitkälle kehittyneiden legitimaatioteorioiden ja niiden tuottamisesta vastaavien ammattilaisten myötä legitimaatio astuu konkreettisten yksittäisten legitimaatio-ongelmien piiristä ”puhtaan teorian” alueelle. Tällöin legitimaatio alkaa itsenäistyä niistä instituutioista, joita sen on tarkoitus perustella, ja kehittää omia institutionaalisia prosessejaan. Päätoimiset legitimaatioteoreetikot luovat nyt jo legitimaatioteoriaa legitimaatioteorioille.⁵⁵

Neljännän ja kompleksisimman legitimaatiotason muodostavat symboliuniversumit. Ne ovat teoreettisia skeemoja, jotka integroivat instituutiojärjestelmän eri merkitysmaailmat ja prosessit yhdeksi symboliseksi kokonaisuudeksi.⁵⁶ Symboliuniversumi on sanan varsinaisessa merkityksessä universumi, sillä se muodostaa viitekehyksen kaikille sosiaalisesti objektivoituneille ja subjektiivisesti todellisille merkityksille. Kaikki toiminta ja inhimillinen kokemus tapahtuvat sen piirissä. Symboliuniversumi ”panee kaiken kohdalleen” eli luo maailman, jonka puitteissa tuotetaan järjestys ja merkitys sekä yhteiskunnan instituutiojärjestelmälle että yksilön elämänsäkululle. Instituutioiden tasolla symboliuniversumi toimii ”instituutiojärjestelmän perimmäisenä legitimaationa antamalla sille ensisijaisen aseman inhimillisen kokemuksen hierarkiassa”. Yksilön kohdalla symboliuniversumi tuottaa hierarkkisen jatkumon kaikelle inhimilliselle kokemukselle ja sen myötä tietoisuuden koheren-tista identiteetistä ja sosiaalisten roolien relevanssista.⁵⁷

---

⁵⁵ Berger & Luckmann 2005, 107–111.

⁵⁶ Heiskala (2004, 100) toteaa osuvasti, että Bergerin ja Luckmannin teorian mukaiset symboliuniversumit tulevat lähelle sitä, mitä Émile Durkheim tarkoitti uskonnolla.

⁵⁷ Berger & Luckmann 2005, 111–119. He korostavat, että symboliuniversumin tärkeimpiä funktioita on kyetä legitimoimaan ja integroimaan yhdeksi järjestykseksi mm. sellaiset olemassaoloa uhkaavat tekijät kuin erilaiset rajatilat ja kuolema.

Symboliuniversumit ovat käsitteellisesti ja sisällöllisesti hienostuneita rakennelmia. Niiden ylläpitoon tarvitaan erikoistuneita spesialisteja, kun taas muu väki yleensä elää symboliuniversumin suojissa ”naiivisti” ja ottaa sen ja sen legitimoimat instituutiot itsestään selvinä. Symboliuniversumin olemassaolo tiedostetaan konkreettisesti siinä vaiheessa kun siitä ja siihen nojaavasta instituutiojärjestelmästä tulee ongelma – tai oikeamminkin kyse on siitä, että jokainen symboliuniversumi on alusta saakka itsessään ongelmallinen mutta jossakin vaiheessa siitä tulee liian ongelmallinen. Tällöin todellisuusmääritelmien järjestelmä rakoilee ja symmetria yhtäältä yhteisesti jaetun objektiivisen todellisuuden ja sen varaan rakentuvan sosiaalisen järjestelmän sekä toisaalta yksilön subjektiivisen tietoisuuden ja kokemuksen välillä murtuu. Tässä tilanteessa symboliuniversumit tarvitsevat kaikkien muiden legitimaatiojärjestelmien tavoin legitimaatiota.

Symboliuniversumin perustava ongelma on sama kuin kaikessa legitimaatiossa eli prosessi, jossa se välitetään sukupolvelta toiselle. Symboliuniversumin kohdalla lisäpulman kuitenkin muodostaa sen teoreettisuus. Sitä ei voi kokea arkielämässä, joten sen suoraviivainen opettaminen seuraavalle sukupolvelle ei ole mahdollista. Samasta symboliuniversumista voi olla kilpailevia versioita tai tulkin-toja, mistä seuraa kerettiläisyyden pulma. Harhaoppisuus ei uhkaa vain symboliuniversumia vaan myös sen legitimoimaa instituutiojärjestelmää, mikä puolestaan edellyttää ”virallisen” symboliuniversumin legitimointia uusien teorioiden tai käsitejärjestelmien.⁵⁸ Ongelman vallitsevan symboliuniversumin kannalta muodostaa myös tilanne, jossa yhteiskunta kohtaa toisen hyvin erilaisen yhteiskunnan ja sen myötä vaihtoehtoisen symboliuniversumin omine todellisuuden määrittelyineen ja instituutiojärjestelmineen. Kyse on harhaoppisuutta hankalammasta pulmasta, koska vaihtoehtoisen symboliuniversumin olemassaolo todistaa, että maailmassa voi elää hyvinkin erilaisten instituutiojärjestelmien puitteissa. Vaihtoehtoisten symboliuniversumien konfliktissa ratkaiseva tekijä ei Bergerin ja Luckmannin näkemyksen mukaan yleensä ole toisen symboliuniversumin osoittautuminen toista teoreettisesti etevämmäksi vaan legitimoijien yhteiskunnallinen valta. Vahvemmat aseet ovat aina voittaneet vahvemmat argumentit.⁵⁹

Bergerin ja Luckmannin mukaan symboliuniversumia ylläpitävät legitimaatiot ovat ”yleensä useiden erillisten instituutioiden erityislegitimaatioiden jatkokehitelmiä korkeammalla teoreettisen integraation tasolla”. Symboliuniversumeita ylläpitäviä käsitejärjestelmiä ja niiden rakentamiseen käytettyjä käsitteistämistyypppejä he tunnistavat neljä: mytologia, teologia, filosofia ja tiede.

---

⁵⁸ Berger ja Luckmann viittaavat tässä kohden varhaisen kristillisen teologian kehitykseen erinomaisena esimerkkinä luovasta tradition tulkinnasta ja kehittämisestä, jolla harhaoppien haasteisiin vastattiin (2005, 123).

⁵⁹ Berger & Luckmann 2005, 120–125.

Varhaisinta symboliuniversumin ylläpitämisen muotoa edustaa mytologia eli todellisuuskäsitys, jossa pyhät voimat läpäisevät jatkuvasti arkisen elämismaailman. Mytologia olettaa koko todellisuuden yhdeksi objektiiviseksi kokonaisuudeksi, mikä mahdollistaa mm. keskenään epäjohdonmukaisten traditioiden rinnakkaineloa ilman teoreettista integraatiota. Teologinen ajattelu eroaa mytologisesta ”yksinkertaisesti suuremman teoreettisen systematikan perusteella”. Teologisella käsitejärjestelmällä legitimoitu symboliuniversumi on periaatteessa edelleen mytologinen, mutta mytologiset voimat on siirretty kauemmaksi arkisesta maailmasta, ja teologia toimii näiden kahden maailman välittäjänä. Tästä seuraa, kuten Berger ja Luckmann hyvin havaitsevat, se historiallisesti yleinen (esimerkiksi Vanhassa testamentissa alituisesti toistuva) ilmiö, että kansanomaisen mytologia ja teoreetikkojen pitkälle jalostama teologia elävät rinnakkain ja ylläpitävät samaa symboliuniversumia. Vaikka teologia muistuttaakin todellisuusmäärittelynsä puolesta vielä mytologiaa, se on Bergerin ja Luckmannin mukaan kuitenkin jo lähempänä filosofian ja tieteen käsitteellistämistapoja. Modernille tieteelle on ominaista erityisesti se, että se jättää symboliuniversumia ylläpitävän tiedon asiaan spesialisoituneen eliitin hallittavaksi.⁶⁰

Symboliuniversumien ja niitä legitimoivien monimutkaisten teoreettisten käsitejärjestelmien ylläpito on synnyttänyt ”universumin asiantuntijoiden” eli kauas arkielämästä etääntyneiden erikoisalojen ja niiden pitkälle jalostettujen tietovarantojen hallitsijoiden joukon. Todellisuuden perimmäistä määrittelemistä koskevan tiedon keskittyminen asiantuntijoille on samalla merkinnyt monopolististen valtajärjestelmien syntyä, traditionalismin voimistumista ja olemassa olevia rakenteita tukevien instituutioiden sisäisen jähmeyden kasvua. Bergerin ja Luckmannin mukaan instituutiot voivat tästä syystä säilyä, vaikka ne ulkopuolisen tarkkailijan näkökulmasta ovat menettäneet alkuperäisen toimivuutensa. Kun universumin asiantuntijoilla on ollut yksinoikeus todellisuuden määrittelyihin, kilpailevat määrittelyt on joko tuhottu tai sulautettu vallitsevaan traditioon. Yksinoikeuden kyseenalaistaminen on yleensä johtanut siihen, että todellisuuden määrittelyjen välinen kilpailu on saanut ideologisen⁶¹ luonteen ja johtanut legitimoitujen instituutioiden ja käsitejärjestelmien ja legitimoijien ideologisten intressien irtaantumiseen toisistaan.

---

⁶⁰ Berger & Luckmann 2005, 125–129. Käsitejärjestelmien sovellutuksina Berger ja Luckmann (s. 129–133) viittaavat terapiaan ja mitätöintiin. Edellinen kohdistuu ”virallisesta” todellisuuden määrittelyä poikkeavaan käyttäytymiseen. Sen avulla pyritään estämään ”universumin asukkaiden maastamuutto” ja varmistamaan, että normien rikkoijat pysyvät instituutioituneen todellisuuden määrittelyjen rajoissa. Terapian instituutioituneet erityisluokat Berger ja Luckmann sijoittavat sosiaalisen kontrollin kategoriaan. Mitätöinti puolestaan on ikään kuin negatiivista legitimaatiota: sen avulla kielletään kaikkien ”viralliseen” symboliuniversumiin sopimattomien ilmiöiden tai tulkintojen todellisuus.

⁶¹ Ideologialla Berger ja Luckmann tarkoittavat ”todellisuuden määrittelyä, joka kiinnittyy konkreettiseen valtaintressiin” (2005, 140).

Useimmat modernit yhteiskunnat ovat tätä nykyä pluralistisia. Bergerin ja Luckmannin mukaan tämä merkitsee, että modernin yhteiskunnan kulttuurisen monimuotoisuuden keskellä yksikään symbolijärjestelmä ei ole koko todellisuutta määrittelevässä hegemonia-asemassa. Symboliuniversumeita (ja niiden osauniversumeita) on useita, ja tilanteesta riippuen ne kilpailevat keskenään tai suvaitsevat toisiaan, parhaimmillaan jopa pystyvät yhteistyöhön. Yhteiskunnan jäsen voi valita tarjolla olevista symboliuniversumeista itselleen sopivan – tai konstruoida erilaisista symbolisista järjestelmistä peräisin olevista elementeistä itselleen persoonallisesti merkityksellisen maailmankatsomuksen. Tällaisessa asetelmassa yhteiskunnallisen todellisuuden määrittelystä syrjäytetyt asiantuntijat (Berger ja Luckmann kutsuvat näitä intellektuelleiksi) saattavat ryhtyä nykytodellisuuden vasta-asiantuntijoiksi tai vastatodellisuuden asiantuntijoiksi. Tuloksena on lahkoja, vallankumousliikkeitä tai vastaavia marginaaliyhteisöjä, jotka tarjoavat puitteet hallitsevalle todellisuudelle rinnakkaisten tai vastakkaisten symboliuniversumien objektivoitumiselle.

3.3.3. Todellisuuden sosiaalinen rakentuminen ja sekularisaatio

Todellisuuden sosiaalinen rakentuminen – teoksessa ajatus sekularisaatiosta ei ole laajalti esillä, mutta se on silti erottamaton osa kirjoittajien näkemystä tiedon ja todellisuuden sosiaalisen rakentumisen ja siinä tapahtuvien muutosten prosesseista. Sekularisaatiossa on Bergerin ja Luckmannin mukaan kyse uskonnollisen tai uskontojen maallistumisen ohella symboliuniversumien ja niitä legitimoivien käsitejärjestelmien ”maallistumisesta”. Sekularisaatio nivoutuu kiinteästi modernin yhteiskunnan ja sen sosiaalisen rakentumisen prosessiin kahdessa suhteessa.

Bergerin ja Luckmannin mukaan symboliuniversumeita ylläpitäneitä tai ylläpitäviä käsitejärjestelmiä on rakennettu mytologian, teologian ja filosofian ja tieteen pohjalta, niin kuin edellä todettiin. Tekijät eivät halua esittää minkäänlaista näitä käsitteistämistyyppettä yhdistävää evolutionistista kehityskulkua. He kuitenkin katsovat, että mytologia edustaa varhaisinta symboliuniversumin legitimaatiomuotoa ja moderni tiede puolestaan ääripäätä kehityksessä, jossa specialistieliitit yhteiskunnan yleisestä tiedosta etäännyneine tietovarantoineen ovat ottaneet haltuunsa symboliuniversumeita legitimoivien käsitejärjestelmien ylläpitämisen ja jalostamisen. Mytologiaan verrattuna jo teologia on Bergerin ja Luckmannin mukaan lähempänä ”myöhempää maallistunutta käsitteellistämistapaa yhteiskunnallisen paikantumisen puolesta” ja tarjoaa esikuvan ja lähtökohdan filosofisille ja tieteellisille maailmankaikkeuden käsitteellistämistavoille. He toteavat:

”Moderni tiede edustaa ääriaskelta ... universumin ylläpitämisen maallistumisessa ja jalostumisessa. Sen lisäksi, että tiede saattaa päätökseen kehityksen, joka karkottaa pyhyyden jokapäiväisen elämän maailmasta, se myös poistaa siitä universumia ylläpitävän tiedon sinänsä. Jokapäiväinen elämä menettää sekä pyhyyteen perustuvan legitimaation että sellaisen teoreettisen ymmärrettävyyden, joka liittäisi sen osaksi symboliuniversumin kokonaisuutta.”

Spesialistipiireihin kuulumaton modernin yhteiskunnan maallikkojäsen tietää vain, keiden oletetaan olevan symboliuniversumin asiantuntijoita ja ylläpitäjiä. Sitä hän sen sijaan ei enää tiedä, miten se käsitteellisesti tapahtuu.⁶² Kun mytologia ja teologia ovat korvautuneet modernilla tieteellä, symboliuniversumia legitimoiva käsitejärjestelmä on sekularisoitunut. Tällä puolestaan väistämättä on ”maallistava” seurauksensa kaiken yhteiskunnallisen elämän kohdalla.⁶³ Arkinen elämä menettää kosketuskohtansa ”pyhään” tai tabuihin, joiden pohjalta tai joiden ympärille yhteiskunta instituutiojärjestelmineen on kasvanut.⁶⁴ Uskonnollinen sekularisaatio on yksi elementti tai ulottuvuus prosessissa, jossa koko todellisuus ja sitä koskeva tieto ja näiden legitimaatiojärjestelmät sekularisoituvat.

Sekularisaatiota edistää ja ylläpitää se tosiasia, että modernit yhteiskunnat ovat pluralistisia. Niille on ominaista ideologisista ja vastaavista ”ei-teoreettista” tekijöistä nouseva moniarvoisuus, joka voi käytännössä ilmetä niin konflikteina kuin maailmankatsomusten keskinäisenä suvaitsevaisuutenakin. Pluralismi kiihdyttää Bergerin ja Luckmannin mukaan yhteiskunnallista muutosta murentaessaan – vakiintuneiden traditioiden ylläpitäjien vastaanhangottelusta huolimatta – perinnäisten (esimerkiksi uskonnollisten) todellisuuden määritelmien yhteiskunnallista asemaa ja niiden vaikutusta yksilön tietoisuuteen. Käytännössä pluralismin lisääntyminen ruokkii ”sekä epäilyä että uudistuksia ja rapauttaa siten perinteisen *status quon* itsestäänselvyyttä.”⁶⁵ Yhteiskuntien pluralisoituminen toisin sanoen tuottaa kehityksen tai maiseman, jossa sekularisaatiosta tulee jos ei loogisesti niin ainakin empiirisesti väistämätöntä.

---

⁶² Berger & Luckmann 2005, 126–129.

⁶³ Ks. Aittola & Raiskila 2005, 226.

⁶⁴ Vrt. Durkheim 1980.

⁶⁵ Berger & Luckmann 2005, 142–143. Teoksessaan *Modernity, Pluralism and the Crisis of Meaning* (1995) Berger ja Luckmann maalaavat varsin karun kuvan myöhäisen modernin ajan yhteiskuntien ongelmista. Heidän mukaansa modernisaatio ja sekularisaatio ovat romuttaneet perinteiset arkielämän sosiaalisesti rakentuneet itsestäänselvydet ja jottaneet yhteiskunnat ja niiden jäsenet mitä moninaisimpiin ja moniulotteisimpiin identiteettien, elämäntapojen ja merkitysten rakentumisongelmiin. Yhteiskunnan vakauden edistämiseksi ja sen jäsenten sosiaalistumisen tukemiseksi olisikin heidän mukaansa tietoisesti rakennettava ”välittäviä instituutioita” yhteiskunnan ja yksilöiden välille hoitamaan niitä tehtäviä, joista perhe, koulu, kirkko jne. vastasivat ennen modernin ajan pluralisaation ja sekularisaation voittokulkua.

3.3.4. Uskonto legitimaationa ja symboliuniversumina

Koko todellisuuden kattavia ja selittäviä symbolijärjestelmiä on erilaisia (eksistentiaalisismi, nihilismi, marxismi tms. filosofiset systeemit, ns. tieteellinen maailmankatsomus), mutta *Todellisuuden sosiiaalinen rakentuminen* – teoksen mukaan uskonto edustaa perinteisintä ja keskeisintä symboliuniversumin tyyppiä. Koska teoksessa pyritään luomaan yleinen teoria sen otsikossa sanotusta asiasta, tekijät eivät lähemmin tarkastele sen enempää uskontoa sinänsä kuin sitä symboliuniversumina. Tätä aukkoa Berger paikkasi pian *The Social Construction of Reality* – teoksen jälkeen ilmestyneessä kirjassaan *The Sacred Canopy* (1967). Sen argumentointi on rakennettu *The Social Construction of Reality* – teoksen pohjalle, jopa siinä määrin, että *The Sacred Canopy* – kirjaa voisi kutsua edellisen jatko-osaksi. Siinä Berger analysoi uskontoa ”pyhänä suojakatoksena” sekä systemaattisesta että historiallisesta perspektiivistä. Edelliseen kuuluvat erityisesti kysymykset uskonnosta maailman rakentamisen ja ylläpitämisen prosesseissa. Kirjan tarkastelukohteen historiallisiin elementteihin puolestaan kuuluvat kysymykset sekularisaation prosessista ja sen suhteesta plausibiliteetin ja legitimaation kysymyksiin. Tässä yhteydessä olennaisia ovat seikat, jotka Berger lukee systemaattisiin elementteihin; sekularisaatioon palataan jäljempänä.

Uskonto on prosessi, jossa ihminen rakentaa itselleen pyhän kosmoksen – ”cosmization in a sacred mode”, kuten Berger sanoo.⁶⁶ Pyhällä tarkoitetaan ei-inhimillistä, salaperäistä ja kauhua herättävää voimaa, jonka uskotaan asustavan erilaisissa inhimillisen kokemuksen piiriin kuuluvissa objekteissa (ihmiset, eläimet, esineet, paikat, ajat, tavat, instituutiot jne.). Pyhän vastakategoria on yhtäältä profaani. Profaaneja ovat asiat, joilla ei ole pyhää statusta. Pyhän ja profaanin ero ei kuitenkaan ole ainoa dikotomia, joka uskonnon myötä rakennetaan. Pyhän kosmoksen toinen vastakohta on kaaos, niin kuin kosmogoniset myytit eri uskonnoissa toistuvasti kuvaavat. Kaiken kattava ja sisäänsä sulkeva pyhä kosmos on sen sisällä elävän ihmisen turva ja suoja häntä alituisesti uhkaavaa kaaosta, anomiaa ja merkityksettömyyttä vastaan. Koska inhimillinen olemassaolo on aktiivista ulkoistamista, jossa ihminen antaa kokemalleen todellisuudelle objektivoituja merkityksiä, uskonnon voidaan

---

⁶⁶ Berger 1990, 25. “Every society is engaged in the never completed enterprise of building a humanly meaningful world. Cosmization implies the identification of this humanly meaningful world with the world as such, the former now being grounded in the latter, reflecting it or being derived from it in its fundamental structures. Such a cosmos, as the ultimate ground and validation of human nomoi, need not necessarily be sacred. Particularly in modern times there have been thoroughly secular attempts at cosmization, among which modern science is by far the most important. It is safe to say, however, that originally *all* cosmization had a sacred character. ... Viewed historically, most of man’s worlds have been sacred worlds. Indeed, it appears likely that only by way of the sacred was it possible for man to conceive of a cosmos in the first place” (s. 27; kursivointi Bergerin).

sanoa edustavan ihmisen kauaskantoisinta itsensä ulkoistamisen muotoa. Inhimillisen elämän järjestyksestä tulee tässä projektiossa kaikkea olemista määräävä pyhä järjestys.⁶⁷

Bergerin mukaan maailman rakentamista huomattavasti vaikeampaa on rakennetun maailman käynnissä pitäminen.⁶⁸ Kaikki sosiaalisesti konstruoidut maailmat ovat sisäisesti hataria. Niiden säilymistä uhkaavat jatkuvasti mm. sellaiset rakentajiensa peri-inhimilliset toiminnan muodot kuin itsekkyys ja oman edun tavoittelu, ristiriidat, typeryydet ja sosiaalisesti rakennetun maailman peruselementtien unohtaminen. Siksi sosiaalisia maailmoja on jatkuvasti pidettävä yllä sosialisointien, sosiaalisen kontrollin ja legitimaation keinoin, aivan kuten Berger ja Luckmann jo yhteisessä teoksessaan esittivät. Uskonto ei ole sosiaalisesti rakennetun maailman ainoa legitimoitikeino, mutta historiallisesti se on ollut kaikkein tehokkain legitimaation instrumentti. Bergerin mukaan syy tähän on ilmeinen: uskonto asettaa muutosalttiit sosiaalisen todellisuuden rakennelmat kosmiseen viitekehykseen ja antaa siten niille ikään kuin perimmäisen ontologisen statuksen. Kun sosiaalisen maailman ja sen rakenteiden ymmärretään ankkuroituvan ”pyhään järjestykseen”, joka jo määritelmällisesti on inhimillisen toiminnan ja merkityksenannon satunnaisuuksien tuolla puolen, maailmasta tulee huomattavasti stabiilimpi kuin mitä se muuten voisi olla – uskonto muuttaa kontingenssin välttämättömyydeksi, kuten Berger toisaalla toteaa.⁶⁹ Perinteisin tapa nähdä sosiaalisen mikrokosmoksen ja pyhän makrokosmoksen suhde on suora analogia. Kaikella ”täällä alhaalla” on vastineensa ”tuolla ylhäällä”, mikä merkitsee, että osallistuessaan sosiaalisen maailman institutionaalisen järjestelmän ylläpitoon ihminen samalla on osallinen jumalallisen kosmoksen järjestyksestä. Uskonnon keskeisin merkitys sosiaalisen maailman legitimaatiossa on sen ainutlaatuisessa kyvyssä lokalisoida ihmisen elämä ja inhimillisen maailman ilmiöt (myös arkista elämää uhkaavat marginaali- ja rajatilat kuten unet, painajaiset, ”hulluus”, ekstaattiset tilat, tragedia ja epäoikeudenmukaisuus sekä tärkeimpänä kuolema⁷⁰) kaikkineen osiksi pysyvää kosmista järjestystä ja antaa niille sekä selitys että tarkoitus. Kun instituutioiden ja niihin sisältyvien roolien järjestelmä ”kosmisoituu”, siitä tulee kuolematon ja jumalasta sosialisointiprosessien perimmäisin ja puolueettomin ”merkittävä toinen”.⁷¹

Uskonnolliset rituaalit tekevät perustavat todellisuusmääritelmät ja niiden legitimaatiot näkyviksi ja läsnä oleviksi osallistujille. Ne ovat keskeinen instrumentti, jolla yhteisö ja yhteiskunta palauttavat

---

⁶⁷ “... religion is the audacious attempt to conceive of the entire universe as being humanly significant”; Berger 1990, 25–28, 51; sitaatti s. 28.

⁶⁸ Berger 1990, 6.

⁶⁹ Berger 2011, 98.

⁷⁰ Berger 1990, 42–45. ”Every human society is, in the last resort, men banded together in the face of death. The power of religion depends, in the last resort, upon the credibility of the banners it puts in the hands of men as they stand before death, or more accurately, as they walk, inevitably, towards it” (s. 51).

⁷¹ Berger 1990, 29–39.

mieleen ja muistuttavat, miten todellisuus on rakentunut – paradoksaalisesti siten, että uskonnon harjoittaminen saa ihmiset unohtamaan, että todellisuus instituutioineen on heidän itsensä rakentamaa. Kuten Berger toteaa, perimmäiseltä olemukseltaan yhteiskunta on ”muistia”, ja suurimman osan ihmiskunnan historiasta tämä muisti on ollut uskonnollista. Berger korostaa myös, että uskonnon varsinainen elinympäristö on arkielämä. Uskonnollisten legitimaatioiden tarve nousee suurimmaksi osaksi ihmisen arkitoiminnan ja sen käytännöllisten tarpeiden piiristä, ei spekulatiosta ja teoretisoinnista. Uskonnollinen legitimaatio tulee siis ennen uskonnollista teoriaa (ideoita, oppia jne.). Käytännön ja teorian suhde on kuitenkin vastaavalla tavalla dialektinen kuin kaiken todellisuuden sosiaalisen rakentumisen. Kun arkielämän tarpeista nousevat uskonnolliset legitimaatiot tiivistyvät merkitysjärjestelmiksi ja sofistikoituiksi traditioiksi, ne alkavat vaikuttaa takaisin arkielämään ja muuttaa sitä radikaalistikin. Tämä selittää Bergerin mukaan sen, että hyvinkin oudoilla uskonnollisilla uskomuksilla ja opeilla on ollut huomattavia historiallisia vaikutuksia.⁷²

Uskonnon systemaattisiin elementteihin Berger sijoittaa edellä sanotun lisäksi kysymykset teodikeasta ja vieraantumisesta eli alienaatiosta. Teologiassa teodikean ongelmalla tarkoitetaan erityisesti kysymystä Jumalan kaikkivaltiuudesta ja kärsimyksen olemassaolosta Jumalan luomassa maailmassa. Berger käyttää teodikean käsitettä jonkin verran laajemmassa merkityksessä. Hän viittaa sillä selityksiin, joilla tuotetaan teoreettisesti sofistikoitu uskonnollinen legitimaatio ilmiöille, jotka uhkaavat ihmisen yksilöllistä ja kollektiivista olemassaoloa ja toimintaa yhteiskunnassa – tai uskonnollisin käsittein, kosmoksen pyhää järjestystä (kärsimys, pahuus ja kuolema jne.). Alienatiolla Berger viittaa tilanteeseen, jossa yksilö on omassa tietoisuudessaan kadottanut käsityksen itsensä ja luomansa maailman dialektisesta suhteesta. Tässä ikään kuin unohduksen tilassa sosiaalinen maailma ja sosiaalistunut minä kohtaavat yksilön luonnonlakien kaltaisina annettuina tosiasioina. Alienatio on objektivaatioprosessin ”ylikuumenemista”, jossa niin sosiaalisen maailman kuin henkilökohtaisen historian ja elämäkokemusten inhimillinen objektiivisuus muuntuvat yksilön tietoisuudessa empiiristen lainalaisuuksien ja välttämättömyyksien ulkopuolella olevaksi ”kuolleeksi” objektivaatioksi.⁷³ Johtuen siitä, että ihmiskunnan historiassa uskonto on ollut kaikkein tehokkain sosiaalisen järjestyksen tuottaja ja suojamuuri anomian eri muotoja vastaan, siitä on samalla tullut yksi voimakkaimmista alienaation välineistä; Bergerin mukaan alienatio on ollut hinta, jonka uskonnollisen tietoisuuden on täytynyt maksaa pyrkimyksensä tuottaa inhimillisesti merkityksellinen universumi. Hän kuitenkin kiinnittää huomiota siihen, että tietyissä olosuhteissa uskonto voi tuottaa le-

---

⁷² Berger 1990, 40–43.

⁷³ ”The essence of all alienation is the imposition of a fictitious inexorability upon the humanly constructed world.” Bergerin mukaan yksityinen ihminen on tällöin joutunut karkeasti sanottuna tilanteeseen, jossa hän ”vapisee itsensä edessä”. Ks. Berger 1990, 95.

gitimaation käänteisellekin prosessille eli de-alienaatiolle. Käytännössä Berger tarkoittaa alienaatiolla suurin piirtein samaa kuin mihin *Todellisuuden sosiaalinen rakentuminen* – teoksessa viitataan reifikaation käsitteellä.⁷⁴

Uskonnollisesti legitimoidulla todellisuudella tulee olla tietty kognitiivinen ja sosiaalinen uskottavuusperusta (plausibiliteettistruktuuri), joka tekee maailmasta objektiivisesti todellisen ja subjektiivisesti uskottavan sen puitteissa eläville ihmisille. Tämä tarkoittaa Bergerin mukaan sitä, että uskonnollinen todellisuus tarvitsee sosiaaliset puitteet ja yhteisön, jossa sitä jatkuvasti uusinnetaan ja uudet sukupolvet sosiaalistetaan samaan vakaumukseen. Kun plausibiliteettistruktuuri alkaa horjua, tietyn uskon mukaisesti jäsennetty todellisuus menettää itsestäänselvyytensä. Mitä enemmän epästabiliutta esiintyy, sitä akuutimmaksi tulee legitimoinnin tarve ja syntyy tarve ilmiölle, jota Berger kutsuu nimellä *social engineering*. Kyse on sellaisten sosiaalisten prosessien tuottamisesta ja ohjauksesta, joilla plausibiliteettistruktuuria voidaan ylläpitää. Sosiaalisen maailman ja sen uskonnollisen legitimoinnin onnistuneen kombinaation mahdollisuudet vaihtelevat sen mukaan, onko kyse uskonnollisen monopolin vai pluralismin tilanteesta. Edellisessä koko yhteiskuntaa voidaan hyödyntää plausibiliteettistrukturina, kun taas uskonnollisen pluralismin olosuhteissa *social engineering* merkitsee sellaisten alayhteisöjen rakentamista, joissa perinteinen plausibiliteettistruktuuri pysyy yllä ja kykenee edelleen tuottamaan objektiivisesti todelliseksi ja subjektiivisesti merkitykselliseksi koetun uskonnollisen maailman. Viimeksi mainittu prosessi, joka tarkoittaa etenkin lahkotyyppisten yhteisöjen muotoutumista, on ongelmallinen monopoliasemassa olleille uskonnollisille järjestelmille, koska ne yleensä pyrkivät aktiivisesti säilyttämään entisiä institutionaalisia käytänteitään.⁷⁵

3.4. Johtopäätös: Todellisuuden sosiaalinen rakentuminen, uskonto ja Suomen evankelis-luterilainen kirkko

Bergerin ja Luckmannin teoria todellisuuden sosiaalisesta rakentumisesta ja siihen liittyen Bergerin *The Sacred Canopy* – teoksessaan esittämät näkemykset uskonnosta sosiaalisen maailman luomisen ja ylläpitämisen välineenä muodostavat teoreettisen viitekehyksen edellä luvussa 3.1. sanottujen tutkimuskysymysten analysoinnille seuraavaan tapaan.

---

⁷⁴ Ks. Berger 1990, 53–101.

⁷⁵ Berger 1990, 45–51.

Bergerin ja Luckmannin teoria käsittelee tiedon ja todellisuuden sosiaalista rakentumista yhteiskunnassa, mutta mikään teoriassa ei edellytä, että se olisi pätevä ainoastaan yhteiskuntien kohdalla. Päinvastoin, Berger ja Luckmann pyrkivät nimenomaan osoittamaan, että tiedon ja todellisuuden sosiaalisen rakentumisen, ylläpitämisen ja uusintamisen mekanismit ovat yleispäteviä ja sovellettavissa kaikkiin ryhmiin ja järjestelmiin, joissa pyritään edes jonkinlaiseen sosiaalisesti järjestäytyneeseen toimintaan. Johtuen uskonnon asemasta symboliuniversumin historiallisesti perinteisimpänä ja yleisimpänä muotona teoriaa todellisuuden sosiaalisesta rakentumisesta voidaan hyvin soveltaa uskonnollisiin yhdyskuntiin ja ryhmiin. Aivan erityisen hyvin teoria sopii Selk:n kaltaisen historiallisesti etabloituneen ja näkyvän yhteiskunnallisen roolin omaavan kirkkolaitoksen tarkasteluun. Selk on julkisoikeudellinen laitos, mikä tulee juridisen erityisaseman (lainsäädäntö, jäsen- ja yhteisöverotusoikeus) ohella näkyviin julkisina rituaaleina (valtiolliset jumalanpalvelukset) sekä sille uskottuina viranomaistehtävinä (oikeus vihkiä avioliittoon, hautausmaiden ylläpito). Selk:n hallinto on järjestetty vastaavin demokraattisin yleisperiaattein kuin kunnissa. Ns. parokiaalijärjestelmänsä (jokaisen kunnan alueella on ainakin yksi Selk:n seurakunta, joka tai jotka kattavat koko kunnan alueen) perusteella Selk on levittäytynyt kautta koko Suomen, ja pienillä paikkakunnilla ja syrjäseuduilla paikallisella seurakunnalla yleensä on vahva julkisen toimijan rooli. Selk edelleen on mielipidevaikuttaja suomalaisessa asenneilmastossa varsinkin etiikkaa ja moraalia koskevassa keskustelussa. Sen sijaan että kysyttäisiin, voidaanko tiedonsosiologista käsitejärjestelmää käyttää Selk:n itseymmärryksen ja toiminnan tulkintaan, voidaan oikeamminkin sanoa, että teorian käyttökelpoisuus olisi heikko, jos sitä ei voitaisi soveltaa Selk:n kaltaiseen järjestelmään.

Tämän tutkielman kannalta olennaisimmat käsitteet Bergerin ja Luckmannin teoriassa ovat symboliuniversumi, uskottavuusrakenne (plausibiliteettistruktuuri), legitimaatio ja *social engineering*. Ja kun puhe on uskonnollisesta yhdyskunnasta, ko. käsitteisiin liittyvä sekularisaation problematiikka nousee väistämättä näkyvämpään rooliin kuin mikä sillä on *Todellisuuden sosiaalinen rakentuminen* – teoksessa.

Suomalaisen yhteiskunnan instituutioihin ja niitä ylläpitäviin rakenteisiin kansalainen voi periaatteessa suhtautua miten tahansa, mutta lainsäädännön määrittelemissä rajoissa hänen on hyväksyttävä ne ja toteltava niitä, viime kädessä rangaistuksen uhalla. Valtiosta ei voi erota. Uskonnonvapauden nojalla Suomen kansalainen voi sen sijaan vapaasti valita, onko hän Selk:n jäsen vai ei. Selk:lla ei ole pakko- tai kontrollikeinoja jäsenistönsä valvomiseen perustavimmissakaan symboliuniversumia ylläpitävissä opeissa ja uskomuksissa – ainoastaan työntekijöidensä kohdalla Selk voi soveltaa juridisia sanktioita, joita sillä on käytettävissään työnantajana, jos palkkalaiset poikkeavat heiltä

edellytetystä opista ja käytöksestä. Keskeisimpienkään instituutioidensa legitimoinnissa Selk:lla ei siis ole käytettävissään muuta kuin suostuttelun ja moraalisen arvottamisen valtaa. Tästä johtuen Selk instituutioiden järjestelmänä on selvästi haavoittuvampi kuin ne, joita voidaan tarvittaessa ylläpitää pakkokeinoin.

Selk:n symboliuniversumi on se koko kosmoksen menneen ja tulevan historian kattava maailman-selitys, jonka perusteet on muotoiltu Raamatussa ja joka on sittemmin teologisesti jäsennetty, systematisoitu ja tarpeen mukaan täydennetty ekumeenisten uskontunnustusten lausumissa ja luterilaisissa tunnustuskirjoissa. Maailma on Jumalan luoma, ja hän on antanut säännöt ja ohjeet, joiden mukaan ihmisen pitää siellä elää ollakseen onnellinen ja menestyäkseen. Selk siis tietää, mistä kaikki on alkanut ja mihin se päättyy, miksi maailma on sellainen kuin se on ja miten siellä toimitaan. Ihmisen kohdalla tilanne on sama: Selk:n symboliuniversumi selittää, mistä hän on tullut, mitä hän on ja mihin hän on menossa tämän ajan jälkeen. Symboliuniversumi kertoo myös, mikä on elämän tarkoitus, mitä on hyvä elämä ja miten siten on mahdollista elää. Niin ikään Selk:n symboliuniversumi ”panee kaiken kohdalleen”, sulkee sisäänsä ja selittää tyhjentävästi raja-, ääri- ja muut anomalian tilat, jotka uhkaavat ihmisen olemassaoloa ja maailman perimmäistä järjestystä. Perustavien instituutioiden ja merkitysjärjestelmien alkuperä nähdään ulkoapäin (”taivaasta”) annetuksi – vaikka niiden toki ymmärretään muotoutuneen historian ja sosiaalisen vuorovaikutuksen puitteissa.

Selk:n symboliuniversumi on perustavien todellisuuden rakennetta koskevien oletustensa osalta mytologinen rakennelma. Jo Vanhan testamentin aikana puhtaasti mytologinen ajattelu kuitenkin sai teologisia piirteitä siinä merkityksessä, jossa Berger ja Luckmann termiä legitimaation yhteydessä käyttävät. Jahve, Vanhan testamentin Jumala, etääntyi luomastaan maailmasta ja alkoi kommunikoida sen kanssa erilaisten välittäjähahmojen kautta. Tässä katsannossa varhaisen kristikunnan usko Jeesukseen Jumalan poikana on myös teologinen perustelu uskomusjärjestelmälle: Jumala oli nyt päättänyt toimia maailmassa viimeisen ja ratkaisevan välittäjän kautta. Kristillisen uskon ja opin jatkokokehitelemät ja syventävät muotoilut sellaisina kuin ne ovat löydettävissä Raamatun ajan jälkeen ekumeenisissa uskontunnustuksissa ja myöhäisantiikin aikaisten kirkkoisien kirjoituksissa sisältävät jo runsain mitoin oman aikansa johtavien filosofisten ajattelumallien mukaista spekulatiota. Nämä eivät kuitenkaan kyseenalaistaneet aiempaa teologista käsitejärjestelmää vaan päinvastoin pyrkivät vahvistamaan sitä. Luterilaiset tunnustuskirjatkin, Selk:n kannalta kolmas ratkaiseva kiinne kohta sen allekirjoittaman kristillisen uskon muotoilun historiassa, sijaitsevat tällä teologisella jatkumolla. Ne sijoittuvat länsimaisen sivistyksen historiassa aikaan (1500-luku), jolloin uuden ajan tieteen läpi-

murtoa valmistaneet ja valistuksen myötä kristillisen maailmankuvan vahvasti haastaneet luonnon-tieteelliset ym. havainnot olivat vielä hennoilla iduillaan.

Tällaista teologisesti perusteltua symboliuniversumia Selk yhä pitää yllä, halusi se tai ei, koska sillä ei ole valinnan varaa. Se on sitoutunut siihen kirkkolaissa ja – järjestyksessä ja niissä ilmaistuissa oikean kirkon ja kirkollisen elämän määrittelyissä. Symboliuniversumin ja sitä perustelevan käsitejärjestelmän vaihtaminen merkitsisi Selk:n itseymmärryksen mukaan sen ajautumista kristinuskon ulkopuolelle. Käytännössä tämä tarkoittaa, että Selk on sekä historiansa, itseymmärryksensä että voimassa olevan lainsäädäntönsä puolesta sidottu uskomus- ja käsitejärjestelmiin, jonka moderni tiede on kyseenalaistanut jo vuosisatojen ajan. Niin ikään se uskonnollisten instituutioiden järjestelmä, joka sekä symboloi että ylläpitää Selk:n erityistä yhteyttä Suomeen ja suomalaisiin, on pääosin peräisin ajoilta, jolloin sitä perustelevan symboliuniversumin uskottavuutta ei vielä kiistetty.

Bergerin ja Luckmannin mukaan symbolijärjestelmä joutuu haastetuksi erityisesti silloin, kun sitä välitetään uudelle sukupolvelle ja kun se kohtaa kilpailevia symbolijärjestelmiä. Viimeksi mainittu tilanne aktualisoituu yhteiskunnan pluralisoituessa – ja nyttemmin myös globalisaation ja monikulttuurisuustietoisuuden myötä. On helppoa nähdä, että Bergerin ja Luckmannin näkemys pitää paikkansa Selk:n kohdalla. ”Lakisääteisen” teologisen symboliuniversuminsa osalta Selk on ollut jo pitkään puolustuskannalla. Suomalainen yhteiskunta, Selk:n ensisijainen toimintaympäristö, on pluralistinen ja monikulttuurinen yhteiskunta, jossa monenlaiset erilaiset ja keskenään kilpailevat maailmankatsomukset, uskonnolliset muiden mukana, ovat edustettuina. Tämä tilanne on Selk:sta riippumaton eikä sen omin toimin muutettavissa.

Selk:n jäsenmäärän ja sen toimintaan osallistuvien määrän lasku (edellä luku 2) viittaa maailmankatsomuksellisen pluralismin lisääntymisen ohella myös Selk:n ja sen symboliuniversumin uskottavuusrakennetta eli plausibiliteetistruktuuria koskevaan ongelmaan. Plausibiliteetistruktuurissa on kyse siitä, että mikä tahansa uskonnollinen tai katsomuksellinen systeemi pysyy uskottavana vain niin kauan kuin sen puitteissa elävät ihmiset artikuloivat ja ”dramatisoivat” (esimerkiksi rituaalein) sitä sosiaalisessa vuorovaikutuksessaan – eli kun he aktiivisesti osallistuvat uskonnollisen todellisuuden ulkoistamisen, objektivaation ja sisäistämisen jatkuvaan dialektiikkaan. Uskonnollisten yhdyskuntien rivijäsenille osallistuminen yhdyskunnan kokoontumisiin ja rituaaleihin toimii plausibiliteetistruktuurina, sillä se on sekä osoitus uskomusjärjestelmän (symboliuniversumin) arkisesta subjektiivisesta merkityksellisyydestä että tilaisuus sen objektiivisen todellisuuden sosiaaliseen ja yhteisölliseen vahvistamiseen. Vastaavaa funktiota toteuttavat myös samalla tavalla uskovien suku-

laisuus-, ystävyys- ja lähiyhteisöverkostot. Osallistumattomuus puolestaan on indikaattori siitä, että uskonnollisen yhdyskunnan jäsen ei näe yhdyskunnan symbolijärjestelmää ja sitä tukevia sosiaalisia rakenteita uskottavina. Sosiaalisilla tekijöillä – yksinkertaisimmillaan uskonnollisen yhdyskunnan jäsenyydellä ja sen toimintaan osallistumisella – on siten ratkaiseva merkitys uskonnollisen elämän ylläpysymisessä – jopa siinä määrin, että voidaan kysyä, redusoituvatko uskonnolliset uskomukset Bergerin ja Luckmannin todellisuuden sosiaalisen rakentumisen teoriassa vain niitä uskottaviksi tekevien sosiaalisten olosuhteiden tuotteiksi.⁷⁶ Plausibiliteettistruktuurin käsite antaa joka tapauksessa analyyttisen välineen, jolla uskonnollisen symboliuniversumin objektiivinen ja subjektiivinen relevanssi⁷⁷ ja uskonnollisen yhdyskunnan aktiivisen jäsenyyden merkitys ovat kytkettävissä yhden kokonaisnäkömyksen aspekteiksi.

Selk:n symboliuniversumia ja plausibiliteettistruktuuria koskeviin kysymyksiin kytkeytyy erottamatta kognitiivinen eli tiedollista uskottavuutta ja älyllistä vakuuttavuutta koskeva aspekti. Uskonnollisesti homogeenisessa ympäristössä vallitseva symboliuniversumi ja sitä tukevat rakenteet voivat pysyä yllä normatiivisen tradition varassa ja voimalla riippumatta siitä, miten kognitiivisesti vakuuttavia ne ovat. Sellaisessa uskonnollisesti pluralistisessa ympäristössä, missä Selk nykyisin toimii, tilanne on kuitenkin olennaisesti toinen. Todellisuudesta ja maailmasta ei ole vain yhtä sosiaalisesti rakentunutta ”tietoa” vaan useita. Katsomuksellisesti neutraalissa valtiossa uskonnolliset symboliuniversumit ja niihin perustuvat instituutioiden järjestelmät joutuvat sekä tulemaan toimeen keskenään että kilpailemaan kannattajista. Ja sikäli kuin sekularisaatio on katsomuksellisen pluralismin ja modernin tieteen yhteisvaikutuksen todennäköinen seuraus (ks. edellä luku 3.3.3.), uskonnollisilla yhdyskunnilla on kilpailijanaan toistensa ohella myös alati vahvistuva ei-uskonnollinen – tai avoimesti uskonnon vastainen – maailmankatsomus. Tässä tilanteessa Selk:lla samoin kuin kaikilla muillakin uskonnollisilla yhdyskunnilla on pluralistisessa yhteiskunnassa valittavanaan kaksi perusvaihtoehtoa: puolustautuminen tai sopeutuminen eli suostuminen kognitiivisen vähemmistön asemaan tai jonkinasteinen mukautuminen kognitiivisen enemmistön standardeihin.

Kognitiivisen vähemmistön asemaan sitoutuminen on sekä uskonnolliselle yhteisölle että sen yksittäiselle jäsenelle kaksitahoinen tilanne. Yhtäältä se vahvistaa yhteisötunnetta ja yhteenkuuluvuutta

---

⁷⁶ Vrt. É. Durkheimin *Uskontoelämän alkeismuodot* (1980).

⁷⁷ Sperberin ja Wilsoniin liittyen relevanssilla tarkoitetaan tässä ja jatkossa merkittävyyden ja kognitiivisen prosessoinnin helppouden muodostamaa yhteisvaikutusta. Käsite tai uskomus on relevantti silloin kuin ihminen voi liittää sen hallussaan oleviin käsitteisiin tai uskomuksiin siten, että uusien johtopäätösten tekeminen on helppoa. Prosessoinnin käynnistänyt käsite tai uskomus on puolestaan epärelevantti, jos johtopäätösten tekeminen on siinä määrin vaikeaa, että asian prosessoinnista luovutaan. Epärelevantista käsitteestä tai uskomuksesta on kyse myös silloin, jos prosessoinnilla saavutettavat johtopäätökset oletettavasti ovat merkityksettömiä, vaikka niiden tekeminen olisi helppoa (Sperber & Wilson 1986).

sekä tuottaa kokemuksen kuulumisesta oikeassa olevien joukkoon pyhän ja pahan, valon ja pimeyden, järjestyksen ja kaaoksen dualismissa. Toisaalta jatkuva puolustusasemassa olo on sekä yksilölle että yhteisölle psykologisesti rasittavaa ja altistaa yhteisöt ghettoutumiselle ja ryhmädynaamisille ääri-ilmiöille. Ylimääräisen rasitteen vähemmistöasemaan sopeutumisessa muodostaa Selk:n tapaiselle laitokselle se, että yhdyskunnan aktiivisessa historiallisessa muistissa kangastelee ”parempi aika” eli entinen enemmistöasema etuineen ja mahdollisuuksineen.

Vähemmistöasemaan joutumisen välttämisyriytykset johtavat usein maailmankatsomukselliseen kaupankäyntiin, jossa symboliuniversumia modifioidaan kognitiivisen enemmistön katsomusten mukaiseksi. Kyse ei ole siitä, että symboliuniversumista luovuttaisiin yksin tein. Sen sijaan sitä ikään kuin tarkistetaan niiltä osin kuin se näyttää mahdolliselta ilman että tuloksena on kokemus alkuperäisten ihanteiden ”saastumisesta” ja sen myötä antautumisesta enemmistön edessä. Selvää toki on, että maailmankatsomuksellinen kaupankäynti ei voi olla pysyvä ratkaisu, vaan pitkään jatkuttuaan on edessä tilanne, jossa kaupattavaa ei enää ole. Kognitiiviseen enemmistöön mukautumisen prosessi johtaa siis ajan mittaan uskonnollisen yhdyskunnan identiteetin katoamiseen tai sen irtautumiseen niin kauas alkuperästään, että enää puhe samalla jatkumolla olevasta ilmiöstä lakkaa olemasta mielekästä.⁷⁸

Selk on tätä nykyä tilanteessa, jossa keskimäärin kolme neljästä suomalaisesta vielä on sen jäsen. Mutta tutkimusten mukaan vain joka neljäs suomalainen uskoo enää siihen Jumalaan, josta Selk puhuu, ja sitoutuminen Selk:n perustavissa dokumenteissa ilmaistuun kristilliseen uskoon ja oppiin on vähentynyt nopeasti (ks. alla luku 7). Selk on siten erikoisessa (ja tuskin pysyväksi jäävässä) tilassa, että enemmistö jäsenmaksua maksavista jäsenistä ei pidä sen symboliuniversumia objektiivisesti totena ja subjektiivisesti uskottavana. Selk on toisin sanoen enemmistökirkko mutta vakaumuksellinen pitäytyminen sen symboliuniversumiin merkitsee jo nyt asettumista kognitiivisen vähemmistön piiriin, ikään kuin ideologiseen taskuun uskonnollisesti välinpitämättömässä tai uskonnon harjoitukseen kielteisesti suhtautuvassa ympäristössä. Yksi tämän asetelman ilmentymä on perinteisen plausibiliteettistruktuurin horjumisen eli symboliuniversumia tukevien sosiaalisten rakenteiden ja tilanteiden (seurakuntien toiminnan) heikentynyt vetovoima.

Nykyisissä olosuhteissa on Selk:n kannalta erittäin akuutti kysymys, pyrkiikö se edustamaan symboliuniversumissaan ja plausibiliteettistruktuurissaan kognitiivista vähemmistöä vai enemmistöä.

---

⁷⁸ Esimerkkeinä tällaisesta protestanttisen perinteen piirissä voidaan viitata näkemykseen sekulaarista tai uskonnottomasta kristinuskosta sekä ns. ”Jumala on kuollut” – teologiaan; ks. Berger 1990, 157–169.

Sen on punnittava, miten pitkälle se voi mukautua pluralistisen ympäristön ja sekularisoituneen kognitiivisen enemmistön näkemyksiin tai vaihtoehtoisesti millaisia mahdollisuuksia sillä on säilyttää elinkelpoisuutensa ja uskottavuutensa kognitiivisena vähemmistönä ja kantaa aselman sosiaaliset ja taloudelliset seuraukset. Ja millaisia tahansa ratkaisuja Selk tekeekin, sen on pystyttävä legitimoimaan ne sekä teoreettisesti että käytännön toimenpiteiden tasolla.

Teorian osalta legitimaatio tarkoittaa teologista työskentelyä, jolla Selk perustelee tehdyt ratkaisut siten, että joko perinteinen tai siitä jotenkin modifioitu symboliuniversumi on koko laitokselle ja sen yksittäiselle jäsenelle ainakin pääosiltaan subjektiivisesti merkityksellinen ja intellektuaalisesti uskottava todellisuuden objektivaatio suhteessa pluralistiseen toimintaympäristöön. Tällöin joudutaan käsittelemään mm. uskonnollisen maailmankatsomuksen suhdetta sitä kyseenalaistaviin tieteilisiin ja filosofisiin näkemyksiin ja sen perustaville dokumenteille vieraisiin moraalisiin käsityksiin, erilaisten uskonnollisten symboliuniversumien suhdetta toisiinsa sekä perustavaa epistemologista kysymystä ”totuudesta”.

Käytännön tasolla Selk joutuu säätämään toimintajärjestelmiään ratkaisujensa mukaisiksi eli tekemään sitä, mitä Berger kutsuu nimellä *social engineering*. Kognitiiviseen enemmistöön mukautumisen tapauksessa tämä tarkoittaisi Selk:n perinteisten rakenteiden ja toimintojen kehittämistä ja virtaviivaistamista siten, että ne koetaan relevanteiksi eli että ne kykenevät houkuttelemaan uskonnollisesti pluralistisessa maailmassa shoppailevan, elämyksiä etsivän ja yksilöllistä elämänprojektiin rakentavan asiakkaan liittymään juuri Selk:n symboliuniversumiin ja kokemaan juuri sen uskottavuutta ylläpitävän sosiaalisen viitekehysten itselleen merkitykselliseksi.⁷⁹ Kognitiivisen vähemmistön asemassa Selk:lle olisi puolestaan ratkaisevan tärkeitä sellainen yhteisöllinen kiinteys ja koherenssi, että se pystyisi pitämään yllä vakuuttavaa plausibiliteettistruktuuria todellisuusmäärittelylle, jonka maailma ympärillä torjuu enemmän tai vähemmän aktiivisesti.

Yksinkertaistaen voi sanoa, että Selk:n tapauksessa legitimaatiossa on kyse teoreettisesta ja käytännöllisestä ongelmanratkaisutoiminnasta, jolla reagoidaan nykyoloissa akuutteihin sekä teologis-maailmankatsomuksellisiin että institutionaalisiin, sosiaalisiin ja toiminnallisiin haasteisiin. Monita-

---

⁷⁹ Bergerin mukaan tämänkaltaisen kristinuskon tulkinta subjektiivoi uskonnon kohtalokkaalla tavalla. Yhtäältä se, että perinteiset uskonnolliset todellisuusmäärittelyt menettävät objektiivisen luonteensa, johtaa siihen, että uskonnosta tulee enenevässä määrin vapaan subjektiivisen valinnan asia ilman intersubjektiivisia sidonnaisuuksia. Toisaalta uskonnollisen todellisuus lisääntyvässä määrin käännetään yksilön tietoisuuden ulkopuolisista tosiasioista viitekehukseen, jossa se paikallistuu inhimillisen tietoisuuden sisäpuolelle. Teologia sopeutuu tällöin modernin sekulaarin ajattelun lähtökohtiin ja sääntöihin, ja lopputuloksena Bergerin sanoin kosmologiasta tulee psykologiaa ja historiasta ja biografiaa. Ks. Berger 1990, 166–167.

soisen legitimaation yhtäaikaisen tarpeen on aktuaalistanut luterilaisen yhtenäiskulttuurin nopea mureneminen Suomessa viimeksi kuluneina vuosikymmeninä.

Todellisuuden sosiaalisen rakentumisen teoria ei lähtökohdissaan edellytä sekularisaation mahdollisuutta tai reaalisuutta eikä sen sisäinen logiikka automaattisesti johda sekularisaatioon. Siihen, että (post)modernin ajan todellisuuden määrittelyt ovat enenevässä määrin sekulaaristuneet, on ensi sijassa historiallisia syitä. Yhtäältä yhteiskunnat ovat modernisoituessaan pluralisoituneet ja muuttuneet maailmankatsomuksellisesti kirjaviksi ja moniarvoisiksi. Toisaalta valistuksen ajan perintönä moderni tiede on ”sekulaaristunut” siinä mielessä, että biologisen, fyysisen ja psyykkisen maailman ilmiöiden tieteellinen selittäminen on ”metodologisesti ateistista” eikä enää rakennu metafysiikan ja yliluonnolliseen viittaavien spekulatioiden varaan. Periaatteessa siis sekularisaatiota ei olisi välttämätöntä tarkastella osana tämän tutkielman teoreettista viitekehystä. Mutta ei sitä voida sivuuttaa. Ensinnäkin uskonnollisen ja maallisen ero on olennainen osa kristinuskon omaa logiikkaa. Toiseksi sekularisaatio on käyttökelpoisin nimitys luonnehtimaan sitä historiallista ja maailmankatsomuksellista muutosprosessia, joka luonnehtii Selk:n nykyistä toimintaympäristöä ja kyseenalaistaa Selk:n institutionaalisen aseman ja vaikutusvallan suomalaisessa yhteiskunnassa.⁸⁰

---

⁸⁰ Sekularisaatiosta lähemmin alla luvussa 7.

4 Postmoderni kirkkodiskurssi

Tämän tutkielman tarkoituksena on tarkastella Selk:n strategiatuotantoa edellisessä luvussa hahmotellussa käsitteellisessä viitekehyksessä. Ennen sitä on kuitenkin tarpeen luonnostella sitä legitimaatioidiskurssien kimppua, johon Selk:n strategiatuotanto sijoittuu ja joka muodostaa sen käsitteellisen maailman, josta strategiat ovat peräisin ja jota ilman niiden sen enempää terminologia kuin ideologiaakaan eivät avaudu. Kutsun tätä maailmaa postmoderniksi kirkkodiskurssiksi.

”Kirkkodiskurssilla” tarkoitan Selk:n itsensä tuottamia ja ylläpitämiä puhetapoja, joiden tarkoituksena on luonnehtia sitä, millainen Sekl on tai sen pitäisi olla tai se haluaa olla. Kirkkodiskurssin subjekti on siis Selk itse, ja samoin sen sisältö ja substanssi on Selk itse. Tästä seuraa, että diskurssin sisäistä määrittelyn valtaa käyttää Selk itse – konkreettisesti pääasiassa Selk:n hallinnon päättävät elimet ja johtavat virkamiehet eli kirkolliskokous, kirkkohallitus, piispainkokous, arkkipiispa ja muut piispat sekä satunnaiset muut vaikutusvaltaiset henkilöt. Kirkkodiskurssi ajaa Selk:n etua. Se pyrkii synnyttämään positiivisia mielikuvia tuottajastaan, perustelemaan sen olemassaolon tarkeyden, puolustamaan sen toimintamalleja sekä häivyttämään näkyvistä sen ulkoisia ja sisäisiä ongelmia. Kirkkodiskurssi pyrkii siis Selk:n ideologiseen ja teologiseen legitimointiin. Kirkkodiskurssin kohderyhmän muodostavat kaikki se ja kaikki ne, jotka syystä tai toisesta ja tavalla tai toisella ovat kiinnostuneita Selk:sta. Tähtäyspiste on yhtäältä suomalaisessa yhteiskunnassa ja sen päättävissä tahoissa, yleisessä mielipiteessä sekä ”kirkosta” mediassa ja julkisuudessa vallitsevassa kuvassa mutta toisaalta myös yksittäisessä Selk:n jäsenessä – ja viime kädessä jokaisessa suomalaisessa riippumatta siitä, onko tämä Selk:n jäsen vai ei.

Kirkkodiskurssin maailmassa tapahtuu kaksisuuntaista liikettä. Eletty ja merkitykselliseksi koettu todellisuus tuottaa diskursseja, mutta diskurssit eivät vain heijastele todellisuutta vaan myös tuottavat sitä. Siten kirkkodiskurssi sekä kuvaa ja mallintaa että uusintaa Selk:n itseymmärrystä ja näkemystä nykytilastaan. Postmoderni-termin käytöllä alleviivataan tässä yksinkertaisesti sitä, että nykyaika individualisaatioineen, moniarvoistumisineen, traditioiden kyseenalaistamisineen ynnä muine postmoderneiksi kutsuttuine kulttuurisine ilmiöineen ja yhteiskunnallisine kehityslinjoinaan on se konteksti, jossa Sekl on enemmän kuin kenties koskaan ennen ollut pakotettu analysoimaan asemaansa ja toimintaansa suomalaisessa yhteiskunnassa ja tuottamaan sitä koskevaa diskursiivista reflektointia. Käytännössä postmoderni tarkoittaa tässä 1960-luvulta alkanutta aikakautta.

4.1. Selk kansankirkkona – diskurssi

Perinteisin, yleisin ja tärkein postmodernin kirkkodiskurssin muoto on puhe Selk:sta kansankirkkona.⁸¹ Käsite itsessään on vanhaa perua. Suomalaisen kansankirkkoajattelun juuret voidaan löytää jo 1800-luvun alkupuolen saksalaisesta ja ruotsalaisesta teologiasta. Suomessa kysymys kansankirkosta tuli ajankohtaiseksi vuoden 1869 kirkkolain ja sen kirkon ja valtion suhteisiin aiheuttaman muutoksen myötä. Sitten näkemys Selk:sta kansankirkkona on aktuaalistunut eri historiallisissa tilanteissa eri tavoin ja erilaisin painotuksin. 1800-luvun jälkipuoliskolla kansankirkkokeskustelua käytiin katsomuksellisen liberalismiin, luterilaisen yhtenäiskulttuurin heikkenemisen ja alkavan sekularisaation äärellä. Itsenäistymistä seuranneen kansalaissodan jälkeen kansankirkko nähtiin yhtenä mahdollisena siltana kansakunnan eheytymiseen sodan traumaattisista kokemuksista – vaikka samanaikaisesti Selk:n piirissä saivat jalansijaa vahvat kansallis-idealistiset ja nationalistiset piirteet. Vastoin uskonnonvastaisen liikehdinnän synnyttämää pelkoja kirkollisissa piireissä ei uskonnonvapauden toteutuminen 1920-luvun alussa johtanut jäsenistön joukkopakoon Selk:sta. Ilmiön tulkittiin Selk:n piirissä tukevan näkemystä Suomen kansan perinteisestä ja syvälle käyvästä sitoutumisesta kirkkoonsa. Yhteisen vihollisen uhka talvi- ja jatkosodan aikana vahvisti edelleen tunnetta kansan ja Selk:n yhteenkuuluvuudesta ja yhteisestä kohtalosta. Toisen maailmansodan jälkeen kehittyi Selk:n piirissä ns. uuskansankirkollinen ajattelu, jonka puitteissa korostettiin avaraa, kaikkien kansalaisryhmien omakseen kokemaa ja heitä erotuksesta ja rajoituksesta palvelevaa tulkintaa Selk:n olemuksesta ja tehtävästä. Käytännössä uuskansankirkollinen ajattelu johti Selk:n toiminnan huomattavaan laajenemiseen ja monipuolistumiseen mm. nuorisotyön, diakonian, sielunhoidon ja yhteiskunnallisen vaikuttamisen sektoreilla. 1900-luvun lopulla voimistunut sekularisaatio ja kirkosta eroaminen ovat puolestaan vaatineet Selk:a reflektoimaan uudelleen kansankirkkoajattelun relevanssia ja mahdollisuuksia muuttuneessa toimintaympäristössä.⁸²

Selk:n kirkkojärjestyskomitean mietinnössä vuonna 1980 esitetyillä näkemyksillä on ollut voimakas vaikutus viime vuosikymmenten kansankirkkodiskurssiin. Mietintö tekee eron kansankirkon käsitteen historiallis-sosiologisen ja teologis-hengellisen ymmärtämisen välillä. Edellisessä merkityksessä kansankirkko on nähty kristinuskon kansalliseksi muodoksi ja kirkon organisoitumistavaksi, jolloin käsite viittaa kirkon tehtävään tuoda evankeliumi koko kansan ulottuville. Teologis-hengellisessä merkityksessä kansankirkon käsite korostaa evankeliumin pelastavan sanoman kuulumista va-

---

⁸¹ Toisinaan puhutaan kansankirkon ohella myös kansan kirkosta tai kansalaisten kirkosta. Erojen tekeminen termien merkitysten välillä on lähinnä semantiikkaa. Koska selkeästi yleisin diskurssin muoto on puhe ”kansankirkosta”, jatkossa käytetään käsitteen tätä muotoa.

⁸² Murtorinne 1995; Häkkinen 2010, 58–64.

paasti ja erotuksetta kaikille. Kirkkojärjestyskomitean mukaan kansankirkollisen kirkkomuodon vaikeus on toteuttaa ja pitää yllä kristillisen kirkon yhteisöllistä luonnetta. Suomessa, jossa seurakunnat olivat kooltaan suuria eivätkä rakenteellisesti tukeneet pienempien toiminnallisten yksiköiden muodostumista, ongelma oli erityisen ajankohtainen. Samanaikaisesti odotukset Selk:aa kohtaan olivat yhteiskunnallisten muutosten johdosta kuitenkin kasvaneet, ja parhaat mahdollisuudet niihin vastaamiseen sisältyivät yhteyksiin, joita Selk:illa oli jäsenistönsä merkittävään enemmistöön. Kirkkojärjestyskomitean johtopäätös oli, että Selk:n toimintaa ja hallintoa oli vuosituhannen vaihteen lähestyessä perusteltua kehittää kansankirkkomallin pohjalta. Tällöin tuli yhtäältä korostaa, että Selk:illa oli koko kansaa ja yhteiskuntaa koskeva lähetystehtävä ja vastuu. Toisaalta sen suhdetta kansaan, yhteiskuntaan ja valtioon tuli leimata riippumattomuus ja kriittinen solidaarisuus. Selk oli osa universaalista kristikuntaa, ja siksi sillä tuli olla selkeä tunnustusperusta ja itsenäinen vastuu kristillisestä opetuksesta. Selk:aa kansankirkkona tuli kehittää kohti tietoisempaa jäsenyyttä ja kristilliselle kirkolle ominaisen yhteisöluonteen parempaa toteutumista. Parhaiten tämä tapahtui ns. parokiaaliperiaatteen mukaisessa seurakuntarakenteessa, jossa seurakunnan alue oli sidottu kunnan alueeseen ja Selk:oon saattoi kuulua vain olemalla paikallisen seurakunnan jäsen.⁸³

Tulevaisuuden seurakunta 2020 -työryhmän loppuraportti tiivistää osuvasti sen, millaiseksi 1900-luvun lopun kansankirkko-Selk muodostui:

”Käytännössä kansankirkollisuus 1900-luvun lopulla ilmeni siten, että kirkko muodosti yhden kansalaisyhteiskunnan toimintaorganisaation, jolle ominaista oli runsas henkilöstö, monipuolinen toiminta sekä aktiivisuus ja vaikuttavuus. Toimintaorganisaatio-kirkko jäsentyi vanhan paikkakuntalähtöisen rakenteen sisään. Myös kansakuntataso vahvistui sen rinnalla ja kokonaiskirkko sai yhä vahvemman subjektin roolin kirkollisena toimijana. Teologisessa katsannossa tapahtui näkökulman muutos. Seurakuntaa alettiin tarkastella tehtävästä käsin. Tärkeämmäksi kuin se, mitä seurakunta on, muodostui se, miten seurakunta toimii. Kaste- ja lähetyskäsken merkitys seurakunnan tehtävän kiteyttäjänä korostui. Sen pohjalta erilaiset teologiset ja uskontulkinnan painotukset saattoivat niveltyä samaan organisaatioon.”⁸⁴

⁸³ Ks. *Kirkkojärjestyskomitean mietintö* 1980, 17–25.

⁸⁴ *Tulevaisuuden seurakunta 2020-työryhmän loppuraportti* 2011, 51.

Vaikka näkemys Selk:sta kansankirkkona on ollut ja on edelleen laajalti kannatettu, se ei tietenkään ole ainoa tapa määritellä, millainen Selk on ja sen pitäisi olla. Kansankirkkoajattelua erityisesti sen teologisesti väljissä muodoissa on haastettu ns. pietistisen kirkkokäsityksen suunnalta. Sen puitteissa on korostettu tietoisien kääntymisen ja aktiivisten uskovien yhteyden merkitystä sekä tehty eksplisiittinen ero hengellisestä elävien ja muodollisesti kirkon jäsenten välille. Kansankirkolta on odotettu selkeää opillista linjaa ja uskonnollisesti korkeaa profiilia. Selk:a on pietistisen kirkkokäsityksen suunnalta syytetty mm. luopumisesta kristillisen kirkon perustavasta olemuksesta ja perinteisen kristillisen opin väljähtyneistä tulkinnoista.⁸⁵ Tämänäköinen näkemys on johtanut osan sen edustajista eroon Selk:sta, mutta pietistinen kirkkoajattelu, jota Suomen ns. herätysliikkeet pääosin edustavat, on kansankirkkokriittisyydestään huolimatta näihin aikoihin saakka pysynyt Selk:n sisällä. Samalla se on osin itse myös ”kirkollistunut”. Niin ikään viime vuosikymmeninä voimistunut ns. korkeakirkollinen näkemys, jossa korostuvat kirkon viran ja tradition rooli sekä messu- ja sakramenttikeskeinen kirkollinen elämä, on potentiaalisesta kansankirkkokriittisyydestään huolimatta toistaiseksi löytänyt itselleen jalansijan Selk:n sisäpuolella.⁸⁶

Edellä sanotusta käy ilmi, että näkemys Selk:sta kansankirkkona sulkee sisäänsä erilaisia tulkintoja siitä, mitä ja millainen Selk on ja sen tulisi olla.⁸⁷ Häkkinen tiivistää hyvin sen, mitä tiivistettävissä on. Kansankirkon käsitettä sen eri ilmenemismuodoissa luonnehtivat hänen mukaansa seuraavallaiset piirteet ja painotukset:⁸⁸

- avoimuus erilaisille näkemyksille ja elämäntavoille
- matala jäsenyysprofiili; ei edellytetä aktiivista uskonnon harjoittamiseen osallistumista
- opillisella sitoutumisella ei erityistä merkitystä; ei ”laadunvalvontaa”
- lapsikasteen merkityksen korostus
- Selk:n tehtävä kansan kasvattajana ”kehdosta hautaan”
- pyrkimys pitää mahdollisimman moni Selk:n jäsenenä.

Häkkisen mukaan 1900-luvun jälkipuoliskon kansankirkollista ajattelua ja sen pohjalta kasvanutta Selk:n toimintaa luonnehtivat pyrkimykset ottaa kaikki Selk:n jäsenet ja heidän tarpeensa vakavasti, vastata heidän odotuksiinsa, liittyä vahvasti suomalaisen yhteiskunnan toimintaan ja verkostoitua osaksi ”hyvää tekevien” kansalaisinstituutioiden järjestelmää eli ns. kolmatta sektoria.⁸⁹

⁸⁵ Popen edellä luvussa 1.3. esitellyn lahkosta kirkoksi – tunnusmerkistön valossa pietistisessä kirkkokäsityksessä on useampia sellaisia korostuksia, jotka ovat ominaisia pikemminkin lahkolle kuin kirkkoryhmillä.

⁸⁶ Häkkinen 2010, 64–70.

⁸⁷ Pärssinen (1991, 14–15) luonnehtii sattuvasti kansankirkon käsitettä ”keräilykäsitteeksi”.

⁸⁸ Häkkinen 2010, 64, 70–71.

⁸⁹ Häkkinen 2010, 62.

Kansankirkkodiskurssi on osoittautunut hyvin eklektiseksi ja toimivaksi rakennelmaksi, sillä se on kyennyt pitkään sulkemaan sisälleen teologisesti jopa ristiriitaisia näkemyksiä siitä, millainen on oikea kirkko, ja tarjoamaan puitteita erilaisten näkemysten mukaiselle toiminnalle. Kansaa ja kirkkoa yhdistänyt talvisodan henki on kantanut pitkälle. Yhä ilmeisemmältä kuitenkin näyttää, että ristiriitaisten kirkkonäkemysten enenevässä määrin julkinen vastakkainasettelu repii mielikuvaa koko kansan kirkosta ja samalla vaikeuttaa itse kirkko-organisaation toimintaa. Tuoreet kiistat erityisesti naisten pappeudesta sekä homoseksuaalisuudesta osoittavat, että puhe koko Suomen luterilaista kansaa historiallisen kohtalonyhteyden voimalla siipiensä suojaan kokoavasta ja siellä hellivästä kansankirkosta ei enää ole samalla tavoin uskottava kuin vielä joitakin vuosikymmeniä sitten. Kansankirkkodiskurssi ei enää siis selviä yksin, vaan se tarvitsee rinnalleen jäsenistönsä maailmankatsomuksellista heterogeenisuutta tasoittavia ja pehmentäviä diskursseja.

4.2. Selk yhteisönä – diskurssi

Kristillisessä kielenkäytössä puhe ”yhteisöstä” palautuu Uuden testamentin kreikankieliseen sanaan *koinonia* (latinaksi *communio*). Sillä on tarkoitettu kristittyjen yhteyttä Jumalaan, toisiinsa ja pyhiin asioihin. Tältä pohjalta termi on tullut merkitsemään osallisuutta, kumppanuutta ja yhteisöä. Edellä tuli jo esille, että luterilaisten tunnustuskirjojen keskeisin dokumentti Augsburgin tunnustus kutsuu kirkkoa ”pyhien ja tosiuskovien yhteisöksi” (artikla VIII). Selk yhteisönä – diskurssissa ei siis ole kyse käsitteellisestä uustuotannosta, vaan sen kohdalla Selk on voinut liittyä vielä pitempään traditioon kuin kansankirkkodiskurssin kohdalla.

Sosiologisesti yhteisö on Zygmunt Baumanin mukaan joukko, joka on ”samaa mieltä jostakin mistä toiset ihmiset oletettavasti ovat eri mieltä” ja joka on yhteisestä vakaumuksestaan tai uskostaan käsin ottanut itselleen vallan olla arvostamatta tai uhmata viime kädessä kaikkea ja kaikkia.⁹⁰ Yhteisölle ominaista on:

- yhteisyys on henkistä ja sitä ohjaa henkinen auktoriteetti
- yhteisö on sisäisesti yksimielinen siitä, että se todella on yhteisö
- yhteisön luonnollinen tila on yksimielisyys ja yhteenkuuluvuus
- yhteisöön kuulutaan ”koko sydämeistä”

---

⁹⁰ Bauman 1997, 91–98; sitaatti s. 92.

- yhteisön luonnollinen tila ei tarvitse yhteisöpuhetta; viimeksi mainittu on indikaattori yhteisön sisäisestä rapautumisesta ja keinotekoisen yhteenkuuluvuuden ja sen sisältöjen tuottamisen tarpeesta
- voimakkaimmat yhteisöä rakentavat tekijät ovat ”ihmisen ulottumattomissa” eli sellaisia, joita ei voi vapaasti valita tai hylätä (etenkin rotu, kansakunta, uskonto)
- yhteisöön liittyminen edellyttää jonkinlaista kääntymystä
- erityisesti uskonnollisille yhteisöille on ominaista edellyttää tiukkaa sitoutumista yhteisöä ylläpitäviin rituaaleihin
- erityisesti uskonnolliset yhteisöt kontrolloivat voimakkaasti jäsentensä elämää ja kontakteja yhteisön ulkopuolelle sekä luovat rajoja ”meidän” ja ”muiden” välille
- yhteisö katsoo omistavansa totuuden.

Yhteisöillä on Baumanin mukaan tapana kehittyä sitä ahdistavammiksi, mitä kokonaisvaltaisempaa sitoutumista ne edellyttävät. Tyypillisiä yhteisöjä ovat uskonnolliset lahkot ja vastaavat ryhmittymät, mutta niidenkin kesken on merkittäviä eroja. Selkeästi väljempiä yhteisöjä ovat Baumanin mukaan esimerkiksi ei-radikaalit poliittiset puolueet. Yhteisöjen tapauksessa on siten tarpeen tehdä ero tiivistä ja löyhää sitoutumista edellyttävien yhteisöjen välillä.

Baumanin käsitelmäärittelyn valossa voidaan sanoa, että teologisen itseymmärryksensä tasolla Selk on yhteisö. Se on perusdokumenttinsa mukaan totuusyhteisö, joka katsoo omistavansa kaiken ainoan oikean Jumalan tuntemiseen ja pelastukseen vaadittavan tiedon. Niin ikään Selk mieltää olevansa osa maailmanlaajaa ”pyhien ja tosiuskovien yhteisöä”, Jumalan kansaa jonka tarkan jäsenmäärän tietää toistaiseksi vain Jumala itse. Selk:n yksittäisen (etenkin pienen) paikallisseurakunnan tai Selk:n piirissä vaikuttavan herätysliikkeen tasolla voi kokemus yhteenkuuluvuudesta ja sen mukaisesta yhteisöllisestä elämästä olla suhteellisen vahvaakin.

Kun yhteisödiskurssia tarkastellaan sosiologisesti ja Selk:n organisaation valossa, on kuitenkin selvää, että Selk ei ole yhteisö Baumanin kuvaamassa merkityksessä. Käytännössä yksikään todellisen yhteisön tunnusmerkeistä ei toteudu. Selk:lla ei ole yhtä virallista henkistä auktoriteettia tai johtajaa, sen yli 4 miljoonaa jäsentä eivät ole yksimielisiä tai käytännössä koe kokonaisvaltaista yhteisöllistä yhteenkuuluvuutta, jäsenen ei edellytetäkään kuuluvan Selk:oon ”täydestä sydäimestä”, jollei hän itse niin halua, tietoista kääntymistä Selk:n uskon tai opin kannattajaksi ei vaadita, yhteisöllisiin rituaaleihin osallistumista ei valvota, jäsenten elämää ei kontrolloida, ja Selk tekee koko ajan sitä, mitä oikea yhteisö Baumanin mukaan nimenomaan ei tee, eli tuottaa itseään koskevaa yhteisöpuhetta.

Ennen muuta Selk on totuusyhteisö periaatteellisella tasolla, mutta käytännössä se ei vaadi jäseniltään sitoutumista yhteen totuuteen. Selk:n yhteisödiskurssi heijastaa siten väljää tulkintaa yhteisön ja yhteisöllisyyden käsitteestä. Jos Selk:n kokonaisuuden tasolla ylipäänsä on mahdollista puhua yhteisöstä, kyse on korkeintaan hyvin löyhästä sellaisesta. Yhteisöön kuulumisen tunnusmerkiksi riittää viime kädessä jäsenmaksun kaltainen ulkoinen toimi.

Edellä sanotusta huolimatta yhteisön ja yhteisöllisyyden käsitteet ovat viimeksi kuluneen parinkymmenen vuoden ajan olleet runsaassa käytössä Selk:n piirissä.⁹¹ Yhteisödiskurssin vahva asema Selk:n itseymmärryksen tulkittuna on viimeksi paalutettu Selk:n vuoteen 2015 ulottuvassa strategiasa *Meidän kirkko – osallisuuden yhteisö. Tulevaisuuden seurakunta 2020 -työryhmän loppuraportti* vuodelta 2011 puhuu laajalti seurakunnan yhteisöllisestä itseymmärryksestä ja peräänkuuluttaa Selk:n rakenteiden kehittämistä siten, että ne vahvistavat ”uudenlaisen yhteisöllisyyden” muotoja (s. 55). Selk:n tulisi pystyä yhdistämään ”moderni yksilöllisyys ja yhteisöllisyys” yhteiseksi, jossa ”erilaisille yksilöille on tilaa”. Samanaikaisesti ”kirkon on kuitenkin säilytettävä omaleimaisuutensa yhteisönä, jotta se säilyy kirkkona” (s. 60). Vastaavia esimerkkejä yhteisödiskurssista Selk:n tuoreista dokumenteista on löydettävissä runsain mitoin.

Häkkisen mukaan yhteisödiskurssin esiinmarssi heijastaa kirkkokäsityksessä tapahtunutta suunnanmuutosta, jossa niin uuskansankirkollisuudelle kuin pietistiselle kirkkokäsitykselle ominaisesta aktiivisen toiminnallisuuden painottamisesta on siirrytty korostamaan kirkon ”olemusta”.⁹² Olemuksella tarkoitettaneen tässä yhteydessä Augsburgin tunnustuksen mukaisen pyhien yhteisö – ajattelun siirtämistä Selk:n nykyisen rakenteen ja toiminnan ensisijaiseksi tulkintaperspektiiviksi, joskin sillä varauksella, että pyhien ja tosiuskovien yhteisö – ilmaukseen sisältyvä erittelevä ja rajaava funktio on saanut antaa tilaa Selk:n jäsenyyden, modernin yksilöllisyyden ja katsomuksellisen erilaisuuden hyväksymisen painottamiselle.

Selk:a yhteisönä – diskurssi voidaan tulkita pyrkimykseksi tuottaa kansankirkolle koko instituution kattava positiivinen identiteetti ja merkitysrakenne, joka siltä pelkkänä toimintaorganisaationa puuttuu.⁹³ Yhteisönä Selk voi olla jäsenelleen sekä objektiivisesti kannatettava (se tekee hyvää monin

---

⁹¹ Häkkinen (2010, 63) toteaa, että kirkon olemusta ja rakenteita on enenevässä määrin ryhdytty kuvaamaan *koinonia*-terminologiasta nousevalla käsitteistöllä 1990-luvulta alkaen.

⁹² Häkkinen 2010, 63–64.

⁹³ *Tulevaisuuden seurakunta 2020-työryhmän loppuraportti* – dokumentti toteaa, että ”viime aikojen kehitystä [seurakuntanäkemyksestä käytävässä keskustelussa] kuvaavat läsnäolon ja osallisuuden korostaminen” (s. 51). Mikäli seurakuntaa tarkastellaan vain toimintaorganisaationa, hukataan, kuten raportti toteaa, ”olemisen aarre”, joka historian näkökulmasta on kirkon ”perusvahvuus” (s. 59).

eri tavoin) että subjektiivisesti merkityksellinen (hyvän tekemisen ”siunaus” tulee jokaisen yhteisön jäsenen osaksi). Kuten edellä todettiin, kansankirkkodiskurssi sallii uskonnollisen vapaamatkustajuuden⁹⁴ suhteessa kansankirkon jäsenyyden ihanteisiin, kristinuskon opillisiin perusväittämiin ja Selk:n toimintaan osallistumiseen. Yhteisödiskurssin voidaan nähdä pehmentävän kansankirkkodiskurssiin sisältyvää funktionaalista vaikutelmaa Selk:n ja kansan suhteesta. Sen sijaan että Selk olisi toimintojensa välityksellä ”läsnä” jäsenensä elämässä, jolloin jäsen on vain toiminnan rahoittaja ja satunnainen tai jopa vastahakoinen objekti, hän voikin yhteisödiskurssin myötä nyt kokea olevansa subjektiivisesti ”läsnä” kansankirkkoyhteisössä ilman uskonnollisia, opillisia tai moraalisia paineita tai velvollisuuksia. Kansankirkko- ja yhteisödiskurssit ovat siis peräisin erilaisista maailmoista: kun edellinen pyrkii ensi sijassa legitimoimaan perinteisen toimintaorganisaation, jälkimmäinen taas korostaa kirkkokäsityksen teologista perspektiiviä, jossa painopiste on yksilön subjektiivisessa kokemusmaailmassa. Mutta kun kumpaakaan diskurssia ei viljellä käsitteellisesti puhtaiksi, ne tulevat toimeen keskenään yhden ja saman organisaation katon alla.

4.3. Moniääninen Selk – diskurssi

Yhteisödiskurssin sisällöllisen hentouden peittämiseksi Selk:ssä on viime aikoina saanut jalansijaa sen uudelleen tulkittu tai oikeamminkin jatkokehitetty muoto, jossa yhtäältä yhteisöpuhe ja toisaalta kansankirkollisen kirkko-organisaation välttämättömyys kytketään yhteen. Kyse on moniääninen Selk – diskurssista. Kirkolliskokouksen avauspuheessaan Turussa toukokuussa 2011 arkkipiispa Kari Mäkinen esitti malliesimerkin siitä, mistä tässä diskurssissa on kyse. Hänen mukaansa moniäänisyyspuheen yleistymisen taustalla on yleisestä julkisuudesta Selk:n piiriinkin kulkeutunut tapa tarkastella maailmaa mustavalkoisesti ja viholliskuvien kautta. Tällaisen maailmankuvan rinnalla kulkee odotus, että Selk olisi ”yksiääninen” eli että sillä olisi jyrkkä ja tarkkarajainen uskon- ja elämäntulkinta ja että tiukassa paikassa tulisi joku, joka löisi nyrkin pöytään ja sanoisi, miten asiat ovat. Yksiäänisyyden toive on arkkipiispan mukaan haikailua kristillisen yhtenäiskulttuurin menneen maailman perään ja yleensäkin haaveilua siitä, että maailma olisi yksinkertaisempi ja helpompi kuin mitä se nyt on. Selk:n on kuitenkin oltava ”kirkko siinä todellisuudessa, mikä on totta”.⁹⁵ Moniäänisen kirkon idea rakentuu sen ymmärtämiselle, että ”kirkossa vallitsee aitoa erimielisyyttä ja erilaisuutta niin raamatun- kuin uskontulkintoissa kuin niiden takana olevissa maailmankuvissa”. Näin

---

⁹⁴ Termistä ja sen uskontososiologisesta käytöstä ks. Stark 1996.

⁹⁵ Mäkinen puhuu koko ajan eksplisiittisesti ”kirkosta” eikä Suomen evankelis-luterilaisesta kirkosta, vaikka jälkimmäistä tietysti koko ajan tarkoitetaan; tästä ks. Selk ”kirkkona” – diskurssi luvussa 4.4.

on ollut aina: kristillisen kirkon historia on alusta alkaen moniäänisyyden historiaa. Moniäänisyys ei siten ole Selk:n piirissä vaikuttavien järjestöjen tai liikkeiden keskinäistä moniäänisyyttä, vaan, kuten arkkipiiispa totesi, jokaisen kastetun kristityn oikeus omaan ääneen ja uskoon.

Moniääninen keskustelu sekä Selk:ssa että julkisuudessa edellyttää arkkipiiispan sanoin aikuisuutta. Aikuinen keskustelu ei ole totuuksien välienselvittelyä vaan ”dynaaminen, uuden löytämiseen avoin tila, jossa muotoutuvat yhteisen uskon merkitykset”, ja aikuisuus on ”yhteisen ymmärryksen asettamista oman ymmärryksen edelle ja suostumista kirkon yhteisiin päätöksiin”. Moniääninen keskustelu tapahtuu median luomassa julkisessa tilassa mutta ei sen ehdoilla. Mikäli julkisuudesta muodostuu kenttä, jolla kilpaillaan kirkon kuvan hallinnasta, se arkkipiiispan mukaan ”hajottaa kirkon sisäistä yhteyttä ja aitoa moniäänisyyttä”. Sen sijaan että Selk taistelisi vallasta tai kilpailisi tilasta ja mielikuvista julkisuudessa, sen tulisi edustaa vastakulttuuria ja antaa julkisessa keskustelussa elämästä ja sen ehdoista oman uskonsa pohjalta ääni ”sille hiljaiselle todellisuudelle, joka ei ylitä uutiskynnystä”.⁹⁶

Moniääninen Selk – diskurssi edellä kuvatussa muodossa luo ikään kuin kehän, jolla toimintaorganisaatiopainotteinen kansankirkkodiskurssi, teologisemmin orientoitunut yhteisödiskurssi ja ne yhteen sitova moniäänisyysdiskurssi legitimoivat toisiaan. Puhe Selk:sta yhteisönä tuottaa kansankirko-organisaatiolle postmodernin ajan uskottavuutta ja subjektiivisen merkityksenannon auraa. Samanaikaisesti on kuitenkin selvää, että Selk on yhteisö vain perin väljässä ja keinotekoisessa mielessä. Selk:n sisällä vallitsee hyvin erilaisia tulkintoja käytännössä kaikista kristillisen uskon ja opin elementeistä, ja oman näkemyksensä taakse linnoittautuneet yksittäiset henkilöt tai ryhmittymät riitelevät keskenään, toisinaan tavoilla, joista on kristillisyyttä kaukana. Sisältä päin Selk on siis lievästikin sanoen erimielinen tai ”moniääninen”. Arkkipiiispan hahmotelma moniäänisyydestä tunnustaa tosiasiat ja antaa niille yhteisödiskurssista nousevan oikeutushorisontin. Moniäänisenä kirkkona Selk tarjoaa oikeuden sekä omaan uskoon että sen julkiseen ilmaisemiseen. Peruste tälle on se, että kirkkoyhteisön jäseneksi on tultu kasteessa, ei joidenkin opinkohtien allekirjoittamisella legitimoidussa kääntymyksessä. Jokainen kastettu henkilö on ”pappi”, jolla on tämän yhden rituaalin perusteella oikeus omaan versioonsa kristillisestä uskosta ja sen mukaisesta elämästä. Koska Selk:n itseymmärrys yhteisönä on niin väljä kuin se on, tällainen näkemys kirkon jäsenen oikeuksista mahtuu hyvin yhteisödiskurssin sisään.

---

⁹⁶ Mäkinen 2011.

Samalla arkkipiispan ajatuskulussa tiedostetaan se, mitä edellä sanottu jokamiehen ja –naisen oikeus tarkoittaisi laitostarkon koossapysymisen kannalta. Kun organisaation tarkoitusta ja toimintatapaa koskevan sisäisen erimielisyyden paine kasvaa riittävästi, se yksinkertaisesti muuttuu toimintakyvyttömäksi. Niinpä arkkipiispan puhe aikuisesta moniäänisyydestä palauttaa villiksi paisuvan moniäänisyyden laitostarkon määrittelemään ruotuun. Kriittistä moniäänistä keskustelua saa ja pitää olla, mutta se muovaa ”kirkon yhteistä uskontulkintaansa [sic] tässä ajassa ja ympäristössä”. Aikuisuus moniäänisyydessä on lopulta, niin kuin yllä siteerattiin, ”yhteisen ymmärryksen asettamista oman ymmärryksen edelle ja suostumista kirkon yhteisiin päätöksiin”. Kun yhteisödiskurssi virtaviivaistaa mielikuvaa Selk:sta raskaana ja vanhanaikaisena organisaationa, moniäänisyysdiskurssi virtaviivaistaa sitä mielikuvatasolla vielä lisää mutta asettaa sille samalla suitset ja sitoo Selk:n moniäänisenä yhteisönä kirkon ”yhteisiin päätöksiin” eli organisaatiokoneiston valvontaan.

4.4. Selk ”kirkkona” – diskurssi

Kirkolliskokouspuheessaan moniäänisyydestä arkkipiispa kutsui Selk:a koko ajan yksinkertaisesti ”kirkoksi”. Kielenkäyttö oli toki asianmukaista kontekstissaan Selk:n kirkolliskokouksen jäsenille osoitettuna puheena. Tällainen puhetapa ei kuitenkaan ole ominainen vain arkkipiispalle tai kirkolliskokousjargonille. Käytännössä kaikessa Selk:a koskevassa puheessa ja tekstissä siitä käytetään nimeä ”kirkko” ilman tarkentavia määreitä. ”Kirkko” on ilmaisuna tietenkin paljon helpompi käyttää kuin pitkä ja kankea Suomen evankelis-luterilainen kirkko. Mutta kyse on enemmästäkin: Selk ”kirkkona” – diskurssi heijastaa sen vuosisataista hegemonia-asemaa suomalaisessa kristillisyydessä yleensä ja maan selkeästi suurimpana kirkkokuntana. Historiastaan käsin Selk on edelleen yhtä kuin ”kirkko Suomessa”.

Selk:n piirissä Selk ”kirkkona” – diskurssi näkyy mm. nimistöstä: organisaatiokartasta löytyvät esimerkiksi Kirkon koulutuskeskus ja Kirkon tutkimuskeskus. Tässä tutkielmassa tarkastelun kohteina olevat Selk:n dokumentit ovat pullollaan Selk ”kirkkona” – diskurssia. Tämä diskurssi on nykyisin arkea myös Selk:n paikallistasolla. Helsingin seurakuntayhtymä, Selk:n suurin seurakuntayksikkö uskonnollisesti Suomen monimuotoisimmalla alueella, brändää nykyisin itsensä nimellä ”Kirkko Helsingissä”. Seuraajan Helsingin seurakuntayhtymä on löytänyt mm. Porista, jossa paikallinen

seurakuntayhtymä on ”Kirkko Porissa”.⁹⁷ Teologian tasolla Kirkko Helsingissä tai Kirkko Porissa – tapaisen ilmaisen voidaan ajatella viittaavan siihen, että Selk tai yksi sen seurakuntayksikkö haluaa ilmaista olevansa osa maailmanlaajaa kirkkoa omalla alueellaan. Mutta mielikuvatasolla sisältö on toinen. Selk:n puhe itsestään kirkkona ilman tarkentavia määreitä tai jostakin sen seurakuntayksiköstä kirkkona jollakin paikkakunnalla tekee Selk:sta kirkko-termin todellisen omistajan ja määrittää sen ainoaksi tai ainakin ainoaksi oikeaksi kirkoksi Suomessa. Ja tätä asemaa ja roolia sille ei mikään tahon tietenkään ole antanut, eikä se omien perusdokumenttien valossa sellaista edes voi vaatia itselleen muiden Suomessa vaikuttavien kristillisten kirkkojen kustannuksella.

Selk ”kirkkona” – diskurssi voidaan tulkita kirkkodiskurssiksi muista postmoderneista kirkkodiskursseista tai kirkkodiskurssiksi *par excellence*. Siinä muut postmodernin kirkkodiskurssin ulottuvuudet sulautuvat yhdeksi diskursiiviseksi maailmaksi, jossa kirkko-organisaatio, yhteisökirkko ja moniääninen kirkko ovat yhtä aikaa totta ja muodostavat ikään kuin metadiskursiivisen fantasian. Yksittäisillä ristiriitaisuuksilla ei tässä maailmassa ole merkitystä, koska kaiken yllä ja ympärillä on Selk perimmäisenä ja autenttisena ”kirkkona”, josta käsin kaikki muu saa merkityksensä.

4.5. Johtopäätös

Selk pyrkii postmodernin kirkkodiskurssinsa muodoilla

- mikäli mahdollista, palaamaan takaisin aikaan, jolloin sen asema ja merkitys suomalaisessa yhteiskunnassa olivat itsestään selviä (kansankirkkodiskurssi, yhteisödiskurssi);
- ellei edellä sanottu ole mahdollista, varmistamaan, ettei nykytilanne muuttuisi huonompaan suuntaan (kansankirkkodiskurssi, yhteisödiskurssi, moniäänisyysdiskurssi);
- olemaan kaikissa olosuhteissa ”telttakatos”, joka sulkee sisäänsä suomalaisen uskonnollisuuden mahdollisimman kattavasti (Selk ”kirkkona” – diskurssi).

Diskurssien avulla Selk käy koko ajan itsensä ja ympäristönsä välistä dialogia. Dialogin parametrit ovat asettuneet kehämäiseen suhteeseen toisiinsa. Erilaiset diskurssit mahdollistavat Selk:lle tarpeen mukaan erilaisia kasvoja tai rooleja, joiden avulla ja puitteissa se voi legitimoida itseään kirkkolaitoksena kulloinkin käyttökelpoisimmalla tavalla. Diskurssien maailmassakin Selk on historialli-

---

⁹⁷ Kontekstin vaikutus tosin näkyy tässäkin kohden. Suomen oloissa vahvan ortodoksisen kristinuskon muodon vaikutusalueella Joensuussa vastaava nimitys ei olekaan Kirkko Joensuussa vaan Luterilainen kirkko Joensuussa.

nen instituutio ja laitoskirkkotyyppin suomalaiskansallinen ilmentymä, mutta se ei sulje pois sitä, että se on yhteisö – ja päinvastoin. Samassa puhetodellisuudessa Selk on yhteisö, mutta se ei sulje pois sitä, että se on moniääninen – ja päinvastoin. Viime kädessä ja koko ajan Selk kuitenkin on diskursien maailmassaan kirkko *per se*. Kehä kulkee aina siihen suuntaan, jossa Selk:n olemassaolon ja toiminnan edellytykset perinteisenä laitoskirkkona säilyvät mahdollisimman hyvin. Diskursiivisessa todellisuudessaan Selk toimii juuri kuten kypsällä organisaatiolla on Baumanin mukaan tapana: perimmäisenä tavoitteena ja motiivina on itsesäilytys kaikissa olosuhteissa kaikin käytettävissä olevin keinoin.⁹⁸

---

⁹⁸ Bauman 1997.

5 Suomen evankelis-luterilaisen kirkon strategiat

Suomalaisten uskonnollisuuden muutos Selk:lle problemaattiseen suuntaan on tietenkin peräisin jo edellä luvussa 2 tilastojen valossa tarkasteltua kautta varhaisemmalta ajalta. Katsomuksellisen liberalismiin ja maallistumisen merkkejä nähtiin ilmassa jo 1800-luvun lopulla, ja uskonnonvapauden toteutumisen 1920-luvun alkupuolella pelättiin – tosin turhaan – johtavan isojen joukkojen eroamiseen Selk:sta. Vaikka ongelmia oli kohdattu ja niihin oli reagoitu aikaisemminkin, ensimmäinen askel koko Selk:a koskevaan pitkän tähtäimen strategiseen suunnitteluun otettiin vasta kun Selk:n kirkolliskokous asetti vuonna 1958 komitean (Selk:n hallinnossa järeä elin) tutkimaan suomalaisessa yhteiskunnassa tapahtuneiden muutosten vaikutuksia Selk:n toiminnan edellytyksiin ja tekemään tarpeelliseksi katsomiansa toimenpide-ehdotuksia. Professori Heikki Wariksen johtama komitea esitti mietinnössään *Kirkko muuttuvassa yhteiskunnassa* (1962), että Selk:n toiminnassa ei ollut riittävästi otettu huomioon suomalaisessa yhteiskunnassa ja koko länsimaaisessa kulttuurissa tapahtunutta kehitystä ja senhetkisellemme ajalle tyypillisiä ilmiöitä (mm. Selk:n jäsenyyden höltyminen). Komitea esittikin kirkolliskokoukselle, että Selk:lle valmisteltaisiin ”seuraavaksi kymmenvuotiskaudeksi pitkän tähtäimen työohjelma”.

Wariksen komitean työtä jatkamaan asetettiin Kirkon työn suunnittelukomitea. Se kiinnitti ehdotuksessaan vuonna 1966 huomiota jatkuvan suunnittelutoiminnan tärkeyteen sekä siihen puutteeseen, että Selk:n organisaation puitteissa ei ollut osoitettu kunnollisia resursseja suunnittelutoiminnan edellyttämään ”tutkimis- ja ajattelutyöhön”. 1970-luvulla parikin kirkollista komiteaa kiinnitti huomiota Selk:n toimintaympäristön muutoksiin, maallistumisen etenemiseen, Selk:n rakenteisiin ja toimintaan suunnattuun kritiikkiin sekä jäsenten vieraantumiseen kansankirkon opista ja toiminnasta.⁹⁹ Erikseen on syytä mainita edellä jo esillä ollut kirkkojärjestyskomitean mietintö vuodelta 1980, jossa kansankirkkoperiaate määriteltiin Selk:n ja sen toiminnan kehittämisen peruslinjaksi. Kuten *Kirkko 2000* – kehittämissuunnitelmassa vuonna 1986 kuitenkin jouduttiin toteamaan, 1960-luvun komiteoiden työskentelystä saaduista myönteisistä kokemuksista huolimatta ”pidemmän aikavälin suunnittelu ei sittemmin ole saanut niiden toivomaa jatkoa”. Suunnittelun keskeytymisen syyksi arveltiin mm. Selk:n organisaatiossa tehtyjä rakenteellisia muutoksia.¹⁰⁰

---

⁹⁹ Ks. Häkkinen 2010, 29–31. Selk:sta eroamista ja siihen johtaneita syitä kyllä selvitettiin jo 1960-luvulla; ks. Siipi 1965.

¹⁰⁰ *Kirkko 2000*, 10–11.

1960- ja 1970-luvuilla esitetyt havainnot toimivat perustana ja virikkeenä sille ajattelulle ja työskentelylle, joka 1980-luvulla konkretisoitui koko Selk:n kattavaksi strategiseksi kehittämistoiminnaksi. Samalla ne jo ennakoivat jäsenyyteen, sen merkitykseen ja siihen sitoutumiseen liittyvien kysymysten erityistä merkitystä Selk:lle ja sen tulevaisuudelle. Vasta jäsenmäärän kääntyminen kiihtyvään laskuun 1980-luvulta alkaen ja sen aiheuttamat uhat Selk:n asemalle, rakenteille, toiminnalle ja taloudelle kuitenkin muodostivat riittävän vahvan syyn ottaa aikaisemmat havainnot vakavasti ja tunnustaa, että Selk:n perinteiset toimintamuodot olivat joutuneet vakavasti haastetuiksi.

5.1. Strategian käsite

Strategia-termi pohjautuu antiikin ajan kreikan kielen sanaan *stratigos*, jolla tarkoitettiin armeijan johtajaa. Historiallisesti erityisen tunnettu on Ateenan kaupunkivaltion strategien kollegio, johon 500-luvun jälkipuoliskolta e.a.a. alkaen valittiin vuosittain kymmenen strategia huolehtimaan Ateenan sotilaallisesta menestyksestä ja poliittisten tavoitteiden edistämisestä.¹⁰¹ Nykyisin strategia on erityisesti organisaatio- ja liiketaloustieteessä laajalti käytetty termi. Yritysmailman ohella strategioita on enenevässä määrin alettu laatia myös julkisen sektorin toimijoiden piirissä. Strategiaa katsotaan nykyisin tarvittavan kaikkialla, missä erilaiset organisaatiot toimivat – tai ainakin ajatellaan, että ilman omaa strategiaa organisaatio (tai jokin sen osa) ei ole aktiivisessa vuorovaikutuksessa toimintaympäristönsä kanssa eikä suunnittele ja toteuta omaa toimintaansa hallitusti ja tavoitteellisesti.

Vaikka strategisen ajattelun ja toiminnan tärkeydestä organisaatioiden päämäärätietoisien toiminnan kannalta ollaan yhtä mieltä, kattavaa ja yksiselitteistä määritelmää sille, mitä strategialla varsinaisesti tarkoitetaan, ei ole olemassa.¹⁰² Tätä selittää erityisesti se, että organisaatiot nykyisin ovat niin erilaisia, niiden toimintaan vaikuttavat sisäiset ja ulkoiset tekijät niin monimuotoisia ja toimintaympäristön muutokset niin ennustamattomia, että kaikkea strategisen ajattelun ja toiminnan piiriin luettuja toimintoja ei ole mahdollista hallita yhdellä strategiateorialla tai teorialla strategiasta. Strategialla on viimeksi kuluneen vuosisadan mittaan tarkoitettu mm. tuotantokustannusten laskentaa ja toiminnan tehostamismalleja, operaatio- ja logistiikka-analyysseja, pitkän tähtäimen suunnittelua, portfolio- ja markkinastrategioita sekä erilaisten oppimis- ja innovaatioprosessien mallintamista.¹⁰³

---

¹⁰¹ Karlöf & Helin Lövingsson 2004, 251.

¹⁰² Honkanen 2006, 118; Karlöf 2004, 23.

¹⁰³ Honkanen 2006, 109-112; Karlöf & Helin Lövingsson 2004, 252-255.

Tätä nykyä kirjallisuudesta löytyvät strategian määrittelyt ovat varsin yleisluontoisia. Esimerkiksi Karlöfin mukaan strategia on pitkäjänteistä ja kokonaisvaltaista liikemiestaitoa, jolla tarkoitetaan ”nyyhetkessä tehtäviä päätöksiä ja toimenpiteitä tulevan menestyksen varmistamiseksi ja mahdollisuuksien hyödyntämiseksi”.¹⁰⁴ Pyrkimykset kattavan strategian teorian luomiseksi ovat saaneet antaa tietä ns. strategisen tyyppitilanteiden analyyseille. Strategiaa voidaan myös käsitteellistää strategiaprosessin näkökulmasta, jolloin se koostuu yksilön (niin johdon kuin henkilöstönkin jäsenten) kognitiivisista prosesseista (strateginen ajattelu), sosiaalisessa vuorovaikutuksessa toteutuvista työrosesseista (strateginen suunnittelu), organisaation jäsenten vaikutuksesta strategian toteutumiseen (strateginen käyttäytyminen/toiminta) sekä johdon toimista organisaation jäsenten sitouttamiseksi strategian mukaiseen toimintaan (strategian implementointi). Strategiaprosessin vaiheita voidaan havainnollistaa mm. aiotun, päätetyn, emergentin ja toteutuneen strategian käsitteillä.¹⁰⁵

Strategia-termin kulloisestakin sisällöstä riippumatta se nähdään organisaation tai yrityksen johtamisen keskeiseksi funktioksi. Liikkeelle lähdetään toiminta- ja kilpailuympäristön analysoinnista, ja tavoitteena on organisaation tai yrityksen (tai sen osan) kilpailukyvyyn säilyttäminen ja parantaminen, toimintaympäristöön sopeutuminen sekä kyky reagoida suunnitelmallisesti ja rationaalisesti ympäristössä tapahtuviin muutoksiin. Strategian välttämättömiä osia ovat sisältö ja operatiivinen implementointi. Edellisellä viitataan toiminta-ajatukseen tai liikeideaan, jälkimmäisen puolestaan nähdään koostuvan organisaation edellytysten, menneisyyden ja nykytilanteen kartoituksesta, tulevaisuuden visiosta, tietoperustasta ja oletuksista, strategisista pyrkimyksistä ja päätöksistä, strategisten muutosten ohjauksesta sekä seurannasta ja jatkuvuuden varmistamisesta. Näiden peruselementtien tulee olla tasapainoisessa suhteessa toisiinsa. Keskittyminen sisältöön voi muodostua strategisen ajattelun ja strategian toteutumisen esteeksi johtaessaan kaavamaisuuteen, irrallisuuteen arkisesta toiminnasta ja oppimisprosessien pysähtymiseen. Operatiivisten kysymysten dominoivasta roolista puolestaan voi seurata strategiatyön ailahtelevuus, puuskittaisuus ja jatkuvuuden puute.¹⁰⁶

Yrityksen tai organisaation hallitun strategian rakentamisen ja onnistuneen toteuttamisen tulee yleisellä tasolla sisältää selkeät näkemykset ainakin seuraavista peruselementeistä:

- strategian subjekti: kuka tai mikä on strategian primus motor ja johtaa sen toteuttamiseksi välttämättömiä toimenpiteitä?

---

¹⁰⁴ Karlöf & Helin Lövingsson 2004, 251; Karlöf 2004, 7-21.

¹⁰⁵ Honkanen 2006, 118-124; Karlöf & Helin Lövingsson 2004, 255-269; Karlöf 2004.

¹⁰⁶ Honkanen 2006, 87-127; Karlöf 2004.

- sisältö tai ”liikeidea”: mikä on organisaatiolle kaikissa tilanteissa ja olosuhteissa luovuttamaton ydintoimintaa?
- organisaation nykytila ja toimintaympäristö: mistä lähtökohdista ja millaisissa olosuhteissa strategian mukainen toiminta tapahtuu?
- tavoite tai visio: mikä on se tila, muutos tms., mikä strategialla pyritään saavuttamaan?
- toimeenpano: mikä tai kuka strategian toteuttaa ja miten se tapahtuu?
- arviointi: strategisen käyttäytymisen ohjaus ja seuranta, saavutetun tilan analysointi sekä tarvittavat säilyttävät tai korjaavat toimet.

Näitä elementtien välttämättömyyttä menestyksellisessä strategiatoiminnassa voidaan havainnollistaa kysymällä, millaiset ovat sellaisen strategian onnistumisen mahdollisuudet, jonka kohdalla on epäselvää, minkä tai kenen intresseistä käsin se on laadittu, mitä sillä yritetään saada aikaiseksi, minkä tai kenen toimintaa se on tarkoitettu ohjaamaan, miten sen toteutusta valvotaan ja millaisia organisaation sisäisiä toimia, palkkioita, sanktioita yms. strategian onnistumisesta tai epäonnistumisesta seuraa. Organisaation strategia ei siis ole strategia vain siksi, että sitä päätetään kutsua sellaiseksi. Jotta käsite olisi mielekäs, sillä tulee olla kokonaissisältö, joka erottaa strategiaksi kutsutun prosessin muusta organisaatiossa tapahtuvasta ohjaus-, kehittämis- ja korjaustoiminnoista.

5.2. Strategia Suomen evankelis-luterilaisessa kirkossa

5.2.1. Strategia ongelmana

Tämän tutkielman lähdeaineiston muodostavat koko Selk:n kattavat strategiat. Ne eivät kaikki kuitenkaan ole nimeltään strategioita; itse asiassa vain uusin, vuonna 2007 julkaistu *Meidän kirkko* on eksplisiittisesti koko Selk:a koskeva strategia. Sen edeltäjä *Läsnäolon kirkko* (2002) kantoi alaotsikkoa ”Suomen evankelis-luterilaisen kirkon missio, visio ja strategia”, ja *Kirkko* 2000, tämän tutkielman lähteistä varhaisin (ilmestyi vuonna 1986), oli alaotsikoltaan ”kirkon toiminnan pitkän aikavälin kehittämissuunnitelma”. Epämääräisyys terminologiassa antaa viitteen siitä, että strategiaosaaminen ei Selk:n piirissä ole perinteisesti ollut vahvaa. Osin strategia-nimen kaihtamisessa on myös voinut kyse olla pyrkimyksestä osoittaa, että Selk ei olemuksestaan ja itseymmärryksestään käsin ole organisaatio samassa mielessä kuin julkisen sektorin organisaatiot tai liikeyritykset, ja siksi sen

tulevaisuuden hahmottamiseen ei pysty tai riitä ”pelkkä” strategia. Samalla siinä heijastunee edellä luvussa 5.1. todettu ilmiö, että myös yritysmaailman piirissä strategiaksi on kutsuttu tai sellaiseksi on ymmärretty keskenään varsin erilaisia organisaation sisäisiä suunnittelu- ja kehittämisprosesseja.

Strategiaterminologian täsmentämisen tarpeeseen Selk:n piirissä on kiinnitetty erityisesti huomiota kirkkohallituksen vuonna 2008 asettaman *Meidän kirkko* – strategian seurantaryhmän loppuraportissa vuodelta 2010 (*Meidän kirkko* – strategiasta ks. alla luku 6.1.4.). Seurantaryhmä oli saanut tehtäväkseen mm. seurata *Meidän kirkko* – strategian toteutumista Selk:n eri tasoilla ja huolehtia strategiaprosessin jatkuvuudesta. Loppuraportissaan seurantaryhmä katsoi tarkoituksenmukaiseksi, että Selk:n yhteistä strategiaa kutsutaan jatkossa strategiaksi, kun taas sitä tukevat dokumentit olisivat nimeltään esimerkiksi toimintalinjauksia. Seurantaryhmän mukaan ”käsitteiden selkeys edesauttaa tulevaisuustyöskentelyä kokonaisuutena ja asemoi strategian ja toimintalinjaukset toisiinsa.”¹⁰⁷

Strategisen toiminnan edistämiseksi julkaistiin seurantaryhmän toimesta myös *Strategiaopas seurakunnille* vuonna 2009. Opas pohjautui seurantaryhmän syksyllä 2008 toteuttamaan kyselyyn, jossa kartoitettiin seurakuntien strategisen työskentelyn tilannetta. Kyselyyn vastasi 47 % seurakunnista. Näistä miltei kaksi kolmesta oli laatinut oman strategian, joko aivan uuden tai *Meidän kirkko* – strategian linjoille päivitetyn version aiemmasta strategiasta. Lisäksi useissa seurakunnissa suunniteltiin strategian laadinnan aloittamista. *Erilaisia reitinvalintoja* – kyselyraportin mukaan seurakunnissa ei sinänsä ollut puutetta halusta toiminnan strategiseen suunnitteluun ja kehittämiseen siihen tapaan kuin *Meidän kirkko* – strategiassa edellytettiin. Strategisen suunnittelun paikalliset muodot olivat kuitenkin kirjavia ja strategiatyöskentelyyn osallistuneiden työntekijöiden ja luottamushenkilöiden osaaminen hyvin eritasoista. Seurakunnat kaipasivatkin apua strategisen työskentelyn mallintamiseen.¹⁰⁸ Strategiaopas pyrki vastaamaan havaittuun tuen tarpeeseen. Se tarjosi väljän ja paikallisille sovelluksille avoimen perusmallin siitä, miten strategiaprosessi voitiin toteuttaa seurakunnassa ja mitä sen läpiviennissä tuli ottaa huomioon. Ohjeistusta annettiin mm. seurakunnan identiteetin jäsentämiseen, toimintaympäristön analyysiin, strategian sisällön rakentamiseen sekä sen arviointiin ja päivittämiseen *Meidän kirkko* -strategian pohjalta.¹⁰⁹

Termi strategia määriteltiin seurakunnallista käyttöä varten oppaassa seuraavasti – erityisesti alleviivaten, että määrittelyssä oli vältetty alan kirjallisuudelle ominaista ”strategiaslangia”:

---

¹⁰⁷ Ks. <http://sakasti.evl.fi/sakasti.nsf/sp2?open&cid=Content3CF135>

¹⁰⁸ Jormakka 2009.

¹⁰⁹ ”Opas on rakennettu erityisesti Meidän kirkko – strategian paikallista soveltamista varten. Kirkon strateginen suunnittelu on koko kirkon yhteinen prosessi” (*Strategiaopas seurakunnille* 2009, 9).

”Strategia on identiteetin pohdinnasta, oman paikan etsimisestä ja toiminnan suuntaamisesta muodostuva tavoitteellinen kokonaisuus. Siinä pyritään rationaalisen ajattelun avulla löytämään muutosten pyörteessä reitti, jota kulkemalla pystytään hoitamaan oma perustehtävä mahdollisimman hyvin, mutta samalla vastaamaan toimintaympäristön haasteisiin. Omien arvojen ja tavoitteiden pysyminen keskeisellä sijassa on nähty erityisen merkittäväksi kirkollisten strategioiden luomisessa. Strategian perusteella laaditaan toimintasuunnitelmat ja kohdistetaan resurssit tavoitteiden saavuttamiseksi.”¹¹⁰

Seurakuntien strategisen työskentelyn tavoitteena tuli olla ”kirkon toimintakyvyn ylläpitäminen ja parantaminen paikallisessa toimintaympäristössä”. Selk:n tulevaisuus riippui siitä, miten se huolehti perustehtävästään.¹¹¹ Seurakuntien ”strategista liikkumavapautta” rajoittivat kirkkolaissa ja kirkkojärjestyksessä sanotun perustehtävän muuttumattomuus sekä sitä määrittelevien perusdokumenttien (Raamattu, uskontunnustukset, luterilaiset tunnustuskirjat) pysyvä normatiivisuus. Näistä seikoista huolimatta seurakunnilla oli oppaan mukaan suunnittelun ja sen dokumentoinnin velvollisuus sillä perusteella, että Selk oli julkisoikeudellinen yhteisö, jossa kirkollisveron maksajalla oli oikeus tietää, miten ja mihin seurakunta (kirkollisveronhan keräävät paikallisseurakunnat, eivät keskushallinto tai hiippakunnat) verovaransa käytti. Strateginen suunnittelu loi perustan seurakunnan säännölliselle toiminta- ja taloussuunnittelulle.

Oppaassa kiinnitettiin erikseen huomiota siihen, että Selk:n ”monipolvinen organisaatorakenne” asetti strategiatyöskentelylle erityisiä haasteita. Selk:n piirissä oli useita varsin itsenäisiä toimijoita, joita ohjasivat erilaiset tavoitteet ja osin jopa erilainen lainsäädäntö. Näissä oloissa ”yhteisen näyn” löytäminen ei ollut yksinkertaista, mutta siihen tuli *Meidän kirkko* – kokonaisstrategian hengessä kuitenkin jatkuvasti pyrkiä.¹¹²

Verrattaessa strategiaoppaan määrittelyä edellä luvussa 5.1. esitettyihin organisaation strategian välttämättömiin elementteihin voidaan havaita strategian sisältöä, toimintaympäristöä ja yleisluontoista tavoitetta koskevien kysymysten olevan näkyvästi mukana. Strategian subjekti ja sitä toteutta-

---

¹¹⁰ *Strategiaopas seurakunnille* 2009, 10. Oppaan mukaan strategisessa ajattelussa luovuttamattomia lähtökohtia ovat kaikkein tärkeimpien asioiden etsintä, rohkeidenkin rajausten ja valintojen tekeminen sekä tulevaisuuteen suuntautuminen.

¹¹¹ *Strategiaopas seurakunnille* 2009, 6-7.

¹¹² Lisäksi, kuten oppaassa hieman kryptisesti todetaan, ”kirkon historia monine käänteineen ja keskusteluineen voidaan nähdä ainakin osin tämän päivän ratkaisuja ohjaavana tekijänä” (*Strategiaopas seurakunnille* 2009, 20).

va taho ovat nekin läsnä siinä mielessä, että kyseinen dokumentti oli nimenomaan paikallisseurakunnille tarkoitettu opas strategian laatimiseksi. Oletusarvo siis oli, että seurakunta laati oman strategiansa ja päätti sen toimeenpanokoneistosta. Määritelmällisellä tasolla puhe arvioinnista sen sijaan on jätetty sivuun, vaikka se tekstissä muuten onkin esillä. *Strategiaopas seurakunnille* osoittaa siis, että seurakunnalliselle tasolle on tätä nykyä tarjolla asianmukainen perusohjeistus siitä, mitä strategiaan kuuluu ja miten sellainen tehdään.

Koko Selk:n strategioista puhuttaessa tilanne on kuitenkin mutkikkaampi. Selk:n olemassaolon idea ja teologinen perusta on kaikille sen sisäisille toimijoille sekä yhteinen että luovuttamaton, joten sen varassa on helppo lähteä liikkeelle strategian rakentamisessa. Mutta pulmat alkavat heti sen jälkeen:

- Vaikka koko Selk:a kattavan strategian periaatteellinen subjekti onkin Selk itse, jonkin tahon täytyy kuitenkin päättää strategian laadinnasta, sisällöstä ja toteutuksesta. Missään ei kuitenkaan ole eksplisiittisesti määritelty, millä taholla tai keillä Selk:ssä käytännössä on mandaatti laatia koko kirkkolaitosta ja sen toimijoita velvoittava strategia tai millä edellytyksillä jokin toimija tai elin voi ottaa itselleen sellaisen laatimisen oikeuden.
- Selk:n toimintaympäristö on koko Suomi, mutta kirkollisen toiminnan kontekstina Suomi on pitkään ollut kaikkea muuta kuin homogeeninen. Tämä seikka todettiin kirkolliskokouksen keskusteluissa jo 1950-luvulla (edellä luku 5.1.), ja sitä on sittemmin toistettu kaikissa niissä dokumenteissa, joissa on luotu strategiaa koko Selk:lle. Paikalliset seurakunnat toimijoina ovat resursseiltaan ja muilta toimintaedellytyksiltään keskenään myös hyvin erilaisia. Tästä seuraa, että koko Selk:n kattava strategia ei voi tarjota sen enempää yleispätevää toimintaympäristökuvausta kuin organisaation tilan kokonaisanalyysiakaan.
- Selk:n hallinnollisesta rakenteesta johtuen kirkkohallituksen toimesta laadittu koko Selk:n strategia ei ole yksittäisiä toimijoita käytännössä velvoittava. Seurakunta voi suunnata toimintaansa kokonaiskirkolle laaditun strategian mukaisesti tai olla suuntaamatta; kukaan tai mikään taho ei voi sitä pakottaa toimimaan strategiassa sanotulla tavalla eikä mitään sanktiojärjestelmää tällaisen tilanteiden varalle ole olemassa. Piispa tai tuomiokapituli voi ohjata hiippakuntansa seurakuntia kokonaisstrategian mukaiseen toimintaan, mutta näidenkin toimien suunta ja toteutustapa ovat riippuvaisia siitä, millä tavoin hiippakuntatason toimijat itse suhtautuvat kokonaiskirkon strategiaan. Koko Selk:n strategioiden kohdalla jää epämääräiseksi, minkä elimen tai tahon toimesta strategian implementointia on tarkoitus tai edes mahdollista valvoa.
- Edellä sanotusta seuraa, että koko Selk:n strategia ei kykene tuottamaan yleispätevää ja kaikkien toimijoiden kannalta relevanttia kuvausta tavoitteista, joihin strategian toteuttamisella tulisi päästä, ja keinoista, joilla se tapahtuisi.

- Koko Selk:n strategioiden toteutumisen ja merkityksen mielekkäälle arvioinnille ja siitä nouseville johtopäätöksille on edellä todettujen seikkoja valossa vain niukasti todellisia edellytyksiä.

Koko Selk:n kattavat strategiat eivät siis ole strategioita siinä merkityksessä kuin käsitettä liikemaa-ilman piirissä käytetään. Ne ovat todellisiksi strategioiksi liian epämääräisiä organisatorisen lähtökohtansa, laadintamekanisminsa, operatiivisten prosessiensa ja organisaation sisäisen vaikuttavuutensa suhteen. Siksi ei olisikaan syytä puhua Selk:n strategioista vaan oikeamminkin Selk:n kulloinkin strategisena subjektina toimivan elimen luomista kuvista siitä, millainen Selk:n kokonaisuutena haluttaisiin ja toivottaisiin nykyisenä tai jonakin tulevana historian hetkenä olevan. Ajatuksen, että Selk:lla voisi olla koko kirkkolaitoksen kattava strategia, tekee viime kädessä teoreettisestikin pulmalliseksi se, että strategia on organisaation johtamisen väline. Kirkkodiskursseissaan Selk kuitenkin korostaa olevansa yhteisö, väljässä merkityksessä ja ”moniääninen” toki mutta joka tapauksessa yhteisö, joka on varsinaisesti jotakin muuta kuin vain näkyvä kirkkolaitos ja sen hallinto- ja toimintaorganisaatiot. Yhteisöllä sosiologisessa merkityksessä ei kuitenkaan voi olla strategiaa – tai jos on, se on jotakin muuta kuin yhteisö. Eli tuottaessaan strategian itselleen Selk:n pitäisi siis joko mieltää sen koskevan Selk:a vain organisaationa eikä yhteisönä ja laatia dokumentti sen mukaisesti – tai myöntää alusta saakka tekevänsä oikeastaan turhaa työtä.

Minkä sellaisen lisän Selk:a kansankirkkona, yhteisönä, moniäänisyyden sijana ja ”kirkkona” tuottavaan postmoderniin kirkkodiskurssiin strategiat sitten voivat tarjota, jonka vuoksi niitä on edellä sanotusta huolimatta laadittu ja laaditaan? Yksinkertainen ja monella tapaa ilmeinen vastaus olisi se, että vaikeuksissa oleva vanha organisaatio kokeilee mitä tahansa keinoja säilyttääkseen asemansa tai viivyttääkseen hajoamistaan. Hädässään jopa kirkko voi siis turvautua strategiaan, olemukselleen täysin vieraaseen toimintamalliin. Mutta Selk:n strategiatuotantoa ei ole asianmukaista ja perusteltua leimata pelkäsi itsepetokseksi tai maksavan jäsenistön harhauttamiseksi organisaation johdon motiiveista käsin. Ennemminkin strategiatuotannon taustalla voidaan tunnistaa organisaatiopsykologisia motiiveja, joissa heijastuu perinteisen kirkkoinstituution kivulias sisäinen prosessointi tilanteessa, jossa se on väistämättä siirtymässä yhteiskunnallisen toiminnan keskiöstä marginaalitoimijan rooliin ja maailmankatsomuksellisesta monopoliasemasta pluralistiseen kilpailutilanteeseen.

Pääosin koko Selk:n kattavan strategian laatimisen problematiikka ei kuulu tämän tutkielman piiriin siitä syystä, että kyse ei ole tiedonsosiologisen perspektiivin avaamista näkökulmista. Poikkeuksen muodostaa kysymys koko Selk:n strategian subjektista. Kuten edellä luvussa 5.1. tuli esille, ensimmäisen kerran koko Selk:n pitkän tähtäimen suunnittelusta puhuttiin ja asian äärellä ryhdyttiin toi-

menpiteisiin kirkolliskokouksessa eli Selk:n hallintorakennetta ajatellen periaatteessa asianmukaisimmassa elimessä. Mutta kuten jatkossa käy ilmi, kirkolliskokouksen rooli on sittemmin vähentynyt ja strateginen aloitteellisuus on siirtynyt pääasiassa Selk:n keskushallinnolle ja etenkin kirkkohallitukselle. Tästä seuraa, että keskushallinto näyttäytyy nykyisin koko Selk:n johtavana strategisena toimijana, vaikka kyseistä roolia ei sille ole erikseen osoitettu ja vaikka paikallistason toimijat (hiippakunnat ja seurakunnat) eivät Selk:n hallinnon kokonaisuudessa kuulu kirkkohallituksen strategisen ohjausvallan piiriin omaa toimintaansa, sen tavoitteita ja toteutusta koskevissa asioissa. Keskushallinnon johtava rooli Selk:n strategiatuotannossa merkitsee tiedonsosiologian näkökulmasta sitä, että Selk:n symboliuniversumin määrittelyn ja tulkinnan valta sekä legitimoinnin tarve postmodernissa toimintaympäristössä nousevat keskushallinnon intresseistä ja edistävät ensi sijassa niitä. Tämä ei tietenkään voi olla näkymättä eri tavoin siinä, millaisen muodon strategiat ovat käytännössä saaneet ja miten niihin on suhtauduttu paikallistason toimijoiden keskuudessa.

5.2.2. Selk:n strategiatuotanto

Selk:n Sakasti-portaalin *Strategiset asiakirjat* – sivulla¹¹³ käytetään tällä hetkellä seuraavanlaista Selk:n strategisia dokumentteja koskevaa jaottelua:

- *Meidän kirkko* – strategia
- muut strategiat
- linjaukset eli strategiset suuntaviivat
- kehittämisasiakirjat
- toimintaohjelmat
- tulevaisuusselonteko.

Näistä *Meidän kirkko* – strategia ja Selk:n tulevaisuusselonteko kuuluvat tämän tutkimuksen lähdeaineistoon ja niitä tarkastellaan lähemmin jäljempänä. Muina strategioina mainitaan seuraavat (suluissa julkaisuvuosi)¹¹⁴:

---

¹¹³ Ks. <http://sakasti.evl.fi/sakasti.nsf/sp3?open&cid=Content49204B>. Sivustolla lueteltuja dokumentteja ei mainita tämän tutkielman lähde- ja kirjallisuusluettelossa, ellei niihin ole tutkielmassa erikseen viitattu. Sivustolla mainittujen asiakirjojen lisäksi ks. *Kiitollisuus, kunnioitus, kohtuus. Suomen evankelis-luterilaisen kirkon ilmasto-ohjelma* (2008); *Kirkko ja EU – aktiivinen osallistuminen ja sitoutuminen yhteisiin arvoihin. Suomen evankelis-luterilaisen kirkon EU-toiminnan tavoitteet ja painopistealueet* (2009); *Vaikuttamisen kirkko. Kirkkohallituksen strategia* (2011).

- vanhustyön strategia (2005)
- maaseutustrategia (2008)
- päihdestrategia (2005)
- erityisnuorisotyön strategia (2007)
- kirkon perheneuvonnan strategia (2010)
- kirkon ekumeeninen strategia (2009)
- Kirkon koulutuskeskuksen strategia 2006–2010 (2005)
- kirkon lähetysstrategia (2010)

Näistä osa keskittyy rajattuun kohderyhmään (vanhukset, erityistä tukea tarvitsevat nuoret, päihdeongelmista kärsivät), yksi (maaseutustrategia) liittyy ilmestymisaikanaan ajankohtaiseen kunta- ja palvelurakennemuutokseen ja Selk:n panokseen maaseudun elinvoimaisuuden säilyttämisessä ja syrjäytymisen ehkäisemisessä, yksi (ekumeeninen strategia) keskittyy kirkkojen ja uskontojen väliin suhteisiin, yksi on spesifin toimintasektorin (perheneuvonta) strategia ja Kirkon koulutuskeskuksen (jo vanhentunut) strategia on Selk:n kirkkohallituksen alaisen yksikön oma strategia. Kirkon lähetysstrategiaksi nimitetyn linkin alta puolestaan löytyy dokumentti nimeltä *Suomen evankelis-luterilaisen kirkon lähetystyön ja kansainvälisen diakonian peruslinja vuoteen 2015*, joka keskittyy Selk:n ja sen seurakuntien, Selk:n kanssa yhteistyötä tekevien lähetysjärjestöjen, Kirkon Ulkomaanavun ja Selk:n hallinnon suhteisiin ja yhteistyön kehittämiseen sekä esittelee kansainvälisen ja ekumeenisen lähetysyhteistyön linjan.

Linjauksilla eli strategisilla suuntaviivoilla tarkoitetaan puolestaan dokumentteja, joissa *Meidän kirkko* – strategiaa sovelletaan Selk:n eri toiminnallisten funktioiden (missio, diakonia, kasvatus, juulistus) näkökulmasta. Periaatteessa linjausten ei ole tarkoitus rajautua yksittäiseen toimintasektoriin tai ikäryhmään vaan ulottua ”koko seurakuntaelämään”, vaikka käytännössä näin ei yleensä tapahdu. Linjauksia ovat mm. diakonian ja yhteiskuntatyön, kasvatuksen ja perhetyön linjaukset sekä myös strategioiden joukkoon luettu lähetystyön ja kansainvälisen diakonian peruslinja vuoteen 2015. Kehittämisasiakirjoiksi kutsutut dokumentit perustuvat *Meidän kirkko* – strategian ohella em. linjauksiin, mutta ne on laadittu ”elämänculun eri vaiheiden näkökulmasta”. Toimintaohjelmia puolestaan ovat kirkon saavutettavuus- ja viestintäohjelmat. Kehittämisasiakirjoissa ja toimintaohjelmissa on tarkoitus paneutua linjauksia konkreettisemmin kulloisenkin dokumentin tematiikkaan liittyviin käytännöllisiin kysymyksiin ja kehittämishaasteisiin.¹¹⁵

¹¹⁴ *Strategiset asiakirjat* – sivu sisältää linkin kunkin siellä luetellun dokumentin verkkoversioon. Tästä syystä sivulla mainittuja muita strategioita, linjauksia jne. ei ole erikseen sisällytetty tämän tutkielman lähde- ja kirjallisuusluetteloon.

¹¹⁵ <http://sakasti.evl.fi/sakasti.nsf/sp3?open&cid=Content49204B>

Käytännössä edellä esitelty aineistot (muut strategiat, linjaukset, kehittämisasiakirjat ja toimintaohjelmat) ovat sekä sisällöltään että toteutustavaltaan suuressa määrin toistensa kaltaisia. Raja muun strategian ja linjauksen välillä on liukuva, pääosin siten, että strategiaksi kutsuttu dokumentti muistuttaa enemmän toimenpidelinjausta tai kehittämisasiakirjaa kuin varsinaista strategiaa. Aineistojen konkreettinen soveltamisala on rajattu suppeammaksi kuin Selk:n toiminta kokonaisuudessaan suomalaisessa yhteiskunnassa. Lisäksi aineistot on esitetty kauttaaltaan alisteisiksi Selk:n kokonaistrategialle (*Meidän kirkko* tai varhaisempi) ja siinä esitetyille painopisteille ja tavoitteille. Näin ollen muilla strategioilla ym. edellä sanotulla materiaalilla ei ole itsenäistä antia tämän tutkielman lähdemateriaalina.¹¹⁶

Selk:n keskushallinnon yksikköjen ja toimintasektorien piirissä laadittujen strategisten asiakirjojen ohella strategioita tai niitä vastaavia tai muistuttavia dokumentteja on laadittu Selk:n hiippakunnissa, paikallisseurakunnissa ja seurakuntayhtymissä sekä Selk:n kanssa läheisessä yhteistyössä toimivissa kirkollisissa järjestöissä. Nämäkään eivät kuulu tässä tutkielmassa tarkasteltavan aineiston piiriin. Rajaukseen on kaksi perustetta. Tällaisen aineiston tavoite ei ole ollut luoda tai tuoda jotakin uutta Selk:n strategiseen ajatteluun vaan konkretisoida siinä esitettyjä kokonaiskirkollisia tavoitteita ja toimenpidelinjauksia paikallis- tai järjestötasolle.¹¹⁷ Kyse voi myös olla siitä, että paikallisseurakunnan tai vastaavan tahon strategia on laadittu vain toimijan itsensä tarpeita varten, jolloin sen merkityksen ei ole ollut tarkoituskaan ulottua toimijan välittömän toimintaympäristön ulkopuolelle. Toinen peruste rajaukselle on se, että mikäli erilaiset osa- ja paikallistason strategiat ja niihin rinnastuvat dokumentit otettaisiin tutkielmassa tarkastelun piiriin, lähdemateriaali olisi sisällöllisesti perin heterogeenistä ja vaikeasti systematisoitavaa. Paikallis- ym. tason toimijoiden ”strategioita” on rakennettu kirjavista lähtökohdista, ideoista ja tavoitteista käsin ja varsinkin alkuvaiheissa 1970–1980-luvuilla vailla ymmärrystä tai näkemystä siitä, mistä strategiassa on kysymys ja mitä sellaisen laadintaprosessiin tulisi sisältyä.¹¹⁸ Tutkimuksellista merkitystä ei ole esimerkiksi dokumentilla, joka

---

¹¹⁶ Vastaavia vanhempia (= ennen *Meidän kirkko* – strategian hyväksymistä laadittuja) strategiatyyppejä asiakirjoja ovat mm. *Rippikoulun kokonaissuunnitelma* (1974); *Kirkon kasvatustoiminnan kokonaishjelma* (1977); *Kommunikoi-vaan kirkkoon. Kirkollisen viestinnän periaate- ja ideaohjelma* (1992); *Lähetetty Jumalan kansa. Kirkon lähetystyön kehittämissuunnitelma* (1993); *Osallisuuden ja jakamisen yhteisö. Suuntaviivoja diakonia- ja yhteiskuntatyön kehittämiseen* (1995); *Elämä – usko – rukous. Rippikoulusuunnitelma 2001* (2001); *Kansan kirkosta kansojen kirkoksi* (2005).

¹¹⁷ Selk:n strategian ja paikallistason strategisen ajattelun yhteenkuuluvuutta alleviivataan mm. *Strategiaopas seurakunnille* – dokumentissa (2009).

¹¹⁸ Vuonna 1984 Ryökäs analysoi seurakuntasuunnittelun historiaa ja silloista tilaa. Seurakuntasuunnitelman hän määritteli hyvin samansuuntaisesti kuin miten mitä tahansa strategiaa voidaan luonnehtia: ”seurakuntasuunnitelmalla ymmärretään monen vuoden näkökulmalla laadittua kirjallista, sekä seurakunnan toiminnan ja talouden nykytilanteeseen ja kehitysmahdollisuuksiin perustuvaa että seurakunnan teologisista perusteista kohoavaa, toimintasuuntia hahmottavaa kokonaisvaltaista työryhmäraporttia” (s. 11). Ryökäs havaitsi, että seurakuntasuunnittelua oli harjoitettu Selk:n piirissä

on kyllä nimeltään ”kokonaissuunnitelma” tai jopa ”strategia” mutta joka tosiasiaassa ei ole muuta kuin kuvaus puheena olevan toimijan aiemmasta tai senhetkisestä toiminnasta.¹¹⁹

Terminologisen selkeyden vuoksi strategia-nimitys varataan jatkossa vain tämän tutkielman lähdeaineistoon kuuluville dokumenteille. Ne ovat aikajärjestyksessä (suluissa julkaisuvuosi):

- *Kirkko 2000. Kirkon toiminnan pitkän aikavälin kehittämissuunnitelma* (1986)
Selk:n piispainkokouksen vuonna 1985 asettaman toimikunnan mietintö
- *Seurakunta 2000* (1987)
Piispainkokouksen vuonna 1987 asettaman *Kirkko 2000* – jatkotyöryhmän mietintö
- *Kirkon suunta 2000. Alhaalta kasvava kirkko* (1992)
Piispainkokouksen v. 1988 asettaman *Kirkko 2000* – prosessin seurantaryhmän mietintö
- *Seurakuntalaisten kirkko – virikkeitä ja suuntaviivoja* (1997)
Vapaaehtoistyön tilannetta selvittäneen työryhmän selvitys
- *Katse tulevaisuuteen. Muutossuuntia ja kirkon valintoja* (1998)
Selk:n kirkkohallituksen tulevaisuustyöryhmän mietintö
- *Läsnäolon kirkko. Suomen evankelis-luterilaisen kirkon missio, visio ja strategia 2010. Kirkon keskusrahaston rahoittaman toiminnan painopisteet* (2002)
Selk:n kirkkohallituksen asettaman toiminta- ja taloussuunnitelmatoimikunnan mietintöön pohjautuva Selk:n yleinen visio ja strategia;¹²⁰
- *Meidän kirkko. Osallisuuden yhteisö. Suomen evankelis-luterilaisen kirkon strategia vuoteen 2015* (2007); strategian laatineen työryhmän erillinen mietintö (2007) sekä *Strategiaopas seurakunnille* (2009)

---

runsaan kymmenen vuoden ajan. Suunnitelmia oli laadittu lähinnä kaupunkiseurakunnissa ja suuremmissa yksiköissä. Seurakuntasuunnitelmien analysointi antoi Ryökäksen mukaan aiheen johtopäätöksen, että ne olivat enemmänkin nykytilan analyysieja tai ”inventareja” kuin tulevaisuuden suunnitelmia. Niissä ei ollut lähdetty liikkeelle perusteista ja tavoitteista käsin, ja uutta ei ollut pystytty luomaan. Havaintojensa pohjalta tekijä piti tärkeänä, että jatkossa pohdittaisiin aiempaa enemmän sitä tarvetta, joka johti seurakuntasuunnitelmien laatimiseen. Tutkimustulosten nojalla näytti hänen mielestään perustellulta kysyä, oliko seurakuntasuunnittelu itse asiassa oire syvemmästä pulmasta eli siitä, että seurakunnan tehtävä oli käynyt epäselväksi (s. 71).

¹¹⁹ Erikseen on vielä mainittava kirkolliset teokset, jotka eivät kuulu tutkielman lähdeaineiston piiriin, vaikka niiden kohdalla on kyse Selk:n tai sen osa-alueiden toiminnan kehittämisestä. Sen ajanjakson puitteissa, jona koko Selk:a koskevia strategioita on laadittu, on uudistettu useita Selk:n keskeisiä dokumentteja: Raamatun uusi suomennos otettiin käyttöön vuonna 1992, virsikirja uudistettiin vuonna 1986, ja uudet versiot kirkkokäsikirjoista (evankeliumikirja ja jumalanpalvelusten kirja) otettiin käyttöön vuonna 2000. Uusittu Katekismus hyväksyttiin vuonna 1999. Näiden kohdalla ei kuitenkaan ole kyse strategiadokumenteista. Samaten puheena olevana aikana on julkaistu erinäisiä Selk:n hallinnon kokonaisuuden tai sen eri portaiden uudistamiseen tai kehittämiseen keskittyneitä dokumentteja. Hallintopainotteisuudesta johtuen niitäkään ei voida pitää varsinaisina strategisina kehittämisdokumentteina. Sama koskee Selk:n kirkkolainsäädännön kokonaisuudistusta (tuli voimaan vuoden 1994 alusta) ja sen yhteydessä kertynyttä aineistoa.

¹²⁰ Mietinnöstä on kaksi versiota, joista varhaisempi on nimeltään *Kirkko 2010*; ks. alla luku 6.1.3.

- *Läsnäolon yhteisö. Kirkkohallituksen asettaman Seurakuntarakennetyöryhmän väliraportti* (2007)
- *Muuttuvien yhteisöjen kirkko* (2007)
Selk:n kirkkohallituksen asettaman seurakuntarakennetyöryhmän mietintö
- *Rakenneuudistajan opas* (2008)
Muuttuvien yhteisöjen kirkko – mietintöön perustuva opas seurakuntien työntekijöille ja luottamushenkilöille
- *Kirkko 2020. Suomen evankelis-luterilaisen kirkon tulevaisuusselonteko* (2010)
- *Seurakuntien rakennemuutoksen ohjausryhmä 2008–2011. Loppuraportti* (2011)
Selk:n kirkkohallituksen asettaman seurakuntien rakennemuutosprosessin ohjausryhmän raportti
- *Tulevaisuuden seurakunta 2020 -työryhmän loppuraportti* (2011)
Selk:n kirkkohallituksen asettaman Seurakuntien rakennemuutoksen ohjausryhmän alatyöryhmän loppuraportti; *Seurakuntien rakennemuutoksen ohjausryhmä 2008–2011* loppuraportin liite.

Kuten luettelosta käy ilmi, materiaali vaihtelee varsinaisesta strategiasta (*Meidän kirkko*) mietintöihin, työryhmäselvityksiin ja raportteihin. Strategiamateriaali voidaan ryhmitellä sisällön ja käyttötarkoituksen osalta seuraavasti:

1. varsinaiset strategiat ja niihin rinnastuvat tai niiden pohjalta syntyneet asiakirjat (*Kirkko 2000, Seurakunta 2000, Kirkon suunta 2000, Seurakuntalaisten kirkko, Läsnäolon kirkko* luonnosmateriaaleineen, *Meidän kirkko* oheismateriaaleineen);
2. Selk:n tulevaisuuden visiointiin keskittyneet asiakirjat (*Katse tulevaisuuteen, Tulevaisuuden seurakunta 2020 -työryhmän loppuraportti, Kirkko 2020*);
3. asiakirjat, joissa niiden tematiikan puolesta on ollut välttämätöntä reflektoida laajemmin Selk:n asemaa, tavoitteita ja tulevaisuutta sekä näistä nousevia toimenpiteitä (*Läsnäolon yhteisö, Muuttuvien yhteisöjen kirkko, Rakenneuudistajan opas, Seurakuntien rakennemuutoksen ohjausryhmä 2008–2011*).

6 Suomen evankelis-luterilaisen kirkon strategiat tiedonsosiologisina dokumentteina

6.1. Varsinaiset strategiat ja niihin rinnastuvat dokumentit

6.1.1. *Kirkko 2000*

Varhaisin koko Selk:a kattava strategia on vuonna 1986 julkaistu, jo nimessään silmiinpistävällä tavalla Selk ”kirkkona” – diskurssia tuottava *Kirkko 2000: Kirkon toiminnan pitkän aikavälin kehittämissuunnitelma*. Suomalaisessa yhteiskunnassa ja talouselämässä tulevaisuuden tutkimus ja pitkän aikavälin suunnittelu olivat 1960-luvun jälkeen voimakkaasti lisääntyneet, kuten *Kirkko 2000* – dokumentissa todettiin. Niiden sekä yhteiskunnan ja Selk:n oman tilastoinnin kehittymisen myötä oli yhä enemmän kertynyt Selk:n omaan suunnittelutoimintaan soveltuvaa aineistoa. Kirkolliskokous oli 1980-luvun alkupuolella kiinnittänyt huomiota Selk:n pitkän aikavälin suunnittelun puutteisiin sekä tarpeeseen ennakoida vaikutuksia, joita yhteiskunnallisella ja taloudellisella kehityksellä oli Selk:n toiminnalle tulevaisuudessa. Vuonna 1984 kirkkohallitus katsoi, että aika oli kypsä pitkän aikavälin suunnitelmien laatimiselle, ja se teki piispainkokoukselle esityksen toimikunnan asettamisesta laatimaan kirkon työn suunnitelmaa vuosille 1987–2000. Toimikunta asetettiin helmikuussa 1985. *Kirkko 2000* – strategia on tämän toimikunnan n. 70-sivuinen mietintöteksti, jonka se jätti toimeksiantajalleen elokuussa 1986.¹²¹

Toimikunta määritteli tehtäväkseen (suoraa lainausta mietinnön tekstistä):

- kartoittaa sellaisia kirkon toiminta-ajatuksen kannalta relevantteja, yhteiskunnassa, kulttuurissa ja uskonnollisessa elämässä tapahtuvia muutoksia, jotka saattavat joko muodostua uhkaksi kirkon päämäärien toteuttamiselle ja toimintaedellytyksille tai tarjota sille uusia mahdollisuuksia tehtävänsä toteuttamiseksi;

---

¹²¹ *Kirkko 2000*, 10–12. Mietinnön liitteeksi oli merkitty Kirkon tutkimuskeskuksen johtaja Harri Heinon vuonna 1985 ilmestynyt teos *Kirkko tulevaisuuden yhteiskunnassa*, jonka toimikunta katsoi muodostavan ”hyvän taustaselvityksen kirkon pitkän aikavälin kehittämiselle”. Toisena keskeisenä taustamateriaalina mainitaan Selk:n nelivuotiskertomus vuosilta 1980–1983 (Heino & Kurtén & Kauppinen 1985).

- arvioida kirkon nykytilaa, sen heikkouksia ja vahvuuksia erityisesti siltä kannalta, miten se kykenee vastaamaan odotettavissa oleviin muutoksiin;
- esittää tältä pohjalta arvio siitä, millaisiin toiminnan ja organisaation muutoksiin kirkon on tulevaisuudessa valmistauduttava ja mitä tehtäviä kirkon työssä on painotettava;
- tehdä piispainkokoukselle esitykset kirkon työn kehittämisen jatkotoimenpiteiksi.

Mietinnön pääpaino oli toimikunnan mukaan ”kansainvälisten ja suomalaisen yhteiskunnan muutosten kirkolle asettamien haasteiden arvioinnissa”.¹²²

”Yleisiksi suunnitteluperiaatteikseen” toimikunta ilmoitti tavoitteellisuuden, toiminnan painopisteiden valinnan, dynaamisuuden ja joustavuuden sekä vaihtoehtojen suunnittelun, sillä näiden kaikkien kohdalla toimikunta oli tunnistanut puutteita Selk:n toiminnassa. Tavoitteellisuuden kohdalla esiin nostettiin kaksi suunnittelua haitannutta tekijää. Ensiksikin Selk:n kirkkolaki määritteli kirkon tunnusperustan mutta ”tavoitteita ei ole ilmaistu yhtä selkeästi”. Niin ikään teologiset luonnehdinnat kirkon olemuksesta eivät olleet toiminnan suunnittelussa helposti täsmennettävissä konkreettisiksi tavoitteiksi. Toiseksi Selk:n sisällä oli ”erilaisia näkemyksiä siitä, mikä on kirkon keskeinen päämäärä”. Painopisteiden asettamisessa oli toimikunnan mukaan kehitettävää kaikilla Selk:n toiminnan ja hallinnon tasoilla. Niiden puute oli usein johtanut ”liian junnaavaan toiminnan kehittämiseen” ja resurssien virheelliseen kohdentamiseen. Kolmantena periaatteenaan toimikunta peräänkuulutti ympäröivän yhteiskunnan nopeiden ja vaikeasti ennustettavien muutosten tähden Selk:lta dynaamisia hallinto-, virka- ym. rakenteellisia ratkaisuja ja varoitti sitoutumisesta ”ajanmittaan rasakaiksi käyviin pysyviin tehtäviin”. Rakenteiden ja sitoutumisen kriittinen arviointi ei kuitenkaan saanut koskea Selk:n ”perustehtäviä”. Selk:n kaikilla tasoilla oli päätöksenteossa varauduttava vaihtoehtojen skenaarioiden ja toimintastrategioiden luomiseen.¹²³

Näistä lähtökohdista käsin *Kirkko 2000* – strategiassa tarkastellaan omina teemoinaan perustavia lähtökohtia, kirkon työn suuntaa sekä organisaatiota ja henkilöstöä.

Perustaviin lähtökohtiin kuuluivat Selk:n usko ja työnäky, suomalaisen yhteiskunnan muutokset sekä Selk suomalaisessa yhteiskunnassa. Suomalaisen yhteiskunnan ja sen rakenteiden muutokset strategia esittelee hyvin samoin kuin mikä tahansa tuonaikainen kuvaus postmodernin ajan tunnusmerkeistä. 1980-luvun Suomi oli teollistunut, kaupungistunut, rationaalistunut, vaurastunut, moniarvoistunut, kansainvälistynyt, ”palveluelinkeinoistunut” ja rakenteellisesti eriytynyt. Arvot olivat

¹²² *Kirkko 2000*, 17.

¹²³ *Kirkko 2000*, 17–18.

voimakkaassa murroksessa. Arkinen elämä oli atomisoitunut, privatisoitunut sekä muuttunut juurettomaksi ja kiihkeärytmiseksi, materialistiset arvot olivat saaneet korostuneen aseman, solidaarisuus ja keskinäinen vastuuntunto olivat hämärtyneet ja luottamus politiikkaan heikentynyt, kulutusyhteiskunnan, viihteen ja elämystuotannon sekä pinnallisen kertakäyttökulttuurin ihanteet jylläsivät etenkin nuorison piirissä jne. Suomalainen ei enää tahtonut olla objekti, toiminnan kohde, vaan oman elämänsä autenttinen subjekti, mutta koska vain harvat siihen todella kykenivät, tuloksena oli itsestään ja ihanteistaan epätietoinen ”arvo-osaamattomien” joukko. Samalla suomalainen kansallinen kulttuuri joutui ponnistelemaan olemassaolonsa puolesta amerikkalaisen massakulttuurin paineessa.

Yhteiskunnan ja sen arvojen muutokset olivat vaikuttaneet Selk:oon strategian mukaan siten, että se joutui kohtaamaan arvomaailmaltaan eriytyneen kulttuurin, jonka ”yhteys kristinuskon perusarvoihin ei suinkaan ole itsestäänselvää”. Siten ”kirkon julistuksen kohteena ei ole enää ’yhteinen kansa’, vaan kansalaisten muodostama kirjava mosaiikki”, joiden erilaisia elämämpiirejä Selk:illa oli vaikeuksia kohdata luontevasti. Traditioiden merkitys oli heikentynyt ja niiden siirtäminen uudelle sukupolvelle joutunut kriisiin. Selk, samoin kuin mikä tahansa muukin maailmankatsomuksellinen yhteisö, joutui ”yhä uudestaan perustelemaan olemassaolon oikeutuksensa ja tarpeellisuutensa jäsenilleen”. Jos Selk ei pystynyt osoittamaan tarpeellisuuttaan eri väestöryhmille, kutsumaan niitä dialogiin ja kehittämään toimintaansa yhdessä niiden kanssa, seuraukset saattoivat strategian mukaan helposti näkyä eroamisena Selk:n jäsenyydestä. Yksilön kohdalla edellä sanottu oli johtanut siihen, että huomattavalta osalta suomalaisista puuttui ”jatkuva henkilökohtainen kosketus” Selk:n ja sen paikallisen seurakunnan elämään, ja uskonnollinen todellisuus aktuaalistui vain tietyissä elämäntapa-rituaaleissa. Jos ja kun näissä oloissa Selk sai kielteistä julkisuutta, yksittäisellä jäsenellä oli arkisen kosketuskohdan ohuudesta johtuen vain vähäisiä edellytyksiä arvioida kriittisesti tiedotusvälineiden synnyttämiä mielikuvia. Tästä puolestaan oli seurauksena, että Selk:n julkisuuskuva sai perin helposti kielteisen värityksen.¹²⁴

Selk:n uskon ja työnäyn lähtökohdan postmodernissa suomalaisessa yhteiskunnassa strategia johti kansankirkon ajatuksesta: Selk on ”kansankirkko, joka tuntee yhteenkuuluvuutta kansamme ja sen perinteitten ja pyrkimysten kanssa, mutta joka kuitenkin toimii itsenäisesti ja oman tunnustuksensa pohjalta”.¹²⁵ Määrittely painottaa Selk:n perinteistä roolia suomalaisen yhteiskunnan arvomaailman, elämäntavan ja kulttuurin muovaajana; se oli yksi suomalaisen yhteiskunnan keskeisistä instituuti-

---

¹²⁴ Kirkko 2000, 36–39.

¹²⁵ Kirkko 2000, 24.

oista.¹²⁶ Tästä syystä sen julistuksella ja toiminnalla oli jo valmiina olemassa kaikupohja suomalaisen sielussa. Selk:n toimintaa oli kehitettävä siitä vakaumuksesta käsin, että sen tehtävä ja vastuu koskivat koko kansaa. Voidakseen toteuttaa tehtävänsä kansankirkkona Selk:n oli toimittava ”julki-sena yhteisönä ja läheisessä vuorovaikutuksessa koko yhteiskuntaan” ja pidettävä yllä läheisiä suhteita yhteiskunnalliseen päätöksentekoon. Täysin odotettavasti strategiassa linjataan tältä pohjalta, että kirkon ja valtion välisten suhteiden ”jyrkät ja nopeat muutokset” (esimerkiksi kysymykset koulujen ja päiväkotien uskontokasvatuksesta, hautausmaiden ylläpidosta ja verotusoikeuden kaventamisesta) eivät olleet Selk:n näkökulmasta toivottavia. Valtiovallan puuttuminen Selk:n sisäisiin asioihin ja Selk:n hallinnon politisoituminen voivat ”ainakin periaatteessa olla uhkana kirkon itsenäiselle ja omaleimaiselle kehitykselle”.¹²⁷ Korostamalla Selk:n itsenäisyyttä ja omaa tunnustuspohjaa strategia halusi varjella sen mieltämistä yhteiskunnan palvelujärjestelmän jatkeena toimivaksi ”service-kirkoksi”, laitokseksi joka tuottaa uskonnollisia palveluita sen mukaan kuin ihmiset niitä toivovat. Strategian mukaan Selk:n kuva oli tässä kohden jo päässyt hämärtymään, ja sen seurauksena paikalliset seurakunnat olivat menettäneet luonnettaan kristittyjen yhteisönä ja keskinäisen yhteyden rakentajina. Selk:n oma tunnustuspohja (erityisesti Augsburgin tunnustus) toimi terveellisenä muistutuksena siitä, että ”instituutiona kirkko on olemassa vain täyttääkseen sen tarkoituksen, mikä on ilmaistu sen tunnustuksessa”.¹²⁸

Kristillisen kirkon perustehtävän strategian laatinut toimikunta sanoitti siten, että sen tulee saattaa ”ihmiset seurakunnassa sanan ja sakramenttien vaikutuspiiriin niin, että heissä syntyy ja pysyy voimassa usko kolmiyhteiseen Jumalaan ja kasvaa vastuu lähimmäisistä.”¹²⁹ Selk:n toiminnan kehittämisen kannalta tämä lähtökohta tarkoitti, että Selk:n tuli terävöittää profiiliaan ja subjektiluonnettaan uskonnollisena yhteisönä sekä paikallisella tasolla että ekumeenisesti. Sen velvollisuus oli pitää yllä tunnustuksellista identiteettiään ja toimia ”Kristuksen kirkon tuntomerkein”. Käytännössä tämä merkitsi mm. Selk:n entistä suurempaa itsenäistä vastuuta jäsenistönsä kristillisestä kasvatuksesta ja opetuksesta, jumalanpalveluselämän tähtäämistä entistä selkeämmin uskon ja seurakuntatoimisuuden heräämiseen jäsenistön keskuudessa, Selk:n yhteisöluonteen selkiinnyttämistä sekä mahdollisimman suurta henkistä, hallinnollista ja taloudellista riippumattomuutta ympäröivästä yhteiskunnasta ja valmiutta tarvittaessa kriittisiin kannanottoihin sen suuntaan. Ratkaisevaa sen suh-

¹²⁶ Kansankirkolla on strategian mukaan ”pitkä ja arvokas kansallinen perinne”. Uskonnollisen elämän kansainvälistyessä siitä tosin saattaa tulla myös Selk:n rasite (*Kirkko 2000*, 35). Ennen muuta pääkaupunkiseudulla yhteiskunnan rakenteellinen eriytyminen oli strategian mukaan johtanut ”kirkon ja yhteiskunnan muiden instituutioiden etääntymiseen toisistaan” (*Kirkko 2000*, 28).

¹²⁷ *Kirkko 2000*, 38–39.

¹²⁸ *Kirkko 2000*, 22–24, 38.

¹²⁹ *Kirkko 2000*, 26.

teen, miten Selk selviäisi haasteista ja toimintansa kehittämistarpeista, oli strategian mukaan se, että sillä oli ”todellista sanottavaa tämän päivän ihmiselle”. Kristinuskon perustava sanoma eli evankeliumi Kristuksesta oli tällainen todellinen sanoma. Selk:n tilaisuus oli siinä, että evankeliumin esillä pitämisestä ”ei kanna vastuuta mikään muu taho yhteiskunnassa kuin kristilliset kirkot”.¹³⁰

Johtopäätökset ja toimenpide-ehdotukset ”perustavista lähtökohdista” *Kirkko 2000* – strategia jakoi kahtia. Toisaalta Selk:n tavoitteena tuli pitää ”oman identiteetin ja omaleimaisuuden vahvistumista niin, että se kykenee hyvin hoitamaan hengellisen tehtävänsä”. Tämä edellytti Selk:lta yhteiskunnallista ja taloudellista riippumattomuutta. Kirkkojen välistä vuorovaikutusta tuli laajentaa kristittyjen yhteisen uskontodistuksen lujittamiseksi. Työntekijöiden ja seurakuntalaisten hengellistä identiteettiä tuli vahvistaa siten, että dialogi eri uskontoja ja elämänsäköksöksiä edustavien kanssa kävi mahdolliseksi. Selk:n piti avoimesti mutta kriittisesti ”eritellä voimistuvia kansainvälisiä vaikutteitä sekä arvioida, millaiset luterilaisuuden ulkopuoliset ainekset soveltuvat kirkkomme käyttöön”; käytännössä tämä tarkoitti ”amerikkalaisen uskonnollisuuden ja kulttuurin” kohtaamista ja yhteyksien vahvistamista Amerikan luterilaisiin kirkkoihin. Toisaalta johtopäätöksinä esitettiin joukko toimia, joihin Selk:n oli ryhdyttävä kansankirkkoasemastaan käsin ja sen tukevoittamiseksi: tuli kehittää yhteistoimintaa vapaiden kansalaisjärjestöjen kanssa, vaalia yhteyksiä taidepohjaiseen kulttuuriin, auttaa ihmisiä eheyttämään persoonallisuuttaan ja lähiyhteisöjään kristillisen uskon varassa, todistaa ihmisarvon loukkaamattomuudesta ja kaikkien tasa-arvosta Jumalan edessä, antaa Selk:sta luotettava ja ajantasainen kuva sen toimintaan vähiten osallistuville sekä siirtää lähetystyön painopistettä Aasiaan, jossa enemmistö maailman ei-kristityistä asui. Selk:n tuli niin ikään kyetä luomaan luterilaisen uskon pohjalta ”uusia eläviä traditioita”, joilla se reagoi uusiin kulttuuriympäristöihin ja erilaisten osakulttuurien odotuksiin. Lisäksi Selk:n tuli laatia ”laaja-alainen selvitys kansankirkkomme jäsenyyden perusteista sekä niistä syistä, jotka ovat johtamassa sen jäsenyydestä eroamiseen”.¹³¹

Perustavien lähtökohtien jälkeen strategiassa tarkastellaan erikseen ”kirkon työn suuntaa” sekä henkilöstöä ja organisaatiota. Edellisen määrittelyssä strategian laatinut toimikunta soveltaa ”missio-naarista kaksoisstrategiaa”, jossa Selk:n toiminta jaetaan syventävään ja avaavaan ulottuvuuteen. Syventävä aspekti tähtäsi ”seurakuntayhteyden vahvistamiseen, uskoon juurtumiseen ja uskoa koskevan tiedon syventämiseen”, jälkimmäinen taas korosti ”suuntautumista seurakunnasta ulospäin, kirkon yhteiskuntavastuuta, uskon relevanttiuden osoittamista ja seurakuntayhteyden avaamista niille, jotka ovat jääneet siitä etäälle tai kokonaan sen ulkopuolelle”. Syventävä toiminta tarkoitti mm.

¹³⁰ *Kirkko 2000*, 20–26, 38–39.

¹³¹ *Kirkko 2000*, 40–43.

jumalanpalveluselämän kokonaisuudistuksen välitöntä käynnistämistä, seurakuntien musiikkielämän rikastuttamista kansanomaisemmilla musiikkityyleillä, seurakuntien pienryhmätoiminnan kehittämistä, kristillisen kotikasvatuksen tarpeisiin soveltuvan kirjallisuuden tuottamista, työntekijöiden ja ”seurakuntavastuuseen osallistuvien seurakuntalaisten” kouluttamista sielunhoitotyöhön ja papiston aiempaa parempaa mahdollisuutta jumalanpalvelusten ja kirkollisten toimitusten laadukkaaseen ja kiireettömään toimittamiseen. Avaavan toiminnan puitteissa tuli panostaa yhteistyöhön koulujen, päiväkotien ym. laitosten, järjestöjen ja herätysliikkeiden kanssa, kehittää nuorisotyöntekijöiden koulutusta, ohjata ja rohkaista seurakuntien maallikkojäseniä diakoniseen vastuuseen, huomioida sosiaalieettiset teemat seurakuntien julistus- ja kasvatustoiminnassa sekä selkiinnyttää koko Selk:n ja sen seurakuntien viestintätavoitteita.¹³²

Organisaation ja henkilöstön kohdalla strategia totesi, että Selk:n ongelmia olivat hallinnon hajanaisuus ja mutkikkuus sekä toiminnallisen ja taloudellisen päätöksenteon erillisuus. Seurakuntatasolla pulmana olivat liian suuret toimintayksiköt, jolloin hallinto oli etääntynyt varsinaisesta toiminnasta. Tämän seurauksena seurakunta näyttäytyi suomalaiselle kielteisimmillään jäykkänä, byrokraattisena ja hitaana reagoimaan ympäristön muutoksiin. Jotta Selk voisi keskittää voimavaransa varsinaiseen hengelliseen tehtäväänsä, sen organisaation tuli olla selkeä ja tehokas mutta samalla inhimillinen ja joustava. Tulevaisuudessa seurakuntien aluejakoa piti selkiinnyttää ja mahdollisuuksien mukaan jakaa suuria yksiköjä pienemmiksi seurakunniksi. Muita keinoja seurakunnan toiminnan ja päätöksenteon joustavuuden kehittämiseen olivat projektiluontoisten organisaatioiden käyttäminen ja toimintojen delegointi kirkollisille järjestöille. Mitä henkilöstöön tuli, strategia katsoi, että Selk:lla oli ”suhteellisen hyvät resurssit toimintansa ylläpitämiseen ja kehittämiseen”. Pappistyövoimaa piti kuitenkin lisätä. Niin ikään seurakuntien virkarakennetta tuli kehittää laaja-alaisempaan ja seurakuntien muuttuviin tarpeisiin paremmin mukautuvaan suuntaan. Työntekijöille tuli myös avata ammatinvaihdon mahdollisuuksia kirkon sisällä jatko- ja täydennyskoulutusväyliä kehittämällä.¹³³

Strategian mukaan merkittävin pulma Selk:n ja sen seurakuntien elämän kehittämisessä oli ”kyvyttömyys asettaa selkeitä tavoitteita ja panna ne tärkeysjärjestykseen”. Seuraukset luonnehdittiin strategian muuhun henkeen nähden yllättävän suorasukaisesti:

”Tämä näkyy ennen muuta kirkon imagon epämääräisyytenä, profiilittomuutena, toiminnan linjattomuutena ja monipuuhaisuutena. Yhteisen työnäyn epäselvyys heijastuu

---

¹³² *Kirkko 2000*, 44–59.

¹³³ *Kirkko 2000*, 64–71.

myös uskontulkintojen kirjavuutena, yleishengellisenä tunnustuksettomuutena ja profeetallisuuden puutteena. Rajattujen ja yksinkertaisten tavoitteiden ja selkeitten prioriteettien puuttuessa pyöritetään varmuuden vuoksi jatkuvasti koko seurakuntatyön myllyä kykenemättä karsimaan jo vähämerkityksellisiksi käyneitä toimintoja, vaikka ne sitovat huomattavan paljon seurakunnan voimavaroja. Näin edellytykset tarttua uusiin tehtäviin heikkenevät. Toiminta toistaa itseään ja seurakuntaelämä kangistuu kaavamaiseksi."¹³⁴

Strategia peräänkuuluttikin avoimempaa keskustelua Selk:n ja sen seurakuntien työn tavoitteista ja niiden pohjalta määräytyvien tehtävien tärkeydestä ja ajankohtaisuudesta. Selk:n toiminnan kehittämisvastuu ei kuulunut pysyvästi ja selkeästi millekään Selk:n elimelle. Strategian mukaan tämä oli kestämaton tilanne. Selk:n toiminnan pitkän tähtäimen kehittämisjärjestelmä, joka kattaa niin toiminnan kuin organisaation ja taloudenkin, tuli ottaa ”kokonaisvaltaisesti arvioitavaksi”. Seurakuntien suunnittelutoimintaa tuli tukea mm. valtakunnallisesti suunnitelluilla skenaarioilla ja konsulttiavulla, ja se tuli nivoa elimelliseksi osaksi seurakuntien säännöllistä päätöksentekoa. Seurakuntasuunnittelun ja päätöksenteon sekä koulutuksen (sekä työntekijöiden, maallikkojen että työyhteisöjen) ja tutkimuksen välistä vuorovaikutusta oli myös koordinoitava ja tiivistettävä.¹³⁵

Kirkko 2000 – strategian perimmäiseksi motiiviksi voidaan nähdä huoli kansankirkosta ja sen tulevaisuudesta suomalaisessa yhteiskunnassa. Kansankirkon puolustuksen valinta strategiseksi lähtökohdaksi merkitsee, että strateginen ajattelu ei ulotu, ei edes yritä ulottua, kysymykseen siitä, onko kansankirkko paras evankelis-luterilaisena kirkkona olemisen ja toimimisen tapa postmodernissa Suomessa. Strategia on orientaatioltaan viime kädessä reaktiivinen. Selk oli perinteinen osa suomalaisuutta ja merkittävä yhteiskunnallinen instituutio, ja sellaisena sen haluttiin säilyvän, vaikka maailma ympärillä oli muuttunut. *Kirkko 2000* – strategia pitäytyy sen pohtimiseen ja konkretisoimiseen, miten Selk:a kansankirkkona piti kehittää ja vahvistaa sekä sisäisesti että ulkoisesti. Selk näytti siis tarvitsevan ensimmäistä strategiaansa 1980-luvun puolivälissä sitä varten, että se osaisi kansankirkkona hahmottaa uskonnollisen identiteettinsä, rakenteelliset ja toiminnalliset vahvuutensa ja kehittämistarpeensa sekä tehdä niistä asianmukaiset johtopäätökset.

Johdonmukaisesti lähtökohtansa ja tavoitteensa kanssa strategia henkii rakenteellis-toiminnallista optimismia. Selk:n resurssit toimintansa ylläpitämiseen ja kehittämiseen olivat ”suhteellisen hyvät”.

---

¹³⁴ *Kirkko 2000*, 59.

¹³⁵ *Kirkko 2000*, 59–63.

Toiminnalliset kehitystarpeet saattoivat muuttua kiivaallakin tahdilla, mutta ”kovin suuria ja nopeita muutoksia tuskin on odotettavissa esim. kirkon jäsenmäärässä tai käytettävissä olevissa resursseissa”.¹³⁶ Sitten suuriksi ongelmiksi nousseita trendejä ei strategiassa vielä nähty.¹³⁷ Resurssit ja mahdollisuudet kansankirkon ylläpitoon olivat olemassa; kyse oli vain siitä, osattiinko niitä hyödyntää oikein: ”pitkän aikavälin suunnittelu merkitsee joillakin osa-alueilla lähinnä skenaarioiden rakentamista ja kirkon reagoitiherkkeyden ja organisaation joustavuuden lisäämistä, kun taas toisissa kysymyksissä on mahdollista asettaa ajankohtaisia painopisteitä ja prioriteetteja”.¹³⁸

Strategian mukaan Selk:n haasteet eivät johtuneet sen teologiasta, uskosta, opista tai olemuksen määrittelyistä. Selk:n teologisessa ja uskonnollisessa profiilissa oli kyllä terävöittämisen tarvetta, jotta voitaisiin torjua kuva Selk:sta uskonnollisia palveluita tuottavana laitoksena ja byrokraattisena hallinto-organisaationa. Tässä tarkoituksessa Selk:n oli tarpeen panostaa ”syventävään toimintaan”. Näin Selk pystyisi paremmin ilmaisemaan suomalaisille sen itseymmärryksensä, että se oli sekä kansankirkko että opillis-tunnustuksellisessa merkityksessä ”kirkko” Suomessa. Uskonnollisessa elämässä oli tapahtunut ja tapahtumassa muutoksia, kuten strategiassa todettiin. Ensi sijassa näillä tarkoitettiin uskonnollisen kiinnostuksen kasautumista kirkollisesti aktiivisille henkilöille ja sitä seuraavaa Selk:n jäsenistön epähomogeenisuuden kasvua. Tämä oli kuitenkin toiminnallinen kysymys: ”miten palvella samanaikaisesti seurakuntaelämää aktiivisesti osallistuvaa ydinseurakuntaa ja toisaalta sanan ja sakramenttien osallisuudesta etääntynyttä jäsenistöä”. Sama piti paikkansa kristittyjen välisten yhteyspyrkimysten kasvun kohdalla. Sekään ei ollut teologinen haaste vaan tarkoitti Selk:n kansainvälisen vastuun ja lähetystehtävän merkityksen korostumista, ekumeenisen kasvatuksen tehostamista sekä parempaa tutustumista ”amerikkalaiseen uskonnollisuuteen ja kirkolliseen elämään”. Varsinaiseksi uhaksi tunnistettiin uusien uskonnollisten liikkeiden määrän ja niihin kohdistuvan kiinnostuksen kasvu, koska se saattoi johtaa ”eräänlaisen yleisuskonnollisen asennoitumisen” voimistumiseen ja ”mahdollisesti vähitellen uskon totuuskysymysten syrjäytymiseen uskonnollisen relativismin tieltä”. Tämäkin postmodernille ajalle tunnusmerkkinen kysymys asetettiin

---

¹³⁶ Läntisille teollisuusmaille ominainen sekularisaatiokehitys saattoi strategiadokumentin mukaan kyllä jatkuakin ”enestään uskonnollisesta elämästä vieraantuneiden keskuudessa”. Kiinnostus uskonnollista elämää kohtaan näytti kuitenkin olevan pikemminkin lisääntymässä kuin vähenemässä ja sen myötä ”eräänlainen taite maallistumiskehityksessä” oli mahdollisesti saavutettu. Strategian huoli olikin tässä kohden eniten se, että uskonnollisen kiinnostuksen kasvu ei välttämättä ohjautunut Selk:n piiriin (*Kirkko 2000*, 36).

¹³⁷ Tällainen asenne käy dokumentissa ilmi myös yhteydessä, jossa kiinnitetään huomiota Selk:n jäsenmäärän muutokseen (*Kirkko 2000*, 39). Vuonna 1985 Selk:oon kuului 89,1 % Suomen väestöstä. Vaikka Selk:n kuuluvien suhteellinen osuus suomalaisista olikin ollut pienessä laskussa, Selk:n absoluuttinen jäsenmäärä oli kuitenkin kasvanut. *Kirkko 2000*:n mukaan tämä merkitsi, että Selk saattoi ”yhä tukeutua väestön suureen [sic] enemmistön kannatukseen”.

¹³⁸ *Kirkko 2000*, 18–19.

strategiassa institutionaaliseen perspektiiviin, sillä sen mukaan pahimmillaan kehitys johti ”uskonnollisen etsinnän ja elävän uskon kanavoitumisen useammin kirkkomme ulkopuolelle”.¹³⁹

Kansankirkon varsinaiset huolet aiheutuivat ympäröivän yhteiskunnan ja kulttuurin muutoksista ja niiden vaikutuksista Selk:n konkreettisiin toimintaedellytyksiin, yhteiskunnalliseen rooliin ja Selk:n ja kansan perinteiseen yhteenkuuluvuuteen. Ennen muuta kyse oli siitä, ettei Selk:n piirissä ollut muutoksen pyörteissä osattu toimia tavoitteellisesti ja priorisoida toimintoja selkeästi linjatusta perustehtävästä käsin. Negatiiviset seuraukset tavoitteellisen ajattelun ja toiminnan puutteesta näkyivät ja tuntuivat kaikkialla, niin koko Selk:n yhteisen työnäyn epäselvyytenä, sisäisinä ristiriitoina, teologisesti hämäränä ja hengellisesti latteana julistuksena, imago- ja profiilipulmina kuin seurakuntien toiminnan linjattomuutena ja resurssien haaskaamisena. Strategian mukaan oli selvää, että Selk:n oli viipymättä ryhdyttävä toimiin tilanteen korjaamiseksi. Erityisen huomion arvoisiksi seikoiksi nähtiin kirkosta eroamisen syiden selvittäminen ja sen kasvun torjuminen, jäsenistön sitouttaminen Selk:oon sekä uskonnollisen kasvatuksen ja sen myötä uskonnollisen perinteen siirtämisen tukeminen kaikilla foorumeilla. Avaavaksi kutsuttua toimintaa kehittämällä voitiin strategian mukaan vaikuttaa näihin tekijöihin tavalla, joka vahvisti kokemusta Selk:n tarpeellisuudesta suomalaisessa yhteiskunnassa. Akuutein korjaava toimenpide, johon Selk:n oli strategian mukaan ryhdyttävä organisaation kaikilla tasoilla, oli kuitenkin Selk:n toiminnan, organisaation ja talouden pitkän tähtäimen suunnittelu- ja kehittämisjärjestelmän rakentaminen.

Kirkko 2000 – strategian mukaan Selk:n symboliuniversumi eli sen uskomusjärjestelmä ja oppi maailmasta, Jumalasta, ihmisestä ja kirkosta oli kyllä jossakin mielessä joutunut haastetuksi mutta varsinaista ongelmaa se ei muodostanut. Strategia ei tunnista tekijöitä, jotka pakottaisivat Selk:n arvioimaan kriittisesti perustavia uskonnollisia oppejaan. Ateismia tai vastaavaa uskonnonvastaisuutta ei strategiassa edes mainita, ja yleisuskonnollisuuden ja uskonnollisen relativismin kasvun nähtiin johtuvan Selk:n oman profiilin ja toiminnan ongelmista. Kirkosta eroamista ei sanoitettu reaktioksi Selk:n symboliuniversumia kohtaan. Ilmiölle annettu tulkinta oli ensi sijassa se, että Selk:n jäsenyyden jättäneet olivat niitä, jotka olivat päässeet vieraantumaan seurakunnan toiminnasta. Strategiassa tehdään tästä ilmeisen johdonmukainen päätelmä: kunhan Selk pystyy kohentamaan imagoaan sekä tarjoamaan jäsenilleen mielekästä toimintaa, kirkkolaivan vuoto oli tukittavissa. Tässä tarkoituksessa *Kirkko 2000* tarjosi valikoimaan rakenteita, ohjeita ja keinoja, joiden avulla Selk kykenisi tekemään itsensä ja sanomansa arkisen elämän ja kokemuksen tasoilla jälleen tarpeelliseksi – tai oike-

---

¹³⁹ *Kirkko 2000*, 34–35.

amminkin osoittamaan, että se oli kyllä aina ollut tarpeellinen mutta postmodernin ajan Suomelta tämä tosiasia oli päässyt hieman hämärtymään. Niistä, jotka olivat jo eronneet Selk:sta, strategia ei ollut kiinnostunut.

Kohta, jossa tarvittiin pikaisia korjaavia toimia, oli Selk:n sosiaalinen plausibiliteettirakenne. Sekä koko Selk:n että sen seurakuntien toiminta nähtiin puutteellisesti suunnitelluksi, organisoiduksi ja toteutetuksi. Muut pulmat seurasivat viime kädessä tästä. Siitä johtuen Selk:n julkinen imago kaipasi kohentamista, sen tähden Selk:sta vieraannuttiin ja erottiin, juuri se aiheutti seurakuntien jäsenten polarisoitumisen aktiivisiin suurkuluttajiin ja passiivisiin satunnaisiin kävijöihin. Kun perustehtävä saataisiin jäsennettyä kirkkaaksi, kokonaiskirkollinen suunnittelujärjestelmä luotua ja operationalisoitua osaksi seurakuntien toiminnan suunnittelua ja päätöksentekoa ja seurakunnat toimimaan taivotteellisesti, kansankirkko olisi taas koko kansan – tai ainakin koko jäsenistönsä – kirkko. *Social engineering* – tyyppiset prosessit olivat ensi sijassa kirkko-organisaation sisäisen suunnittelu- ja kehittämistoiminnan vastuuttamista ja järjestämistä.

Kirkko 2000 – strategia oli Selk:n keskushallinnon tuote. Prosessin käynnisti kirkkohallitus ja toteutti piispainkokouksen asettama toimikunta. 1980-luvun puolivälissä Selk:n keskusjohdolla oli siis vakaa usko siihen, että ympäröivän yhteiskunnan muutokset voitiin ottaa haltuun kirkko-organisaation sisäisin suunnittelu- ja kehittämiskeinoin. Ratkaisevaa oli, että Selk osasi reagoida asianmukaisella tavalla eli säätää rakenteensa ja toimintansa painopisteet siten, että se olisi aiempaa paremmin varautunut kohtaamaan toimintaympäristöstä nousevat uudet haasteet.

6.1.2.   *Seurakunta 2000 – Kirkon suunta 2000 – Seurakuntalaisten kirkko*

Kirkko 2000 – strategian valmistuttua Selk:n piispainkokous asetti työryhmän valmistelemaan yksityiskohtaisen ehdotuksen ”keskeisistä erityisselvityksistä ja toimenpiteistä”, joihin *Kirkko 2000* antoi aiheutta. Kirkko 2000 – jatkotyöryhmän nimen itselleen ottaneen työryhmän mietintö, jonka se jätti piispainkokoukselle vuoden 1988 alussa, on nimeltään *Seurakunta 2000*. Mietinnön tähtäyspiste oli, kuten johdannossa todetaan, ”suomalainen paikallisseurakunta”. Kyse ei ollut ”kirkon toiminnan koko kuvasta eikä teologisesta kokonais selvityksestä”, vaan tavoitteena oli antaa suuntaa ja virikkeitä Selk:n seurakuntien omille Seurakunta 2000 – prosesseille. *Seurakunta 2000* – dokumenttia ei kuitenkaan ole mahdollista sivuuttaa Selk:n strategioiden tarkastelussa useastakin syystä. Se

oli Kirkko 2000 – jatkotyöryhmän tuotos ja elimellinen osa samaa prosessia kuin *Kirkko 2000*. Sen anti oli kohdistettu Selk:n kaikille seurakunnille niiden työstäessä *Kirkko 2000* – strategian linjauksia. Lisäksi *Seurakunta 2000* sanoi säilyttävänsä *Kirkko 2000* – dokumenttiin sekä keskusteluyhteyden että kriittisen etäisyyden. Kyse ei siten ollut varsinaisen strategian pohjalta laaditusta virikekirjasta seurakunnille vaan prosessin tietoisesta jatkokehityksestä.¹⁴⁰

Kirkko 2000:n ansioina *Seurakunta 2000* – dokumentissa pidettiin Selk:n tehtävän määrittelyä, tavoitteellisuuden korostamista sekä huomion kiinnittämistä suunnittelun ja koulutuksen kehittämisen tarpeisiin sekä Selk:n jäsenyyttä koskeviin kysymyksiin. Kriittistä etäisyyttä *Seurakunta 2000* otti edeltäjänsä toimintakeskeiseen orientaatioon. Sen mukaan ”tavoitteellisuuden ja suunnittelun korostaminen sisältää ... vaaran, että kirkko käsitetään vain toiminnastaan käsin. Kirkko ei kuitenkaan ole pelkästään toimintaa”. *Seurakunta 2000*:n mukaan ympäröivän yhteiskunnan muutos ei ollut Selk:lle uusi asia, sillä ”jo yli sadan vuoden ajan on kirkko pyrkinyt vastaamaan muutoksiin kehittämällä uusia työmuotoja”. Miksi siis postmoderni yhteiskunta olisi Selk:n kannalta erityisen huolestuttava? *Seurakunta 2000*:n laatinut työryhmä pohti, oliko Selk:n huolestuneisuuden takana ”väärä ihannekuva menneistä hyvistä ajoista, jolloin yhteiskunta pysyi paikoillaan ja kirkko oli kansalle läheinen”, ja sisältyikö Selk:n ”käsitykseen itsestään epärealistisia hyväksytyksi tulemisen odotuksia”.

Kirkko 2000 oli ottanut tehtäväkseen yhteiskunnallisten muutosten Selk:lle asettamien haasteiden arvioinnin, mutta *Kirkko 2000* – jatkotyöryhmä katsoi, että Selk:n tavoitteiden ja nykyisen tilanteen suhteen selvittäminen oli tarpeen nimenomaan siitä näkökulmasta, millä tavoin nykytilanne oli lähtökohta Selk:n tavoitteille. Erityistä huomiota oli kiinnitettävä siihen, millaisen julkilausumattoman ihmiskäsityksen puitteissa Selk:n toimintaympäristön pirstoutumis- ja yksityistymiskehitys eteni ja mikä oli ”aikamme maallistunut pelastusoppi”, jonka oireita ajan ilmiöt olivat, samoin kuin siihen, miten tämä ”elämän hajoamisprosessi” ulottui Selk:oon itseensä, mistä Kristus nykyihmisen pelasti ja mihin ihmisen perusristiriitaan nyt tarvittiin sovitusta. Tältä pohjalta *Seurakunta 2000* katsoi, että Selk:n toiminnan suunnittelun peruskysymys kuului: Miksi tarvitaan kirkkoa ja seurakuntaa? *Seurakunta 2000* – dokumentti olikin rakennettu siten, että se pyrki hahmottamaan vastauksia tähän peruskysymykseen ja niiden avulla jäsentämään ”kirkon tulevaisuutta ja sen toimintaa” – selvästi konkreettinen ote siis edellä mainituista toisenlaisista vakuutteluista huolimatta. Sen jälkeen esi-

---

¹⁴⁰ *Seurakunta 2000*, 3-5.

tettiin näkemys jatkoselvityksistä ja käytännön toimenpiteistä, jotka Selk:n ylätasoon tulisi panna liikkeelle.¹⁴¹

”Vuosituhannen vaihteen suomalainen seurakunta” on *Seurakunta 2000*:n näkemyksen mukaan toivon yhteisö, jumalanpalveluksesta elävä yhteisö, lähimmäisvastuuseen avautuva yhteisö ja luterilainen kansankirkon seurakunta. Ensimmäinen näistä ulottuvuuksista nousi siitä *Seurakunta 2000*:n vakaumuksesta, että ”maallistunut ihmiskäsitys” oli pinnallinen ja valheellinen. Ihmisen itsekkyyks ja ylimielisyys muodostivat suuren uhan niin ihmiskunnalle itselleen kuin kaikelle elämälle. Tämä tiedostettiin kyllä jo monin paikoin, mutta siitä huolimatta ”enemmistö hyvinvoivassa maailmassa painaa pahan aavistuksensa toimeliaisuuden suojaan”. *Seurakunta 2000*:n mukaan nyt olikin ”kirkon aika”. Jotta Selk:n seurakunta olisi todellinen toivon yhteisö, sen tuli osoittaa, että ihmiskunnan uhat nousivat ”ihmisen vääristyneen elämäntavan ytimestä, suuruudenhulluudesta ja omavanhurskaudesta”. Myös Selk itse oli alttiina maallistuneen ihmiskäsityksen vaaroille. Tämä näkyi voimien tuhlaamisena ”ajan haasteisiin” vastaamiseen ja osaongelmien kanssa puuhailuun suurien kysymysten sijasta. Niinpä Selk:n oli tullut aika ”keskittyä olennaisiin ja laadullisiin asioihin”. Seurakunnille tämä merkitsi uutta hengellistä itseymmärrystä ja lähimmäisestä välittämistä.¹⁴² Toivon yhteisön sisällön ja merkityksen oivaltamisesta nousi suoraan vuosituhaten vaihteen seurakunnan ymmärrys itsestään sekä jumalanpalveluksesta elävänä että lähimmäisvastuuseen avautuvana yhteisönä (vrt. *Kirkko 2000*:n missionaarinen kaksoisstrategia). Edellinen itseymmärryksen muoto ilmensi sitä luterilaisen kansankirkon olemukseen kuuluvaa piirrettä, että se kutsui kaikkia yhteyteensä ja ”armon osallisuuteen”. Lähimmäisvastuu ei tarkoittanut vain sosiaalieettistä hyvän etsintää ja lähimmäisen auttamista, vaan seurakuntien rakenteellista uudistumista niin, että ne voivat olla ”toimintakykyisiä yhteisöjä”.¹⁴³

Seurakunta 2000:n mukaan vuosituhaten vaihteen seurakunnat ovat toivon, jumalanpalvelus- ja lähimmäisvastuun yhteisöinä yksiselitteisesti luterilaisia kansankirkon seurakuntia. Kansankirkko-diskurssi on siten tämänkin strategian kirkkopuheen perusmuoto, mutta otsikkotasolla siihen on nyt liitetty määre luterilainen. Kun kansankirkko-termiin liitetään tällainen teologinen sisältömäärittely, tarkoituksena lienee sanoa, että kansankirkon sisältö ei ole riippuvainen kirkkolaitoksen yhteiskunnallisesta asemasta vaan sen tietoisesta identiteetistä ja suhteesta jäsenistöön. Tämän mukaisesti *Seurakunta 2000* totesi, että kansankirkolla ei tarvinnut olla virallista asemaa valtiossa, vaan ”luon-

---

¹⁴¹ *Seurakunta 2000*, 3-5.

¹⁴² *Seurakunta 2000*, 6-8.

¹⁴³ *Seurakunta 2000*, 8-12.

teensa mukaisesti kirkon on pyrittävä olemaan uskollinen pikemminkin kansalle kuin valtiolle”.¹⁴⁴ Kansankirkko oli parhaimmillaan silloin, kun se ”jakaa kansan elämäkokemuksen ja seurakuntayhteys on osa ihmisten luonnollista sosiaalista vuorovaikutusta”. Maaseudulla tällainen kirkkomuoto eli vielä vahvana, mutta kaupunkiooloissa tilanne oli jo muuttunut: ”kristinusko ei samalla tavoin enää liity ihmisten arkielämän kokemukseen”. *Seurakunta 2000*:n mukaan tässä oli kansankirkon kohtalonkysymys. Sen ratkaisu paikallisseurakunnissa oli usein ollut kansankirkkoajatuksen hylkääminen ”yhdistyskirkkomallin” hyväksi. Käytännössä tämä oli tarkoittanut kaikenlaisten piirien, pienryhmien ja yhdistysten perustamista ja työntekijöiden resurssien sitomista niiden palvelemiseen. Seurakuntien toimeliaisuus oli kyllä kasvanut huimaavasti, mutta ”kirkon keskeiset toimintamuodot” kuten jumalanpalvelus ja kirkolliset toimitukset olivat jääneet vähemmälle huomiolle ja valtaosa jäsenistöstä seurakuntayhteyden ulkopuolelle. Kansankirkko- ja yhdistyskirkkomallien jännite oli kuitenkin hyödyllinen sikäli, että se korosti kirkon ja seurakunnan kaksinaista luonnetta: sen tuli olla sekä avoin että sisäisesti kiinteä ja luja, hyväksyä sekä erilaisuus että edellyttää jäseniltään sitoutumista ja tarkastella perusteitaan kriittisesti mutta samalla pitää kiinni uskon keskeisestä sisällystä ja lujittaa jäsentensä keskinäistä yhteyttä. Mikäli Selk halusi ”turvata asemansa kansankirkkona”, sen tuli löytää uudelleen kansankirkkomallin perusominaisuudet eli kirkolliset toimitukset ja ne ”luontaiset yhteyden muodot, joissa ihmiset elävät”. Samalla sen oli syytä kysyä, millainen tämän päivän luterilaisen kristityn tulisi olla.¹⁴⁵ Useimpien Selk:n jäsenten oli nimittäin vaikea samastua yksipuoliseen yhdistyskirkkokristillisyyteen; sen mukaisesta kristittynä olemisen mallista oli tullut ”sosiaalinen vamma” monille Selk:n jäsenille samoin kuin työntekijöillekin. *Seurakunta 2000* asettikin tavoitteeksi, että vuoden 2000 Selk:ssa kansankirkon jäsenet ”olisivat kristittyjä rohkeasti ja innostuneesti”.¹⁴⁶

Hahmoteltuaan edellä sanottuun tapaan vuosituhaten vaihteen suomalaisen seurakunnan *Seurakunta 2000* esitti, miten tavoitteeseen tuli edetä. Piispainkokouksen tai Selk:n muun keskushallin-

¹⁴⁴ *Seurakunta 2000*, 12.

¹⁴⁵ Seurakunnan jäsenyyden sisältö oli *Seurakunta 2000*:n mukaan epäselvä; kristittynä elämisen malliksi tarjottiin etupäässä eräänlaista ”pienoispapin” mallia, jonka keskeinen piirre oli aktiivinen osallistuminen seurakunnan toimintaan. Tässä mallissa ei sinänsä ollut mitään kielteistä, mutta useimmille seurakunnan jäsenille sen mukaan eläminen oli mahdollonta ”heidän elämäntilanteestaan” johtuen. *Seurakunta 2000* halusikin korostettavan luterilaista kutsumusajattelua, jonka mukaan kristityn kutsumusta eletään todeksi kotona, työssä ym. arkisessa elämässä. Kristillisellä uskolla oli kuitenkin ”näkyvät kiinnekohtansa”, ja siihen kuului aina sitoutuminen ”kirkon uskoon ja elämään”. *Seurakunta 2000* (s. 18–19) esitti luettelon tuntomerkeistä, joista voitiin lähteä liikkeelle ”keskusteltaessa seurakunnissa kristittynä elämisestä”. Näitä oli kuusi: (1) kristitty tunnustaa uskonsa kolmiyhteiseen Jumalaan ja rohkenee kasteen perusteella kutsua itseään kristityksi; (2) hän osallistuu seurakunnan kasteopetukseen ja huolehtii lastensa kastamisesta ja kristillisestä kasvattuksesta; (3) hän pitää huolta omasta rukouselämästään; (4) hän elää yhteydessä kokoontuvaan seurakuntaan; (5) hän omistaa Raamatun, virsikirjan ja katekismuksen uskon ja seurakunnan elämän peruskirjoina; (6) hän osallistuu seurakunnan taloudellisen ja muun yhteisöllisen vastuun kantamiseen.

¹⁴⁶ *Seurakunta 2000*, 12–14.

non toimesta tuli laatia joukko erityisselvityksiä. Nämä koskivat hengellisen elämän ja ripin uudistamista, seurakunnan jäsenten ja työntekijöiden sitoutumista, seurakunnan virkarakennetta ja työntekijöiden koulutusta, seurakunnan jakamista pieniin yhteisöihin, seurakuntien talouden kehittämistä sekä Selk:n ja sen seurakuntien suunnittelun kehittämistä. Asioita, joihin selvityksissä tuli kiinnittää erityistä huomiota, olivat mm. seurakunnan jäsenyyden ja ns. yhteisen pappeuden sisältö ja olemus, seurakuntien työntekijöiden työviihtyvyyteen, identiteettiin ja hengelliseen hyvinvointiin liittyvät ongelmat sekä Selk:n virkarakenne ja työntekijöiden koulutusjärjestelmän kokonaisuus erityisesti sen hengellisten sisältöjen näkökulmasta. Seurakuntien talouden osalta *Seurakunta 2000* piti tärkeänä, että seurakunnat varautuisivat myös ns. häiriövaihtoehtoon eli toimintojen supistamiseen taloudellisten resurssien niukkenemisen vuoksi. Tämä näet ”pakottaisi seurakunnat siihen toiminnan tärkeysjärjestyksen arviointiin, mikä työryhmän käsityksen mukaan muutoinkin on perusteltua”. Mitä tulee Selk:n ja sen seurakuntien suunnittelun kehittämiseen, johon jo *Kirkko 2000* – strategia kiinnitti huomiota, *Seurakunta 2000*:n laatinut työryhmä ei yhtynyt *Kirkko 2000* – strategian näemykseen, ettei kehittämisvastuuta ollut uskottu millekään Selk:n elimelle. Enemmänkin oli kyse siitä, että suunnittelu- ja kehittämistyöstä huolehtivat useat elimet Selk:n hallinnon eri tasoilla, mutta se ei tapahtunut riittävän koordinoitusti. *Seurakunta 2000*:n mukaan ”kirkon toiminnan suunnittelua voitaisiin ... varovasti keskittää”. Eniten suunnittelun kehittämisen tarvetta oli paikallisseurakunnissa. Niinpä Selk:ssa tulisi selvittää seurakuntien suunnitteluprosessien kehittämis- ja koordinoitumismahdollisuuksia kokonaisuutena ja siltä pohjalta laatia seurakunnille erilaisia jatkuvan suunnittelun malleja, joissa suunnittelun vastuu jalkautuisi mahdollisimman paljon paikallisen seurakuntaelämän tasolle. Niin ikään seurakunnat tarvitsisivat apuvälineitä toiminnan arvioinnin kehittämiseksi.¹⁴⁷ Toimenpiteitä, joihin selvitysten laatimisen ohella tuli ryhtyä, olivat erityisesti jumalanpalveluselämän uudistaminen, pienryhmätoiminnan oppaan laatiminen, katekismuksen uudistaminen sekä seurakuntatyön ideapankki.¹⁴⁸

Seurakunta 2000 jatkoi toimeksiantonsa mukaisesti monin tavoin siitä, mihin *Kirkko 2000* jäi. Asiasisällöissä, yleislinjauksissa ja toimenpide-ehdotuksissa oli paljon yhteistä. Eräissä olennaisissa kohdissa *Seurakunta 2000* kuitenkin lähti mielenkiintoisesti toisille linjoille kuin edeltäjänsä. Selkeimmin eron voisi havainnollistaa perustavien kysymysten painopiste-erolla. Kun *Kirkko 2000* kysyi, mitä Selk:n pitäisi tehdä, jotta se säilyttäisi asemansa kansankirkkona ja olisi tarpeellinen suomalaisessa yhteiskunnassa, *Seurakunta 2000* sen sijaan kysyi, miksi Selk:a ja sen seurakuntia tarvitaan. Molempien kysymysten äärellä Selk käy dialogia toimintaympäristönsä kanssa, mutta edelli-

---

¹⁴⁷ *Seurakunta 2000*, 15–32

¹⁴⁸ *Seurakunta 2000*, 32–38.

sen dokumentin tulokulma on reaktiivinen ja säilyttävä, jälkimmäisen tapauksessa se on eräällä tapaa profeetallinen: kristillisen kirkon asia oli osoittaa, missä toimintaympäristö oli mennyt tai menossa harhaan – ja dialektisessa hengessä tunnistaa samalla se, että se oli itse osa ympäristöä, jossa se toimi, ja siksi koko ajan vaarassa sokeutua samoille vääristymille ja ajautua toteuttamaan niitä sekä kirkkolaitoksen kokonaistasolla että yksityisen kristityn elämässä. Lähtökohdastaan johtuen *Seurakunta 2000* ei ole samalla tavalla Selk:n tilasta ”huolestunut” dokumentti kuin *Kirkko 2000*, ei edes silloin kun se kiinnittää huomiota mahdollisiin niukkuuden aikoihin seurakuntien taloudessa ja siitä nousevaan toimintojen priorisoinnin tarpeeseen. Kun *Kirkko 2000* pyrki muutoksen hallintaan ja hillintään, *Seurakunta 2000* yrittää lähtökohtaisesti ohjata Selk:a tulkitsemaan muutosta sosiologisen perspektiivin ohella myös teologisesti ja samalla muuttumaan itse.

Huomion arvoista *Seurakunta 2000*:ssa on myös se, että se kiinnittää edeltäjäänsä avoimemmin huomiota kirkko-organisaation sisäisiin ongelmiin. Toki *Kirkko 2000* oli niistä puhunut, mutta se oli tapahtunut ikään kuin ulkoistavalla tavalla: pulmat olivat rakenteellisten ja toiminnallisten heikkouksien seurauksia. *Seurakunta 2000* ei kiistänyt tätä, mutta uutta oli sen sanoittaminen, että seurakuntatyöyhteisöissä saattoi olla vakavia ongelmia mm. johtamisessa ja työilmastossa, työntekijöiden keskinäisissä suhteissa ja työssä jaksamisessa sekä työntekijöiden ja luottamushenkilöiden suhteissa. Ennen muuta esiin nostettiin kysymys seurakuntatyön mielekkyydestä työntekijän kannalta ja sen yhteys hengellisen elämän kysymyksiin. Jotta seurakunta voisi olla se toivon ym. yhteisö, joka sen *Seurakunta 2000*:n mukaan vuonna 2000 pitäisi olla, myös työntekijöiden tuli voida olla siitä osallisia. Siksi sekä seurakuntatyöyhteisöt että niiden työntekijät tarvitsivat keskinäisen yhteyden ja hengellisen elämän vaalimista ja syventämistä. Näissä tukijärjestelmissä oli kuitenkin selviä puutteita. Seurakuntatyön ulkoiset edellytykset olivat *Seurakunta 2000*:nkin mukaan toistaiseksi hyvät, mutta organisaation sisäiset ongelmat saattoivat haitata niiden hyödyntämistä.

Seurakunta 2000 näki vuosituhaten vaihteen Selk:n seurakunnat ”luterilaisina kansankirkon seurakuntina”. Luterilaisuutta käytettiin tässä seurakunnan teologisena määreenä eikä Selk:n yhteiskunnallista asemaa määrittävänä statuksena. *Seurakunta 2000*:n perustava kysymys siitä, miksi Selk:a ja sen seurakuntia tarvitaan, ei siis ulottunut Selk:n organisatorisen perusrakenteen arviointiin: Selk oli ja sen tuli pysyä kansankirkkona. Kyse oli siitä, miten se tulisi ymmärtää. Käytännössä luterilaisuuden merkitystä havainnollistettiin vertaamalla luterilaista kansankirkkoa ja sen seurakuntaa olemisen ja toiminnan malliin, jota *Seurakunta 2000* kutsui yhdistyskirkoksi. Miksi juuri tämä asetelma nostettiin esiin ja katsottiin Selk:n strategisen ajattelun kannalta erityisen hedelmälliseksi, sitä ei lähemmin perustella. Selväksi kuitenkin käy, että luterilainen malli oli sekä sisällöllisesti että toi-

minnallisesti parempi – vain sen turvin Selk voi vuonna 2000 olla sellainen kansankirkko, joka *Seurakunta 2000* tavoitteli. Vain luterilaisessa kansankirkon seurakunnassa voi toteutua toivon, jumalanpalveluksen ja lähimmäisvastuun vahva yhteisöllisyys, koska juuri luterilainen kristinuskon ja opin tulkinta avasi mahdollisuudet rohkeaan, sitoutuneeseen ja kriittiseen kristittyinä elämiseen sekä maallikkouden käsitteen tarpeettomaksi tekevään kristittyjen yhteisen pappeuden teologiaan. Toteamalla, että yhdistyskirkollinen seurakuntaelämän malli johti kristillisyyden ”peittelemiseen” ja pani työntekijät ja seurakuntalaiset kantamaan ”eräänlaista sosiaalista vammaa”¹⁴⁹, *Seurakunta 2000* päätyi perustelemaan strategisia näkemyksiään eräänlaisella arrogantilla ultraluterilaisuudella.

Seurakunta 2000 – dokumentti lähestyy Selk:a ja sen paikallisyksikköjä tiedonsosiologisesti eri tulokulmasta kuin *Kirkko 2000*. Jälkimmäinen näki Selk:n plausibiliteettirakenteen toimintaympäristön epäsuotuisiin muutoksiin huonosti varautuneena olosuhteiden uhrina, mutta *Seurakunta 2000* haastoi Selk:n instituutioita ja niiden plausibiliteettia sisältäpäin kysymällä perinteisten ajattelutapojen ja niihin perustuvien toiminnallisten ratkaisujen periaatteellista relevanssia. Samalla se pyrki todellisuutta sosiaalisesti rakentavaan dialektiikkaan organisaation ja toimintaympäristön välille, kun taas *Kirkko 2000* ei käynyt dialogia vaan tavoitteli toimintaympäristön hallintaa. *Kirkko 2000* tarjosi Selk:lle perinteisten institutionaalisten legitimaatioiden tehostamista ja terävöittämistä muutoshallinnan välineeksi, kun *Seurakunta 2000* tavoitteli Selk:n olemassaolon perustelujen tarkentavaa arviointia. Korostaessaan luterilaisuuden voimaa ja merkitystä hahmotettaessa suomalaista seurakuntaa vuosituhaten vaihteessa *Seurakunta 2000* tuli samalla kohdistaneeksi kriittisiä kysymyksiä Selk:n edustaman symboliuniversumin muodon eli kristinuskon tulkinnan suuntaan. Tämä ei kuitenkaan tapahtunut ”puhtaasti” teologisista perusteista käsin vaan enemmänkin institutionaalisorganisatorisista syistä: luterilainen seurakuntamalli tuki parhaiten kansankirkkoa. Ovi oli kuitenkin raollaan sellaisiin strategisiin linjauksiin, jotka olisivat koskettaneet koko Selk:a uskonnollista todellisuutta rakentavana järjestelmänä eikä vain *Kirkko 2000*:n tavoin organisaation toiminnallista ilmiä ja julkista kuvaa. Johdonmukaisesti tämän kanssa *Seurakunta 2000* katsoi, että Selk:n sisäinen *social engineering* oli välttämätöntä. Kansankirkko ei voinut rakentua yksiköistä, joihin sitoutuminen merkitsi sosiaalisen stigman kantamista. Rakenteita ja toimintamalleja oli kehitettävä, jotta seurakunnat voisivat olla paikkoja, joissa Selk:n symboliuniversumin uskoon, toivoon ja kristilliseen elämäntapaan ohjaavat elementit olivat jäsenille sekä subjektiivisesti merkityksellisiä että ylläpitivät sosiaalisesti jaettua todellisuutta.

---

¹⁴⁹ *Seurakunta 2000*, 14.

Ratkaisevien toimien avaimet olivat *Seurakunta 2000*:n mukaan Selk:n keskushallinnolla: siellä laadittavat erityisselvitykset yms. pystyisivät tuottamaan uudistuksiin tarvittavan informaation ja toimenpideohjeet. Strategisen ajattelun subjekti-objekti – asetelma oli siten selkeästi perinteisen linjaorganisaation idean mukainen. Keskushallinto suoritti strategisen ajattelun ja paikallisyksiköt toimivat ohjeiden mukaisesti. Jokseenkin kaikki *Seurakunta 2000*:n pyrkimykset prosessiin, jota voisi kutsua Selk:n tiedonsosiologiseksi uudelleenarvioinniksi ja – rakentamiseksi, pysähtyivät kuitenkin vakaumukseen kansankirkkomallin ylivoimaisista eduista kaikissa mahdollisissa asioissa. Viime kädessä olennaisimmaksi strategiseksi kysymykseksi paljastuu Selk:n aseman turvaaminen kansankirkkona Suomessa.¹⁵⁰ Kaikkien tulevien ratkaisujen ja linjausten relevanssi avautuu siitä, miten ne suhtautuvat tähän säilyttävään perusorientaatioon. Sen seurauksena ne strategiset työkalut, joita *Seurakunta 2000* Selk:lle ja sen seurakunnille suositteli, eivät olleet olennaisesti muita kuin ne, joihin jo *Kirkko 2000* oli päätenyt: Selk:n keskushallinnon piti ryhtyä tuottamaan selvityksiä, malleja ja oppaita eri tarkoituksiin, tavoitteellista ajattelua ja suunnittelujärjestelmiä piti parantaa organisaation kaikilla tasoilla, hallintoa ja rakenteita tuli ”pehmentää” imagosyistä, erityisesti suurissa seurakunnissa tuli pyrkiä pieniin yhteisöihin piirijakoja tms. toteuttamalla, ylipäänsä Selk:n piti ”olla siellä, missä ihmiset ovat” tai ”lähellä ihmisiä”. *Seurakunta 2000* onkin osoitus siitä, että strateginen ajattelu sai Selk:n piirissä käytännössä alusta saakka eräänlaisen itseänsä ruokkiva kehän luonteen. Niin strateginen lähtökohta kuin visio ja päämääräkin olivat yksi ja sama asia eli hyvinvoiva kansankirkko.

Kirkko 2000 – prosessin seuraava vaihe oli piispainkokouksen vuonna 1988 asettama seurantaryhmä, jonka tehtävänä oli ylläpitää ja edistää Selk:n uudistumista koskevaa keskustelua ja selkiinnyttää sen myötä esiin nousseita näkemyksiä. Seurantaryhmä julkaisi vuonna 1992 muistion *Kirkon suunta 2000: Alhaalta kasvava kirkko*, jossa se esitti näkemyksensä Selk:n Kirkko 2000 – prosessin myötä saamasta ”suunnasta”. Muistion tarkoituksena oli tarjota lisävirikkeitä seurakuntaelämän uudistamisesta käytävään keskusteluun sekä tukea seurakuntia yhteisten painopisteiden asettamisessa ja siirtymisessä joustaviin suunnittelukäytäntöihin. Pohjatekstin oli laatinut seurantaryhmän puheenjohtaja, piispa Voitto Huotari, joka oli kuulunut jo *Kirkko 2000* – strategian laatineeseen toimikuntaan. Lisäksi *Kirkon suunta 2000* – dokumentin laatineesta seurantaryhmästä kolme oli ollut jäsenenä Kirkko 2000 – jatkotyöryhmässä, jonka tuotosta oli *Seurakunta 2000* – mietintö.

---

¹⁵⁰ *Seurakunta 2000*, 13.

Muistion otsikon jälkiosa *Alhaalta kasvava kirkko* viittaa siihen seurantaryhmän lähtökohtaan, että Selk:n ja sen seurakuntien elämän uudistamisessa oli pyrittävä löytämään ”alhaalta käsin nousevat kirkon kasvuedellytykset nykypäivän Suomessa”. Hyvinvointiyhteiskuntaan luodun ”palvelukirkon” kehityskaari oli kääntynyt laskuun, kuten muistiossa todettiin, ja ”uutta elämänmuotoa” oli yhä tietoisemmin etsittävä Selk:n omista perusteista. Muistion mukaan oli ”määrätietoisesti luovutettava sellaisesta kirkosta, joka koetaan ylhäältä valtaa käyttäväksi ja rajoittavaksi yhteiskunnalliseksi laitokseksi. Kirkon oikea paikka on nyt ihmisten elämän lähipiirissä.” Tämä edellytti Selk:lta ja sen seurakunnilta sitä, että seurakuntien toimintatapaa, rakenteita ja sisältöä ”painotetaan sen mukaan, mikä tulee tärkeäksi ihmisten rinnalla eletessä.” Jumalan valtakunnan tuloa ja pelastusta julistavan Selk:n tehtävä oli ”ihmisten vapauttaminen aikuisuuteen ja lähimmäisen palveluun”. Niinpä ”kirkon jäsenenä meidän on aika yhä määrätietoisemmin astua esiin kulkemaan toistemme rinnalla kohden parempaa yhteistä tulevaisuutta”.¹⁵¹

Arvioidessaan siihenastista Kirkko 2000 – prosessia *Kirkon suunta 2000* – muistio totesi, että hanke oli lähtenyt liikkeelle pyrkimyksestä selkiinnyttää Selk:n toiminnan tavoitteita ja kehittää seurakuntaelämää vastaamaan ”yhä paremmin nykyajan tarpeita”. ”Nyky aikaan soveltuvia kristillisen elämän toteutusmuotoja” kaivattiin yhtäältä siksi, että seurakuntien taloudelliset mahdollisuudet toiminnan määrän kasvattamiseen olivat rajallisia, ja toisaalta siksi, että ”useimmat ihmiset eivät halua hylätä uskoa, vaikka he ovat vieraantuneet aktiivisesta osallistumisesta kirkon ja seurakunnan elämästä [sic]”. Prosessilla oli ollut kaksi perustavoitetta eli hengellisen elämän tukeminen ja seurakuntarakenteen kehittäminen. Nämä oli kyllä yleisesti hyväksytty, mutta paikallistason toteutus oli jäänyt puutteelliseksi; muistion mukaan ”uudistuksiin tähtäävä työskentely on seurakunnissa ollut pääosin keskusteluja ilman muita toimenpiteitä”. Tämä ei silti tarkoittanut, että Kirkko 2000 – prosessin lähtökohtaa olisi seurantaryhmän näkökulmasta pitänyt muuttaa. Prosessin tavoitteita koskeudessa keskustelussa oli käynyt ilmi, että Selk:sta ”ulospäin suuntautuvalla liikkeellä” oli kuitenkin syytä panna selkeämmin painoa. Näin ollen Kirkko 2000 – prosessista nousi 1990-luvulle tultaessa kolme perustavaa tavoitetta: hengellisen uudistuksen tukeminen, vastuullisen elämäntavan toteuttaminen ja seurakuntarakenteen kehittäminen. Näistä ensimmäinen ja toinen keskittyivät seurakuntaelämän sisältöön ja kolmas sen puitteisiin. Kaikkia kolmea tuli *Kirkon suunta 2000* – muistion mukaan edistää samanaikaisesti. Jos näin ei tapahtunut, seurakuntaelämän uudistamisesta tuli joko yksilöiden henkilökohtaisia ratkaisuja vailla vaikutusta seurakunnan elämän kokonaisuuteen tai vain ”kuivakiskoista organisaatiouudistusta”.¹⁵²

---

¹⁵¹ *Kirkon suunta 2000*, 1-3.

¹⁵² *Kirkon suunta 2000*, 5-7.

Muistion pääosa muodostuu em. kolmen tavoitteen pohdinnasta ja konkretisoinnista. Linjaukset olivat käytännössä samoja, joita oli esitetty jo *Kirkko 2000*- ja *Seurakunta 2000*-dokumenteissa. Seurakuntarakenteita tuli kehittää nykyistä kevyemmän hallinnon, pienten alueyksikköjen, tasavertaisen vuorovaikutuksen ja yhteisen pappeuden todesta ottamisen sekä projektiluontoisesti toteutettujen hankkeiden suuntaan. Hengellisen uudistuksen tukeminen tarkoitti erityisesti kristillisen kasvatuksen turvaamista sekä kristillisten perinteiden ja tapojen aktiivista vaalimista henkilökohtaisen elämän tasolta aina yhteiskunnan toimintaan saakka. Vastuullisen elämäntavan edistäminen merkitsi lähimmäisvastuun eri ulottuvuuksien ohella arkisen toiminnan näkemistä luontevana osana ”kirkon elämää”, ”hengellisenä asiana” ja ”kokonaisvaltaiseen uskonasenteeseen” kasvamisena. Muistion mukaan ”seurakuntaelämän merkitys 90-luvun yhteiskunnassa perustuu siihen, että luodaan henkisiä voimavaroja ja tulevaisuuden uskoa. Kirkko on ollut tähän saakka erittäin tärkeä arvojen luoja ja ylläpitäjä. Nyt tarvitaan erityisesti heittäytymistä mukaan arvoista käytävään keskusteluun.”¹⁵³ Keskustelua seurakuntaelämän kehittämisestä oli jatkettava laajalla rintamalla, mutta entistä määrätietoemmin tuli myös pyrkiä puheista käytännön tekoihin.¹⁵⁴

Kirkon suunta 2000 – muistiosta nousee esiin kaksi kohtaa, joissa se on edeltäjiensä linjoilla mutta joiden tärkeyttä se aivan erityisesti alleviivaa. Ensinnäkin se paalutti kaiken Selk:n seurakuntaelämän ja sen rakenteiden kehittämisen lähtökohdaksi yksiselitteisesti kansankirkon: ”Meidän kirkkomuotomme on kansankirkko”.¹⁵⁵ Se tarkoitti ”nykyisin” sitä, että seurakuntaelämä nousi ”ihmisten keskeltä” ja seurakuntayhteys oli osa ihmisten ”luonnollista keskinäistä kanssakäymistä”. Selk:n ymmärtäminen kansankirkoksi merkitsi myös tietoisuutta kuulumisesta maailmanlaajaan kristikuntaan. Tästä seurasi, että Selk ei voinut ”ehdoittaa ja kritiikittä samaistua kansallisvaltioon” ja ajaa itsekkäitä kansallisia etuja. Rakennuksissaan ja muissa julkisissa symboleissaan sekä toiminnassaan näkyvä kansankirkko oli yksittäiselle jäsenelle merkki seurakuntayhteisön olemassaolosta silloinkin, kun hän ei voinut, jaksanut tai halunnut osallistua sen elämään. Samalla se piti esillä ”uskomisen mahdollisuutta myös sen ulkopuolella oleville.”¹⁵⁶ Aiempia dokumentteja voimakkaammin *Kirkon suunta 2000* painotti piilevän hengellisen elämän todellisuutta kansankirkon jäsenistössä. Sen mu-

¹⁵³ *Kirkon suunta 2000*, 46. Muistiossa on tästä satunnaisia esimerkkejäkin. Sen mukaan Selk:n yhteisin ponnistuksin pitäisi pyrkiä hillitsemään työntekoa, kauppojen aukioloa ja harrastustoimintaa sunnuntaisin aamupäivällä (s. 28), kristilliseksi vaihtoehdoksi materialistiselle kasvuajattelulle suositellaan vaatimatonta elämäntapaa (s. 35–36), ja seurakuntien työntekijöiden tulisi tietoisesti torjua ”virkamiesajattelua, jota tulee helposti muusta työelämästä sekä työskentelytyyliin että ajankäyttöön” ja hyväksyä työskentely iltaisin ja viikonloppuisin luontevana ja asiaankuuluvana osana seurakuntatyön arkea (s. 40).

¹⁵⁴ *Kirkon suunta 2000*, 8–46.

¹⁵⁵ *Kirkon suunta 2000*, 9.

¹⁵⁶ *Kirkon suunta 2000*, 9.

kaan ”yllättävän monilla suomalaisilla on hengellistä elämää” ja ”pohjaltaan varsin syvä kristillinen perusvakaumus”, vaikka sitä ei toisille paljastettukaan. ”Monet maallistuneiksikin leimatut” eivät itse asiassa olleet vieraantuneita uskosta; kyse oli sen sijaan siitä, että he eivät olleet löytäneet seurakunnan piiristä itselleen soveltuvaa tapaa elää kristittyinä.¹⁵⁷ *Kirkon suunta 2000*:n voidaan näiden korostusten perusteella katsoa edustavan edeltäjiään ”sakramentaalisempaa” tulkintaa kansankirkkolaitoksen ja sen jäsenyyden merkityksestä.

Toinen seikka, jota *Kirkon suunta 2000* painotti eri yhteyksissä, oli tarve määritellä ja suunnitella Selk:n toiminta siitä näkökulmasta käsin, miten tarpeellista se oli toimintaympäristön ja jäsenistön näkökulmasta. ”Kirkko 2000 – prosessin seurantaryhmän työskentelyssä on opittu, että on tärkeää kuunnella, mitä nyt ajassa liikkuu, ja sen perusteella valitaan ne kohteet, joihin paneudutaan” (s. 39). Seurakuntaelämää oli kehitettävä ”nykyajan tarpeiden mukaisesti” (s. 45). ”Kaiken kaikkiaan toiminta tulee liittää ihmisten todellisiin tarpeisiin. Vain niihin vastatessaan seurakuntatyö koetaan merkittäväksi ja sillä voi olla vastakaikua ja vaikutusta” (s. 15). ”Seurakuntaelämässä osallistumisen on perustuttava tarpeisiin” (s. 16). Seurakuntien palvelutoiminnan tulee olla ”aikaisempaa liikuvampaa, nopeammin reagoivaa ja uusiutuvaa. Ajankohtainen kartoitus seurakunnan tai mieluummin sen pienalueiden avun tarpeista on sen lähtökohta” (s. 34). Näin kuvattuna muistiossa tavoitellun ”alhaalta kasvavan” ja tarvelähtöisesti toimintansa suuntaavan kirkon malli oli jo siinä määrin funktionaalisesti orientoitunut, että on vaikeata nähdä, miten se käytännössä erosi siitä ”service-kirkosta”, jonka ajan muistion ensimmäisellä sivulla sanottiin olevan jo ohitse. Mahdollisesti koko Selk:a koskeva institutionaalinen legitimaatio lopulta oli se päämäärä, mikä pyhitti keinot eli tässä tapauksessa muistion sisäisen epäloogisuuden. Onnistuneesta ruohonjuuritason tarpeisiin vastaamisesta oli nimittäin luvassa iso palkinto. Sellaista kansankirkkoa, joka oli ”tuoreella tavalla löytänyt paikkansa uudestaan ihmisten lähipiirissä elämän perustasolla, tarvitaan entistä enemmän myös julkisuuteen ja yhteiskunnalliseen päätöksentekoon” (s. 3).

Kirkon suunta 2000 luonnehti koko Kirkko 2000 – prosessia avoimeksi, alhaalta kasvavaksi hankkeeksi, jonka ”luonteeseen kuuluu mukautuminen ajankohtaisten haasteiden vaatimalla tavalla”.¹⁵⁸ Luonnehdinta ei ole vakuuttava sikäli, että *Kirkon suunta 2000*:ssa tunnustetaan prosessin jääneen pääosin junnaamaan paikoilleen, myös paikallisten seurakuntien tasolla, jolla koko hankkeen mielekkyys viime kädessä punnittiin. Hyvät tavoitteet eivät olleet johtaneet Selk:n ja sen seurakuntien elämän ja toiminnan muuttumiseen koko prosessin lähtökohdissa halutulla tavalla; ainakaan *Kirkon*

---

¹⁵⁷ *Kirkon suunta 2000*, 1, 27, 32.

¹⁵⁸ *Kirkon suunta 2000*, 38.

suunta 2000 ei näytä tällaista havainneen siinä mitassa, että se olisi ansainnut tulla mainituksi prosessin seurantaryhmän muistiossa.

Tavoitteiden ja todellisuuden dilemmaa ratkotaan *Kirkon suunta 2000*:ssa säätämällä kansankirkon käsitettä uudelleen. Selk:n luonnetta kansankirkkona vahvistetaan antamalla aiempaa enemmän painoarvoa sen luonteelle objektiivisena instituutiojärjestelmänä, kirkkona *per se*. Teologisella kielellä voitaisiin puhua kirkon sakramentaalisesta roolista. Se ei ollut vain kansan kirkko ja kirkko kansaa varten vaan myös ja varsinkin kirkko kansan puolesta. Olennaista tällöin oli, että Selk ”näkyi”. Pitämällä yllä perinteisiä uskonnollisia rituaaleja (erityisesti jumalanpalvelukset ja kirkolliset toimitukset) ja luterilaisen kirkkoinstituution näkyviä symboleja (kirkkorakennukset, hautausmaat, papisto) Selk näkyvällä tavalla edusti kansaa Jumalan suuntaan. Tällöin ei ollut viime kädessä olennaista se, keitä rituaaleihin osallistui ja montako heitä oli paikalla; pääasia oli, että ne toteutettiin. Selk:n yksittäinen jäsen sai luvan ajatella, että kun hän oli kastettu kirkon jäsen, hän oli kristitty, koska Selk oli olemassa ja sen vihkiytyneet asiantuntijat vastasivat kaikissa olosuhteissa uskonnollisen todellisuuden ja sen perustavien instituutioiden ylläpitämisestä. Selk asiantuntijoineen toisin sanoen huolehti, että objektivoitunut todellisuus pysyi raiteillaan, vaikka kyseinen jäsen ei, kuten *Kirkon suunta 2000* totesi, voinut, jaksanut tai halunnut osallistua uskonnon harjoitukseen. Vähenevät osallistujamäärät, joista tilastot kertoivat, olivat tietysti kiusallinen seikka, mutta siihenkin *Kirkon suunta 2000* tarjosi ratkaisun, jota voisi kutsua sekulaariksi optimismiksi. ”Yllättävän monella suomalaisella” oli *Kirkon suunta 2000*:n mukaan kristillinen perusvakaumus ja hengellistä elämää, vaikka sitten piilossa muiden katseilta. Niin ikään *Kirkon suunta 2000* tiesi kertoa, kuten edellä tuli esille, että monet ”maallistuneiksikin leimatut” eivät olleet vieraantuneita uskosta vaan ainoastaan seurakunnasta. Tilastoluvut eivät siten antaneet oikeaa kuvaa sen enempää ihmisten uskosta kuin kansankirkon todellisesta tilastakaan. Koska osallistuminen seurakunnan elämään ei (enää) ollut välttämätön tekijä ihmisen kristillisyyden kannalta, *Kirkon suunta 2000* pystyi kansankirkkoteologiansa avulla tekemään kristittyjä niistäkin, jotka eivät sitä itse oletettavasti olisi halunneet.

Täysin linjassa edellä sanotun kanssa on se *Kirkon suunta 2000*:n piirre, että paikallisen seurakunnan toiminnan kehittämiseksi ja monimuotoistamiselle pannaan eksplisiittisesti paljon vähemmän painoa kuin etenkin *Kirkko 2000* – strategiassa. Toki hengellisen elämän uudistamisen merkitystä edelleen korostetaan koko prosessin tavoitteena, mutta nyt alleviivataan hyvin suunniteltujen ja huolella toteutettujen rituaalien (erityisesti jumalanpalveluksen) roolia sekä kristillisen kasvatuksen ja perinteiden vaalimisen merkitystä selkeästi enemmän kuin uusien toimintamuotojen ja -mallien luomista. Seurakuntien toiminnan kehittämisessä painopistettä oli siirretty sellaisiin organisaation

sisäisiin toimintaedellytyksiin kuten suunnittelun ja päätöksenteon rakenteet, seurakuntalaisten osallistumismahdollisuuksien lisääminen, johtaminen ja työntekijöiden motivaatio, ammattitaito ja kutsumustietoisuus. Tärkeintä *Kirkon suunta 2000*:n mukaan kuitenkin oli, että ”kirkko” suuntautui määrätietoisesti ulospäin. Sen piti mennä ihmisten keskelle, heidän ”lähipiiriinsä” ja ”rinnallensa” (vrt. *Kirkko 2000*:n avaava toiminta), kuulla ”mitä ajassa liikkui” ja valita tältä pohjalta ne asiat, joihin se reagoi.¹⁵⁹ Auringonlaskun instituutioksi leimattu postmodernin ajan alkuvuosien palvelukirkko oli siis edelleen hengissä, mutta toimintakonsepti oli muuttunut: sen agenda ei enää määritelmällisesti noussut kristillisen kirkon perustehtävästä vaan toimintaympäristöstä, ”nykyajasta” ja tekijöistä, joiden äärellä Selk saattoi kokea olevansa tarpeellinen. *Seurakunta 2000*:n miksi – pohdintojen maailmasta Selk:n tarpeellisuutta koskeva kysymyksenasettelu oli *Kirkon suunta 2000*:ssa palannut *Kirkko 2000* – strategian perinteiseen mitä – kysymykseen. Olemalla siellä, missä ”ihmiset olivat” (työelämä, kansalaistoiminta, yhdistykset, harrastukset yms.), Selk ikään kuin kristillisti toimintaympäristönsä ja teki siitä ”hengellisen asian” sekä osan ”kirkon elämää”. Kun toimintaympäristön haltuunotto ei enää onnistunut perinteisin keinoin seurakunnallista toimintaa kasvattamalla, se toteutettiin kansankirkollisen sakramentalismin ideologialla, jolloin asiasta ei enää tarvittu toimintaympäristön mielipidettä. Periaatteelliseksi ongelmaksi tässä suhteessa jäi se joukko, joka oli jättänyt tai jättämässä Selk:n jäsenyyden. Heistä ei *Kirkko 2000* – prosessin tämä vaihe kuitenkaan ollut eksplisiittisesti kiinnostunut yhtään enempää kuin edeltäjänsä.

Kirkon suunta 2000:n itsenäisin panos *Kirkko 2000* – prosessiin tiedonsosiologisesta näkökulmasta on sen kansankirkon olemusta ja merkitystä koskeva spekulatio. Kun prosessin aiemmat vaiheet olivat pyrkineet kansankirkon plausibiliteettistruktuurin kehittämiseen tai ikään kuin hipaisseet kysymystä Selk:n symboliuniversumin ja sen teologisen uudelleenarvioinnin mahdollisuudesta, *Kirkon suunta 2000* pyrki rakentamaan Selk:n plausibiliteettistruktuurin uudelleen ja legitimoimaan muutoksen sakramentaalisesti orientoituneella kansankirkkoteologialla. Se ei enää ollut jokin saareke Selk:n ulkopuolisen pahan maailman keskellä, vaan plausibiliteettistruktuuri ja toimintaympäristö sulautuivat yhteen enemmän tai vähemmän täydellisesti. *Social engineering* – pohdinta oli tässä konseptiossa relevanttia vain sikäli kuin puhe oli toimintaympäristön tarpeita uskonnollisen palvelutuotannon rakenteiden ja mekanismien kehittämisestä.

Kirkko 2000 – prosessin loppuvaiheista ansaitsee tulla erikseen mainituksi vielä Selk:n kirkkohallituksen toiminnallisen osaston johtavien sihteerien kokouksen asettaman työryhmän selvitys *Seura-*

---

¹⁵⁹ *Kirkon suunta 2000*, 38–39, jossa tämä tulokulma on sanoitettu yksiselitteisen selkeästi.

kuntalaisten kirkko, joka julkaistiin vuonna 1997. Selvitys tarkasteli vapaaehtoistyön tilaa ja tulevaisuutta Selk:ssa. Dokumentti keskittyy yhteen, toki Selk:n toiminnan ja hallinnon kannalta keskeiseen, tematiikkaan, ja siksi dokumenttia ei tämän tutkielman kannalta ole tarpeen tarkastella yksityiskohtaisesti. Se on kuitenkin syytä ottaa esille niiltä osin, miten se Kirkko 2000 – prosessiin liittyen linjaa vision ”seurakuntalaisten kirkosta”.

Seurakuntalaisten kirkon mukaan Selk:n ”toimintaa ohjaa käsitys evankelis-luterilaisesta kansankirkosta”. Sen täysivaltaisen jäsenyyden ainoa edellytys oli kaste. Niin kauan kuin suomalaiset olivat tunnustaneet ”yhtenäistä uskoa” ja heidän kulttuuritaustansa oli ”kasvanut samoista lähtökohdista”, luterilainen kansankirkkonäkemyks oli ollut ”varsin yksiselitteinen”. Postmodernin ajan Selk oli kuitenkin valinnan edessä: ”tahtooko se olla kansankirkko, joka on kokonaisen kansan kirkko, vai pyrkikö se olemaan kirkko, jolle on tärkeää ennen kaikkea pitää huolta vain omista jäsenistään, vaikka näin toimittaessa osa maamme asukkaista suljetaan kansankirkon ulkopuolelle”. Kansankirkon vaara oli sama kuin minkä tahansa organisoituneen liikkeen eli jatkaa toimintaansa perinteidensä varassa ja sen myötä laitostua tilaan, jossa – nyt Selk:oon erityisesti viitaten – ylhäältä johdetut systeemit olivat elävää uskoa tärkeämpiä, ihmisten väliset yhteydet hierarkkisesti kontrolloituja, kristillinen todistus perinnesidonnaista ja kaavamaista ja palvelu palkkatyötä. *Seurakuntalaisten kirkko* esitti, että tavoitteeksi tuli asettaa Selk:n irrottautuminen laitostuneista toimintamalleistaan ja sen työn hahmottaminen laajempaan kuin vain rakenteiden sisäisenä toimintana.¹⁶⁰

Seurakuntalaisten kirkko liittyi Kirkko 2000 – prosessin näkemyksiin alhaalta kasvavasta kirkosta ja yhteisen pappeuden merkityksestä. Näitä vahvemmin se kuitenkin korosti – postmoderniin ajan henkeä hyvin seuraten – että seurakuntalaisten (vapaaehtoisuus oli *Seurakuntalaisten kirkon* mukaan vain yksi seurakuntalaisuuden ulottuvuus) tuli olla seurakunnissa aktiivisia subjekteja ja yhteistyökumppaneita eikä vain passiivisia toiminnan kohteita. Työntekijöiden tuli pyrkiä tasaveroiseen ja luovaan yhdessä oppimiseen, vuorovaikutukseen ja yhteistyöhön seurakuntalaisten kanssa, sillä vastuu seurakunnan tehtävän toteuttamisesta kuului kaikille sen jäsenille. Seurakuntalaisten kirkko, jossa yhteinen pappeus toteutui ja ”elävä usko” oli ”kasvuvoimana”, oli vastakohta hierarkkiselle ja laitostuneelle työntekijäkeskeiselle kirkolle. *Seurakuntalaisten kirkon* mukaan kirkollisen kehittämistoiminnan tuli määrätietoisesti tähdätä kohti tällä tavoin uudistunutta kansankirkkoa.¹⁶¹

---

¹⁶⁰ *Seurakuntalaisten kirkko*, 28.

¹⁶¹ *Seurakuntalaisten kirkko*, 22–26, 30.

Kirkko 2000 määritteli kristillisen kirkon tehtäväksi saattaa ”ihmiset seurakunnassa sanan ja sakramenttien vaikutuspiiriin niin, että heissä syntyy ja pysyy voimassa usko kolmiyhteiseen Jumalaan ja kasvaa vastuu lähimmäisestä.”¹⁶² *Seurakuntalaisten kirkon* vastaava määrittely kuului: ”Kirkon tehtävänä on tukea jäsentensä kasvua ihmisinä ja kristittyinä, niin että he tahtovat ja kykenevät kantamaan vastuuta lähimmäisistään sekä yhteiskunnan kehittämisestä inhimillisemmäksi ja oikeudenmukaisemmaksi kasvuympäristöksi”.¹⁶³ Painotusero on helppo havaita. *Seurakuntalaisten kirkon* ymmärryksessä Selk:n tehtävästä on osallistuva elementti (sanan ja sakramenttien vaikutuspiiri) puuttanut pois, ja tilalle ovat tulleet sekä subjektiivis-psykologinen perspektiivi (kasvu ihmisenä) että yhteiskunnallis-sosiaalieettinen päätös. *Kirkon suunta 2000* – muistiossa alkanut toimintaympäristön ”kristillistämiprojekti” ja siinä mielessä uudenlainen plausibiliteettistruktuurin tulkinta ja sen legitimointi ovat tässä saaneet selkeän ja johdonmukaisen ilmaisuuden.¹⁶⁴ Yhdessä kohden *Seurakuntalaisten kirkko* meni kuitenkin pitemmälle kuin yksikään edeltäjistään *Kirkko 2000* – prosessissa. Se nimittäin teki kansankirkkoteologian prosessin myötä saamasta painotuksesta sen päätelmän, että kansankirkon tehtävä oli ”palvella erotuksetta kaikkia ihmisiä riippumatta siitä, ovatko he kirkon jäseniä tai kirkkoon kuulumattomia”.¹⁶⁵ Aiemmin jo epäonnistuneeksi tuomittu näkemys palvelukirkosta sai näin puhtaaksi jalostetun muodon. Jäsenyyden merkityksettömyydestä Selk:n palvelujen saamisen kannalta ei *Seurakuntalaisten kirkossa* kuitenkaan tehty sitä luonnollista jatkokysymystä, mikä merkitys Selk:n jäsenyydellä sitten ylipäänsä oli. Jäsenyys jäi leijumaan ilmaan mystisenä velvollisuutena vailla loogista kosketuskohtaa Selk:n symboliuniversumiin ja plausibiliteettistruktuuriin. Se näyttää lähinnä jonkinlaiselta kansalaishyveeltä, joka sai legitimaationsa Selk:n tuottamien palveluiden tarpeellisuudesta arkisen suomalaisen elämänmenon laadun ja sisällön kannalta.

”Kansankirkkokäsityksen ja kristittyjen yhteisen pappeuden toteutuminen meidän ajassamme” haastoi *Seurakuntalaisten kirkon* mukaan Selk:n uusien toimintastrategioiden etsimiseen. Sen verran *Seurakuntalaisten kirkko* strategisten johtopäätösten suuntaan itse eteni, että se tarjosi neljä malliesimerkkiä ”seurakuntalaisen kirkosta”. Mallinnukset ovat niin suppeita, ettei niitä ole perusteltua pitää reflektoituina strategisina visioina. Palvelumallissa Selk hoiti jäseniään jumalanpalveluksen, sanan ja sakramenttien välityksellä ja ohjasi nämä sitten ”keskelle elämää” palvelemaan lähimmäisiä. Olemisen mallissa seurakunta oli paikka, jossa koettiin yhteyttä toisten kristittyjen kanssa, ja

¹⁶² *Kirkko 2000*, 26.

¹⁶³ *Seurakuntalaisten kirkko*, 27.

¹⁶⁴ Toisaalla *Seurakuntalaisten kirkossa* todetaan: ”Seurakunnan tehtävänä on valmentaa ja tukea ihmistä elämään siinä yhteiskunnallisessa todellisuudessa, joka on hänen ympärillään. ... Kirkon vapaaehtoistoiminnan tehtäväksi tulee toimia laajassa yhteistyössä muiden kansalaisjärjestöjen kanssa ja pyrkiä yhdessä luomaan edellytyksiä sille, että yhteiskunnan ja kulttuurin kehittäminen perustuu kristilliseen ihmiskäsitykseen ja kristillisiin arvoihin sekä yli kieli-, kulttuuri- ja uskontorajojen ulottuvaan lähimmäisyyteen ja ekologisesti kestäviin elämänhanteisiin” (s. 30).

¹⁶⁵ *Seurakuntalaisten kirkko*, 27.

varsinainen seurakuntalaisena toimiminen tapahtui ”arkielämän keskellä” (koti, työpaikat, luottamustehtävät). Kolmas malli esitti, että seurakunta oli mukana kylätoimikuntien toiminnassa, ja neljäs oli ryhmätoiminnan malli, jonka mukaan seurakunta olisi muodostunut lähinnä jonkinlaisesta pienryhmien verkostosta. Palvelu- ja olemisen mallien luonnehdinnat eroavat toisistaan lähinnä semanttisesti, ja kolmas ja neljäs malli puolestaan liikkuvat aivan eri tavalla konkretian maailmassa kuin ensin mainitut. Malleja yhdisti kuitenkin se vakaumus, että kaiken kehittämisen tuli ”lähteä seurakuntalaisten tarpeista ja elämäntilanteista”.¹⁶⁶ Mielenkiintoista näiden luurankomaisten seurakuntalaisten kirkon mallinnusten kohdalla on se, että palvelu- ja olemisen mallit astuvat Selk:n strategioissa uudelleen näyttämölle runsas vuosikymmen myöhemmin osana Selk:n ns. tulevaisuusse-lontekoa (ks. alla luku 6.2.).

Mitä Kirkko 2000 – prosessille sittemmin tapahtui? Eräänlaisen yhteenvedon esitti arkkipiispa Jukka Paarma kirkolliskokouksen päätöspuheessaan tammikuussa 2000. Hän kysyi, mitä kirkolliskokouksen eli Selk:n ylimmän päättävän elimen näkökulmasta oli saatu aikaiseksi erityisesti *Kirkon suunta 2000* – dokumentissa sanoitetun kolmen perustavan tavoitteen eli hengellisen uudistuksen, vastuullisen elämäntavan edistämisen ja seurakuntarakenteen kehittämisen kohdalla. Viimeksi mainitun osalta Paarma kiinnitti huomiota useisiin konkreettisiin pyrkimyksiin keventää Selk:n ja sen seurakuntien hallintoa. Näitä olivat mm. hiippakuntahallinnon ja seurakuntien virkarakenteen uudistushankkeet, seurakuntavaaleja koskevat uudistukset ja ylemmälle viranomaiselle alistettavien asioiden vähentäminen. Oikeudenmukaisen, vastuullisen ja turvallisen yhteiskunnan kehittämistä kirkolliskokous oli halunnut pitää esillä mm. lausunnoissaan perustuslakiuudistuksesta ja uskonnonvapauslainsäädännöstä. Selk:n avoimuutta oli kohennettu sekä kirkon ja valtion suhteissa Selk:n asemaa vahvistavaan ja uskottavuutta lisäävään suuntaan että ekumeenisesti suhteessa muihin kristillisiin kirkkoihin. Hengellisen uudistuksen edistämiseksi kirkolliskokous oli uudistanut jumalanpalvelusjärjestyksen sekä katekismuksen. Paarman mukaan Selk:n asema kansankirkkona ei ensi sijassa nojannut ”hallinnollisjuridisiin yhteyksiin valtiovaltaan”. Sen aseman ja tulevaisuuden kannalta verrattomasti tärkeämpää oli, että ”se elämällään, toiminnallaan ja kannanotoillaan saavuttaa ja säilyttää tämän kansan luottamuksen”.¹⁶⁷

Huolimatta siitä, että *Kirkko 2000* – mietintö oli alaotsikoltaan *Kirkon pitkän aikavälin kehittämissuunnitelma*, Selk:n kokonaisstrategian seuraavassa vaiheessa eli *Läsnäolon kirkko* – dokumenteissa (2002; ks. alla luku 6.1.3.) pyrkimys Selk:n kokonaisvaltaiseen pitkän tähtäimen kehittämiseen

¹⁶⁶ *Seurakuntalaisten kirkko*, 32–33.

¹⁶⁷ Paarma 2000.

turhennettiin toteamalla, että Kirkko 2000 oli ”lähinnä yleisnimike kirkossa viime vuosikymmenellä vireillä olleille uudistushankkeille, joita ei aina nimitetty tällä termillä eikä edes mielletty prosessiin jäsenyvinä”¹⁶⁸. Mm. jumalanpalveluksen uudistaminen oli tällainen hanke. Prosessin ”perillisiksi” *Läsnäolon kirkko* kutsui lisäksi eräitä Selk:n hallinnon ja seurakuntarakenteen uudistamiseen ja kehittämiseen tähdänneitä suunnitelmia. Kirkko 2000 – prosessin merkityksestä kokonaisuutena *Läsnäolon kirkko* – luonnos totesi epämääräiseen tapaan:

”Kirkko 2000 –prosessiin pohjautuvat aloitteet ovat siis johtaneet joihinkin konkreettisiin toimenpiteisiin lähinnä seurakuntahallinnon kehittämiseksi. Vielä enemmän prosessi on ilmeisesti vaikuttanut kirkon hengellisen toiminnan kehittämiseen, joskin tätä vaikutusta on vaikeaa tai lähes mahdotonta mitata.”¹⁶⁹

Kirkko 2000 – prosessin konkreettisesta merkityksestä paikallisseurakuntien tasolla, jonka mittaamista *Läsnäolon kirkko* – luonnos siis piti kutakuinkin mahdollisena, antavat jonkinlaista kuvaa Selk:n nelivuotiskertomukset. 1990-luvun alussa Selk:n seurakunnista yli puolet piti Kirkko 2000 – prosessia itselleen hyvin tai melko merkityksellisenä. Vuonna 1995 näin kuitenkin ajatteli enää joka neljäs seurakunta.¹⁷⁰ Tässä suhteessa trendi kääntyi siis 1990-alkupuoliskolla selvään laskuun. Vuosituhannen vaihteessa tilanne oli jo se, että ainoastaan 3 % seurakunnista arvioi Kirkko 2000 – prosessin hyvin merkitykselliseksi ja 21 % melko merkitykselliseksi itselleen, kun taas 65 % seurakunnista piti prosessia merkitykseltään vähäisenä ja 11 % merkityksettömänä. Konkreettisimmin seurakuntien hallintoon ja toimintaan oli vaikuttanut Kirkko 2000 – prosessin eri vaiheissa korostettu tarve pyrkiä pieniin toiminnallisiin yksikköihin ja seurakuntien toiminnan alueellistamiseen. Noin joka kolmannessa seurakunnassa toiminta oli vuosituhannen vaihteessa tavalla tai toisella jaettu alueellisesti.¹⁷¹

Näkemykset siitä, mitä Kirkko 2000 – prosessin myötä oli saatu aikaiseksi Selk:n eri tasoilla, eivät puhuneet prosessin strategisen merkittävyyden puolesta. Kriittisiä kysymyksiä siitä, miksi näin oli käynyt ja kuka siitä oli vastuussa, ei strategian laatijoille kuitenkaan esitetty, ei ainakaan julkisesti.

¹⁶⁸ *Läsnäolon kirkko* – luonnos, 45.

¹⁶⁹ *Läsnäolon kirkko* – luonnos, 46. Vaikeus johtui osaltaan siitä, että Kirkko 2000 – prosessia ei ollut tarkoitettukaan tarkasti määriteltäväksi ”projektiksi”. Samalla tässä tuli näkyviin se tosiseikka, että ”selkeitä kirkollisen toiminnan tulosten arvioinnin ja mittaamisen menetelmiä” ei ollut olemassa. *Kirkko 2010* – asiakirjassa viitataan samassa asiayhteydessä piispaainkokouksen helmikuussa 1992 tekemään päätökseen ehdottaa hiippakuntien tuomiokapituleille, että ne vastaisivat Kirkko 2000 – prosessin toteuttamisesta kukin hiippakunnassaan parhaaksi katsomallaan tavalla. Minkäänlaista raporttia, yhteenvetoa tms. siitä, mitä asialle hiippakunnissa sittemmin tapahtui, ei ole olemassa.

¹⁷⁰ Heino & Salonen & Rusama & Ahonen 1997, 86.

¹⁷¹ Salonen & Kääriäinen & Niemelä 2000, 180–181.

Selk:n nelivuotiskertomuksessa vuosilta 1996–1999 todettiin vain, että Kirkko 2000 – prosessi ”loi kirkkoon uusia ajatuksia ja uusia visioita”, mutta ”viimeistään nyt vuonna 2000 olisi aloitettava uudenlainen kattava visio- tai skenaariotyöskentely kirkollisen johtamis-, toiminta- ja hallintokulttuurin uudistamiseksi”.¹⁷² Tuloksiltaan vaisuksi jääneelle strategiselle prosessille nähtiin tarpeelliseksi siis saada seuraaja, vaikka analyysia edellisen puutteista ja heikkouksista ei ollut tuotettu. Selk:n nelivuotiskertomuksessa 2000–2003 Kirkko 2000 – prosessin merkitystä ei enää erikseen käsitelty, arvioinnista puhumattakaan.

6.1.3. *Läsnäolon kirkko*

Kirkko 2000 – prosessia seurannut askel Selk:n strategiatoiminnassa oli jo strategian nimeä kantanut *Läsnäolon kirkko: Suomen evankelis-luterilaisen kirkon missio, visio ja strategia 2010*. Se julkaistiin vuonna 2002 eli pian sen jälkeen kuin Kirkko 2000 – prosessi oli ns. mennyt vanhaksi. *Läsnäolon kirkko* ei ollut Kirkko 2000 – prosessin välitön jatke sikäli, että se olisi edustanut *Kirkko 2000* – mietinnön päivitystä tms. tai rakentunut sen tai jonkin muun prosessin aikana ilmestyneen dokumentin varaan. *Läsnäolon kirkko* - asiakirjojen syntysija oli Selk:n kirkkohallituksen vuonna 2000 asettama toimikunta, jonka tehtävänä oli valmistella kirkkohallituksen toiminta- ja taloussuunnitelmaa vuosille 2003–2005. Seuraavana vuonna kirkkohallitus tarkensi toimikunnan toimeksiantoa siten, että suunnittelun tuli koskea Selk:n keskusrahaston talousarviossa rahoitettua toimintaa ja että toiminnan ja talouden suunnittelun vaatimia painopisteasetteluja varten oli tarpeen hahmottaa myös Selk:n yleistä visiota ja strategiaa vuoteen 2010. Kuten Kirkko 2000 – prosessin kohdallakin, Selk:n uuden strategian laadinnan subjekti oli jälleen keskushallinto, tällä kertaa vielä erittäin näkyvästi, koska strategiaa nähtiin tarvittavan apumateriaaliksi keskusrahaston oman talouden ja toiminnan suunnittelulle.

Kirkkohallitus käsitteli mainitun toimikunnan mietintöluonnosta alustavasti joulukuussa 2001 ja sitten täysistunnossaan maaliskuussa 2002. Luonnoksen nimi ei vielä ollut *Läsnäolon kirkko* vaan *Kirkko 2010*. Useissa tästä miltei 80-sivuisesta dokumentista annetuissa lausunnoissa esitettiin toivomus Selk:n vision ja strategian esittämisestä lyhyessä ja helppolukuisessa muodossa. Kirkkohallitus päättikin asettaa työryhmän laatimaan mietintöluonnoksesta korjatun version kirkkohallituksen täysistuntoon huhtikuussa 2002. Tämä korjattu versio, jossa asiakirjan rakennetta ja esitystapaa kos-

---

¹⁷² Salonen & Kääriäinen & Niemelä 2000, 202.

kenutta palautetta oli monin tavoin otettu huomioon, oli jo saanut nimekseen *Läsnäolon kirkko* (jatkossa *Läsnäolon kirkko* – luonnos). Se jakautui periaatteelliseen mission, vision ja strategian sisältävään jaksoon ja Selk:n keskusrahaston rahoittaman toiminnan kehittämistä sekä kirkkohallituksen tehtäviä ja organisaatiota koskeviin ehdotuksiin. Kirkkohallitus päätti kuitenkin, että Selk:n yleisen vision ja strategian kehittelyä tiiviimpään muotoon tuli vielä jatkaa uudessa työryhmässä. Varsinainen *Läsnäolon kirkko* – strategia on tämän viimeisimmän työryhmän käsialaa. Valmisteluprosessin monipolvisuudesta johtuen toimikuntamietinnöt ja lopullinen *Läsnäolon kirkko* – strategia ovat keskenään varsin erilaisia dokumentteja. *Kirkko 2010* on näistä laajin ja perusteellisin, *Läsnäolon kirkko* – luonnos on sen huomattavasti tiivistetty mutta edelleen mittavahko versio, kun taas lopullinen strategia on näitä selvästi suppeampi dokumentti. Mietintöversiot – ja etenkin *Kirkko 2010*, mistä syystä sitä käsitellään alla laajemmin kuin luonnosta – sisältävät kuitenkin useita lopullisen strategian painotusten tulkinnan kannalta keskeisiä periaatteellisia linjauksia.

Kirkko 2010:n mukaan Selk:lla oli 2000-luvun alussa edessään useita pitkän aikavälin linjauksia edellyttäviä kysymyksiä: Voidaanko ja missä mielessä Selk:a edelleen ajatella kansankirkkona? Mikä on Selk:n jäsenpohja? Miten kehittyä seurakuntien ja sen myötä Selk:n keskusrahaston tulopohja? Mikä on Selk:n työvoimatilanne vuonna 2010 ja mitä pitää tehdä ammattitaitoisen työvoiman säilyttämiseksi Selk:n palveluksessa? *Kirkko 2010* nosti näiden äärellä esiin sen perustavan kysymyksen strategian subjektista, joka *Kirkko 2000* – prosessissa oli sivuutettu: Voiko kirkkohallitus tai ylipäänsä Selk:n keskushallinto esittää vision ja strategian koko Selk:lle? Kirkkohallituksen tehtävän näkökulmasta tämä oli *Kirkko 2010*:n mukaan perusteltua sikäli, että kirkkohallitus oli olemassa koko Selk:a varten ja vastasi sen yhteisen hallinnon, talouden ja toiminnan hoitamisesta. Kun kirkkohallitus visioi toimintaansa vuoteen 2010 näillä koko Selk:n kannalta tärkeillä sektoreilla, prosessi oli välttämätöntä suhteuttaa näkemykseen, mikä ja millainen koko Selk:n ajatellaan olevan ja miten sen toiminnan halutaan kehittyvän samalla ajanjaksolla.¹⁷³ *Kirkko 2010*:n mukaan strategisten suunnitelmien painottuminen ”kirkon ylätason näkökulmaan” oli ongelma, mutta ”käytännön syistä tätä piirrettä on kuitenkin ilmeisen vaikeata karttaa”. Operatiivisista tavoitteista tuli tällöin etupäässä hallinnollisesti suuntautuneita, mutta kaiken suunnittelun tuli kuitenkin ”aina rakentua kirkon teologisiin perusteisiin”.¹⁷⁴

¹⁷³ *Kirkko 2010*, 7-9; *Läsnäolon kirkko* – luonnos, 6.

¹⁷⁴ *Kirkko 2010*, 40. Asiakirjassa viitataan (s. 35–39) useisiin ”strategian luonteisiin” suunnitelmiin ja kehittämishankkeisiin, jotka kirkkohallituksessa oli joko laadittu tai joita parhaillaan valmisteltiin. Ensimmäisiksi mainittuihin kuuluivat mm. *Katse tulevaisuuteen* – mietintö (1998; ks. alla luku 6.2.), kirkkohallituksen henkilöstötilinpäätös (2000), Selk:n eläkejärjestelmän tulevaisuutta selvittäneen komitean loppuraportti (2001), rippikoulun kokonaissuunnitelma (2001), Selk:n lähetystyön kehittämistoimikunnan mietintö *Koko kirkon missio* (1998), monikulttuurisuustyöryhmän mietintö *Kansan kirkosta kansojen kirkoksi* (1999; 2. painos 2005) ja kirkkohallituksen ja kirkollisten järjestöjen suhteita tarkastelleen

Kirkko 2010 oli kirkkohallituksen esitys ”kansankirkon visioksi ja strategiaksi”. Visio oli teologinen näkemys ”Suomen evankelis-luterilaisesta kirkosta, sen työn perusteista ja perussuunnasta”, ja strategia taas oli ”käsitys kirkon tehtävän toteuttamisesta nykyajassa ja ennakoitavissa olevassa tulevaisuudessa sekä toimintaohjelma tavoitteiden toteuttamiseksi vision luonnehtimassa suunnassa”. Viimeksi mainittu rajattiin koskemaan, kuten edellä todettiin, Selk:n keskusrahaston varoilla rahoitettavaa toimintaa. Kirkkohallituksen esitys halusi omien sanojensa mukaan olla yhtä aikaa sekä realistinen että toiveikas, sekä tunnustaa tosiasiat ja ongelmat että pitää mielessä niin kristillisen kirkon uskoon perustuvan luottamuksen tulevaisuuteen kuin Selk:n vahvuudetkin. Samalla se ilmoitti pyrkimykseen yhtenäistää ”kirkollista tavoitteiden asettelua”.¹⁷⁵

Selk:n asema suomalaisessa yhteiskunnassa oli *Kirkko 2010*:n mukaan ”kirkon kannalta hyvä sekä muodollisesti että tosiasiallisesti”. Selk:n lainsäädäntöjärjestelmä turvasi sille laajan sisäisen itsenäisyyden, ja siksi järjestelmän perusteisiin ei ollut syytä kajota. Selk:n julkisoikeudellinen asema oli ”muutoinkin tarkoituksenmukainen”, ja suhteet valtiovaltaan ”toimivat hyvin sekä virallisesti että vapaamuotoisessa yhteydenpidossa”.¹⁷⁶ ”Yleisessä mielipiteessä asenteet kirkkoa kohtaan näyttävät olevan myönteiset”¹⁷⁷, eikä Suomessa näyttänyt toistaiseksi esiintyvän ”voimakkaita kirkon vastaisia liikkeitä”¹⁷⁸. Selk:n vahvuuksia olivat myös hyvät perusrakenteet, ”pitkäjänteinen ruohonjuuritason työ” ja perinteiset, käytännössä koko kansan tavoittavat liittymäkohdat jäsenten elämään (mm. kirkolliset toimitukset, kasvatustyö, diakonia). Mutta vaikka suomalaiset olivatkin yleisesti ottaen lujasti sitoutuneita Selk:n jäsenyyteen, sen oli syytä varautua kirkkoon kuulumisprosentin hitaaseen mutta tasaiseen laskuun. Erityisen huolestuttavaa oli, jos sitoutuminen Selk:oon heikkeni siksi, ettei sen jäsenyyttä koettu merkittäväksi. *Kirkko 2010*:n mukaan tämä oli ”ennen kaikkea kirkon toimintaa koskeva ongelma”, ja siksi Selk:n oli oltava selvillä ”kirkon jäsenten (ja ei-jäsenten) odotuksista kirkkoa kohtaan”. Mikäli siis ”kansankirkkoa kirkon toiminta-ajatuksena edelleen pidetään tarkoituksenmukaisena, on eri tavoin tuettava kirkon jäsenyyden kokemista merkittäväksi.

---

toimikunnan mietintö (2002). Valmisteilla olleisiin esityksiin kuuluivat mm. viestintästrategia, tietohallintostrategia, selvitys kirkollisen henkilöstökoulutuksen kehittämistarpeista, maaseutupoliittinen toimintaohjelma, ulkosuomalais- ja maahanmuuttajatyön strategia, kirkon vammaispoliittinen ohjelma ja jumalanpalveluskasvatuksen kokonaisohjelma. Kirkkohallituksen piirissä harjoitetun strategisen suunnittelun ongelmaksi *Kirkko 2010* näki hajanaisuuden yhteisten tavoitteiden asettelussa ja siitä nousevan suunnittelun takertumisen ”perinteisiin asetelmiin” ja työmuotokeskeiseen ajatteluun. Jatkotoimenpiteitä hahmotettaessa painopiste pyrki asettumaan juridis-hallinnollisiin kysymyksiin ja johti mm. juuttumiseen toimivaltakiistoihin ja epärealistisiin toiveisiin kirkon keskushallinnon resurssien kasvattamisesta.

¹⁷⁵ *Kirkko 2010*, 7-9, 40-41.

¹⁷⁶ *Kirkko 2010*, 53.

¹⁷⁷ *Kirkko 2010*, 14.

¹⁷⁸ *Kirkko 2010*, 11.

Kirkko ei saa tyytyä unelmoimaan, että [suomalaisessa yhteiskunnassa ilmenevä] aineellinen ja henkinen hätä sellaisinaan ajaisivat ihmiset takaisin 'kirkon helmaan'".¹⁷⁹

Kirkko 2010:n mukaan kansankirkon käsitteeseen ei tullut takertua "pelkkänä iskusanana" eikä ajatus kansankirkosta voinut olla kritiikin ulottumattomissa oleva ideologia. Se ei myöskään ollut teologisesti ainoa mahdollinen kirkkona olemisen järjestely. Kun Selk:n visiota ja strategiaa hahmoteltiin, oli siis lähdettävä kysymyksestä, oliko ja millä tavoin ajatus kansankirkosta edelleen teologisesti perusteltavissa ja miten se tulisi ymmärtää. Kirkkojärjestyskomitean mietintöön (1980) liittyen *Kirkko 2010* totesi, että kansankirkkomuodon säilyttäminen oli teologisesti relevanttia ja käytännön toiminta-ajatuksena tarkoituksenmukainen. Kansankirkkona Selk oli "lähetetty palvelemaan kansaa ja yksityistä ihmistä heidän iankaikkiseksi pelastukseksi sekä ajalliseksi parhaakseen". Kansankirkko oli ihmisläheinen kirkko, joka "jakaa kansan kohtalot ja rakastaa omaa kansaansa sellaisena kuin se on, ei vasta sitten, kun kansa on kehittynyt kirkon toivomaan suuntaan". Sillä oli vastuu kaikista Suomessa asuvista ja sinne tulevista ihmisistä, ei ainoastaan "alkuperäiseltä kansallisuudeltaan tai kansalaisuudeltaan suomalaisista". Samalla sen tuli selkeästi tiedostaa kuuluvansa "Kristuksen universaalisen kirkon kokonaisuuteen, missionaarinen olemuksensa ja tehtävänsä, vastuunsa kansainvälisestä diakoniasta sekä liittymisensä ekumeenisiin yhteyksiin".¹⁸⁰

Kansankirkkona Selk joutui jatkuvasti elämään tunnustusperustansa ja kansalaisuskonnolle ominaisten odotusten jännitteessä, sillä sen teologisen itseymmärryksen ja jäsenistön kirkkokäsityksen välillä oli "tietynasteinen eroavuus". Teologisesti kristillisen kirkon luovuttamaton tehtävä oli julistaa evankeliumia ja jakaa sakramentteja sekä harjoittaa lähimmäisenrakkauden toteuttamista. Selk:n jäsenten enemmistö sen sijaan odotti kirkon olevan "moraalikasvatuksen tuki, kansallisen uskonnollisen perinteen vaalija ja ilmentäjä sekä uskonnollisten palvelujen tuottaja varsinkin elämän käännekohdissa". Eroavaisuuksien toteamiseen ei kuitenkaan ollut pakko tyytyä vaan voitiin etsiä yhdistäviäkin näkökohtia. Tällainen oli yhtäältä luterilaiseen perinteeseen kuuluva Jumalan luomistyön arvostaminen sellaisena kuin se ilmeni havaittavassa maailmassa. Kirkon asia oli hyväksyä ih-

---

¹⁷⁹ *Kirkko 2010*, 14–17. Jäsenkysymyksen ohella muita kehittämistarpeita ja vastaavia huomion arvoisia kysymyksiä Selk:ssa olivat mm. kirkon henkilöstösuunnitelman laatiminen, kirkon työhön opiskelevien "kirkkoidentiteetin" tukeminen, opintojen sisällöt seurakunnallisten työaitojen kannalta, ohjatut työharjoittelut ja rekrytointi, Selk:n työnantajaimagon nopea kohentaminen sekä työyhteisöjen ja työolosuhteiden kehittäminen Selk:n kaikilla tasoilla (työntekijöiden työkyvyn ylläpitäminen ja työssä jaksaminen, ennen aikaisen eläköitymisen hillitseminen, palkkataso jne.); ks. *Kirkko 2010*, 19–22. Kirkollisverotukseen perustuva Selk:n talous oli "vankalla pohjalla", ja seurakuntien taloutta oli hoidettu vastuullisesti. Huonommat ajat olivat kuitenkin jo näköpiirissä, ja niihin tuli määrätietoisesti varautua. Jäsenyyskysymys oli Selk:n talouden kannalta ratkaiseva tekijä; "pahin kaikista vaihtoehdoista" olisi se, että jäsenistön määrä kääntyy selkeään laskuun (*Kirkko 2010*, 25).

¹⁸⁰ *Kirkko 2010*, 41–42. Missionaarinen tehtävä ei koskenut ainoastaan lähetystyötä ulkomailla tai muiden uskontojen edustajien keskuudessa, vaan se ilmeni myös "kirkon omien jäsenten kristityn identiteetin vahvistamisena" (s. 48).

miset sellaisina kuin he olivat ja suhtautua myönteisesti ”heidän luonnollisiin uskonnollisiin odotuksiinsa”. Toisaalta yhteinen piste oli löydettävissä myös hengelliseltä ulottuvuudelta. Kristillisen kirkon tehtävä oli sanaa julistamalla ja sakramenteja jakamalla tehdä mahdolliseksi usko Kristukseen, mutta sen asia ei ollut mitata jäsentensä uskon määrää ja laatua. Selk oli olemassa ”ihmisiä varten”, ja näiden asia oli itse ratkaista, miten merkityksellinen se heille oli. Niinpä kansankirkon jäsenten halulla kiinnittyä Selk:n yhteyteen etenkin kirkollisten toimitusten puitteissa voitiin nähdä syvempi sisältö kuin pelkkä tapaperinne. Kansankirkkotilanne oli Selk:lle siten sekä lahja että haaste, ”sekä olemassa oleva tilanne että kirkon harkinnanvarainen strateginen näkemys”. Kansankirkko ei etsinyt omaa etuaan (”valta-asemaa sinänsä”, kuten *Kirkko 2010* totesi) vaan ”tehtävänsä menestystä”. Sen asiana oli ”tuoda sanoma lahjavanhurskaudesta kaikkien maassa asuvien ulottuville sekä edistää yhteisöllisyyden toteutumista”. Tähän yhdistyivät pyyteetön diakoninen lähimmäis- ja yhteiskunnallinen vastuu, tarpeen mukaan rohkeidenkin eettisten kannanottojen ja yhteiskuntakritiikin muodossa. Selk:n toiminnan, hallinnon ja rakenteiden kehittäminen tuli ymmärtää hengellisen perustehtävän, yhteisöllisyyden toteuttamisen ja yhteiskuntavastuun edistämisen näkökulmasta.¹⁸¹

Selk:n tehtävä oli *Kirkko 2010*:n mukaan ”ylhäältä annettu” eikä vaihtuva tai harkinnanvarainen. Se ei perustunut yleiseen mielipiteeseen, ulkopuoliseen määräykseen tai äänestyspäätökseen: ”kirkon strategian tähtäyspisteenä on yksinkertaisesti evankeliumin julistaminen, pyyteetön palvelu ja yhteiskunnallinen vastuu”. Ajoittainen strategian eli ”kokonaisvaltaisen kirkon työtä ja sen painopisteitä koskevan näkemyksen” uudelleen hahmottamisen tarve nousi toimintaympäristössä tapahtuvista muutoksista. Strategialla pyrittiin siihen, että kristillisen kirkon hengellinen tehtävä tulisi toteutettua kunakin aikana järkevimmällä ja tarkoituksenmukaisimmalla tavalla. Esimerkiksi hallintoa ja seurakuntarakennetta tuli Selk:ssa kehittää siinä tarkoituksessa, että parannettaisiin jäsenten mahdollisuuksia ”kokea jäsenyytensä todellisena” ja että yhteisöllisyys ja yhteiskunnallinen vastuu toteutuisivat aiempaa paremmin. Yhtä oikeata Selk:n strategiaa tai sen käytännön toteuttamisen tapaa ei ollut olemassa, vaan ratkaisut tuli harkita tilanteen mukaan luovasti ja kekseliäästi. Ennen muuta oli panostettava jo olemassa olevien vahvuuksien hyödyntämiseen eikä ”kilpailla kaikkien tahojen kanssa jokaisella mahdollisella areenalla”, sillä hengellisen elämän yksinkertaisilla perusasioilla oli yhä ”sosiaalinen tilaus”, kunhan Selk itse uskoi omaan asiaansa.¹⁸²

Kirkko 2010 muotoili Selk:n strategian ”perusajatukset” seuraavasti (suora lainaus):

---

¹⁸¹ *Kirkko 2010*, 42–47.

¹⁸² *Kirkko 2010*, 47–48.

1. kirkon hengellisen perustehtävän hoitaminen ja sen yhteisöllisyydestä huolehtiminen;
2. kirkon yhteiskunnallisen vastuun toteuttaminen;
3. kirkon toiminnan ja rakenteiden kehittäminen edellä olevien tavoitteiden suunnassa.

Nämä tuli muuntaa käytännön toimenpiteiksi ”kirkon kaikilla tahoilla ja hallintotasoilla.”¹⁸³

Yhteenvedona edellä sanotusta *Kirkko 2010* hahmotti kaksi strategista perusteeseä Selk:lle.¹⁸⁴

”Kansankirkkoajatus siten ymmärrettynä, että sillä tarkoitetaan kirkon perustehtävän hoitamista sekä uskon ja rakkauden yhteisönä toimimista kaikkien maassamme asuvien ihmisten keskuudessa, on edelleen tarkoituksenmukainen kirkon tehtävän toteuttamisen kannalta samalla kun kirkkomme tiedostaa kuuluvansa Kristuksen maailmanlaajaan kirkkoon.

Edellä olevan perusteella on mahdollista myös hahmottaa kirkon toiminnan ’*minimiohjelma*’: kirkon on joka tapauksessa, hyvästä tai huonosta taloudellisesta ja muusta ulkonaisesta menestymisestään riippumatta, huolehdittava sanan julistamisesta ja sakramenttien jakamisesta sekä toimittava uskon ja rakkauden yhteisönä. Kirkolla ei ole muuta mahdollisuutta.”

Näitä periaatteellisia pohdintoja *Kirkko 2010*:ssä seurasi laajahko osuus, jossa hahmotettiin strategiaa Selk:n keskushallinnolle ja hiippakuntahallinnolle. Selk:n toiminnan ja hallinnon perustason ja painopisteen todettiin olevan paikallisseurakunnissa, joissa oli ”läsnä pelastuksen koko täyteys sanassa ja sakramenteissa”. Seurakuntien toiminnan välitön tukeminen, ohjaaminen ja kehittäminen oli hiippakuntien vastuulla. Keskushallinnon tehtävänä puolestaan oli tuottaa seurakunnille ja hiippakunnille mahdollisimman hyvät toiminnalliset, hallinnolliset ja taloudelliset edellytykset niiden perustyötä varten sekä vastata Selk:n yhteisten asioiden hoitamisesta. Viimeksi mainituilla viitattiin asioihin, joita ei ollut mahdollista tai tarkoituksenmukaista hoitaa paikallistasolla, kuten kirkkolainsäädännön kehittäminen, Selk:n valtio-, yhteiskunta- ja kansainväliset suhteet, opin ja tunnustuksen tulkinta ja Selk:n yhteiset toiminnalliset asiat.¹⁸⁵ Tämän yleisen työnjaon pohjalta *Kirkko 2010*:ssä tarkasteltiin strategisia seikkoja ja toimenpiteitä, jotka liittyivät keskushallinnon toimialaan (kirkko-

¹⁸³ *Kirkko 2010*, 45.

¹⁸⁴ *Kirkko 2010*, 48–49.

¹⁸⁵ *Kirkko 2010*, 50–52.

lainsäädännön tarkistaminen, keskusrahastoavustusten järjestelmän kehittäminen, keskushallinnon elinten toimivaltasuhteet, kirkolliskokouksen työskentelyn kehittäminen, hiippakuntien tehtävät, yhteistyö muiden kirkollisten tahojen kanssa) sekä kirkkohallituksen tehtäviin ja organisaatioon.¹⁸⁶

Läsnäolon kirkko – luonnos voidaan nähdä suodattimena, jonka välityksellä *Kirkko 2010*:n aineistomassa tiivistyi varsinaiseksi strategiaksi. Jälkimmäisestä poiketen luonnos lähti liikkeelle Selk:n missiosta, joka oli ajasta, paikasta tai yhteiskunnan ja kirkon järjestysmuodosta riippumaton ”kirkon perustehtävä”. Mission sanoitus löytyi Uudesta testamentista Jeesuksen ns. kaste- ja lähetyskäskystä (Matt. 28:18–20).¹⁸⁷ Selk:n missiota, visiota ja strategiaa käsittelevä osuus on luonnoksessa rakennettu siten, että mission määrittelyn jälkeen tarkasteltiin vision kohdalla suomalaista yhteiskuntaa, kirkkoa sekä kirkon taloutta vuonna 2010. Strategia-otsikon alla käsiteltiin neljää teemaa eli Selk:n jäsenistöä, henkilöstöä, viestintää ja tietohallintoa sekä Suomea ja Eurooppaa. Asiasisällöt olivat pääosin samoja kuin *Kirkko 2010*:ssä, mutta esitystapa on nyt tiiviimpi ja jäsentyneempi. Myös henki oli edeltäjästä peräisin: Selk:n tulevaisuuteen tuli suhtautua realistisesti mutta toiveikkaasti ja tähänastisen työn vahvuudet muistaen.¹⁸⁸

Läsnäolon kirkko – luonnoksen visio Selk:sta vuonna 2010 sisälsi seuraavat elementit: Selk ymmärsi itsensä Kristuksen universaalin kirkon osaksi, jonka erityisenä tehtävänä oli toteuttaa ”Kristuksen kirkon missiota Suomessa”; Selk oli mukana yhteiskunnan verkostoissa ja tietoyhteiskunnan kehityksessä; Selk osallistui tiiviisti eri viestintävälineissä käytävään keskusteluun; Selk:lla oli riittävästi työvoimaa käytössään myös suurten ikäluokkien eläköitymisen jälkeen; Selk lisäsi toiminnallista joustavuuttaan ja liikkuvuuttaan työ-, perhe- ja aluerakenteiden muutoksissa. Yhteinen nimittäjä näille elementeille oli ”kirkon läsnäolo” – siitä myös nimi koko dokumentille. Selk:n suurin vaara oli jäädä ”raskaasti organisoiduksi perinteisten arvojen kannattajaksi, joka itse syrjäytyy ja kivetty”. Läsnäolo tarkoitti, että Selk joutui jatkuvasti sekä arvioimaan uskonsa perusteita ja erittelemään sitä, mikä oli sen perinteessä luovuttamatonta, että etsimään uusia sovellutuksia uskonsa ilmaisemiseen evankeliumin sisällöstä tinkimättä. ”Läsnäolon kipua” piti sietää, sillä Selk:n perustehtävä sitoi sen ”olemaan läsnä suomalaisten elämässä”. Näin tehdessään se toteutti ”perinteisen kansankirkkoajattelun tärkeimmän ulottuvuuden: kirkko ei hylkää kansaa”. Visiolla läsnäolon kirkosta haluttiin viitata sekä Jumalan läsnäoloon kirkossa että kirkon läsnäoloon maailmassa. ”Strategiaa luovana visiona” läsnäolon kirkko merkitsi, että Selk luopui ”puolustautuvasta ja linnoittautuvasta

---

¹⁸⁶ *Kirkko 2010*, 53–76.

¹⁸⁷ *Läsnäolon kirkko* – luonnos, 6.

¹⁸⁸ *Läsnäolon kirkko* – luonnos, 7.

asenteestaan ja luo strategian, jossa suhtaudutaan realistisesti mahdollisiin muutoksiin, myös resursien vähenemiseen”.

Erikseen vielä perusteltiin, miksi luonnoksessa puhuttiin nimenomaan läsnäolon ”kirkosta” eikä yhteisöstä, jota *Kirkko 2010* – mietintöluonnoksesta annetuissa lausunnoissa oli usein ehdotettu. Kristillisen kirkon yhteisöluonne kuului sen perustaan eikä se ollut riippuvainen postmodernille ajalle ominaisista yhteisö-termin merkityksistä ja yhteisönmuodostustavoista. Siksi luonnoksen tekstissä kutsuttiin pyhien yhteisöä ”kirkoksi”. Termillä viitattiin samanaikaisesti sekä Selk:oon että maailmanlaajuiseen Kristuksen kirkkoon. Vuoden 2010 ”kirkon” tuntomerkki oli sen äänessä kuuluva ”toisen maailman läsnäolon” aavistus.¹⁸⁹ Mitä tuli Selk:n talouteen vuonna 2010, luonnos otti vision lähtökohdaksi oman ajankohtansa (v. 2002) tulomuodostuksen pääpiirteittäisen säilymisen sillä varauksella, että siihen kohdistuvia uhkia oli ennakoitava ja vaihtoehtoisia tulonmuodostustapoja ja tarvittavia sopeutusmalleja jatkuvasti pohdittava.¹⁹⁰

Strategia oli *Läsnäolon kirkko* – luonnoksen mukaan ”toiminnan linjaus” tai joukko valintoja ja priorisointeja, joiden tavoitteena on toteuttaa visio.¹⁹¹ Vaikka Selk:n asema ”Suomen nykyisessä kansallisvaltiossa” oli hyvä niin muodollisesti kuin tosiasiallisestikin (aivan samoin myös *Kirkko 2010*; ks. edellä), sen oli ”selvästi ymmärrettävä oma olemuksensa ja tehtävänsä”, mikäli se aikoi säilyttää jäsenistönsä. Jäsenmäärän suhteellisesti vähentyessä kasvoi tarve ”palvella myös kirkkoon kuulumattomia”, vaikka nämä eivät kirkollisveroa maksaneetkaan. Selk:n missioon nimittäin kuului velvoite pitää evankeliumi kaikkien ulottuvilla jäsenyysasemasta riippumatta. Selk:n ”jäsenyysstrategia” merkitsi oman itseymmärryksen selkiyttämisen ohella sitä, että se oli rohkeasti Jumalan asialla. Sen tuli olla ”läsnä siten, että se ei pyydä anteeksi omaa olemassaoloaan eikä käyttäydy puolustautuvasti”. Selk:n tuli olla läsnä myös Jumalan uutta luovassa työssä, mikä tarkoitti sitä, että perinteisten työmuotojen tuli uskaltaa muuttua ja resursseja tuli voida suunnata uudella tavalla. Tästä seurasi, että jäsenyysstrategian ainoa ulottuvuus ei saanut olla kirkosta eroamisen estäminen, vaan jäseneksi liittymisen mahdollisuutta oli pidettävä aktiivisesti esillä.

Jäsenstrategian ohella Selk tarvitsi *Läsnäolon kirkko* – luonnoksen mukaan erityistä toimintastrategiaa ”kirkollisten palvelujen tason säilyttämiseksi muuttotappioalueilla” sekä ”sisäistä monikulttuurisuutta” suhteessa Selk:n piirissä toimiviin herätysliikkeisiin ja järjestöihin. Vuoden 2010 Selk

---

¹⁸⁹ *Läsnäolon kirkko* – luonnos, 9–11.

¹⁹⁰ *Läsnäolon kirkko* – luonnos, 11–12.

¹⁹¹ *Läsnäolon kirkko* – luonnos, 6.

tarvitsi *Läsnäolon kirkko* – luonnoksen mukaan myös henkilöstöstrategian. Siitä tuli käydä ilmi, mitkä olivat Selk:n työn painopisteet, millaista henkilöstörakennetta se piti tavoitteenaan ja miten se turvasi kilpailukykynsä työnantajana. Selk:n työntekijöiden tuli olla selvillä, mikä kirkko oli ja miksi he olivat sen työssä. Läsnäolon kirkon tuli olla läsnä työntekijöidensä arjessa siten, etteivät nämä jääneet vaille asianmukaista ammatillista ja hengellistä tukea. Henkilöstöjohtamista tuli kehittää ja hengellisen työn vapaa-aika- ja muut erityiskysymykset oli järjestettävä oikeudenmukaisesti. Läsnäolon kirkko oli myös aktiivinen toimija rekrytointiverkostoissa ”peruskoulutasolta alkaen”.

Viestinnän ja tietohallinnon strategiseen merkitykseen *Läsnäolon kirkko* – luonnos kiinnitti enemmän huomiota kuin edeltäjänsä *Kirkko 2010*. Viestintä- ja tietohallintostrategiat tuli luoda ja toteuttaa keskitetysti. Näiltä painopistealueilta resursseja ei tulisi vähentää niukkenevan talouden aikoinaan. Suomi Euroopassa – tematiikan kohdalla *Läsnäolon kirkko* – luonnos korosti, että yhteyksissään muihin kirkkoihin Selk:n oli oltava ”täydesti läsnä” eli oltava valmis kuuntelemaan niitä ja oppimaan niiltä sekä varattava riittävästi resursseja kirkkojen väliseen yhteistyöhön. EU:n sisäisenä toimijana Selk:n tuli liittyä niihin kirkkoihin, joilla oli samanlaisia tavoitteita kuin sillä. Pohjoismaisten kirkkojen erityisenä tehtävänä oli puolustaa hyvinvointiyhteiskunnan arvoja.¹⁹²

Selk:n keskusrahaston rahoittaman toiminnan kehittämisen osalta *Läsnäolon kirkko* – luonnos nosti esiin samoja näkökohtia kuin *Kirkko 2010*.¹⁹³ Erityisesti se kuitenkin alleviivasi sitä, että visioon läsnä olevasta kirkosta kuului väistämättä ”kaitsennan läheisyys”. Tämä merkitsi keskusrahaston resurssien kohdentamista hiippakuntien vahvistamiseen, sillä näiden tehtävä oli paikallisten seurakuntien välitön toiminnallinen ohjaus ja tukeminen. Mikäli keskusrahaston kokonaisresurssit jatkossa supistuisivat, keskushallinnon toimintaa tuli painottaa ”yhteisesti hoidettaviin tehtäviin”.¹⁹⁴

Läsnäolon kirkko – luonnosta seuraten *Läsnäolon kirkko* – strategia sisältää Selk:n mission, vision ja strategian vuoteen 2010 sekä Kirkon keskusrahaston rahoittaman toiminnan kehittämistä käsittelevän osuuden.¹⁹⁵ Jälkimmäinen koski Selk:n keskushallintoa (Selk:n yhteiset hallinto- ja toimielimet eli kirkolliskokous, piispainkokous, kirkkohallitus, Kirkon sopimusvaltuuskunta ja Kirkon ulkoasiainneuvosto sekä näiden yhteydessä toimivat yksiköt ja orgaanit) sekä hiippakuntahallintoa (tuomiokapitulit). *Läsnäolon kirkon* johdannon mukaan ”kirkon yleisen vision tarkoituksena on an-

¹⁹² *Läsnäolon kirkko* – luonnos, 13–19.

¹⁹³ *Läsnäolon kirkko* – luonnos, 21–37.

¹⁹⁴ *Läsnäolon kirkko* – luonnos, 22–23.

¹⁹⁵ Osat on erotettu toisistaan hyvin selkeästi, jopa siten, että molemmissa on oma ykkösestä alkava sivunumerointinsa. Tästä johtuen *Missio, visio ja strategia* – osaan viitataan jatkossa *Läsnäolon kirkon* osana I ja *Kirkon keskusrahaston rahoittaman toiminnan kehittäminen* – osaan osana II.

taa seuraavien vuosien kehitykselle yleinen suunta ja yhteiset päämäärät, joita jokainen seurakunta voi soveltaa ja toteuttaa omin paikallisin ratkaisuin”. Strategia puolestaan määritellään toimintamalliksi, jota noudattamalla vision kuvaamaan tilanteeseen päästään.¹⁹⁶ Tällainen määritelmä dokumentin tarkoituksesta siirtää Selk:n toiminnan ja hallinnon perustasoksi kutsuttua (ks. *Kirkko 2010*) seurakuntatasoa koskevan strategisen ajattelun yksiselitteisesti paikallisten toimijoiden vastuulle. Seuraus tästä on, että *Läsnäolon kirkko* – strategia on eksplisiittisesti vain keskushallinnon strategiaa ja konsernitason yleistä strategiapuhetta.¹⁹⁷ Tavoiteasettelultaan ja tähtäyspisteeltään *Läsnäolon kirkko* poikkeaa siten erityisesti *Kirkko 2000*- ja *Seurakunta 2000* – dokumenteista.

Koska *Läsnäolon kirkko* – strategia rakentui aiempien toimikuntamietintöjen pohjalle, on selvää, ettei siihen sisälly näistä merkittävästi poikkeavia linjauksia. Sen anti Selk:n strategiselle toiminnalle on lähinnä sen yhteen kokoamisessa ja terävöittämisessä, mitä taustalla olevissa dokumenteissa oli käsitelty. Olennaisimpana erona voidaan nähdä se, että kun *Kirkko 2010* ei eksplisiittisesti puhunut Selk:n missiosta, termi oli lisätty sekä *Läsnäolon kirkko* – luonnoksen että itse strategian nimeen. Asiallista eroa dokumenttien välillä ei kuitenkaan ole tarpeen nähdä, sillä kaikissa niissä nostettiin esille samat näkökohdat kristillisen kirkon perustehtävästä ja sen sisällöstä. Lähinnä terminologinen horjuvuus dokumenttien välillä kytkeytyy mission ja vision käsitteisiin. Luonnos puhui missiosta ”kirkon perustehtävänä” (ks. edellä), kun *Läsnäolon kirkko* – strategian mukaan missio oli ”yhteisön perustehtävä”, josta kirkollisessa kielenkäytössä voidaan puhua myös lähetystehtävänä. Vastaavasti strategia nimitti visioksi yhteisön tulevaisuudennäkyä¹⁹⁸, kun luonnos puhui visiosta kuvauksena kirkosta vuoden 2010 Suomessa¹⁹⁹, ja *Kirkko 2010* kutsui visioksi ”teologista näkemystä kirkosta ja sen tehtävästä”²⁰⁰. Mission ja vision määrittelyssä strategian ja aikaisempien dokumenttien välillä voidaan siten tunnistaa siirtymä kansankirkkodiskurssin eri tavoin painottuneista muodoista sitä tukevaan ja legitimoivaan yhteisödiskurssiin.

Selk:n missio vuoteen 2010 oli *Läsnäolon kirkko* – strategian mukaan yhtä kuin Kristuksen antama kaste- ja lähetyskäsky (Matt. 28:18–20). Kristillinen kirkko ei ollut omalla vaan lähettäjänsä (Kristuksen) asialla. Jos se ei pysynyt uskollisena lähettäjälleen vaan luopui missiostaan, se kadotti ”pe-

---

¹⁹⁶ *Läsnäolon kirkko* (osa I), 1.

¹⁹⁷ Tämä käy ilmi mm. siitä, että *Läsnäolon kirkko* – strategia ei osassa I konkreettisesti puhu strategiasta kuin viittauksenomaisesti muutamalla rivillä.

¹⁹⁸ *Läsnäolon kirkko* (osa I), 1.

¹⁹⁹ *Läsnäolon kirkko* – luonnos, 6.

²⁰⁰ *Kirkko 2010*, 41.

rusolemuksensa”. Missiotaan toteuttava kristillinen kirkko oli avoin yhteisö, joka kutsui mukaansa erotuksetta kaikkia.²⁰¹

Vision strategia määritteli, kuten edellä todettiin, kuvaksi siitä, ”millainen yhteisö on tulevaisuudessa, tietyssä paikassa ja tietyssä aikana”.²⁰² Pääosa *Läsnäolon kirkon* missio, visio ja strategia –osuudesta on Selk:n vuoden 2010 vision yksityiskohtaisempaa sanoitusta. Selk on Jumalan läsnäolon yhteisö, joka on ”läsnä koko suomalaisessa todellisuudessa ja kohtaa ihmiset siinä elämänpiirissä, jossa he elävät. Tulevaisuuden kirkko on *läsnäolon kirkko*.”²⁰³ Vuoden 2010 Selk:ssa kuuluu sanoma Jumalan Jeesuksessa Kristuksessa lahjoittamasta pelastuksesta. Siellä kohtaavat ”pienen ihmisen rajallisuus ja kaikkivaltiaan Jumalan äärettömyys”, ja ihminen ymmärtää olevansa ”Luojalleen vastuussa oleva luotu olento, ei ulkoisten merkkien määrittämä tuote”. Näiden perusmääritysten jälkeen *Läsnäolon kirkko* visioi Selk:a vuonna 2010 neljällä eri ulottuvuudella: uudistuva kansankirkko, jumalanpalveluksen, kasvatuksen ja palvelun kirkko, vuorovaikutuksen kirkko ja yhteistyön kirkko.

Visio uudistuvasta kansankirkosta tarkoittaa, että Selk vuonna 2010 on²⁰⁴:

- *väestörakenteen ja kulttuurin muutosten kirkko*, joka kohtaa ihmiset henkilökohtaisella tasolla, vahvistaa jäsentensä siteitä kirkkoon, liikkuu sinne missä ihmiset ovat sekä suuntaa ja siirtää voimavaroja;
- *kirkko perheen ja sen elämän muutosten keskellä*, joka tukee perheiden hyvän elämän edellytyksiä, puolustaa oikeutta lapsuuteen ja nuoruuteen eikä jätä yksin isovanhempien sukupolvea;
- *kirkko yhteiskunnallisten ristiriitojen maailmassa*, joka taistelee heikkojen ja syrjäytyneiden puolesta, madaltaa muureja ihmisryhmien välillä ja seuraa aktiivisesti yhdyntävän Euroopan ja maailman kehitystä.

Uudistuvan kansankirkon kohdalla *Läsnäolon kirkko* toteaa erityisesti, että hallinnon ja talouden osalta pyritään koko maassa riittävän suuriin yksikköihin, jotta resursseja voidaan suunnata ja siirtää ”liikkeellä olevan kirkon tarpeiden mukaan”. Myös seurakuntien yhteistyölle etsitään lisää uusia muotoja. Jäsenmäärän vähentyessäkin läsnäolon kirkko on edelleen ”koko kansan kirkko siinä mielessä, että se tahtoo palvella ja olla lähellä kaikkia yhteiskunnan jäseniä”. Erityistä huomiota se kiinnittää niihin jäseniinsä, jotka eivät ole ”kirkon toiminnassa mukana, ja vahvistaa heidän ohuitakin

²⁰¹ *Läsnäolon kirkko* (osa I), 1-2.

²⁰² *Läsnäolon kirkko* (osa I), 1.

²⁰³ *Läsnäolon kirkko* (osa I), 2; kursivointi lainauksessa sisältyy alkuperäistekstiin.

²⁰⁴ Tässä ja jatkossa kursivoinnit ovat peräisin alkuperäistekstistä.

siteitään kirkkoon”. Lisäksi läsnäolon kirkko kasvattaa yhteiskuntavastuuta ja ”etsii uusia tapoja luoda kansalaisyhteiskuntaa sekä siellä, missä perinteiset sosiaaliset rakenteet rapautuvat, että siellä, missä uusilta muuttajilta puuttuvat sosiaaliset suhteet”. Selk ”seuraa kriittisesti taloudellisen globalisaation vaikutuksia, vaikka edistääkin vuorovaikutusta yli kansallisuusrajojen”. Se tukee myös kestäväää kehitystä ja toimii aineellisen ja henkisen perusturvallisuuden hyväksi. Lisäksi ”Suomen kirkko” [sic!] on läsnä Euroopan yhteisillä foorumeilla. Vastakohtien ja eturistiriitojen yhteiskunnassa ”läsnäolon kirkko on koko kansan kirkko, sanan varsinaisessa mielessä kansankirkko”.²⁰⁵

Jumalanpalveluksen, kasvatuksen ja palvelun kirkkona vuoden 2010 Selk *opettaa* uskon yksinkertaista perussisältöä, *ohjaa* monipuoliseen jumalanpalveluselämään ja *etsii* heikot ja syrjäytyneet. Tämä tarkoittaa mm. ihmisten kohtaamista kirkollisissa toimituksissa ja muissa Selk:n toimintamuodoissa ”aidosti henkilökohtaisella tasolla ja niin, että sillä on merkitystä ja se ymmärretään”. Kaikessa toiminnassa annetaan tilaa kristinuskon sisältökysymyksille ja uskonelämään ohjaamiselle sekä tuetaan elämän merkityksen etsintää. Lähetystyö ja kansainvälinen diakonia saavat läsnäolon kirkossa ”entistä vahvemman aseman kirkon rakenteissa ja elämässä”. Heikoimpia ja syrjäytyneitä ei nähdä vain avustustoiminnan kohteina vaan ”ennen muuta tasavertaisina matkakumppaneina Jumalan kansan vaelluksella”. Vuorovaikutuksen kirkkona Selk puolestaan *pitää tärkeänä* henkilökohtaista vuorovaikutusta, *on aktiivisesti mukana* vuorovaikutuksellisessa sähköisessä viestinnässä sekä *sopeutuu nopeasti* uuteen viestintäteknikkaan. Yhteistyön kirkkona Selk *Läsnäolon kirkon* mukaan vuonna 2010 *tukee* jäseniään heidän kutsumuksessaan kristittyinä arkielämän keskellä, *hakeutuu* eri tahojen yhteistyökumppaniksi, *huolehtii* työvoiman rekrytoinnista ja varustamisesta kirkon palvelukseen ja *selventää* johtajuuden ulottuvuuksia. Tämä merkitsee, että läsnäolon kirkko ”on jäsenissään läsnä kaikkialla siellä, missä he toteuttavat arkielämän kutsumustaan” ja tukee heitä tässä kutsumuksessa. Maallikoille tarjotaan ”kiinnostavia haasteita”, ja henkilöstön ammattitaidosta ja työssä jaksamisesta huolehditaan mm. täydentävällä koulutuksella ja laadukkaalla johtamisella. Mission toteuttaminen turvataan huolehtimalla Selk:n kilpailukyvyystä työnantajana sekä kehittämällä palvelussuhteen ehtojen kokonaisuutta vastaamaan joustavasti kirkon työn uudistuviin tarpeisiin. Keskeiseksi ”strategiseksi tavoitteeksi” visio Selk:sta yhteistyön kirkkona nostaa yhteistoiminnan luomisen ”kirkon ja muiden yhteisöjen, organisaatioiden ja instituutioiden välille”, sillä ”verkostoituminen vahvistaa kansankirkon rakenteita”.²⁰⁶

---

²⁰⁵ *Läsnäolon kirkko* (osa I), 3- 6.

²⁰⁶ *Läsnäolon kirkko* (osa I), 6-10.

Missiota ja visiota koskevan osan päätteeksi *Läsnäolon kirkko* – strategia painottaa, että visio läsnäolon kirkosta toteutuu vain, jos siihen sitoudutaan. ”Periaatteelliset linjaratkaisut ja priorisoinnit on tehtävä ajoissa ja rohkeasti”, ja linjauksia tehtäessä on koko ajan pidettävä silmällä sitä, että kaiken toiminnan tulee olla ”mission toteuttamista”.²⁰⁷ Varsinainen strategiaosuus *Läsnäolon kirkossa* koski sitten vain Selk:n keskushallintoa ja hiippakuntahallintoa, jotka tuli ymmärtää ”instrumentteina kirkon visioon pohjautuvan strategian toteuttamiseksi”.²⁰⁸ Selk:n toiminnan ja hallinnon painopisteen jälleen todettiin olevan seurakunnissa, ja keskushallinnon asiana oli hoitaa seurakuntien ja hiippakuntien puolesta ja hyväksi ne asiat, joita ei ollut mahdollista tai tarkoituksenmukaista hoitaa paikallistasolla. Keskushallinnon tehtävälueetelo oli nyt saanut seuraavan muodon:

- se turvaa seurakunnille ja hiippakunnille mahdollisimman hyvät toiminnalliset ja taloudelliset edellytykset toimia läsnäolon kirkon puolesta;
- se keskittyy yhteisistä asioista huolehtimiseen (Selk:n ja seurakuntien edunvalvonta ja toimintaedellytysten turvaaminen, lainsäädännön ja hallinnon kehittäminen, Selk:n yhteisen talouden hoitaminen, yhteiskuntasuhteet, viestinnän ja tietohallinnon kehittäminen, Selk:n yhteisen tutkimus ja koulutus, Selk:n yhteisen toiminnan kehittäminen, ekumeeniset ja kansainväliset asiat)
- se pitää huolta henkilöstöstään ja sen valmiudesta hoitaa sille annettuja tehtäviä.²⁰⁹

Läsnäolon kirkko – strategia esitti tältä pohjalta joukon toimia, joihin Selk:n keskushallinnon ja hiippakuntien tuli ryhtyä vuotta 2010 silmällä pitäen. Ne olivat molempien hallintotasojen osalta jokseenkin samoja kuin mitä oli mainittu jo *Kirkko 2010*:ssä ja *Läsnäolon kirkko* – mietintöluonnoksessa. Kirkkohallituksen strategisen työskentelyn vahvistamista kokonaisuudessaan painotettiin monin tavoin. Samalla korostettiin, että nykyistä kirkollisverotusjärjestelmää tuli pitää jatkossakin ensisijaisena. Selk:n ns. yhteiskunnallisten tehtävien rahoitus oli turvattava, etenkin jos Selk:n saaman yhteisöveron kohdalla tapahtuisi rakenteellisia muutoksia. Uutta *Läsnäolon kirkko* – strategiasa on kirkkohallituksen osastojen painopistealueiden laajahko esittely.

2000-luvun alku oli vilkasta erilaisen strategiatuotannon aikaa Selk:n keskushallinnossa. *Läsnäolon kirkko* – strategia tarjosi alustan, jonka varaan voitiin rakentaa eri toimintasektorien omia strategioi-

---

²⁰⁷ *Läsnäolon kirkko* (osa I), 10.

²⁰⁸ *Läsnäolon kirkko* (osa II), 1.

²⁰⁹ *Läsnäolon kirkko* (osa II), 1-2.

ta ja toimintaohjelmia.²¹⁰ *Läsnäolon kirkko* – strategiassa mainittiin erikseen kaksi vuonna 2002 julkaistua strategiadokumenttia, jotka kirkkohallituksen asettamat työryhmät olivat laatineet keskuksellisen vastuualueen kuuluville toimialueille.²¹¹ Selk:n tietohallintostrategiassa *Tietoyhteiskunnassa läsnä oleva kirkko* linjattiin, miten tietohallinnon ja –tekniikan avulla kehitetään Selk:n toiminnassa, hallinnossa ja taloudenhoidossa tarvittavia järjestelmiä sekä tuetaan työntekijöitä uuden tieto- ja viestintätekniikan käytössä. *Läsnäolon kirkko* – strategiassa mainitun viestintästrategiatyöryhmän *Vuoropuhelun kirkko* – mietinnön (2002) pohjalta laadittiin samanniminen viestintästrategia, joka ilmestyi vuonna 2004. Viestintästrategian saatteessa todettiin olevan selvää, että Selk:n viestintästrategia tuli muokata yhteensopivaksi *Läsnäolon kirkon* kanssa ja ulottua sen tavoin vuoteen 2010. *Vuoropuhelun kirkko* oli laadittu ”organisaation viestintästrategiaksi eli lähinnä työntekijöille, luottamushenkilöille ja vapaaehtoisille”. Tavoitteena oli kannustaa ja tukea ”kaikkia kirkollisen työn tahoja, kun ne tekevät omia viestintäsuunnitelmiaan ja kehittävät omaa viestintäänsä oman toimintaympäristönsä tarpeista käsin”.²¹² Sen vision mukaan vuonna 2010 Selk oli vuoropuhelun kirkko, ”olemukseltaan, tehtävältään ja toiminnaltaan viestivä yhteisö”.²¹³ *Vuoropuhelun kirkon* mukaan se, miten Selk lähivuosina vastasi viestinnällisiin haasteisiinsa, ”vaikuttaa ratkaisevasti kristinuskon rooliin ja asemaan ihmisten elämässä tulevaisuudessa”. Selk:n viestinnän ”strategiset päätavoitteet” vuosiksi 2004–2010 olivat vahvistaa vuoropuhelun kulttuurin mukaista viestintäosaamista, Selk:n jäsenyyden merkitystä sekä kirkollista läsnäoloa medioissa.²¹⁴ *Vuoropuhelun kirkko* toivoi myös olevansa Selk:n viimeinen erillinen viestintästrategia, sillä viestinnän tuli jatkossa olla luonnollinen osa ”päästrategiaa”.²¹⁵

Läsnäolon kirkko – strategian vaikutuspiirissä 2000-luvun alussa syntyneitä kirkollisia osastrategioita olivat edellä sanottujen ohella erityisesti Selk:n diakonia- ja yhteiskuntatyön linjan vuoteen 2010 esittänyt *Vastuun ja osallisuuden yhteisö* (2003), Selk:n vammaispoliittinen ohjelma *Kirkko kaikille* (2003) ja Selk:n lapsi- ja nuorisotyön strategia *Jumala on. Elämä on nyt. Rakkaus liikuttaa* (2004).²¹⁶ Näitä yhdisti *Läsnäolon kirkon* hengessä perustava näkemys Selk:sta kansankirkkona, joka näki tehtäväkseen palvella kaikissa olosuhteissa erotuksetta kaikkia suomalaisen yhteiskunnan

²¹⁰ *Läsnäolon kirkko* – luonnoksen mukaan (s. 3) dokumentin Missio, visio ja strategia – osuutta oli ajateltu voitavan käyttää ”itsenäisenä erillisstrategioiden suunnittelun pohjana”. Samoin se sopi ”jatkotyöskentelyn pohjaksi, jos haetaan yhteistä visiota koko kirkolle ja kaikille sen tasoille”.

²¹¹ *Läsnäolon kirkko* (osa II), 3–13.

²¹² *Vuoropuhelun kirkko* 2004, 2–3.

²¹³ *Vuoropuhelun kirkko* 2004, 9–10.

²¹⁴ *Vuoropuhelun kirkko* 2004, 15–16.

²¹⁵ *Vuoropuhelun kirkko* 2004, 3.

²¹⁶ Näistä ks. *Kirkko muutosten keskellä* 2004, 87–88. Selk:n erityisnuorisotyötä koskeva strategiadokumentti *Läsnäolon nuorisotyö* ilmestyi vasta v. 2007 ja ulottui vuoteen 2015.

jäseniä, verkostoitua laajalti yhteiskunnan ja erityisesti ns. kolmannen sektorin toimijoiden ja instituutioiden kanssa sekä puolustaa ja edistää yhteiskunnallista oikeudenmukaisuutta ja kaikkien ihmisten yhtäläistä ihmisarvoa. Osastrategioiden tavoitteena oli tukea asianomaisten toimintasektorien tavoiteasettelua, strategista suunnittelua ja kehittämistä niin paikallisseurakunnissa kuin muillakin Selk:n toiminnan ja hallinnon tasoilla.

Selk:n vuonna 2008 ilmestyneessä nelivuotiskertomuksessa *Monikasvoinen kirkko: Suomen evankelis-luterilainen kirkko vuosina 2004–2007*, todettiin, että kolme neljästä Selk:n paikallisseurakunnasta sanoi *Läsnäolon kirkko* – strategialla ollen merkitystä seurakunnan strategisessa suunnittelussa. Hajonta oli kuitenkin melkoista sekä hiippakuntien kesken että seurakuntien välillä. Esimerkiksi Turun arkkihiippakunnan seurakunnista peräti 43 % eli lähes puolet ilmoitti, ettei *Läsnäolon kirkko* – strategia ollut vaikuttanut millään tavoin seurakunnan strategiseen suunnitteluun. Yhteisen strategian merkitys oli selkeästi yhteydessä seurakunnan väkimäärään. Alle 4 000 hengen seurakunnista kaksi viidestä ilmoitti, ettei *Läsnäolon kirkolla* ollut ollut merkitystä sen suunnittelulle ja toiminnalle, kun taas yli 12 000 hengen seurakunnista näin ilmoitti vain alle yksi kymmenestä. Seurakuntayhtymistä kaksi kolmasosaa ilmoitti *Läsnäolon kirkko* – strategialla olleen merkitystä yhtymän strategisessa suunnittelussa. Paikallisseurakunnista 40 % ilmoitti, että niissä oli laadittu oma toimintastrategia. Selvästi yleisempää paikallisen strategian laatiminen oli kaupunkiseurakunnissa kuin maaseudulla, ja mitä pienempi seurakunta oli väkiluvultaan, sitä harvinaisempaa oli, että sillä oli oma toimintastrategia.²¹⁷ Selk:n yhteisen strategian vastaanotto ja vaikutus paikallistasolla oli siten hyvin vaihtelevaa. Selvää kuitenkin on, että *Läsnäolon kirkko* – strategiassa ilmaistu tavoite antaa ”seuraavien vuosien kehitykselle yleinen suunta ja yhteiset päämäärät, joita jokainen seurakunta voi soveltaa ja toteuttaa omin paikallisin ratkaisuin”²¹⁸, jäi monin paikoin toiveajatteluksi. *Monikasvoinen kirkko* – nelivuotiskertomus kiteytti tämän toteamukseen, että kertomuskautta 2004–2007 leimasi voimakas strateginen työskentely, mutta useimmiten strategioilla ”ei kuitenkaan ollut vaikutusta seurakunnan suunnitteluun tai toimintaan”.²¹⁹ *Haastettu kirkko*, vuonna 2012 ilmestynyt Selk:n nelivuotiskertomus vuosilta 2008–2011, ei *Läsnäolon kirkko* – strategiaan enää viittaa.

Vaikka *Läsnäolon kirkko* – dokumenttien valmisteluprosessi oli monipolvinen, kuten edellä tuli esille, sisällöllisesti ne olivat kuitenkin koherentteja. Niissä korostettiin, että Selk:n toiminnan painopiste oli, perustyö tehtiin ja arkinen kristillisen toiminta tapahtui paikallisissa seurakunnissa. Seu-

---

²¹⁷ *Monikasvoinen kirkko* 2008, 336–337.

²¹⁸ *Läsnäolon kirkko*, johdanto (ei sivunumeroa).

²¹⁹ *Monikasvoinen kirkko* 2008, 388.

rakunnat olivat itsenäisiä sikäli, että ne mm. olivat itsenäisiä oikeustoimihenkilöitä, toimivat henkilöstönsä työnantajina ja kokosivat jäsenistöltään kirkollisveron. Selk:n seurakunnat eivät kuitenkaan olleet ns. kongregationalistisen mallin tapaan erillisiä ja toisistaan riippumattomia ”kirkkoja”, vaan ne kuuluivat laajempiin kehyksiin: paikalliseen piispan kaitsemaan hiippakuntaan, kansalliseen kirkkoon (Selk) ja lopulta teologisessa merkityksessä maailmanlaajaan kristikuntaan. Tämä merkitsi, että kaikki seurakunnat olivat viime kädessä osallisia kaikkia kristittyjä yhdistävästä kristillisestä uskosta ja jokaiselle kristilliselle yhteisölle kuuluvasta ”ylhäältä annetusta” perustehtävästä, jotka oli määritelty Raamatussa ja kristikunnan muissa konstitutiivisissa dokumenteissa, miten nämä elementit sitten olikin tulkittu paikallisten kirkkojen olosuhteissa. Suomen tasolla seurakuntia yhdisti ja velvoitti Selk:n lainsäädäntö, josta Suomen yleisen lain määräämissä puitteissa päätti hiippakuntien edustajista koostuva kirkolliskokous. Selk:lla oli niin ikään yhteinen keskushallinto, joka huolehti sille osoitetuista koko organisaatiota koskevista yhteisistä tehtävistä. Seurakuntia yhdistävä teologinen ja organisatorinen kokonaisrakenne teki perustelluksi ajatuksen, että koko Selk:a koskevan ja ohjaavan strategian laatiminen oli mahdollista.

Läsnäolon kirkko – dokumentit nostivat ensimmäistä kertaa Selk:n strategiatuotannossa eksplisiittisesti esiin kysymyksen siitä, mikä sitten oli se taho, jolla voitiin katsoa olevan mandaatti laatia koko Selk:lle strategia tai strategiaa. Kirkko 2000 – prosessissa aloitteellisena toimijana oli kirkkohallitus, vaikka varsinaiset dokumentit tuottaneet työryhmät olivatkin piispainkokouksen asettamia. *Läsnäolon kirkon* osalta kirkkohallitus sen sijaan oli primus motor alusta loppuun, sillä työryhmät, jotka laativat kaikki *Läsnäolon kirkko* – asiakirjat, olivat sen työryhmiä. Aktiivisen panoksensa strategia-työssä kirkkohallitus rationalisoi, kuten edellä tuli esille, Selk:n yhteisellä perustehtävällä, keskushallinnon roolilla Selk:n yhteisten asioiden hoitajana ja koko Selk:n palvelijana sekä strategisen linjakkuuden periaatteella (Selk:n yhteisen talouden, hallinnon ja toiminnan kehittämisen tuli olla sopusoinnussa sen kanssa, millainen koko Selk:n haluttiin olevan). Kuten *Kirkko 2010*:ssä asia ilmaistiin, mainituin perustein kirkkohallitus saattoi ”ottaa vastuun” koko Selk:n vision ja strategian valmistelusta, vaikka itse työ käytännössä tehtiinkin ”yhteistyössä kirkon muiden tahojen kanssa”.²²⁰

Mandaattikysymyksen periaatteessa tarpeellinen pohdinta johti käytännössä kuitenkin siihen, että *Läsnäolon kirkko* – dokumenteista tuli varovaisia ja ikään kuin keskeneräisiä. Niissä kyllä luotiin visiota koko Selk:lle mutta strategiaa vain osalle siitä eli keskushallinnolle. Niitä voisi jopa kutsua yli äyräidensä kasvaneiksi kirkkohallituksen strategioiksi. Strategiaosuuden kutistuminen koske-

---

²²⁰ *Kirkko 2010*, 8. ”Muita tahoja” ei tässä yhteydessä nimetty lähemmin.

maan vain organisaation keskushallintoa johti puolestaan siihen, että vision käsite hämärtyi. Kun *Kirkko 2010* näki Selk:n vision ensi sijassa kristillisen kirkon teologisen itseymmärryksen eksplikaationa, *Läsnäolon kirkko* – strategian visio Selk:sta vuonna 2010 sen sijaan on usean sivun mittainen kuvaus siitä, mitä Selk kokonaiskirkon tasolla tekee vuonna 2010. Se on ”toiminnallinen visio”, jonka raja varsinaiseen strategiaan (vision kuvaamaan tilaan johtavaan toimintamalliin, kuten *Läsnäolon kirkko* itse strategian määritteli) on melko lailla veteen piirretty viiva. *Läsnäolon kirkon* jäljiltä Selk:n strategiatoiminta oli siten kirkkohallitusvetoista ja keskushallintopainotteista organisaation hallintoon, rakenteisiin ja talouteen keskittynyttä kehättämisspuhetta.

Kun *Kirkko 2000* – prosessi eri vaiheissaan vielä tuotti hyvinkin paljon ehdotuksia ja virikkeitä seurakuntatason toimenpiteille, *Läsnäolon kirkon* äärellä tällainen strateginen konserniohjaus jäi selkeästi vähemmälle. Seurakuntien asiaksi jäi nyt etsiä tarjolle asetetuista ylätasoon visiohahmotelmista ja strategialinjoista paikalliselle tasolle käyttökelpoinen aines. Ne saivat tuottaa strategiset linjansa itse – kunhan vain, niin kuin *Läsnäolon kirkko* – strategia neuvoi, visioon läsnäolon kirkosta sitouduttiin, periaatteelliset ratkaisut ja priorisoinnit tehtiin ajoissa ja rohkeasti sekä otettiin niitä tehtäessä huomioon, että kaiken Selk:n toiminnan piti olla sen mission toteuttamista.²²¹ Ratkaisu oli *Läsnäolon kirkko* – strategian laatijoiden kannalta selkeä: luotiin visio Selk:sta vuonna 2010 ja esitettiin malliksi, mitä sen pohjalta ajateltiin tehtäväksi Selk:n keskushallinnossa. Ratkaisulla oli kuitenkin seurauksensa, joita ei voida pitää kaikilta osin onnistuneina ja tarkoitettuina.

Ensinnäkin *Läsnäolon kirkko* – strategia siirsi Selk:n akuuteimpien ongelmien ratkomisen paikallis-seurakuntien pöydille. Jäsenmäärän laskun ja toimintaan osallistuvien määrän vähenemisen aiheuttama huoli on luettavissa *Läsnäolon kirkko* – dokumenteista monin paikoin. Erityisen huolestuttavaksi mainittiin se, jos sitoutuminen Selk:oon heikkeni siksi, että sen jäsenyyttä ei koettu merkittäväksi. Siksi kaikkia jäsenyyttä tukevia ohuitakin siteitä tuli vahvistaa mm. selvittämällä jäsenten (ja myös ei-jäsenten!) odotuksia ja tarpeita Selk:a kohtaan ja vastaamalla niihin.²²² Se, mitä vastaaminen näihin kohtalonkysymyksiin käytännössä tarkoitti, jäi sitten kokonaan seurakuntien asiaksi. Jos kehitys ei ollut läsnäolon kirkon vision suuntaista ja vuoden 2010 Selk:ssa ongelmat olivat entisiä tai pahempia, organisaation johto saattoi katsoa kuitenkin hoitaneensa oman osuutensa asiasta ja kääntää syyttävän sormen pois itsestään.

---

²²¹ *Läsnäolon kirkko* (osa I), 10.

²²² *Kirkko 2010*, 14.

Toinen seuraus *Läsnäolon kirkko* – strategian rakenteellisesta ratkaisusta oli sen synnyttämä kuva siitä, mikä Selk:ssa on varsinaisesti keskeistä. Kun strategiaa ei laadittu koko Selk:n organisaation näkökulmasta ja sitä varten vaan keskushallinnon toiminnalle, ei voida välttää käsitystä, että *Läsnäolon kirkossa* elämä virtasi keskushallinnosta perustasolle eikä päinvastoin. Keskushallinto ei enää ollut se hallinnon, talouden ja toiminnan palveluinstituutio ja tukitoimintojen tuottaja, joka se sanoi olevansa, vaan sen tehtävät ja toiminta näyttäytyivät Selk:n olennaisimpana sisältönä. Sosiologisesti ja organisaatiopsykologisesti ilmiö on toki luonnollinen. Organisaation joutuessa pulmiin sekä perustehtävänsä relevanssin että toimintaympäristönsä suhteen yleinen reaktio on, että organisaatio aloittaa itsesäilytykseen tähtäävät toimet. Käytännössä tämä ilmenee sisäisen toiminnan kiihdyttämisenä, tehostamisena ja merkityksellistämisenä. Selk:n tapainen organisaatio on erityisen altis ja otollinen ympäristö tällaiselle käyttäytymiselle. Useita yhteisiä avaintehtäviä hoitava ja julkisuudessa Selk:a edustava keskushallinto ei ole suorassa tulostavuuksessa siitä, mitä paikallisella tasolla tapahtuu, joten se voi omaa visionääristä ja strategista profiiliaan korostamalla irrottautua paikallistason kysymyksistä ja asettua institutionaaliseen ”norsunluutorniin”, josta käsin maailma näyttää hyvin erilaiselta kuin arkitoiminnan tasolta katseltuna. *Läsnäolon kirkko* – dokumenteissa tapahtuu juuri näin. Ylä- ja paikallistaso irtautuvat strategisesti toisistaan, ja edellinen saa koko organisaatiota ylläpitävän, johtavan ja edustavan luonteen; siitä tulee se ”kirkko”, josta puhutaan silloin kun puhutaan luterilaisesta kirkosta Suomessa. Tässä valossa ei ole yllättävä se Selk:n nelivuotiskertomuksen havainto, että *Läsnäolon kirkon* merkitys paikallistasolla jäi aiottua vähäisemmäksi ja heikkeni ajan mittaan vauhdilla. Sen ideologia ei yksinkertaisesti ollut paikallistason myönteistä reseptiä suosiva.

Kolmas seuraus *Läsnäolon kirkko* – strategian rakenteellisesta ratkaisusta oli niin yleisen kirkkodiskurssin kuin kansankirkkodiskurssinkin entisestään tihentynyt intensiteetti. Kaikki Selk:n strategiat toki tuottivat yleistä kirkkodiskurssia jo nimistään lähtien: *Kirkko 2000*, *Kirkon suunta 2000* jne. *Läsnäolon kirkko* on kuitenkin jo nimensä puolesta jotakin enemmän kuin instituutio tai organisaatio nimeltä kirkko, joka laatii itselleen toimintasuunnitelmaa vuosituhaten vaihdetta varten. *Läsnäolon kirkko* – strategian mukaan ”Jumalan läsnäolon yhteisönä kirkko on läsnä koko suomalaisessa todellisuudessa ja kohtaa ihmiset siinä elämänpiirissä, jossa he elävät”.²²³ Kirkko on aina läsnä, kirkko on kaikkialla, kirkko kohtaa ihmiset, viime kädessä kirkko edustaa Jumalaa Suomessa. Kirkko itsessään on sakraali todellisuus suomalaisessa yhteiskunnassa, ja sen missio on tehdä totta tästä (sinänsä mahdollisesta eikä teologianhistoriallisesti mitenkään ainutlaatuisesta) teologisesta vakau-

---

²²³ *Läsnäolon kirkko* (osa I), 2.

muksesta. Kirkko 2000 – prosessin loppuvaiheiden ennakoimassa hengessä Selk sulki kaiken ja kaikki sisäänsä – nyt siis läsnäoloonsa – ja tuotti kaikelle (= koko suomalaiselle yhteiskunnalle) sille tarpeellisia uskonnollisen perinteen ja maailmankatsomuksen sekä hyvän elämän ylläpidon ja merkityksellistämisen palveluita. Kärjistäen mutta itse asian kannalta perustellusti voi todeta, että *Läsnäolon kirkon* mukaan kristinuskon ja Jumalan kohtalo Suomessa on viime kädessä riippuvainen siitä, miten Selk:lle käy kirkkona.

Tästä tulokulmasta käsin on itsestään selvää, että *Läsnäolon kirkko* piti tiukasti kiinni näkemyksestä, että Selk on ja sen tulee olla kansankirkko. *Kirkko 2010*:ssä tosin vielä todettiin, että kansankirkko-tilanne ei ollut itsetarkoitus, ja teologiselta kannalta muukin järjestely olisi mahdollinen.²²⁴ Se ei kuitenkaan tyytynyt ratkaisemaan asiaa vain toteamalla, että kansankirkko oli Suomessa tarkoituksenmukaisin toimintamalli, vaan meni selkeästi pidemmälle. Kansankirkosta puhuttiin nyt ”kirkon toiminta-ajatuksena”²²⁵ ja ”kirkon harkinnanvaraisena strategisena näkemyksenä”²²⁶. Kansankirkko ei siis enää ollut vain kontekstisidonnainen puite, jossa kristillisen kirkon perustehtävää toteutettiin, vaan siitä oli itsestään tullut Selk:lle ohjelma ja sen sisältö: kansankirkko oli kaiken suunnittelun ja toiminnan sekä lähtökohta ja visio että strategia vision toteuttamiseksi. Tästä seuraa väistämättä, että kansankirkko oli myös strategisen ajattelun ja toiminnan päämäärä: onnistunut strateginen toiminta johti siihen, että Selk kansankirkkona oli tiettyä tulevan ajan hetkenä paremmin voimissaan kuin lähtöpisteessä. Strategisesta työskentelystä on tällöin tullut kehämäinen ja itseään ruokkiva prosessi, jonka onnistunein lopputulos on se, että organisaation tasolla mikään ei muutu. Strategiset innovaatiot ovat toivottuja vain siinä määrin kuin ne ylläpitävät kansankirkkoa. Itse *Läsnäolon kirkko* – strategiassa tämä kansankirkkoparadigma käy ilmi siitä, ettei kysymys kansankirkon merkityksestä ole esillä koko dokumentissa. Selk on kansankirkko, visiona on ”uudistuva kansankirkko”, joka on jäsenmääränsä vähentymisestä huolimattakin ”edelleen koko kansan kirkko siinä mielessä, että se tahtoo palvella ja olla lähellä kaikkia yhteiskunnan jäseniä”²²⁷, ja strategiaosuus kertoo, mitä kansankirkon kova ydin eli keskushallinto tekee vision saavuttamiseksi.

Tiedonsosiologisesti *Läsnäolon kirkko* – dokumentteja voi luonnehtia siten, että uskonnollinen symboliuniversumi, johon Selk perusdokumenteissaan ja lainsäädännössään on muodollisesti sitoutunut, on teorian ja virallisten dokumenttien valossa kyllä kauttaaltaan voimassa. Sen myönteisiksi koettuja ja postmodernin ajan mentaliteettiin ja kansalaisuskontoon helposti liittyviä elementtejä (evan-

---

²²⁴ *Kirkko 2010*, 47.

²²⁵ *Kirkko 2010*, 15.

²²⁶ *Kirkko 2010*, 47.

²²⁷ *Läsnäolon kirkko* (osa I), 4.

keliumi, armo, rakkaus, luottamus, rohkeus, yhteisöllisyys jne.) tuodaan strategiassa näkyvästi esille, kun taas synnistä, kuolemasta, rangaistuksesta yms. kristillisen uskon kokonaisuuteen myös kuuluvista asioista ollaan visusti hiljaa. *Läsnäolon kirkon* konstruoima kansankirkko voidaan lukea Bergeriä ja Luckmannia seuraten sellaisten symboliuniversumia ylläpitävien instituutioiden joukkoon, jotka ovat ”useiden erillisten instituutioiden erityislegitimaatioiden jatkokehelmiä korkeammalla teoreettisen integraation tasolla”. Kansankirkkoinstituutio on se teoreettinen voima tai välittäjä, joka eristää mytologisen ja kognitiivisesti haasteellisen uskonnollisen symboliuniversumin arkielämän ulottumattomiin ja kertoo ei-asiantuntijalle sen, mitä hänen on tarpeen uskontoasioista tietää. Kansankirkon teologit ovat asiantuntijoita, jotka ylläpitävät ja uusintavat sekä symboliuniversumin että kansankirkko-välittäjän kannalta tärkeitä teoreettisia ja käytännöllisiä objektivaatioita ja niiden legitimaatioita. Ainoa tarpeellinen *social engineering* – perspektiivi Selk:ssa oli kansankirkon rakenteiden vahvistaminen ja taloudellisen perustan ylläpito jäsenkadon pysäyttämisen muodossa – hankalin osa koko prosessissa tietenkin, joten se uskottiin paikallisseurakuntien vastuulle.

Voidaan kuitenkin kysyä, onko sellainen kansankirkko, josta *Läsnäolon kirkko* puhuu, enemmänkin kuin vain postmodernin ajan tarpeisiin ja mieltymyksiin sovitettu organisaatiomalli, jota legitimoidaan kristillisen uskon kokonaisuuden yksipuolisella, ”vaikeista” asioista vaikenevalla symboliuniversumin tulkinnalla uskonnon ammattilaisten toimesta. *Läsnäolon kirkon* kansankirkko alkaa nimittäin muistuttaa omaa symboliuniversumiaan, jolla varsinainen uskonnollinen symbolijärjestelmä on ikään kuin peitetty. Tällöin se tulee hyvin lähelle sitä, mistä Berger ja Luckmann puhuvat reifioituneena instituutiona, todellisuuden objektivoitumisprosessin ääri-ilmiönä, jossa instituutio on saanut inhimillisestä toiminnasta riippumattoman ontologisen statuksen ja ”dehumanisoitunut” inhimillisen merkityksenannon ylä- ja ulkopuolelle.²²⁸ Tätä indikoi moni seikka: kansankirkon sanotaan olevan läsnä aina, kaikessa ja kaikkialla, se sulkee Suomen sisäänsä, se pyhittää ja kristillistää toimintaympäristönsä, se pitää Jumalan ja Suomen oikeilla raiteillaan, sitä tarvitaan ja se vastaa odotuksiin, se tulkitsee koko todellisuutta ja sen järjestelmääsiantuntijat osaavat tehdä kokonaisuuteen tarvittavat säädöt. Sivutuotteena *Läsnäolon kirkon* kansankirkossa saavat täyttymyksensä Selk:n aiemman strategiatuotannon pyrkimykset legitimoida Selk:n plausibiliteettistruktuuri teologisesti ilman perinteisiä oletuksia paikallisseurakunnan toimintaan osallistumisen välttämättömyydestä tai ylipäänsä Selk:n jäsenyyden merkityksestä millään muulla kuin taloudellisella ulottuvuudella. Ja sikäli kuin Selk:sta kansankirkkona oli luotu uusi symboliuniversumi, jonka institutionaalisesta olemassaolosta ja toimivuudesta kansankirkon hahmossa riippuivat suomalaisen yhteiskunnan perin-

---

²²⁸ Berger & Luckmann 2005, 103–106.

teet, arvot, moraali ja hyvinvointi, Selk:n tukeminen kirkollisveron myötä sai siltä aiemmissa strategiadokumenteissa puuttuneen kansallisen, yhteiskunnallisen ja sosiaalisen motivaation.

Tulkittiinpa *Läsnäolon kirkon* luomaa kuvaa Selk:sta kansankirkkona sitten ”uutena symboliuniversumina” tai perinteisen symboliuniversumin ”korkeamman teoreettisen integraation” legitimaationa, on selvää, että *Läsnäolon kirkko* epäonnistui yrityksessään asemoida Selk osaksi postmodernia Suomea siten, että kirkosta eroaminen, Selk:n viime kädessä suurin huolenaihe, olisi talttunut. Keskeiseksi syyksi tälle voidaan nähdä *Läsnäolon kirkosta* vahvasti henkivä organisaation itsesäilytysvietti ja siihen liittyvä Selk:n keskushallinnon institutionaalisen itsetarkoituksellisuuden korostaminen. Tämä johti ikään kuin strategiseen kuiluun Selk:n eri tasojen välillä ja sen myötä paikallisseurakuntien kokemukseen Selk:n sisäisten institutionaalisten maailmojen dialogin puutteesta. Selk:n strategiatoiminnan seuraava vaihe oli siten haastavammassa lähtötilanteessa kuin *Läsnäolon kirkko* suhteessa edeltäjiinsä.

6.1.4.   *Meidän kirkko*

Koko Selk:a koskevan strategiatuotannon toistaiseksi uusin valmis vaihe on Selk:n kirkkohallituksen helmikuussa 2008 hyväksymä *Meidän kirkko. Osallisuuden yhteisö: Suomen evankelis-luterilaisen kirkon strategia vuoteen 2015*. Strategian oli laatinut kirkkohallituksen 29.11.2005 asettama työryhmä. *Meidän kirkon* valmistelu aloitettiin siis varsin pian *Läsnäolon kirkko* – strategian ilmentymisen jälkeen, ja aloitteellinen taho oli aikaisempien strategioiden tapaan kirkkohallitus. Toimeksianto oli nyt kuitenkin suoraviivaisempi kuin *Läsnäolon kirkon* tapauksessa: työryhmän tehtävänä oli laatia Selk:lle strategia. Tuloksena oli kaksi dokumenttia. Varsinaiseen *Meidän kirkko* – strategiaan on tiivistetty Selk:n missio, sen arvot, visio Selk:sta vuonna 2015 sekä ”strategiset suuntaviivat vuoteen 2015”. Lähemmin kristillisen kirkon olemusta ja tehtävää, toimintaympäristön muutoksia sekä arvoja, visiota ja suuntaviivoja tarkasteltiin samannimisessä mietinnössä, jonka strategian laatinut työryhmä jätti kirkkohallitukselle joulukuussa 2007. Julkista jakelua, käyttöä ja tunnettavuuden edistämistä varten varsinainen strategia julkaistiin myös visuaalisesti tyylieltyä esitteenä.²²⁹

Strategiamietinnön saatteessa kirkkohallitukselle todetaan, että Selk:n perustehtävä ja sanoma ovat pysyviä, ja sen elämän ja toiminnan ytimessä ovat sen jäsenet, ”tavalliset kristityt”. Voidakseen to-

---

²²⁹ Kotimaisten kielten ohella esite julkaistiin myös englanniksi nimellä *Our Church: a participatory community*.

teuttaa tehtävänsä muuttuvassa ajassa Selk:n tuli kehittää toimintaansa ja rakenteitaan, sillä niitä uudistamalla ”ennakoidaan tulevaa ja vastataan ihmisten ja muuttuvan toimintaympäristön haasteisiin”. Strategia on yhtä kuin kiteytys näkemyksestä, millä tavoin Selk:n tulisi toteuttaa tehtävänsä vuoteen 2015. Saatteen mukaan tavoitteena on ollut strategia, jonka mukaiset valinnat ”saavat konkreettisen muodon paikallistason suunnitelmissa” – vastaava lähtökohta siis kuin *Läsnäolon kirkko* – strategialla. *Meidän kirkko* – työryhmä halusi näin kannustaa ”seurakuntia, hiippakuntia, kirkon keskushallinnon yksiköitä ja kirkollisia järjestöjä strategiseen työskentelyyn”. Strategiatyöryhmän kanssa samanaikaisesti työskentelivät Selk:n keskushallinnon ja seurakuntarakenteen uudistamista valmistelleet työryhmät. Tästä syystä *Meidän kirkko* – strategiamietintö käsitteli Selk:n hallintoa ja taloutta toimintaa suppeammin.²³⁰

Meidän kirkko – strategiamietintö ei lähemmin selvitä, miten valittuun nimeen oli päädytty. Niin ikään alaotsikon *Osallisuuden yhteisö* taustaa ei selvitetä. Nimivalinta leimaa kuitenkin strategian esitystapaa kautta linjan. Niin visio, arvot kuin Selk:n toiminnan suuntaviivat vuoteen 2015 ilmaistaan esitteessä verbien avulla aktiivisena tekemisenä, arvojen ja suuntaviivojen kohdalla monikon ensimmäisessä persoonassa mikäli se vain on ollut mahdollista. Valitulla esitystavalla on mitä ilmeisimmin tarkoitus sekä painottaa Selk:a aktiivisena toimijana eikä staattisena instituutiona että alleviivata aktiivisen tekemisen koko Selk:a ja sen jäseniä yhdistävää ja jaettuun vastuuseen osallistavaa luonnetta.

Meidän kirkko – mietinnön mukaan kristillinen kirkko on olemukseltaan hengellinen yhteisö. Sen tehtävä oli kutsua ihmisiä uskoon ja pelastukseen sekä noudattamaan Jumalan tahtoa elämässään. Kirkon tehtävä ja olemus kietoutuivat erottamatta toisiinsa sikäli, että kirkko oli todellinen kirkko vain jos se hoiti perustehtävänsä. Kirkon näkyvä, inhimillinen ja paikallinen ilmenemismuoto oli se yhteisö, jonka välityksellä Jumala toimi. Osallisuuden yhteisönä kirkon tuli kehittää työtään niin, että ”mahdollisimman moni löytää uskon merkityksen ja oman paikkansa kirkon toiminnassa elämäntilanteensa mukaisesti”. Selk oli osa maailmanlaajaa kristillistä kirkkoa ja kuului luterilaiseen kirkkoyhteisöön. Sen käsitys ”uskon sisällöstä ja kirkon elämästä” oli ilmaistu Raamatussa ja luterilaisissa tunnustuskirjoissa, ja toiminnan ulkoisista muodoista säädettiin kirkkolaissa ja kirkkojärjestyksessä. Selk ei näin ollen voi valita perustehtävänsä tai muuttaa sitä missiota, minkä se oli ”ylhäältä” saanut. Se kuitenkin toteutti perustehtävänsä muuttuvassa maailmassa. Toimintaansa kehittäessään Selk:n tuli ottaa huomioon toimintaympäristönsä muutokset sekä ”käyttää järkeä,

---

²³⁰ *Meidän kirkko*, saate. *Meidän kirkolla* viitataan jatkossa työryhmän mietintöön, ellei erikseen toisin mainita. Selk:n seurakuntarakenteen uudistamiseen kytkeytyneistä strategisista näkemyksistä ks. alla luku 6.3.

harkintaa ja inhimillistä viisautta”. Näin toimiessaan Selk oli ”toivottavasti entistä käyttökelpoisempi Jumalan toiminnan välikappale”. Tältä pohjalta mietintö muotoili Selk:n mission seuraavasti:

”Kirkon tehtävä on kutsua ihmisiä armollisen Jumalan yhteyteen, tuoda elämään kestävä perusta ja rohkaista välittämään lähimmäisistä ja luomakunnasta.”²³¹

Tämä muotoilu sisältyy myös varsinaiseen *Meidän kirkko* – strategiaan.

Muutokset Selk:n toimintaympäristössä olivat mietinnön mukaan kiihtyneet viimeksi kuluneiden vuosikymmenten aikana. Selk:lla oli tosin edelleen vahva asema suomalaisessa elämässä, mutta luterilaisen yhtenäiskulttuurin aika oli ohitse. Globaalit vaikutteet muokkasivat postmodernia suomalaista yhteiskuntaa yhä voimakkaammin. Toimintaympäristön muutoksia mietintö tarkasteli varsin laajasti. Esiin nostettiin muutokset globaalin tason taloudessa ja yhteiskuntarakenteissa, uskontotilanteessa ja ekumeniassa, väestömuutoksissa ja maahanmuutossa, uskonnollisuudessa sekä Selk:n jäsenyydessä toiminnassa, henkilöstössä, taloudessa ja hallinnossa. Lisäksi hahmoteltiin pidemmän aikavälin kehitystrendejä vuoteen 2030 ulottuvien skenaarioiden avulla.²³² Suomalainen uskonnollisuus oli toimintaympäristöanalyysin mukaan muuttanut muotoaan. Uskonnollisiin instituutioihin kuulumisen oli vähentynyt, osallistuminen perinteiseen uskonnolliseen toimintaan laskenut selvästi, ja Selk:n keskeisiin oppeihin uskovien osuus oli vähentynyt. Uskonnon subjektiivisessa merkityksessä ei kuitenkaan ollut tapahtunut vastaavia muutoksia; suomalaiset uskoivat ”jollain tavoin” entiseen tapaan, rukoilemisaktiivisuus oli säilynyt ennallaan ja näkemyksissä Jumalan ”tärkeydestä” ei ollut tapahtunut muutosta. Muutokset ilmensivät uskonnon privatisoitumista. Uskonnossa oli kyse yhä enemmän henkilökohtaisesta etsinnästä, elämyksistä ja kokemuksista sekä sosiaalisista suhteista kuin sukupolvelta toiselle siirretystä traditiosta. Uskonnollisuus ei siis ollut häviämässä suomalaisten elämästä, vaan ”uskonnollisuus kansanomaisessa, yksilön omista tarpeista nousevassa muodossa tulee olemaan tärkeä osa niin nuorten kuin vanhempien ikäluokkien elämää”. Kehitystä, jossa uskonto yksityistyy ja monimuotoistuu samalla kun institutionaalinen uskonnollisuus heikentyy, luonnehti mietinnön mukaan ”selvemmin kirkollisen auktoriteetin heikentyminen kuin maallistuminen”. Selk:n erityisenä haasteena olikin ”kyetä vastaamaan ihmisten hengellisiin tarpeisiin ja yhdistää individualistinen uskonnollisuus kirkon olemukseen kuuluvaan yhteisöllisyyteen”.²³³

---

²³¹ *Meidän kirkko*, 3-4.

²³² *Meidän kirkko*, 5-34.

²³³ *Meidän kirkko*, 11-12.

Selk:sta erottiin mietinnön mukaan yleisimmin siksi, ettei uskolla tai kirkolla koettu olevan riittävästi henkilökohtaista merkitystä. Samanaikaisesti kirkosta erosi kuitenkin myös voimakkaasti uskonnollisia ja uskoa tärkeänä pitäviä henkilöitä, jotka eivät olleet löytäneet omaa paikkaansa Selk:n piiristä. Selk:n jäsenistöä vuoti siis ulos kirkkolaivan molemmilta laidoilta. Eroajissa oli sekä niitä, jotka pitivät Selk:a suvaitsemattomana, konservatiivisena ja epätasa-arvoisena, että niitä, joiden mielestä se oli liian liberaali ja ajan henkeä myötäilevä. Valtaosa Selk:sta eronneita oli ns. nuoria aikuisia (20-39-vuotiaita). Vanhemmille ikäpolville luterilaisuus oli, niin kuin mietinnössä todettiin, ”selkeästi suomalaisten kansalliseen identiteettiin kuuluva ominaisuus: kunnon suomalainen on myös luterilainen”. Nuorten ja nuorten aikuisten keskuudessa tilanne oli kuitenkin toinen, sillä luterilaisuudella ei ollut ”samanlaista kansallistunteeseen liittyvää merkitystä”. Kyse oli kulttuurisesta muutoksesta eikä tietyn ikävaiheen ominaispiirteestä, ja siksi oli oletettavaa, että Selk:oon kuuluvien osuuden lasku nuorten ja nuorten aikuisten keskuudessa tuli aikanaan vaikuttamaan osuuden vähenemiseen vanhemmissakin ikäluokissa: ”uskonnolliseen perinteeseen on vaikea palata, jos sitä ei ole koskaan ollutkaan”. Suomalaisille yleensä mutta etenkin nuorille ja nuorille aikuisille oli vieras seurakuntien työntekijöille, useimmille luottamushenkilöille ja seurakunta-aktiivien enemmistölle tyypillinen arvo- ja asennemaailma, joka painotti yhteisöllistä vastuullisuutta, pysyvyyttä ja perinteitä.²³⁴ Selk:n merkittävä vahvuus oli ammattitaitoinen henkilöstö, mutta seurakuntien työ-
kulttuuri oli muotoutunut työntekijäkeskeiseksi. Jäsenyyden mielekkääksi kokemisen kannalta tärkeät maallikkovastuun ja vapaaehtoistoiminnan elementit eivät siitä syystä olleet saaneet riittävästi sijaa seurakuntaelämässä.²³⁵ Näistä havainnoista huolimatta *Meidän kirkko* – mietintö ennakoii strategian takarajan eli vuoden 2015 olevan niin lähellä, että ”kovin dramaattisia muutoksia kirkon toimintaympäristössä ja kirkossa ei ole odotettavissa”.²³⁶

Selk:n arvot perustuivat *Meidän kirkko* – mietinnön mukaan Raamatussa annettuun kymmenen käskyn lakiin ja niiden tulkintaan. Tältä pohjalta *Meidän kirkko* – strategia halusi edistää pyhän kunnioituksen, vastuullisuuden, oikeudenmukaisuuden ja totuudellisuuden toteutumista. Sekä mietinnössä että strategiassa em. neljä arvoa on purettu luonnehdinnoiksi siitä, mitä osallisuuden yhteisön jäsenet kunkin arvon kohdalla tekevät. Pyhyiden kunnioitus on sitä, että ”kunnioitamme pyhää kolmiyhteistä Jumalaa, tunnustamme Jeesuksen Kristuksen ainoalaatuisuuden, näemme Jumalan kuvan ihmisessä ja ihmisen syntisyyden sekä tunnistamme pyhyiden kaipauksen muissa uskonnoissa”. Vastuullisena osallisuuden yhteisönä ”huolehdimme lähimmäisistämme, varjelemme luomakuntaa,

---

²³⁴ *Meidän kirkko*, 14–20.

²³⁵ *Meidän kirkko*, 24.

²³⁶ *Meidän kirkko*, 30.

käytämme kaikkia voimavaroja vastuullisesti sekä tavoittelemme kohtuullisuutta elämäntavoissa”, ja oikeudenmukaisuuden kohdalla ”taistelemme oikeudenmukaisuuden puolesta, puolustamme heikkojen ja syrjäytyneiden oikeuksia sekä ratkaisemme asiat tasapuolisesti ja kaiken tarkastelun kestävästi”. Totuudellisuus tarkoitti, että ”puhumme rohkeasti Jumalasta, uskomme ja elämme niin kuin opetamme sekä pidämme kirkon toiminnan avoimena ja hallinnon läpinäkyvänä”.²³⁷ Huomiota arvojen eksplikoinnissa verrattuna aikaisempien strategioiden pohdintoihin kiinnittää niiden yhteisöllisyyttä alleviivaavan verbalisoinnin ohella erityisesti perinteisten kristillisten uskon- ja opinkoh- tien sekä kristillisen kirkon missioon ja oppiin liittyvän henkilökohtaisen sitoutumisen korostus.

Selk vuonna 2015 oli *Meidän kirkon* mukaan osallisuuden yhteisö. Sen piirissä jäsenyys oli merki- tyksellistä, tietoista ja perusteltua, toiminta avointa ja hallinto läpinäkyvää. Merkityksellinen jäse- nyys toi Selk:lle myös uusia liittyjiä. Vuoden 2015 Selk oli niin ikään ”perusteissaan luja ja vakaa, käytänteissään joustava ja valmis muutokseen”. Sen talous oli vakaa ja rakenteet palvelivat toimin- taa ja ”uuden kehittämistä”. Työyhteisöt olivat mallikkaasti johdettuja ja työntekijät voivat hyvin. Vuoden 2015 Selk:lla oli ”valmiudet kohdata ihmisten etsintä ja keskustella kirkon uskon perustaa koskevista kysymyksistä selkeästi ja ymmärrettävällä kielellä”. Se tavoitti ”jäsenensä laadukkaasti vähintään viisi kertaa vuodessa” – koko Selk:a koskevassa strategiatuotannossa ensimmäinen mää- rällisesti konkreettinen lupaus, joka strategian ilmestyessä herätti runsaasti mielenkiintoa mutta myös epäilyjä sen mahdollisuudesta ja laadukkuuden mitattavuudesta. Selk:n visio sai *Meidän kirk- ko* – strategiassa seuraavan muotoilun:

”Vuonna 2015 jäsenet näkevät kirkkonsa arvon ja kuulevat siellä Jumalan äänen. Kirkkoon tullaan löytämään vastauksia elämän suuriin kysymyksiin ja sieltä lähdetään palvelemaan Jumalan maailmaa.”²³⁸

Mietinnön mukaan *Meidän kirkko* oli totta, kun ”kirkon jäsenet kokevat sen omaksi hengelliseksi kodikseen ja osallistuvat sen perustehtävän toteuttamiseen”.²³⁹

Vision saavuttamiseksi *Meidän kirkko* – mietintö esitti kuusi strategista suuntaviivaa vuoteen 2015:

- hengellinen elämä vahvistuu
- huolehdimme heikommista ja kannamme maailmanlaajaa vastuuta

---

²³⁷ *Meidän kirkko*, 35–36.

²³⁸ *Meidän kirkko*, 37.

²³⁹ *Meidän kirkko*, 38.

- vahvistamme kirkon jäsenyyden merkitystä
- viemme viestiä
- rakenteet palvelevat toimintaa
- kirkon uudistuminen jatkuu.

Mietinnön saatteen tavoin itse mietintötekstissäkkin korostetaan suuntaviivojen yleisluontoisuutta, koska ”seurakunnat toimivat eri puolilla maata varsin erilaisissa toimintaympäristöissä”. Suuntaviivat tuli konkretisoida ”toiminnallisiksi tavoitteiksi” Selk:n eri tasoilla paikallisseurakunnissa, hiippakunnissa, keskushallinnon yksiköissä ja kirkollisissa järjestöissä.²⁴⁰

Hengellisen elämän vahvistumisen kohdalla tuli strategian mukaan mm. huolehtia seurakuntien jumalanpalveluselämän monipuolisuudesta, inhimillisestä lämmöstä ja hengellisestä syvyydestä. Vuoden 2015 Selk tuki kotien hengellistä elämää ja perheitä arkielämässä sekä oli avoin hengelliselle etsinnälle, julisti evankeliumin sanomaa kaikille ihmisille ja oli valmis keskusteluun uskosta. Heikommista huolehtiminen ja maailmanlaajan vastuun kantaminen merkitsi mm. vapaaehtoisille mahdollisuutta toimia lähimmäisenrakkauden puolesta ja kantaa vastuuta, heikommassa asemassa olevien puolesta puhumista yhteiskunnallisessa keskustelussa sekä lähetystyön ja kansainvälisen diakonian saaman tuen kasvattamista. Viestinnän osalta Selk strategian mukaan mm. tuki hengellistä elämää myös median välityksellä, lisäsi viestintänsä vuorovaikutuksellisuutta ja kehitti sisäistä viestintäänsä. Rakenteiden kohdalla strategia linjasi, että ”osallisuuden kirkosta” rakennetaan ”unelmien työpaikkaa” (näin varsinaisen strategian tekstissä) tai ”unelmien työpaikka” (mietintö s. 44), jossa kutsumusammattiin yhdistyvät mielekkäät työtehtävät, kannustava työilmapiiri ja hyvä johtaminen ja jossa työntekijöiden hengellistä kasvua tuetaan. Hallinto pidetään riittävän kevyenä, tehokkaana ja toimintaa tukevana, ja toiminnalliset yksiköt säilytetään inhimillisen kokoisina. Selk:n henkilöstörakenne kehitetään ”sellaiseksi, että strategian tavoitteet saavutetaan” ja ”strategian mukaisiin kehittämisaalueisiin” investoidaan. Tässä kohden mietintö linjasi, että nykyinen kirkollisveromalli oli toimiva, ja sen taso tuli säilyttää riittävän matalana huolehtimalla jäsenpohjan säilymisestä.²⁴¹

Selk:n jäsenyyden merkityksen vahvistamisen kohdalla *Meidän kirkko* – mietintö lähti liikkeelle siitä, että jäsenyydellä on hengellinen merkitys, sillä kristillisen kirkon jäsenet ”kuuluvat matkalla olevaan Jumalan kansaan, joka elää sanasta ja sakramenteista”. Jäsenyyden merkityssisältöön piti kiinnittää aiempaa enemmän huomiota. Selk:n tuli olla kiinnostunut siitä, mitä sen jäsenet halusivat jäsenyytensä merkitsevän, sekä tukea kristillisen identiteetin vahvistumista. Tässä tarkoituksessa seu-

²⁴⁰ *Meidän kirkko*, 38.

²⁴¹ *Meidän kirkko*, 38–44.

rakuntien tuli laatia ”oma jäsenstrategia”, jossa selvitettiin jäsenkunnan odotukset ja tarpeet sekä arvioitiin nykyinen toiminta ja sen kattavuus. Jäsenstrategian pohjalta tuli uudistaa ajattelu- ja toimintatapoja, kehittää henkilöstön ammattitaitoa ja kohdistaa toimintaa ja resursseja. Jäsenkunnan odotuksista riippuvaisen ja niihin vastaavan ”palvelukirkon” perusidea oli siten edelleen osa Selk:n toimintastrategiaa, joskaan ei niin näkyvästi ja painokkaasti kuin aikaisemmissa strategioissa. Lisäksi ”kirkon tarjoamista palveluista” tuli viestiä ”järjestelmällisesti, säännöllisesti ja laadukkaasti”. Jäsenyyden merkityksen perustelemisen, kirkastamisen ja siihen sitouttamisen ohella myös ”vapaa- matkustajuus” hyväksyttiin relevantiksi Selk:n jäsenenä olemisen tavaksi:

”Monelle seurakunnan jäsenelle riittää tietoisuus, että kirkko on olemassa ja että se toimii. Heidän sitoutumisensa kirkkoon on yhtä merkittävää kuin niiden, jotka elämäntilanteensa vuoksi voivat osallistua aktiivisesti seurakunnan toimintaan. Arvostamme heidän sitoutuneisuuttaan ja vahvistamme heidän identiteettiään kirkon jäseninä. Tarjoamme mahdollisuuden hengellisen elämän vaalimiseen myös mediahartauksien kautta.”

Mietinnön mukaan Selk halusi myös ”tavoittaa ja kohdata ne, jotka ovat luopuneet kirkon jäsenyydestä” – tosin määrittelemättä, mitä tämä tarkkaan ottaen tarkoitti.²⁴² Varsinaisessa strategiassa Selk:n jäsenyyden vahvistamisen osuus kiteytyi linjauksiksi, joissa olivat näkyvissä mietinnössä aiemmin esille nostetut teemat nuorten ja nuorten aikuisten muodostamasta erityishaasteesta sekä vuosittaisten laadukkaiden kohtaamisten määrästä:

- Tavoitamme jokaisen jäsenemme laadukkaasti vähintään viisi kertaa vuodessa.
- Kiinnitämme erityistä huomiota nuorten ja nuorten aikuisten jäsenyyteen sekä seurakuntaan muuttavien uusien jäsenten vastaanottamiseen.
- Käännämme kirkon elämään osallistuvien määrän kasvuun kaikissa ikäluokissa.
- Luovumme työntekijäkeskeisestä ajattelutavastamme ja luomme seurakuntalaisille mielekkäitä toimintamahdollisuuksia.

Kirkon uudistuminen jatkuu – suuntaviivan kohdalla *Meidän kirkko* – mietintö totesi Selk:n tulevaisuuden olevan kiinni siitä, toteutuuko sen pysyvä perustehtävä. Toiminnan uudistaminen seurakunnissa tuli tapahtua perustehtävälle uskollisesti ja ”seurakuntalaistemme ja maamme asukkaiden hengellisten tarpeiden näkökulmasta”. Osallisuuden kirkossa tuli olla asenteellista valmiutta ja tilaa

---

²⁴² *Meidän kirkko*, 41–42.

muutoksen mahdollisuudelle. Tämä merkitsi, että toiminnan kehittämiskohteiden tarpeet otettiin suunnittelussa huomioon ja niihin varattiin riittävät taloudelliset resurssit. Selk:n perustoiminta tapahtui paikallisissa seurakunnissa, joten ne olivat avainasemassa Selk:n strategiaa toteutettaessa. Paikalliset strategiat, suunnitelmat ja toimintaohjelmat tuli, kuten varsinaisessa strategiatekstissä todettiin, tehdä ”huolella ja laajan yhteistyön avulla”. Strategian tavoitteet toteutuivat, jos ”jokainen kirkon työntekijä omaksuu ne, sitoutuu niihin ja toimii päivittäin työssään strategian suuntaviivojen mukaisesti”. Henkilöstön tuli voida vaikuttaa tavoitteiden asettamiseen ja toiminnan linjauksiin yhdessä luottamushenkilöiden kanssa. Paikallistason organisaatiot tuli mukauttaa valittuihin toimintalinjauksiin, ja toimintaympäristön muutoksiin tuli varautua vaihtoehtoisten skenaarioiden avulla. Pyrkimyksenä tuli olla, että ”kirkon uudistuminen jatkuu koko strategiakauden”.²⁴³

Meidän kirkko – strategian vaikutukset Selk:n strategiseen ajatteluun ja toimintaan voidaan jakaa kolmeen eri ulottuvuuteen: *Meidän kirkon* pohjalta laadittuihin toimiala- ym. strategioihin, *Meidän kirkon* ”jalkauttamistoimiin” sekä seurakuntien strategiatyöskentelyn ohjaukseen.

Meidän kirkon julkaisemisen jälkeen ilmestyi useita Selk:n eri toimintamuotojen strategioita ja toimintalinjauksia, jotka perustuivat, usein nimeä myöten, *Meidän kirkko* – strategiaan. Niissä täsmennettiin ja sovellettiin kokonaisstrategian linjauksia tietyn Selk:n työmuodon tai toimintasektorin näkökulmasta pääosin *Meidän kirkon* määrittämässä aikahaarukassa eli vuoteen 2015. *Meidän kirkko* – strategian johdannaisstrategioista voidaan mainita erityisesti:

- *Meidän kirkko. Kasvamme yhdessä* (kasvatuksen linjaus 2015)
- *Meidän kirkko. Maailmaan lähetetty yhteisö* (lähetystyön ja kansainvälisen diakonian peruslinja vuoteen 2015)
- *Meidän kirkko maailmalla* (ulkosuomalaisyön strategia)
- *Meidän kirkko mukana perheiden arjessa* (perheneuvonnan strategia vuoteen 2016)
- *Meidän kirkko tietoverkoissa* (tietohallintostrategia vuosille 2009–2012)
- *Meidän kirkko – tulevaisuuden työpaikka* (rekrytointistrategia vuosille 2009–2015)
- *Meidän kirkko. Välittävä yhteisö* (diakonian ja yhteiskuntatyön linjaus 2015)
- *Meidän kirkko. Ykseyttä etsivä yhteisö* (ekumeeninen strategia vuoteen 2015)
- *Viemme viestiä* (viestintäohjelma vuoteen 2015)
- *Jokainen on osallinen* (vapaaehtoistoiminnan linjauksia vuoteen 2015)

---

²⁴³ *Meidän kirkko*, 44–45.

Näiden dokumenttien perusote on sama kuin *Meidän kirkko* – strategiassakin eli konkreettisten toimenpiteiden suunnittelu ja tuottaminen jäivät paikallisten toimijoiden huoleksi.

Vuodesta 2009 lukien Selk:n kirkkohallituksen toiminta päätettiin jakaa perustoimintoihin ja strategisiin hankkeisiin. Jälkimmäisiin kuului *Meidän kirkko* – strategian ”jalkauttaminen”.²⁴⁴ Tämän saatevarjon alle sijoituivat *Meidän kirkko* - strategian seurantaryhmän toiminta (ks. alla) ja Selk:n ensimmäisen tulevaisuusselonteon laadinta (ks. luku 6.2.) sekä kaksi painopistehanketta (*Pyhä* ja vapaaehtoistoiminta). Painopistehankkeet olivat osa *Meidän kirkko* – strategian toteuttamista kokonaiskirkon perspektiivistä. Selk:n painopisteeksi vuosille 2010–2012 valittu *Pyhä* – teema oli ensimmäinen Selk:n kaikkien työalojen yhteinen painopiste. Pyhä – hankkeen tavoitteena oli rohkaista etsimään ja lähestymään pyhää, vahvistaa kristillistä uskoa ja elämäntapaa sekä edistää luomakunnan hyvinvointia kaikessa Selk:n toiminnassa. Hankkeen puitteissa tuotettiin seurakunnille ja niiden työntekijöille teemaan liittyviä opas-, tuki- ja virikemateriaaleja sekä verkkopalveluita. Selk:n kirkkohallituksen toiminnallisessa osastossa vuosina 2009–2012 toteutetun seurakuntien vapaaehtoistoiminnan kehittämistä tukevan hankkeen tavoitteena oli vaikuttaa seurakuntien työntekijöiden asenteisiin ja toimintaan niin, että he pystyisivät tärkeänä osana työtään ohjaamaan ja kehittämään vapaaehtoistoimintaa ja tukemaan vapaaehtoistoimijoita. Hankkeen puitteissa mm. järjestettiin Selk:n ensimmäinen kansalais- ja vapaaehtoistoiminnan foorumi. Enemmistö Selk:n seurakunnista piti vuoden 2012 alussa tehdyn kyselyn mukaan kumpaakin hanketta ainakin jokseenkin tärkeinä ja arvioi niiden vaikuttaneen seurakunnan toimintaan ainakin jossakin määrin.²⁴⁵

Seurakuntien strategiatyöskentelyn ohjaus *Meidän kirkko* – strategian hengessä tapahtui erityisesti vuonna 2009 julkaistun *Strategiaopas seurakunnille* – kirjasen muodossa. Oppaassa todettiin, että useissa paikallisseurakunnissa oli käynnistetty tai toteutettu strategista työskentelyä *Meidän kirkko* – strategian linjoilla. Seurakunnat kuitenkin tarvitsivat edelleen tukea ja apua strategiatyöskentelyn mallintamisessa ja läpiviennissä, ja oppaalla pyrittiin vastaamaan tähän tarpeeseen. Oppaan sisältöä on esitelty edellä luvussa 5.2.1. Tässä yhteydessä huomion arvoista on, että strategiaoppaassa Selk pyrki ensimmäisen kerran koko organisaatiota koskevan strategiterminologian määrittelyyn sekä strategisen ajattelun ja toiminnan ohjaamiseen – tunnustaen siis, että näissä kohdin Selk:n toiminnassa oli ollut ilmeisiä puutteita. Oppaan julkaiseminen oli samalla vahvistus sille *Meidän kirkko* –

---

²⁴⁴ Muita strategisia hankkeita olivat seurakuntien rakennemuutoksen tukeminen (ks. alla luku 6.3.), Hengellinen elämä verkossa – hanke, Selk:n uusi jäsentietojärjestelmä sekä henkilöstö- ja taloushallinnon kehittämishanke; ks. *Haastettu kirkko* 2012, 66–67.

²⁴⁵ Ks. *Haastettu kirkko* 2012, 62–65.

strategiassa esiin tullee näkemykselle, että ilman siirtymistä kokonaiskirkon ja keskushallinnon piiristä paikallisten toimijoiden arkeen koko Selk:n strategia oli vaarassa jäädä hyödyttömäksi.

Meidän kirkko – mietintö edellytti, että strategian valmistumisen jälkeen tuli perustaa seurantaryhmä, joka arvioi strategian toteutumista Selk:n eri tasoilla. Seurantaryhmän asia oli huolehtia, että ”kirkon strategiasta muodostuu jatkuva prosessi”, sekä uudistaa toiminnallisia tavoitteita vastaamaan toimintaympäristön muutoksia. Selk:n uudistuminen toteutui ja jatkui ”vain Jumalan armon avulla”. Oli ”uskaliasta edetä, mutta vielä vaarallisempaa jäädä paikoilleen”.²⁴⁶

Kirkkohallitus asetti *Meidän kirkko* – strategian seurantaryhmän vuonna 2008. Em. strategiaoppaan (2009) laatimisen jälkeen seurantaryhmän toimesta julkaistiin kyselyraportti *Ohjaako yhteinen näky?* (2010). Siinä tarkasteltiin strategisen suunnittelun tilannetta ja *Meidän kirkko* – strategian toteutumisen edistymistä Selk:n seurakunnissa syksyllä 2010. Raportin perusteella strategisen suunnittelun tilanne seurakunnissa oli kehittynyt myönteiseen suuntaan. Kaksi kolmesta kyselyyn vastanneesta seurakunnasta oli laatinut oman strategian ja kehittänyt toimintaansa sen suuntaisesti. Strategiaprosesseihin liittyvissä käytännöissä oli kuitenkin edelleen huomattavia eroja seurakuntien kesken. Toimintaympäristöanalyysi oli strategian laadinnan yhteydessä tehty lähes poikkeuksetta, mutta jäsenistön toiveisiin ja odotuksiin seurakuntaa kohtaan ei ollut paneuduttu vastaavalla tavalla. Selkeimmin *Meidän kirkko* – strategiassa ilmaistujen tavoitteiden suunnassa etenemistä oli tapahtunut seurakuntien viestinnän kehittämisessä. Strategista työskentelyä pidettiin yleisesti tarpeellisenä, mutta seurakuntien mahdollisuudet osoittaa talousarviomäärärahoja strategiaan painopisteisiin olivat kuitenkin heikkenemässä. *Meidän kirkko* – strategiaa pidettiin viidesosassa seurakunnista erittäin tärkeänä ja noin kahdessa kolmasosassa jokseenkin tärkeänä. 12 % seurakunnista sen sijaan ei pitänyt sitä lainkaan tärkeänä. *Meidän kirkon* vaikutusta arvioitiin hyvin samansuuntaisesti: noin 16 % seurakunnista ilmoitti sillä olleen paljon vaikutusta seurakunnan suunnitteluun ja toimintaan, kun taas 14 % vastaajista totesi, ettei se ollut vaikuttanut seurakunnan työhön millään tavoin. *Meidän kirkko* – strategian suuntaviivojen osalta seurakunnat olivat tehneet eniten konkreettista kehittämistyötä hengellisen elämän ja kirkon jäsenyyden merkityksen vahvistamisen kohdalla. Vähiten seurakunnat olivat panostaneet Selk:n uudistumisen jatkumisen tukemiseen.²⁴⁷

Meidän kirkko – strategian seurantaryhmä päätti toimeksiantonsa joulukuussa 2010 annettuun loppuraporttiin. Pääosin raportissa esiteltiin seurantaryhmän toimeksiantonsa pohjalta toteuttamia toi-

---

²⁴⁶ *Meidän kirkko*, 46.

²⁴⁷ Jormakka 2010; ks. myös *Haastettu kirkko* 2012, 68–70.

mia, joiden avulla oli selvitetty strategisen työskentelyn tilaa Selk:n eri tasoilla ja tuettu eri toimijoita näiden strategisessa työskentelyssä ja *Meidän kirkko* – strategian tavoitteiden toteuttamisessa (kyselyt, strategiaopas, koulutus, artikkelit, seurakuntakohtaiset materiaalit, pilottihankkeet ja projektit jne.). Huomiota raportissa kiinnittää erityisesti seurantaryhmän havainto strategiatyöskentelyn tahmeudesta Selk:n kirkkohallituksessa. Kirkkohallituksen yhteisen strategian valmistelun oli määrä käynnistyä heti *Meidän kirkko* – strategian hyväksymisen jälkeen vuonna 2008. Hanke kuitenkin saatiin konkreettisesti liikkeelle vasta 2010.²⁴⁸ Yhteisen strategian puuttuessa monet kirkkohallituksen osastot ja yksiköt olivat valmistelleet omia strategioitaan tai vastaavia dokumentteja. Seurantaryhmän loppuraportin mukaan ne kuitenkin muodostivat ”hyvin vaikeasti hahmotettavan, toisiinsa jäsentymättömän kokonaisuuden”. Monet niistä oli ”selvästi tarkoitettu yksikön omaa käyttöä laajemmalle foorumille eli käytännössä ne pyrkivät ohjaamaan hiippakuntien ja seurakuntien toiminnallisten tavoitteiden asettamista”. Toinen asia kuitenkin oli, pystyivätkö hiippakunnat ja seurakunnat soveltamaan lukuisia toisistaan riippumattomia linjauksia omassa toiminnassaan. Keskushallinnon yksiköiden strategioissa oli lisäksi havaittavissa ”paljon toteuttajatasen määrittelemättömyyttä”, mikä lisäsi niiden yleisluonteisuutta, irrallisuutta seurakuntakentästä ja siten kavensi niiden toteutumismahdollisuuksia. Jatkossa kirkkohallituksen olikin loppuraportin mukaan syytä pohtia tarkoin sen keskuudessa tuotettujen strategioiden kokonaisuutta ja sisäistä koordinaatiota.²⁴⁹

Loppuraporttinsa päätteeksi seurantaryhmä esitti kuuden kohdan luettelon johtopäätöksistään ja toimenpidesuosituksistaan. Monet esiin nostetuista kohdista tunnistavat osuvasti ja tiivistävät hyvin kriittisiä havaintoja ja kysymyksiä, jotka eivät nouse vain *Meidän kirkko* – strategiasta vaan myös Selk:n strategiatoiminnasta yleensä. Ensimmäinen johtopäätös oli, että Selk:n yhteiseen strategiatyöskentelyyn tuli jatkossa varata riittävästi aikaa ja työvoimaresursseja. Selk:n kannalta merkittävimmät strategiset linjaukset ja valinnat tehtiin siellä, missä sen perustyökin tapahtui. Siksi paikallisista strategioista nousevia hyviä toimintamalleja oli hyödynnettävä nykyistä laajemmin. Toiseksi seurantaryhmä kiinnitti huomiota strategiatyöskentelyn asemaan Selk:n suunnittelutoiminnan kokonaisuudessa. Suunnittelujärjestelmiä tuli kehittää siten, että strategia ”todella on ylin toimintaa suuntaava linjaus” ja sen toteuttamiseen sitouduttiin kautta linjan. ”Optimaalisen hyödyn saavuttamiseksi kaikkien johtamis-, ohjaus- ja seurantajärjestelmien on tuettava strategista ajattelutapaa”. Kirkkohallituksen toimintasuunnitelmien ja –kertomusten tuli jatkossa tukea kirkkohallituksen omaa strategiaa, ja strategiaprosessit piti synkronoida siten, että Selk:n yhteisen strategian hyväksy-

---

²⁴⁸ *Vaikuttamisen kirkko*, kirkkohallituksen mission, arvot, vision ja strategian vuoteen 2015 sisältänyt suppea dokumentti, ilmestyi v. 2011.

²⁴⁹ *Kirkon strategian seurantaryhmän loppuraportti* 2010, 4-5.

misestä seuraa muiden strategisten dokumenttien pikainen päivittäminen. Tähän liittyen seurantar ryhmä korosti kolmanneksi käsitteellisen selkeyden tarpeellisuutta. Strategian nimi tulisi varata Selk:n yhteiselle strategialle, ja sitä tukevat asiakirjat voisivat olla toimintalinjauksia tai vastaavia. Tällöin erilaiset dokumentit asemoituvat oikein suhteessa toisiinsa. Tähän suuntaan oli loppuraportin mukaan jo edettykin seurantaryhmän toimikauden aikana.²⁵⁰

Kun edellä olleet loppuraportin johtopäätökset koskivat Selk:n strategiaprosessien suunnittelun ja toteutuksen kehittämistä, loput kolme johtopäätöksistä koskivat enemmänkin sisällöllisiä kysymyksiä. Seurantaryhmä sai toimikautensa aikana kirkkohallitukselta ylimääräiseksi tehtäväkseen Selk:n ensimmäisen tulevaisuusselonteon laatimisen kirkolliskokousta varten (ks. alla luku 6.2.). Jatkossa kirkkohallituksen tuli kirkolliskokouksen päätöksen mukaisesti antaa vastaava selonteko kirkolliskokoukselle neljän vuoden välein. Seurantaryhmän mukaan tulevaisuusselontekon laajuus, luonne ja laadintaprosessi tuli mallintaa ja resursoida nykyistä paremmin. Seuraavaksi seurantaryhmä esitti olevan ”ensiarvoisen tärkeää, että seurakunnille annetaan työskentelyrauha ja mahdollisuus keskittyä valittujen suuntaviivojen kanssa työskentelyyn. Nyt ei ole tarpeen asettaa sellaisia uusia tavoitteita, jotka suuntaavat resursseja valittujen, edelleen hyvin ajankohtaisten, suuntaviivojen ulkopuolelle.” Sitten kun Selk:n seuraavaa yhteistä strategiaa lähdetään työstämään, oli seurantaryhmän mukaan syytä kiinnittää erityistä huomiota monikulttuurisuuden vahvistumiseen, yhteiskunnan syventyvään eriarvoistumiskehitykseen, työelämän laaja-alaisiin muutoksiin sekä ihmisten kasvavaan yksinäisyyden kokemukseen. Nämä kysymykset asettivat seurantaryhmän mukaan Selk:lle sellaisia haasteita, joita *Meidän kirkko* – strategiassa vielä riittävästi ennakoitu. Seurantaryhmän viimeinen johtopäätös koski Selk:n seuraavan yhteisen strategian laadintaa. Kristillisen kirkon perustehtävä oli pysyvä, ja *Meidän kirkko* – strategian laatinut työryhmä oli onnistunut kiitettävästi sen ja Selk:n arvojen määrittelyssä. Niiden uudelleen sanoittaminen jokaisen Selk:n strategia- ja tulevaisuustyöskentelyn yhteydessä ei ollut tarpeellista, sillä ”jatkuva uusien sanojen etsiminen saattaa pahimmillaan hämärtää strategisen työskentelyn ydintä”. Seuraava Selk:n yhteinen strategia tulikin linkittää vahvasti *Meidän kirkko* – strategiaan ja kirkolliskokoukselle annettuun tulevaisuusselontekoon. Seurantaryhmä päätyi suosittelemaan, että ”strategisen jatkuvuuden takaamiseksi” oli tarkoituksenmukaisempaa päivittää olemassa olevaa strategiaa kuin ryhtyä kokonaan uuteen strategiaproessiin.²⁵¹

Kaikista Selk:n yhteisistä strategioista *Meidän kirkko* on sekä valmisteluprosessin että lopputuloksen osalta laadukkain. Strategia ei ollut minkään muun hankkeen sivutuote tai vastaava, vaan sen

---

²⁵⁰ *Kirkon strategian seurantaryhmän loppuraportti* 2010, 10.

²⁵¹ *Kirkon strategian seurantaryhmän loppuraportti* 2010, 11.

laatineella työryhmällä oli selkeä toimeksianto. Työryhmä paneutui saamaansa tehtävään monipuolisesti²⁵², ja lopputulos oli oikea strategia asianmukaisine elementteineen (missio, visio, arvot, suuntaviitoiksi kutsutut perustavat toimenpiteet) eikä asiakirja, jossa oli sekaisin, sisäkkäin tai päällekkäin kansankirkkodiskurssia, tulevaisuusvisiointia, strategiapuhetta ja virikemateriaalia. Strategia-prosessia ei lopetettu asiakirjan valmistumiseen, vaan heti sen jälkeen asetettiin seurantaryhmä, jonka tehtävänä oli seurata prosessin etenemistä Selk:n kaikilla tasoilla ja tehdä havainnoista asianmukaiset johtopäätökset ja toimenpide-ehdotukset. Varsinainen strategia ja sen perusteluteksti oli *Meidän kirkossa* erotettu toisistaan, jolloin itse strategiasta oli saatu tiivis, kielellisesti ymmärrettävä ja ulkoasultaan miellyttävä dokumentti. Kirkollisen strategiatyön kannalta välttämätön teologinen jargon samoin kuin valittuja strategisista ratkaisuja selittävä ja perusteleva tilasto- ja muu tutkimusaineisto oli sijoitettu erilliseen mietintöön materiaalista lähemmin kiinnostuneiden tutustuttavaksi. *Meidän kirkko* – strategiasta lukija saa nopeasti käsityksen Selk:n toiminnan perustavista lähtökohdista ja niistä toimista, joita se pitää tärkeimpinä suhteessa toimintaympäristöönsä. Kokonaisuutena *Meidän kirkko* – hanke oli osoitus siitä, että Selk:ssa oli jo opittu yhtä ja toista strategisesta ajattelusta ja organisaation strategian laatimisesta. Seurantaryhmän raportti kokosi puolestaan yhteen sitä, mitä *Meidän kirkko* – prosessista oli opittavaa jatkoon kannalta.

Meidän kirkossa on nähtävissä vastaava palvelu- ja toiminnallinen orientaatio kuin aikaisemmissakin Selk:n strategioissa. Myös sen mukaan Selk:n tuli kuunnella herkällä korvalla jäsentensä ja toimintaympäristönsä odotuksia ja vastata niihin parhaansa mukaan. Mutta *Meidän kirkko* alleviivasi painokkaammin kuin aiemmat strategiat sitä, että asiakaskunnan palvelu ei ollut itsetarkoitus tai pakon sanelema selviytymiskeino. Kaikkea reagointia suhteessa toimintaympäristön muutoksiin ja haasteisiin oli arvioitava suhteessa Selk:n muuttumattomaan perustehtävään. *Meidän kirkon* Selk ei siis ollut ensi sijassa toiveiden toteuttaja ja odotuksiin vastaaja siihen tapaan kuin äärimmilleen viritetyn kansankirkkodiskurssin tuottama kirkkona olemisen muoto, vaan se pyrki teologisista lähtökohdistaan käsin säilyttämään itsenäisen subjektin aseman ja ainakin jonkinlaisen kriittisen etäisyyden suhteessa toimintaympäristöönsä.

Kristinuskon tapaisten ”erotuksen uskontojen”²⁵³ puitteisiin sijoittuva uskonnollinen yhdyskunta on totuusyhteisö siinä mielessä, että se uskoo omistavansa sellaisen perustavan tiedon jumalasta, ihmisestä ja maailman luonteesta, mikä ympäröivältä maailmalta puuttuu. Perusolemukseltaan se ei ole

---

²⁵² Ks. *Meidän kirkko* – mietinnön saate.

²⁵³ ”Religion of difference”; termistä ks. esimerkiksi Bruce 2002, 76–79. Erotuksen uskonnot painottavat radikaalia eroa luojajumalan ja luomakunnan välillä.

ympäristönsä vaikutuksesta alati muuttuva ”olosuhteiden uhri”, vaan päinvastoin se pyrkii muuttamaan ympäristöään vakaumuksensa mukaiseksi. Tässä suhteessa *Meidän kirkon* Selk ilmaisee itsensä ja näkee roolinsa siten kuin olemuksestaan tietoinen ja missionsa vakavasti ottava uskonnollinen yhdyskunta tekee. Se, missä *Meidän kirkko* – strategia selvimmin on edeltäjiensä ja niiden lanseeraaman kansankirkkodiskurssin perillinen, koskee tapoja vastata siihen, mitä jäsenistön keskuudessa ja toimintaympäristössä tapahtuu. Avain on toiminta: *Meidän kirkon* Selk tukee, huolehtii, tarjoaa, kehittää, rakentaa, lisää, tavoittaa, kouluttaa jne. samaan tapaan kuin se Selk, jota aiemmat strategiat ovat rakentaneet. Ainoa asia, josta *Meidän kirkko* – strategiatekstissä suoraan luvataan luopua vuoteen 2015 mennessä, on työntekijäkeskeinen ajattelutapa, mutta tästäkin siksi, että saadaan luotua seurakuntalaisille ”mielekkäitä toimintamahdollisuuksia”. *Meidän kirkko* – strategialla ei siis ole tarjota strategisia vaihtoehtoja sille funktionaaliselle orientaatiolle, jolla aikaisemmat strategiat olivat heikolla menestyksellä yrittäneet kääntää Selk:n kurssia nousuun. Tässä suhteessa *Meidän kirkko* on 1900-luvun jälkipuoliskon kansankirkkokulttuurin aito tuote. Se pyrkii aktiivisella toiminnan lisäämisellä ja laadunvalvonnalla palauttamaan takaisin ajan, jolloin Selk oli kaikessa mukana.

Edellä sanotun jälkeen on heti todettava, että *Meidän kirkko* – strategiasta puuttuu silmiinpistävällä tavalla kansankirkkodiskurssi. Sen enempää itse strategiassa kuin mietinnössäkään ei pohdita aikaisempien strategioiden kulmakiviä eli kansankirkon olemusta, merkitystä, sisältöä, asemaa, yhteiskuntasuhteita yms. eikä rakenneta välineitä kansankirkon ylläpitämiseksi. Kirkko 2000 – prosessin loppuvaiheille ja *Läsnäolon kirkolle* ominainen kansankirkkosakramentalismi ja toimintaympäristön kristillistys ovat niin ikään poissa. *Meidän kirkko* pyrkii toki vahvistamaan Selk:n jäsenyyden merkitystä, mutta jäsenkatoa ja sen seurauksia koskeva huolestuneisuus on aiemmista strategioista poiketen olemassa vain rivien välissä, ja spekulointi jäsenkunnan piilevällä luterilaisuudella, kirkkouskollisuudella ja sen sellaisella on jätetty sivuun. Tässä on merkittävin ero *Meidän kirkon* ja sen edeltäjien välillä: *Meidän kirkko* on ensi sijassa kristillisen kirkon ikuisesta missiosta kasvava toimintastrategia, ei suomalaisen kansankirkon hegemonia-aseman säilyttämisohjelma. Keinot Selk:n asian edistämiseksi voivat olla käytännössä samoja kuin ennekin, kuten edellä todettiin, mutta tulo- ja kirkkona olemiseen postmodernissa Suomessa on kuitenkin muuttunut. Tämä käy ilmi kahdesta seikasta. Ensinnäkin Selk:n hengellinen olemus on *Meidän kirkossa* korostetusti esillä niin mission, vision ja arvojen kuin strategisten suuntaviivojen sanoituksessa. Asiassa sinänsä ei tietenkään ole mitään ainutlaatuista Selk:n strategiatuotannossa; kyse on siitä näkyvyydestä ja painoarvosta, mikä hengellisen todellisuuden ja organisaation kaikkea hallitsevan uskonnollisen lähtökohdan ilmaisemiselle annetaan. *Meidän kirkko* on tässä kohden selkeä ja johdonmukainen suhteessa teologisiin lähtökohtiinsa. Toiseksi *Meidän kirkon* tuottama yhteisödiskurssi on aktiivista. Se käy

ilmi tavasta, jolla Selk:n arvot ja strategiset suuntaviitat ilmaistaan inklusiivisina verbeinä: me huolehdimme, tarjoamme, kunnioitamme, uskomme, rakennamme jne. Yhteisöllisyys ei siis ole vain kirkollista mielikuvatuotantoa vaan aktiivista mahdollisuutta liittyä osaksi, kuulua joukkoon ja kantaa yhteistä vastuuta (eli osallistua toimintaan). Selk ei ole paikka, jossa vain passiivisesti ollaan ja maksetaan jäsenmaksua (vaikka tätäkään mahdollisuutta ei torjuta) vaan johon tietoisesti liitytään ja aktiivisesti kuulutaan.

Läsnäolon kirkon linjoilla *Meidän kirkko* on siinä, että kirkollisen elämän ja toiminnan perustasoksi postmodernissa ajassa nimetään paikallisesti identifioitunut seurakunta. Siellä tehdyt strategiset linjaukset ja valinnat ovat niitä, joista koko Selk:n tulevaisuus viime kädessä riippuu. *Läsnäolon kirkko* – strategiassa tästä kuitenkin seurasi vain korkealentoista kansankirkkodiskurssia sekä Selk:n keskushallinnon toiminnan strategista hahmottelua, kun taas seurakunnat saivat lähteä omassa strategisessa työskentelyssään liikkeelle käytännössä tyhjästä. Aktiivisella yhteisödiskurssillaan *Meidän kirkko* sen sijaan ikään kuin sulkee seurakunnat saman subjektiuden piiriin tekemään samoja asioita kuin kaikki muutkin Selk:n toimijat, kukin parhaaksi katsomallaan tavalla omassa toimintaympäristössään. Tätä paikallistason toimintaa suuntaavaa otetta kuvasti kaksi seurantaryhmän loppuraportin havaintoa. Se totesi enemmän tai vähemmän suorasukaisesti, että strateginen viisaus ei asunut yksin Selk:n keskushallinnossa. Päinvastoin, *Meidän kirkko* – strategian valmisteluprosessin käynnistänyt kirkkohallitus oli strategian konkreettisessa toteuttamisessa laahannut kaukana monen seurakunnan perässä. Seurantaryhmän viesti oli selkeä: jotta Selk:n perustasoksi kutsutuilta seurakunnilta voitiin odottaa linjakasta strategista työskentelyä ja sen tuloksiin sitoutumista, organisaation keskushallinto ei voinut suhteessa yhteiseen strategiaan toimia siihen tapaan kuin nyt oli tapahtunut. Toiseksi seurantaryhmä alleviivasi sitä, että kun kerran yhteinen strategia nyt oli tehty, ratkaiseville toimijoille eli seurakunnille tuli antaa tilaisuus työstää *Meidän kirkko* – strategian linjauksia paikallisella tasolla suunnitelmallisesti, pitkäjänteisesti ja olennaiseen keskittyen. Tuloksellista toimintaa ja toivottuja muutoksia ei syntynyt sillä, että seurakuntiin vietiin lyhyin väliajoin – tai pahimmillaan samanaikaisesti eri suunnilta Selk:n keskushallintoa – kokonaan uusia tai keskenään ristiriitaisia strategisia käsitteistöjä, toiminnallisia painopisteitä ja muunlaisia velvoitteita. Pikemminkin kävi niin, että kaikenlaisen strategisen tai vastaavan asiakirjatulvan keskellä paikallisseurakunnilta katosi yhtenäinen näky siitä, mitä oltiin yrittämässä ja miksi.

Tiedonsosiologisesti *Meidän kirkko* asemoituu varsin selkeällä tavalla. Selk:n perinteistä symboliuniversumia ei problematisoitu vaan pikemminkin sitä vahvistettiin ja sen merkitystä korostettiin painokkaammin kuin aikaisemmissa strategiadokumenteissa. Plausibiliteettistruktuurikin nähtiin pe-

rinteiseen tapaan: se oli paikallistasolla Selk:n elämään osallistuvien kristittyjen joukko, jonka kasvattaminen kaikissa ikäluokissa asetettiin yhdeksi strategiseksi suuntaviivaksi. Nekin, jotka syystä tai toisesta eivät tähän joukkoon osallistuneet, Selk ”tavoitti laadukkaasti” vähintään viidesti vuodessa. Symboliuniversumin uskottavuusrakenne koostui siis konkreettisesti joukosta ihmisiä, joille kristillinen maailmanselitys oli uskottava ja merkityksellinen, jotka halusivat olla yhdessä ja toimia yhteisesti samanmielisten joukkonsa kasvattamiseksi ja yhteisen asiansa edistämiseksi. Varsin klasinen kuva kristillisestä seurakunnasta siis. *Meidän kirkko* – strategia oli siten ensi sijassa yritys legitimoida Selk:n symboliuniversumia vahvistamalla kristillistä arvomaailmaa ja synnyttämällä paikallisseurakunnan puitteissa tapahtuvaa kristillistä toimintaa, joka oli hengellisesti rohkeata, eettisesti korkeatasoista ja rehellistä sekä vahvoja yhteisöllisiä merkityksiä tuottavaa. Jossakin mielessä voisi siis väittää, että *Meidän kirkko* siirsi edeltäjiinsä verrattuna peruutusvaihdetta päälle ja kääntyi postmodernin maailman henkisen hajaannuksen äärellä sisäänpäin tuottamaan vain itselleen merkittävää ja kognitiivisesti ymmärrettävää todellisuutta. Tällainen tulkinta *Meidän kirkon* intentiosta olisi kuitenkin vahvasti perinteisen kansankirkkodiskurssin hallitsema. Vähintäänkin yhtä hyvin voidaan sanoa, että *Meidän kirkko* otti vakavasti ko. kansankirkkodiskurssin ilmeiset ongelmat postmodernissa toimintaympäristössä ja teki siitä johtopäätöksen, jonka mukaan erilaisten symboliuniversumien ja niistä nousevien moninaisten todellisuuden tulkintojen kilpailussa Selk:n tapaisen uskonnollisen yhdyskunnan paras mahdollisuus selviytymiseen ja menestymiseen oli ”radikalismi” eli paluu juurille ja niiden merkityksellisyyden kirkastaminen, ei tarrautuminen entisen hegemonia-aseman ja statuksen merkkeihin ja muotoihin. Selk:n organisaatiota pyrittiin toki kehittämään ja parantamaan, hallintoa keventämään ja taloudenpitoa jämäköittämään niin kuin aikaisemmissakin strategioissa. Tavoite ei kuitenkaan ollut vain se, että itse kirkkoinstituutio voisi paremmin, vaan että Selk voisi toteuttaa aiempaa uskottavammin kristillisen kirkon omaa missiota.

Meidän kirkko tunnusti ikään kuin rivien välissä, että edeltäjästrategioiden tapa kytkeä Selk:n symboliuniversumi ja plausibiliteettistruktuuri yhteen perinteisen kansankirkon käsitteen sisällä ja sen ehdoilla ei 2000-luvun Suomessa enää toiminut. Jotakin kohtaa tässä kirkkodiskurssissa oli siis säädettävä uudelleen, ja *Meidän kirkko* – strategiassa se merkitsi uskonnollisen maailmankatsomuksen ja sitä ylläpitävän yhteisörakenteen merkityksen korostamista jälkimmäisen jäsenyydestä käsin ilman kansankirkon käsitteen avulla tapahtunutta Selk:n ja sen toimintaympäristön samaistamista. Koska Selk oli kristillinen kirkko, sen symboliuniversumi oli ”ylhäältä annettu”, luovuttamaton ja perusteiltaan muuttumaton. Kun tarkoituksena ja tavoitteena oli Selk:n tukeminen ja kehittäminen, kääntyi strateginen katse väistämättä paikallisten seurakuntien suuntaan: niiden oli kyettävä ja uskallettava olla sellaisia osallisuuden yhteisöjä, joissa elämä kristittynä oli maailmankatsomukselli-

sesti uskottavaa sekä subjektiivisesti merkityksellistä. Ellei näin tapahtunut, symboliuniversumin legitimaatio horjui. Tässä kohden *Meidän kirkkoa* vastassa oli vastaava pulma kuin aiemmilla strategioilla: seurakunnissa epäilemättä oli pyritty ja pyrittiin juuri siihen, mitä *Meidän kirkko* tavoitteli ja suositteli, mutta silti niiden jäsenmäärä oli jatkuvassa laskussa. Johdonmukainen päätelmä tästä oli, että paikallistason toiminnassa oli korjattavaa. Korjaava toimi, johon *Meidän kirkossa* päädyttiin, oli kuitenkin aivan sama kuin se, joka oli tehty aikaisemmissakin strategioissa ja joka oli jo osoittautunut tehottomaksi: paikallistason toimijoiden tuli kuunnella jäsentensä ja toimintaympäristönsä odotuksia ja vastata niihin korkeatasoisella toiminnalla. Minkäänlaiseen *social engineering* – prosessointiin, joissa olisi kriittisesti kysytty Selk:n kokonais- ja paikallistason hallinnon ja toiminnan rakenteiden soveltuvuutta tai soveltumattomuutta symboliuniversumin legitimaatioiden tuottamisen alustaksi ja puitteiksi, ei kuitenkaan konkreettisesti menty. Toimintaa palvelevista rakenteista kyllä puhuttiin, mutta analyttistä rakennediskurssia ei käyty. Vaikka kansankirkkodiskurssiin ei enää turvauduttukaan entiseen tapaan Selk:n kaikkien ongelmien ratkaisuna, kansankirkon rakenteista ja toimintaperiaatteista pidettiin kuitenkin kiinni. *Social engineering* – aspektin sitominen kansankirkon rakenteisiin teki käytännössä mahdottomaksi sen, että *Meidän kirkolla* olisi kyetty tuottamaan sellaista postmoderneissa oloissa aiempia tehokkaammin ja tavoittavammin toimivaa plausibiliteettistruktuuria, jota strategia ilmoitti tavoittelevansa.

6.2. Tulevaisuusasiakirjat

Katse tulevaisuuteen: Muutossuuntia ja kirkon valintoja ilmestyi vuonna 1998 eli Kirkko 2000 – prosessin viime vaiheissa. Sen taustan muodostivat valtioneuvoston vuosina 1993 ja 1996 laatimat tulevaisuusselonteot eduskunnalle ja niihin liittyneet skenaariotyöskentelyt. Selk:n kirkkohallitus asetti toukokuussa 1995 työryhmän, jonka tehtävänä oli hahmottaa johtopäätöksiä, joita Selk:n oli tarpeen tehdä Suomen tulevaisuuden eri vaihtoehtojen pohjalta. *Katse tulevaisuuteen* oli tämän työryhmän mietintö. Johdannon mukaan mietinnössä oli kyse siitä, miten ”kirkko ja kristityt antavat panoksensa tämän hetken yhteiskunnan kehittämiseen ja millaisten kysymysten ääreen joudutaan muutaman vuosikymmenen kuluessa”. Mietinnön näkökulmaa pyrittiin ”ainakin paikoin ... avaamaan kymmenen vuoden päähän, joissakin kohdin kauemmaksikin”. Lukijakunnaksi ajateltiin ensi sijassa Selk:n työntekijöitä ja luottamushenkilöitä. Tavoitteena oli, että ”kirkon kaikilla tasoilla lisääntyisi tulevaisuustyöskentely, ehkä laadittaisiin seurakuntakohtaisia tulevaisuusohjelmiakin, joissa kirkon perustehtävän pohjalta laaditaan strategioita toivotun tulevaisuuden tekemiseksi”. Kir-

kollisen käytön ohella mietintö oli tarkoitettu ”kirkolliseksi puheenvuoroksi yleiseen yhteiskunta-keskusteluun ja näin myös päätöksentekijöille”.²⁵⁴

Kuten edellä sanotusta käy ilmi, *Katse tulevaisuuteen* – mietinnön agenda nousee Selk:n akuuttien sisäisten ongelmien ja haasteiden ulkopuolelta. Sen lähtökohtaisena tähtäyspisteenä oli Selk:n mahdollinen panos ”yleiseen yhteiskuntakeskusteluun”, ei Selk:n oman strategisen toiminnan edistäminen. Mainiota toki oli, kuten johdannossa todettiin, jos mietintö johtaisi strategiseen työskentelyyn seurakunnissa, mutta se oli paikallisten toimijoiden asia. Asiakirjassa käsitellyt teemat heijastavat hyvin tätä perusorientaatiota. Sen pääluvuissa tarkastellaan mm. maailmaa, Eurooppaa ja Suomea muutoksessa, työyhteiskunnan tulevaisuutta, kansalaisyhteiskuntaa, tietoyhteiskuntaa ja mediaa, ekologisia kysymyksiä sekä yksilön elämän mieltä. Eksplisiittisesti kirkollisista aiheista oman päälukunsa sai vain Kirkot muutoksessa –tematiikka. Useimpien päälukujen lopussa esitettiin ”suuntalinjoja” käsitellyn tematiikan vaikutuksesta Selk:n tehtäviin, velvollisuuksiin ja haasteisiin. Suuntalinjojen pääkohdat oli asiakirjan lopussa koottu kymmeneksi ”kiteytykseksi” siitä, mitä näköpiirissä olevan tulevaisuuden yhteiskunnallisen kehityksen trendit merkitsivät Selk:n kannalta. Mitä Selk:n strategiseen toimintaan tuli, mietintö ilmoitti heti johdannossaan, että se ei sisältänyt ”kirkon tulevaisuuteen liittyvän toiminnan kokonaissuunnitelmaa” eikä työryhmä tarjonnut ehdotuksia ”kirkon toimintamuotojen kehittamisestä”. Kirkko 2000 – prosessissa esitetyt linjaukset ”kirkon työn painottamisesta ja järjestämisestä” (keskeisinä elementteinä näistä mainittiin jumalanpalvelusuudistus ja uusi katekismus ja kristinoppi) olivat mietinnön mukaan edelleen ajankohtaisia. Sen sijaan johtopäätösten teko näistä ja ”uskon perusasioista” yleensä johtivat ”myös tämän mietinnön mukaisiin pohdintoihin” yhteisen hyvän, oikeudenmukaisuuden toteutumisen ja seuraavan sukupolven oikeuksien kaltaisista kysymyksistä.²⁵⁵

Varsinkin toisen maailmansodan jälkeisenä aikana Selk oli mietinnön mukaan ollut ”monessa merkityksessä kansankirkko”. Se oli pyrkinyt palvelemaan koko kansaa, ja luterilaisuus oli nähty osana suomalaisuutta. Tilanne oli nykyisin kuitenkin toinen: Selk:oon kuuluminen ei ole suomalaisuuden edellytys eikä sen jäsenyyteen ole sosiaalista painetta mahdollisesti lähiperhepiiriä lukuun ottamatta. Jäsenpohjan vähittäisen kaventumisen myötä kansalaisuuden ja uskontokunnan samaistuminen murtui ”entistäkin selvemmin”. Selk oli kuitenkin edelleen suomalaisten enemmistölle ”kristillisen kirkon suomalainen sovellutus”. Tämä piirre säilyi parhaiten paikallistasolla, ja siksi ”ruohonjuuritasolla paikallisyhteisön elämään vaikuttaminen on keskeinen toimintamalli”. Selk näki tehtäväkseen

---

²⁵⁴ *Katse tulevaisuuteen* 1998, 5-8.

²⁵⁵ *Katse tulevaisuuteen* 1998, 7-9.

palvella kaikkia Suomessa asuvia mm. yhteiskunnallisen vaikuttamisen ja diakonian keinoin. Kantojaan Selk ei perustellut ”asemallaan vaan arvoillaan”, sillä ”kirkon uskottavuus ei perustu ulko-naiseen asemaan tai organisaatioon, vaan kristinuskon sanomaan ja tämän sanoman henkilökohtai- seen ja yhteisölliseen todeksi elämiseen”²⁵⁶. Selk:n ”suurena haasteena on sen jäsenistön enemmis- tön tavoittaminen, joka käy harvoin kirkossa tai muuten etsiyty vain satunnaisesti seurakunnan toi- mintaan”. Selk:n tulikin mietinnön mukaan tukea monenlaisia hengellisen elämän ilmenemismuo- toja ja antaa sille konkreettisia malleja, vahvistaa yhteyksiä sisäisiin uudistusliikkeisiinsä ja kehittää rakenteitaan mahdollistamaan liittyminen pieniin ryhmiin suurten seurakuntien sisällä. Tärkeätä oli myös, kykenikö Selk edelleen pitämään yhteyttä eri väestöryhmiin vai kutistuiko ”kirkollinen kult- tuuri yhteiskunnan alakulttuuriksi”.²⁵⁷

Mietinnön mukaan kristillisen kirkon ainutlaatuinen tehtävä ei oikeuttanut ”sulkemaan kirkon tehtä- vän ulkopuolelle niitä asioita, joissa myös muut tahot toimivat”. Niinpä mietinnön yksi tavoitteista olikin ”suomalaisen seurakuntaelämän vastualueen ajankohtainen laajentaminen”. Kymmenessä kiteytyksessä, joihin mietinnössä suoritettu tulevaisuuden katselu tiivistettiin, nostettiin tältä pohjal- ta esille yhtäältä tarve vahvistaa seurakuntien tietoisuutta perustehtävästään uskon ja pelastuksen missionaarisena ja ekumeenisesti aktiivisena yhteisönä sekä toisaalta niiden profeetallinen tehtävä toimia ”osattomien äänenä yhteiskunnassa ja koko maailmassa”. Viimeksi mainittu tarkoitti sekä Selk:n että sen seurakunnan kannalta mm. sitä, että ne tukivat pyrkimyksiä kohti sosiaalista järjes- tystä, joka mahdollisti kaikkien ihmisten osallisuuden, puolustivat pohjoismaisen hyvinvointiyhteis- kunnan perusarvoja, kantoivat vastuuta yhteiskunnan oikeudenmukaisesta kehittämisestä ja globaa- lista vastuusta, tarjosivat kasvupohjan lähimmäisenrakkauden toteuttamiselle ja kansalaisvastuulle, osallistuivat aktiivisesti ja kriittisesti tietoyhteiskunnan kehitykseen sekä edistivät kulttuurien koh- taamista ja kestävästä kehitystä kaikilla tasoilla – eli ne tekivät suurin piirtein kaikkia mahdollisia hy- viä asioita maan ja taivaan väliltä.²⁵⁸ Mietintö oli luvannut olla tarjoamatta Selk:n tulevaisuuteen liittyvän toiminnan kokonaissuunnitelmaa, mutta aika lähelle sellaista se kuitenkin päätyi. Strategi- sen otteen puute näkyy siinä, että mietintö ei sanallakaan pohdi, miten ja millä resursseilla edellä sanotuista velvollisuuksista piti selvitä ja miten ne suhtautuivat siihen, mitä seurakunnissa nyt oli tehty. Näiden seikkojen ratkominen samoin kuin ylipäänsä kiteytysten konkretisointi jätettiin pai- kallisseurakuntien huoleksi.

---

²⁵⁶ *Katse tulevaisuuteen* 1998, 151.

²⁵⁷ *Katse tulevaisuuteen* 1998, 46–52.

²⁵⁸ *Katse tulevaisuuteen* 1998, 151–153.

Katse tulevaisuuteen – mietintö oli kauttaaltaan Kirkko 2000 – prosessin hengenheimolainen ja prosessille tyypillisen kansankirkkoideologian tuote ja toisti uskollisesti niiden keskeisiä painotuksia. Tulevaisuuteen ja näköpiirissä olleisiin uhkiin varautuminen tarkoitti Selk:lle ja sen seurakunnille paikallistason yhteisöihin panostamista, kaikkien suomalaisten palvelemista ja yhteiskunnallista vaikuttamistoimintaa. Sillä toki oli hengellinen perustehtävä, mutta todellinen huoli kuitenkin oli Selk:n kosketuspintojen oheneminen ”erityyppisiin väestöryhmiin” siten, että kirkollinen kulttuuri muodostuu yhdeksi yhteiskunnan alakulttuuriksi.²⁵⁹ *Katse tulevaisuuteen* – mietinnön katse kohdistui tulevaisuuden sijasta faktisesti nykyhetkeen tai korkeintaan siihen pisteeseen, mihin Kirkko 2000 – prosessin näkökulma ulottui. Tulevaisuuden kysymyksiksi ja haasteiksi mietintö näki juuri niitä asioita, joihin Kirkko 2000 – prosessissa tuotettu kansankirkkodiskurssi tiesi vastaukset.

Jos *Katse tulevaisuuteen* – mietintö vielä liikkui Kirkko 2000 – prosessin maisemassa, kaksi muuta tähän yhteyteen kuuluvaa dokumenttia, *Kirkko 2020: Suomen evankelis-luterilaisen kirkon tulevaisuusselonteko* (2010) ja *Tulevaisuuden seurakunta 2020-työryhmän loppuraportti* (2011) ovat syntyneet *Meidän kirkko* – strategian aikakaudella ja peilautuvat sen kokonaistaustaa vasten. Mainitut dokumentit liittyvät läheisesti toisiinsa sikäli, että *Kirkko 2020* – tulevaisuusselonteossa esitellyt kirkkona olemisen mallit pohjautuivat Tulevaisuuden seurakunta 2020 – työryhmän työskentelyyn.²⁶⁰ Koska työryhmän loppuraportti on tulevaisuusselonteon pohjapaperi, sitä on syytä tarkastella ennen tulevaisuusselontekoa, vaikka tämä julkaistiinkin ennen loppuraporttia.

Tulevaisuuden seurakunta 2020 – työryhmä oli varsinaisesti Seurakuntien rakennemuutoksen ohjausryhmän (ks. alla luku 6.3.) alatyöryhmä, jonka kirkkohallitus asetti elokuussa 2009. Sen tehtävänä oli pohtia sitä laajassa mittakaavassa ja nopealla tahdilla toteutuvan seurakuntarakenteen muutoksen väistämättä esiin nostamaa kysymystä, millaiset rakenteet ilmentävät tulevaisuudessa parhaiten Selk:n olemusta ja luonnetta sekä samalla palvelevat mahdollisimman hyvin seurakunnan perustehtävän toteutumista ja seurakuntien jäsenten hengellisiä tarpeita.

Loppuraportissaan Tulevaisuuden seurakunta 2020 – työryhmä totesi, että Selk:ssa toimittiin useiden erilaisten ja eri historiallisista konteksteista peräisin olevien seurakuntamallien ja seurakunnan olemuksen tulkintojen mukaisesti. Seurakuntien työntekijöiden ja jäsenten ymmärryksen mukaan seurakunta oli tai sen tulisi olla esimerkiksi vielä 1800-luvun alkupuolelle ominainen paikallisyhteisö, pietistinen uskovi seurakunta, toimiva ydinseurakunta, markkinapohjainen palvelutuottaja tai

---

²⁵⁹ *Katse tulevaisuuteen* 1998, 49.

²⁶⁰ *Tulevaisuuden seurakunta 2020-työryhmän loppuraportti* 2011, 50.

kansalaisyhteiskunnan toimintaorganisaatio. Näkemysten erilaisuus ja ristiriitaisuus vaikuttivat olennaisella tavalla seurakuntaelämän sisältöön ja toimintaan. Toisinaan ne kärjistyivät paikallisiksi konflikteiksi, ja joskus erimielisyydet saivat kokonaiskirkon yhtenäisyyttä murentavia mittasuhteita. Samalla pitkän historian omaavat ja joskus hyvinkin tarkoitustaan vastanneet ja toimiviksi osoittautuneet näkemykset seurakunnan luonteesta olivat joutuneet kyseenalaistetuiksi. Esimerkiksi perinteinen asuinyhteisöpohjainen näkemys paikallisseurakunnasta ei vastannut postmodernin ajan sosio-kulttuurista todellisuutta²⁶¹ ainakaan kaupunkiolosuhteissa, ja toimintaorganisaatiomalli puolestaan edellytti joko toiminnan ymmärtämistä Selk:n varsinaiseksi jäsenkriteeriksi tai kirkon jäsenyyden tulkitsemista olennaisesti aiemmasta poikkeavalla tavalla. Rakenteiden ja hallinnon tulisi nousta Selk:n itseymmärryksestä ja tukea sitä, mutta työryhmän mukaan juuri se oli tällä hetkellä epäselvä ja ristiriitainen. Asiantila ei ainoastaan vaikeuttanut seurakuntarakenteen muutosten toteuttamista vaan ohjasi sitä painottumaan ”yksinkertaisempiin” kysymyksiin eli talouteen ja hallinnointiin.²⁶²

Uhkina Selk:n ”kirkkona olemisen kertomuksen jatkolle” Suomessa työryhmä näki erityisesti marginalisoitumisen, seurakuntien toiminnan kaventumisen palvelutuotteiksi ja omaleimaisen identiteetin himmenemisen. Selk oli erottamaton osa suomalaista yhteiskuntaa ja kansankirkolla oli vahva historiallinen perusta. Jäsenistö oli osoittautunut tähän saakka hyvin perinneuskolliseksi, mutta nuoret sukupolvet eivät enää pitäneet Selk:oon kuulumista tärkeänä osana suomalaista kulttuuria ja elämänmuotoa. Työryhmän mukaan ei siis ollut itsestään selvää, että kristillinen syvärakenne suomalaisessa kulttuurissa pysyi voimassa ja kantoi samalla tavoin kuin tähän saakka. Selk:a uhkaava marginalisoituminen saattoi tapahtua joko niin, että Selk:n läsnäolo yhteiskunnassa oheni ja siitä lopulta tuli yksi osakulttuuri muiden joukossa, tai sitten niin, että kristityksi tunnustautumisen katsottiin merkitsevän vahvaa sitoutumista ja tietoista erottautumista ympäröivästä kulttuurista sekä siirtymistä ”toiseuteen”, jonka yksilö on itselleen valinnut tarjolla olevilta uskonnollisilta katsomusmarkkinoilta. Palvelutuotteiksi kaventumisen uhka oli siellä, missä jäsenlähtöisyys viljeltiin puhtaaksi ja yksilön tarpeista tuli ensisijainen seurakuntaa määrittävä tekijä. Omaleimaisen identiteetin himmenemisen uhka puolestaan väijyi silloin, jos Selk:n rooli arvojen ja yhteiskunnan eettisen perustan luojana ylikorostui. Se näyttäytyi tällöin ensi sijassa yhteiskunnallisena toimijana eikä uskonyhteis-

---

²⁶¹ Työryhmän mukaan suomalaisen yhteiskunnan sosiokulttuurinen muutos on 2000-luvulle tultaessa ollut ”ennen kokemattoman suuri”. Sen näkyvimpiä elementtejä ovat yhteiskunnan paikallirakenteen muutokset, alueellinen erilaistuminen, painopisteen siirtyminen yhteisön hyvinvoinnista ja hyvinvointiyhteiskunnasta yksilön hyvinvointiin, lisääntyvä liikkuvuus ja ”monipaikkaisuuden” aiheuttamat sosiaaliset ja kulttuuriset muutokset, kansalliset rajat ylittävä perspektiivi, kuluttajuus elämäntapana sekä kuulumisidentiteetin ohentuminen ja muuttuminen jatkuvasti etsittäväksi ja uusintettavaksi (*Tulevaisuuden seurakunta 2020-työryhmän loppuraportti* 2011, 52–55).

²⁶² *Tulevaisuuden seurakunta 2020-työryhmän loppuraportti* 2011, 50–52.

sönä. Seurakunnan tuli olla selvillä ominaislaadustaan ja identiteetistään, jotta monipuolinen ja luonteva yhteistyö eri yhteiskunnallisten toimijoiden kanssa olisi mahdollista.²⁶³

Olennotekijät Selk:n kirkkona olemisen ja seurakuntarakenteen tulevaisuuden kannalta kytkeytyivät Tulevaisuuden seurakunta 2020 – työryhmän mukaan näkemyksiin seurakunnan luonteesta, identiteetin pohjasta, erilaisten sosiaalisten verkostojen huomioimisesta, joustavuuden ja historiasidonaisuuden rinnakkainelosta ja hengellisestä johtajuudesta. Tulevaisuuden kannalta erityisen tärkeä kysymys koski yhtäältä tehtävän ja toisaalta olemisen kautta ymmärretyn seurakunnan olemuksen luontevaa yhteen sovittamista. Käytännössä suurimmat ongelmat oli kohdattu juuri tässä kohden, yleensä niin päin, että toimintaorganisaation aspekti on noussut hallitsevaksi ja ”kristittynä olemisen aarre” on kadotettu. Toinen keskeinen haaste oli modernin yksilöllisyyden ja yhteisöllisyyden yhdistäminen siten, että seurakunta oli yhteisö, jossa oli tilaa erilaisille yksilöille mutta joka samalla säilytti omaleimaisuutensa uskonnollisena yhteisönä ja kirkkona. Erityisen kohtalokas Selk:n tulevaisuuden kannalta olisi tilanne, jossa organisaatorajoista tulisi kirkkona elämistä määrittävä este tai rajoite ja ”instituutio hoitaa ensisijassa omia säilyttämistarpeitaan sen sijaan, että näkisi ihmisen kokonaisvaltaisesti”.²⁶⁴

Tulevaisuuden seurakunta 2020 – työryhmä päätyi toteamaan, että Selk eli tilassa, jossa seurakunnan itseymmärrystä luonnehti usean historiallisen kerrostuman samanaikainen vaikutus. Sosio-kulttuurisen ja yhteiskunnallisen kontekstin muutokset pakottivat kuitenkin perinteisten mallien ja positoiden uudelleenarviointiin. Vallitsevien itseymmärrysmallien pohjalta ei näyttänyt olevan mahdollista luoda ”yksiselitteistä rakenneratkaisua” eli näkemystä siitä, millaiseen lopputulokseen seurakuntarakennemuutosten myllerryksessä tulisi päätyä. Siksi työryhmän mukaan oli ratkaisevan tärkeitä pohtia perustavia kysymyksiä siitä, mikä seurakunta on, miksi se on olemassa ja millainen sen yhteisöllinen luonne on. Työryhmä katsoi, että tulevaisuuden tapa ”olla seurakunta tapahtuu sosiaalisesti monessa kerroksessa”:

”Yhdessä kerroksessa olemista määrittävät maantieteelliset rajat. Toisessa kerroksessa ihmiset liikkuvat ja kokevat olevansa monella tapaa rajattomia. Kolmannessa kerroksessa ihmiset mieltävät voimakkaasti olevansa osa globaalia todellisuutta. Keskeistä

---

²⁶³ *Tulevaisuuden seurakunta 2020-työryhmän loppuraportti* 2011, 58–59.

²⁶⁴ *Tulevaisuuden seurakunta 2020-työryhmän loppuraportti* 2011, 59–61.

näissä kaikissa kerroksissa on ihmisen kysymys: 'Mihin minä kuulun?'. Seurakuntarakenteen tulisi pystyä vastaamaan tuohon kuulumisen tarpeeseen."²⁶⁵

Toistaiseksi näytti työryhmän mukaan siltä, että "seurakunnan rakenteen on jatkossakin rakennuttava paikallisuuden varaan". Samaan aikaan tuli kuitenkin tiedostaa, että "ihmiset elävät toisenlaisessa todellisuudessa, jossa aika ja paikka saavat aivan uudenlaisia merkityksiä". Akuutti rakennemuutostilanne (ks. alla luku 6.3.) pakotti Selk:n tekemään pikaisia käytännön ratkaisuja sen suhteen, miten kuntarakenteen muutoksen keskellä edettiin ja seurakuntien toiminta turvattiin taloudellisesti. Jatkossa tuli kuitenkin etsiä "kirkkona olemiseen sellaisia rakenneratkaisuja", jotka kantoivat nopeaa reagointia pidemmälle. Tämä edellyttää "perinpohjaista koko kirkon organisaatiota koskevaa, pitkäjänteistä ja laajaa työskentelyä".²⁶⁶

Selk:n laatuaan ensimmäisen tulevaisuusselön taustalla oli kirkolliskokouksen syksyllä 2008 tekemä päätös perustaa tulevaisuusvaliokunta kirkolliskokouksen seuraavan toimikauden alusta lukien ja velvoittaa kirkkohallitus antamaan kirkolliskokoukselle tulevaisuusselonteko neljän vuoden välein siten, että ensimmäinen tulevaisuusselonteko voitiin antaa kirkolliskokoukselle meneillään olleen toimikauden aikana. Kirkolliskokouksen hallintovaliokunnan asiaa koskevassa mietinnössä todettiin olevan tärkeitä, että pitkän aikavälin strategiset näkökohdat pääsivät painottumaan myös kirkolliskokouksen työskentelyssä. Kirkkohallitus antoi elokuussa 2009 selonteon laatimisen *Meidän kirkko* – strategian seurantaryhmän tehtäväksi, koska jo olemassa olevan työryhmän hyödyntämistä pidettiin käytettävissä olevan aikataulun puitteissa tarkoituksenmukaisempaan ratkaisuna kuin uuden työryhmän perustamista. Seurantaryhmän laatima tulevaisuusselonteko hyväksyttiin kirkolliskokoukselle esitettäväksi syyskuussa 2010.²⁶⁷

---

²⁶⁵ *Tulevaisuuden seurakunta 2020-työryhmän loppuraportti* 2011, 61.

²⁶⁶ *Tulevaisuuden seurakunta 2020-työryhmän loppuraportti* 2011, 61. Toisaalla raportissaan (s. 54) työryhmä pohitti "seurakuntatietoisuuden" muuttumista "kirkkotietoisuudeksi" yhtenä sosiokulttuurisen muutoksen aspektina. Tässä on kyse siitä, että kirkko (kuten Selk) on olemassa jäsenilleen erilaisten kohtauspintojen välityksellä. Nämä voidaan jakaa kolmeen tasoon. Henkilökohtaisissa ja yhteisöllisissä kohtaamisissa seurakunnalla on keskeinen rooli ja se luo näille puitteet. Kolmannen tason kohtauspinta muodostuu julkisuudessa. Yhteisö, johon tällöin kuulutaan, näyttäytyy kasvokkaisen vuorovaikutuksen sijasta esimerkiksi julkisessa keskustelussa tai media-artikkelissa, ja sen kuva rakentuu ja arvottuu siitä kerrottavissa tarinoissa. Selk:n kannalta tämä merkitsee, että sen tulee osata tuoda oma elämänsä julkisesti näkyväksi mediassa ja siten synnyttää julkisen kohtaamisen mahdollisuuksia. Julkisten kohtaamisten merkityksen korostumisesta seuraa muutos jäsenyyden ymmärtämisessä: yksityinen ihminen ei tällöin enää miellä itseänsä seurakunnan vaan ennemminkin kirkon jäseneksi. Kun seurakunnan jäsenyydessä keskeistä on paikallisidentiteetti symboleineen, elämäntapahtumat ja toimintaan osallistuminen, kirkon jäsenyydessä puolestaan korostuvat työryhmän mukaan julkisuus ja osakulttuuriliikkeisiin liittyminen.

²⁶⁷ *Kirkko 2020*, 5-6.

Selonteon johdannon mukaan siihen oli koottu ”kirkon kannalta tarkoituksenmukaista tietoa” eli keskeisimmät toimintaympäristön ”laajavaikutteiset kehitystrendit sekä muut kirkon asemaan ja toimintaan vaikuttavat merkittävät muutokset”. Tavoitteena oli herättää keskustelua ja laajentaa ”kirkon tulevaisuuteen liittyvän päätöksenteon tietopohjaa kaikilla organisaation tasoilla”; konkreettisia toimenpide-ehdotuksia selonteko sen sijaan ei esittänyt. ”Tapahtuneiden muutosten laaja-alainen teologinen reflektointi sekä mahdollisten tulevien teologisten virtausten ennakointi” oli rajattu selonteon ulkopuolelle ”eri foorumeilla tapahtuvan jatkotyöskentelyn tehtäväksi”. Tästä seurasi, että selonteossa ”kirkko ... määrittäyty ... pääsääntöisesti institutionaaliseen rooliinsa kytkeytyneenä julkisena organisaationa”.²⁶⁸ Selonteko jakautui kolmeen pääosaan: ensimmäisessä kartoitettiin globaaleja ja kansallisia muutoksia, toisessa uskonnollisuuden ja Selk:n elämän muutoksia ja kolmannessa muutosten vaikutuksia Selk:oon ja sen seurakuntiin. Pääosin sekä globaalien ja kansallisten että uskonnollisuuden ja Selk:n elämän muutosten kohdalla selonteko kertasi näkökohtia, joita oli esitetty jo *Tulevaisuuden seurakunta 2020-työryhmän loppuraportissa*.

Tulevaisuusselonteko sisältää enemmän Selk:n vuoden 2010 tilanteen kuvausta kuin varsinaista tulevaisuusskenaarioiden työstämistä. Tämä oli linjassa sen asiakirjan johdannossa sanotun pyrkimyksen kanssa, että selonteko halusi tuottaa ”tietoa” päätöksentekoa varten, ei ennakointia siitä, missä Selk menee vuonna 2020. Hieman selonteko kuitenkin rohkenee raottaa tulevaisuuden verhoa sen suhteen, millaiselta Selk ”institutionaaliseen rooliinsa kytkeytyneenä julkisena organisaationa” saattaisi näyttää kymmenen vuotta selonteon laatimisen jälkeen. Sen mukaan toimintaympäristön muutokset synnyttävät enenevässä määrin ”kirkon olemukseen liittyviä haasteita” kuten asuinyhteisöön perustuvan seurakuntamallin sosiokulttuurisen murenemisen ja nykyisten organisaatorajojen ja rakenteiden muuttumisen pahimmillaan ”järkeväen toiminnan ja palvelun” esteiksi ja kirkkoinstituution itsesäilytykseksi. Tulevaisuuden seurakunta 2020 – työryhmän loppuraportissa esitettyihin näkemyksiin liittyen selonteko hahmotti kolme kuvaa seurakuntien (ja samalla koko Selk:n, sillä jäsenyyden ymmärtäminen muuttuu jatkossa yhä enemmän seurakunnan jäsenyydestä kohti kirkon jäsenyyttä) tulevaisuudesta eli olemisen riittää – seurakunnan, asiakkuusajatteluun perustuvan seurakunnan ja vahvan profiilin seurakunnan. Kuvien sanottiin olevan ”piirteiltään kärjistettyjä mahdollisia maailmoja”, ja erilaiset painotukset tulivat todellisuudessa johtamaan eri tavoin profiloituneiden seurakuntien muodostumiseen.²⁶⁹

---

²⁶⁸ *Kirkko 2020*, 6–7.

²⁶⁹ *Kirkko 2020*, 62–64. Vrt. edellä *Seurakuntalaisten kirkko* – selvitys (luku 6.1.2.).

Oleminen riittää – mallissa seurakunnan arvo ei noussut toiminnallisuudesta, vaan seurakunnan olemisella oli ”itseisarvo”: ensin seurakunta ”on” ja vasta sen jälkeen se voi toimia. Raamatullista kielikuvaa käyttäen seurakunta oli Kristuksen ruumis eikä tullut siksi vasta toiminnan myötä. Kristus oli ruumiissaan läsnä maailmassa, ja seurakunnan jäsen oli osallinen siitä ja sen myötä transsendentista todellisuudesta vain olemalla Kristuksen ruumiin jäsen, ei oman aktiivisuutensa, uskonnollisen mielenlaatunsa tai jonkin muun kriteerin tai tuntomerkin perusteella. Olemisen seurakunnassa jäsenet olivat lähtökohtaisesti tasa-arvoisia keskenään, ja seurakuntaelämässä korostui sakramenttien Kristus-yhteyttä aktuaalistava merkitys. Oleminen riittää – mallissa seurakunta ”nivoutuu vahvasti tähän aikaan”, ja ”kirkko on osa yhteiskunnallista todellisuutta, ei sen ulkopuolella”. Kristityn, seurakunnan ja koko kirkon oleminen ja osallisuus Kristuksen ruumiista toteutuivat arkisen kutsumuksen toteuttamisessa yhteiskunnan eri toiminnoissa ja verkostoissa. ”Kirkko elää, on ja toimii jäsenissään kaikkialla siellä, missä he ovat”. Jäseniltä ei vaadittu ”uskon ilmaisen vahvuutta”, mutta seurakuntalaisten kristityn identiteetin vahvistamiseen kiinnitettiin erityistä huomiota. Tämä merkitsi, että monet Selk:n seurakuntien nykyiset työtavat ja kokoavan toiminnan muodot täytyi arvioida kokonaan uudelleen.²⁷⁰

Osallisuus on asiakkuutta – seurakunnassa jäsen oli postmodernin ajan ”valitsija” tai ”kuluttaja”, joka etsi seurakunnasta itselleen mieleistä ”kulutettavaa”, pääosin elämyksiä ja kokemuksia, koska materiaaliset kulutustarpeet olivat enimmäkseen jo tyydyttyneet. Jäseniä oli monenlaisia ja heidän tarpeensa kirjavia, joten seurakunnalla ja kirkolla tuli olla tehokas järjestelmä, jolla se pystyi saamaan jatkuvasti tietoa jäsenkunnan toiveista. Jäsenlähtöisen seurakunnan ja kirkon tuli myös olla hallinnoltaan ja organisaatioltaan joustava pystyäkseen reagoimaan nopeasti erilaisiin ja toisistaan radikaalistikin poikkeaviin odotuksiin. Tämä asetelma oli samalla kirkkoa elävöittävä voima sikäli, että sillä tuli olla tarjolla ”kokonainen paletti erilaisia toimintamuotoja ja hengellisiä osakulttuureja, jotta yhä useammalle tarjoutuu mahdollisuus löytää oma hengellinen koti kirkon piiristä”. Jäsenlähtöinen seurakunta hyväksyi sen, etteivät kaikki jäsenet kaivanneet henkilökohtaista yhteyttä seurakuntaan. Asiakaskontaktien säilyttämiseksi oli välttämätöntä, että seurakunnan ja kirkon toiminta näkyi julkisuudessa monipuolisesti ja positiivisesti. Seurakunnan tuli myös pystyä selkeästi viestimään asiakasjäsenilleen, miten heidän maksamansa kirkollisvero käytettiin. Tulevaisuuden kannalta ”asiakaskirkon” malli tarkoitti, että vakiintuneiden ja toistuvien työmuotojen sijasta sen piti pystyä tarjoamaan entistä enemmän erilaisia valinnan vaihtoehtoja toiminnassaan ja palveluissaan. Tä-

---

²⁷⁰ *Kirkko 2020*, 64–66.

mä oli välttämätöntä myös siksi, että Selk:lla ei enää ollut perinteistä monopoliasemaa uskonnollisten palvelujen tarjoajana, vaan se joutui kohtaamaan entistä kovempaa kilpailua asiakkaista.²⁷¹

Vahvan profiilin kirkossa ja seurakunnassa kristityksi tunnustautuminen merkitsi erottautumista sekularisoituneesta ympäristöstä ja kulttuurista. Hengellinen elämä perustui henkilökohtaiseen uskon ratkaisuun ja siitä kasvavaan päivittäiseen uskonnolliseen kilvoitteluun. Vanhan profiilin kirkko ja seurakunta piirsivät selkeät rajat ympärilleen ja edellyttivät jäseniltään henkilökohtaista sitoutumista yhteisölliseen totuuteen, aktiivista osallistumista ja vastuunkantoa seurakunnan toiminnasta sekä kristillisen uskon mukaista elämäntapaa. Seurakunta muodostui uskovien ydinryhmästä, joka kutsui ulkopuolella olevia oikeaan uskoon ja ”täyteen jäsenyyteen”. Siihen liittyminen tarkoitti käytännössä muuttumista toisten uskovien kaltaiseksi ja omien hengellisten tarpeiden mukauttamista yhteisön ajattelutapoihin. Seurakunnassa vallitsi turvallisuus ja luja (pahimmillaan ahdistava) yhteisöllisyys, ja jäsenillä oli selkeä sekä kollektiivinen että henkilökohtainen kristillinen identiteetti. Nimellisiä jäseniä ja ”vapaamatkustajia” vahvan profiilin seurakunnassa ei suvaittu; oikea usko (tai sen puute) näkyi ihmisen elämässä väistämättä. Vahvan profiilin kirkko ei enää ollut ”koko kansan kirkko” vaan marginaaliryhmä, joka ymmärsi suhteensa ympäröivään yhteiskuntaan vahvasti profeettalliseksi ja missionaariseksi. Sen talous perustui lahjoituksiin ja aktiiviseen varainhankintaan, ja toiminnassa vapaaehtoisilla oli keskeinen rooli. Johtajuus oli usein autoritääristä ja karismaattista, jolloin ”kovan vallankäytön” vaara oli ilmeinen. Nykyiseen Selk:oon verrattuna vahvan profiilin kirkossa osallistumisaktiivisuus kasvoi, mutta samalla se joutui suostumaan opillisen epäyhtenäisyyden ja toiminnallisen kirjavuuden lisääntymiseen, huomattavaan jäsenmäärän laskuun ja palkatun henkilöstön määrän vähenemiseen. Nykyinen parokiaalinen seurakuntarakenne alkaisi siirtyä kohti ns. henkilöseurakuntamallia, jossa kuuluminen seurakuntaan ei enää ollut sidottu asuinpaikkaan.²⁷²

Mikään kolmesta kuvasta ei selonteon mukaan sellaisenaan pystynyt tarjoamaan Selk:lle ”riittävän hyvää mallia seurakuntana ja kirkkona elämiseen” postmodernissa Suomessa. Eniten myönteisiä elementtejä selonteko löysi olemisen riittää – mallista: se edusti mm. joustavasti toimivaa ”ihmisten ja elämän kirkkoa”, suorittamisen ja kuluttamisen vastakulttuuria, se oli ”ytimestä käsin määritettyjen” yhteisöjen kokonaisuus, se toi levollisuutta seurakuntatyöhön, siellä kaikki jäsenet olivat samanarvoisia, sen puitteissa painopiste siirtyi toiminnasta rinnalla kulkemiseen, se vahvisti ”kirkon läsnäoloa kaikkialla”. Asiakaslähtöisessä kirkossa yksittäinen jäsen tarpeineen ja kokemuksineen otettiin kyllä vakavasti, mutta ongelmaksi tuli selonteon mukaan se, että ”yksilö ikään kuin ostaa it-

---

²⁷¹ *Kirkko 2020*, 66–68.

²⁷² *Kirkko 2020*, 68–70.

selleen yhteisön” eli seurakunta määrittyi yksittäisten seurakuntalaisten identiteetin kautta. Haasteeksi nousi silloin se, miten kauan kirkko pystyi tuottamaan jatkuvasti uutta ”kertahyötyä” sellaista etsiville asiakkailleen. Vahvan profiilin kirkkoa hahmotellessaan selonteko nosti esiin, kuten edellä kävi ilmi, useita siihen liittyviä uhkia (rajoittava yhteisöllisyys, vallankäyttö, jäsenkato jne.). Selontekoa askarruttivat erityisesti kysymykset siitä, voiko enemmistökirkko (mitä selonteko oletti Selk:n edelleen olevan vuonna 2020) toimia kuten vähemmistökirkko ja miten vahvan profiilin kirkko voisi organisoitua valtakunnallisesti. Selonteon mukaan monet aktiiviset seurakuntalaiset toivoivat Selk:n kehittyvän vahvan profiilin kirkon suuntaan, mutta ”vaikka tämä kuva joka tapauksessa näkyykin osana kirkon tulevaisuudenkuvaa, se tuskin voi muodostua kokonaiskuvaksi”.²⁷³

Tulevaisuusselon seurakuntakuvien yhteydet aikaisempien strategia-asiakirjojen painotuksiin on helppo tunnistaa, ja tavasta, jolla eri kuvia selonteossa arvioidaan ja suhteutetaan Selk:n nykyiseen tilanteeseen, voidaan tehdä päätelmiä niiden strategisen painoarvon suhteen. Oleminen riittää – malli on monella tapaa *Läsnäolon kirkko* – strategian linjoilla, ja jäsenlähtöinen seurakunta ja kirkko tuovat puolestaan mieleen *Kirkko 2000* – prosessin mittaan kiteytyneet linjaukset monipuolisesti ja tehokkaasti asiakkaitaan palvelevasta kansankirkosta. Vahvan profiilin kirkolla ei ole edellisten tavoin suoraa liittymäkohtaa Selk:n aikaisemmassa strategiatuotannossa, mutta vahvan hengellisen elämän, selkeän kristityn identiteetin ja aktiivisen missionaarisuuden korostukset muistuttavat *Meidän kirkko* – strategiassa esitettyjä strategisia suuntaviivoja ja sisällöllisiä painotuksia. Tulevaisuusselonteko ei väitä, että jokin hahmotelluista kolmesta mallista olisi todennäköinen Selk:n olomuoto vuonna 2020, eikä se valitse yhtä niistä päämääräksi, jota kohden Selk:n tulisi määrätietoisesti pyrkiä. Sen sijaan selonteko ounastelee, että vuoden 2020 Selk:ssa elää piirteitä kaikista kolmesta mallista rinnakkain ja päällekkäin samaan tapaan kuin selonteon laadinta-aikaan vuonna 2010. Selonteko kuitenkin näyttää pitävän oleminen riittää – mallia eniten vahvuuksia ja vähiten ongelmia sisältävänä ja siten suositeltavimpana tulevaisuudenkuvana. Ottaen huomioon kuvien kiinteän sidonnaisuuden Selk:n strategiadokumentteihin on siis pääteltävissä, että tulevaisuusselonteon näkökulmasta arvokkainta strategista ajattelua sisältyi *Läsnäolon kirkon* intensiiviseen kansankirkkodiskurssiin. Koska tulevaisuusselonteko kuitenkin pidättäytyy teologisesta reflektoinnista ja katselee Selk:a ”pääsääntöisesti institutionaaliseen rooliinsa kytkeytyneenä julkisena organisaationa”²⁷⁴, pidemmälle menevät johtopäätökset eivät ole tukevalla pohjalla.

---

²⁷³ *Kirkko 2020*, 71–72.

²⁷⁴ *Kirkko 2020*, 6.

Kirkolliskokous, tulevaisuusselonteon tilannut taho, käsitteli selontekoa istuntokaudellaan keväällä 2011. Varsinaisen mietinnön selonteosta laati kirkolliskokouksen yleisvaliokunnan II osasto, joka pyysi lausunnot selonteosta useimmilta muilta kirkolliskokouksen valiokunnilta sekä Selk:n piispainkokoukselta siten, että viimeksi mainitun toivottiin pohtivan erityisesti näkökulmia, joita selonteon kolme kuvaa Selk:n ja sen seurakuntien tulevaisuudesta toivat ”kirkon työhön”. Piispainkokouksen laajahko lausunto (päiväty 14.9.2011) on instruktiivinen sen suhteen, millaisiin reaktioihin tulevaisuusselonteko antoi aihetta Selk:n hengellisen johdon piirissä. Piispainkokous sanoi keskittyvänsä lausunnossaan siihen, mikä selonteosta puuttui, eli teologisiin näkökulmiin, sillä ne olivat välttämättömiä tehtäessä Selk:n tulevaisuuteen liittyviä suunnitelmia ja päätöksiä. Olennaista oli pohtia, mikä oli Selk:n perustehtävä sen teologisen itseymmärryksen valossa ja miten se tätä parhaiten voi toteuttaa muuttuvassa toimintaympäristössä – olihan Selk kirkkona nimittäin ”tulevaisuusyhteisö *par excellence*, joka julisti Kristuksen paluuta ja Jumalan valtakunnan täyttymistä”.²⁷⁵

Selk:n toimintaympäristön keskeiset muutokset voitiin piispainkokouksen mukaan tiivistää kahteen prosessiin eli yhteiskunnan moniuskontoistumiseen ja Selk:n jäsenrakenteen muutokseen. Muutokset Selk:n jäsenistössä vaativat seurakunnilta mm. ”uusia toiminnallisia avauksia”. Ennakkoluuloton pohdinta siitä, mitä oli olla kirkko, oli välttämätöntäkin; siihen ”pakottaa viimeistään kirkon taloudellisen perustan ja yhteiskunnallisen aseman heikkeneminen, mikä seuraa tulevaisuusselonteossa kuvatuista muutoksista”. Aikaisempia strategiadokumentteja selvemmin piispainkokous toi siis näkyviin sen ilmeisen syy- ja seuraussuhteen, joka johti jäsenmäärän nopeasta laskusta²⁷⁶ talouden heikkenemisen kautta kysymykseen siitä, oliko Selk:n perinteinen tapa ymmärtää itsensä ja jäsentää toimintansa kirkkona enää relevantti. Pääasiassahan Selk:n strategiatuotanto oli yrittänyt nähdä vaikutussuhteen niin päin, että lähtökohtaisesti Selk:n pulma ei ollut sen teologinen, toiminnallinen tai rakenteellinen itseymmärrys vaan tehon tai väärin suunnattu toiminta. Oikeiden toiminnallisten korjausliikkeiden uskottiin pitävän jäsenmäärän laskun kurissa – ja siinä sivussa hoitavan pulman, josta käytännössä oli aiemmin vaiettu, eli sisään tulevan rahavirran jatkuvuuden.²⁷⁷

---

²⁷⁵ Piispainkokouksen lausunto 1/2011 kirkolliskokoukselle, 1.

²⁷⁶ Piispainkokouksen mukaan Selk:n tulevaisuuden suunnittelussa ”lienee syytä ottaa vakavasti” tulevaisuusselon jäsenkenaarioista myös se, jonka mukaan Selk:oon kuuluu vuonna 2020 noin 65 prosenttia suomalaisista (*Piispainkokouksen lausunto 1/2011 kirkolliskokoukselle*, 3). Alueelliset vaihtelut merkitsevät tämän vaihtoehdon mukaisessa kehityksessä sitä, että joillakin pääkaupunkiseudun alueilla vähemmistö asukkaista kuuluu luterilaiseen kirkkoon.

²⁷⁷ Piispainkokouksen lausunto 1/2011 kirkolliskokoukselle, 2-3. Toisaalla lausunnossa todettiin Selk:n joutuvan harkitsemaan, ”vaatiiko aika perinteisten toimintamallien radikaaliakin uudistamista” (s. 11).

Selk:n tulevaisuuteen varautumista ajatellen piispainkokous piti tärkeänä sitä teologista periaatetta, että Selk pysyi uskollisena identiteetilleen, tunnustukselleen ja hengelliselle perustehtävälleen.²⁷⁸ Hengellisen elämän monimuotoisuus oli arkea Selk:n piirissä, mutta siitä huolimatta sen tuli pyrkiä sisäiseen yhtenäisyyteen (mikä ei merkitse yhdenmukaisuutta ”eikä aina yksimielisyyttäkään”) ja luottamuksen rakentamiseen. Samalla Selk:n tuli pysyä avoimena vuoropuhelulle sekä toisten kirkkojen ja kristillisten yhteisöjen että muiden uskontojen ja maailmankatsomusten suuntaan – lähtien liikkeelle sen tiedostamisesta, että tulevaisuudessa luterilaisuudella ei Suomessa enää ollut samanlaista monopoliasemaa kuin aikaisemmin ja että ”muiden uskontojen läsnäolo suomalaisessa yhteiskunnassa haastaa etsimään yhteistoiminnan malleja uskontojen välisen rauhan lujittamiseksi ja paikallistason sosiaalisten ongelmien ratkaisemiseksi”. Selk:n tuli myös valmistautua kohtaamaan tilanne, jossa ”uskontokriittisen vähemmistön” ääni yhteiskunnassa oli voimistunut ja tehtävälleen uskollinen kirkko herätti vastustusta. Suhteessaan valtiovaltaan Selk:n tuli piispainkokouksen mukaan pysyä itsenäisenä, sillä kirkon teologinen olemus ja tehtävä eivät riippuneet sen yhteiskunnallisesta asemasta. Kansankirkkoasema oli avannut Selk:lle monia mahdollisuuksia missionsa toteuttamiseen, sillä oli edelleen ”melko laajat ja itsenäiset toimintamahdollisuudet suomalaisessa yhteiskunnassa”, ja Selk:n edellytyksiä toteuttaa tehtäväänsä itsenäisesti oli myös ”vahvistettu yhteisymmärryksessä valtiovallan kanssa”. Suotuisa yhteiskunnallinen asema ei kuitenkaan ollut itsestäänselvyys. Selk:n tuli varautua mahdollisesti nopeisiinkin yhteiskunnallisiin muutoksiin, joissa sen asema julkisoikeudellisena yhteisönä joutui kyseenalaiseksi. Sen piti kaikissa toimissaan pyrkiä itsenäisyytensä vaalimiseen ja toimintamahdollisuuksiensa takaamiseen. Samalla Selk:n oli vaalittava valppaasti ”omaa hengellistä profiiliaan, jotta se ei samastuisi liiaksi ympäröivään yhteiskuntaan ja siinä vallitseviin arvoihin”.²⁷⁹

Periaatteellisten pohdintojen jälkeen piispainkokous arvioi suhteellisen laajasti tulevaisuusselonteon kolmea kuvaa seurakunnasta ja kirkosta vuonna 2020. Oleminen riittää – mallin piispainkokous sanoi summaavan ne ajatukset, joita voitiin pitää kansankirkkoteologian peruskivinä: ratkaisevaa ei ollut jäsenen seurakunnallinen aktiivisuus tai uskonnollinen mielenlaatu vaan arjessa eletty Selk:n jäsenyys. Mallin vahvuutena oli erityisesti se, että käytännössä sitä jo toteutettiin monessa seurakunnassa. Samalla sillä kuitenkin nähtiin monia heikkouksia: se hyväksyi heikon sitoutumisen eikä haastanut sen enempää yksittäistä jäsentä kuin koko kirkkoakaan uudistumaan, instituutiolähtöisyys

---

²⁷⁸ Lausuntonsa sivuilla 4-6 piispainkokous esitteli keskeiset ekklesiologiset eli kirkko-opilliset lähtökohdat, joiden varassa ”kirkon tulevaisuutta koskevan työskentelyn tulee edetä”. Piispainkokouksen mukaan Selk:n suurin haaste ”lienee tällä hetkellä” siinä, että sen piirissä vallitsi monenlaisia, osin keskenään jännitteisiäkin kirkko-opillisia käsityksiä (*Piispainkokouksen lausunto 1/2011 kirkolliskokoukselle*, 11).

²⁷⁹ *Piispainkokouksen lausunto 1/2011 kirkolliskokoukselle*, 6-11.

ei rohkaissut tavoittamaan passiivista jäsenistöä tai reagoimaan kulttuuris-yhteiskunnallisiin muutoksiin, ja kirkon profeettallinen ääni suhteessa yhteiskuntaan ei päässyt riittävästi esille. Asiakaslähtöisen kirkon ja seurakunnan malli perustui ajantasaiseen yhteiskunta-analyysiin ja pyrki ottamaan vakavasti postmodernin yhteiskunnan asettamat odotukset, mutta heikkoudet olivat ilmeisiä: malli vaati seurakunnilta ja niiden työntekijöiltä sellaista osaamisen monialaisuutta, joka saattoi olla ylivoimaista etenkin pienille seurakunnille, markkinaorientaatio hämärsi kirkon erityislaatuisuutta ”armon yhteisönä”, ja huonosti suunniteltuna ja toteutettuna malli saattoi vahvistaa Selk:n sisäistä pirstoutumista ja toiminnan lyhytjännitteisyyttä. Vahvan profiilin kirkko puolestaan valmisti Selk:a yhteiskunnallisen aseman ja jäsenpohjan muutoksiin, piti kiinni kirkon hengellisestä luonteesta ja oli teologisesti linjassa varhaisten kristikunnan ihanteiden kanssa. Samalla se kuitenkin mitä ilmeisimmin kiihdytti Selk:n yhteiskunnallisen aseman ja jäsenpohjan murentumista, edisti Selk:n ”ghettoutumista” ja johti teologisiin erimielisyyksiin ja sisäiseen hajaannukseen.²⁸⁰

Piispainkokouksen näkemyksen mukaan mitään malleista ei tullut sen enempää viljellä puhtaaksi kuin suoralta kädeltä hylätäkään. Sen sijaan ”ajankuvainen kirkko-oppi yhdistää eri kuvien vahvuudet” eli parhaiden piirteiden poimiminen eri malleista ei ollut vain mahdollista vaan suositeltavaa ja perusteltua niin kristillisen kirkon perusolemuksen kuin sen ja ympäröivän yhteiskunnan suhteen kannalta. Kansainväliseen teologiseen keskusteluun viitaten piispainkokous linjasi, että ”nyt ollaan siirtymässä ns. konstantinolaisen käänteeseen jälkeiseen aikakauteen”, minkä myötä Euroopassa keisari Konstantinuksen ajoista 300-luvulta alkanut kytkös maallisen vallan ja kirkon välillä purkautuu ja kristillisen yhtenäiskulttuurin tilalle astuu uskonnollinen monimuotoisuus. Tämä merkitsi, että postmodernin ajan kirkot elivät monella tapaa analogisessa tilanteessa varhaisten kristittyjen kanssa. Siksi tämän päivän kirkkojen, Selk:n muiden mukana, kannatti tutkia varhaisen kristikunnan menestystarinan synnyttäneitä tekijöitä ja oppia niistä. Näitä olivat kristittyjen diakoninen vastuu kaikista ja erityisesti köyhistä ja kärsivistä (tulevaisuusselonteon kuva 1), evankeliumin kontekstualisointi kulttuuristen ja yhteiskunnallisten olosuhteiden ehdoilla (kuva 2) sekä vahva teologinen perusta ja identiteetti (kuva 3). Tulevaisuusselön skenaariot edellyttivät piispainkokouksen mukaan Selk:lta toimia jäsenyyden merkityksen kaikinpuoliseksi vahvistamiseksi ja uudenlaisen tavoittavan toiminnan kehittämiseksi sekä toimintatapojen ja rakenteiden uudistamista Selk:n perustehtävän ja hengellisen luonteen pohjalta. Keskeisinä suuntaviittoina toiminnan suunnittelussa ja päätöksenteossa tuli varhaisen kristikunnan menestystekijöihin viitaten pitää lähimmäisenrakkauden toteuttamista diakonian, valmiutta perustella kristillistä uskoa älyllisesti ja kykyä puhutella ihmisiä kokonaisvaltai-

---

²⁸⁰ *Piispainkokouksen lausunto 1/2011 kirkolliskokoukselle*, 11–13.

sesti, kykyä ilmaista yhteinen usko erilaisissa kulttuurikonteksteissa ja ilmentää ”ykseyttä moninaisuudessa” sekä valmiutta omaksua vastakulttuurinen rooli ”Jumalan valtakunnan arvojen takia”.²⁸¹

Mikäli Selk oli uskollinen ”parhaille perinteilleen”, se piispainkokouksen lausunnon mukaan yhdisti läsnäolon (tulevaisuusselonteon kuva 1) ja seurakuntalaislähtöisyyden (kuva 2) teemat selkeään teologiaan (kuva 3). Kääntäen sanottuna ”sellaista instituutiota tuskin tarvitaan, joka ei olisi läsnä ihmisten elämässä ja yhteiskunnassa (vrt. kuva 1), joka ei kykenisi vastaamaan kenenkään tarpeisiin (vrt. kuva 2) ja joka ei omaisi selkeää visiota toimintansa perustaksi (vrt. kuva 3)”. Erikseen korostettiin henkilökohtaisten kontaktien ja verkostojen merkitystä Selk:n menestystekijänä. Tulevaisuuden ”innovatiivisten ratkaisujen tulee tapahtua paikallisin ehdoin paikallisseurakuntien tasolla”, ja keskushallinnon tehtävänä oli luoda edellytyksiä sille, että eri tasoillaan Selk kykeni toteuttamaan sille uskottua tehtävää.²⁸² Kuva tulevaisuuden Selk:sta oli piispainkokoukselle siten tulevaisuusselonteon mallien kombinaatio, jonka paikallisseurakunta omin avuin muunsi teoriasta käytännöksi.

Kirkolliskokouksen yleisvaliokunnan II osaston mietintö päättyy samaan näkemykseen tulevaisuusselonteon kolmen mallin annista ja merkityksestä kuin piispainkokous lausunnossaan: ”luterilaisen kirkon perusta on jokaisessa kolmessa selonteon mallissa”. Samalla valiokunta ilmaisi yhtyvänsä piispainkokouksen esittämiin johtopäätöksiin ja suuntaviittoihin. Mietinnön mukaan olemisen, jäsenten palvelun ja vahvan profiilin toteuttamisen haaste oli siinä, että Selk eli jännitteisessä suhteessa yhteiskuntaan ja osin myös sisäisesti. Selk:n oli kyettävä jatkossa sietämään yhä enemmän sekä sisäistä ristiriitaisuutta että ulkoista vastustusta. Toiminnan lähtökohtana oli evankeliumi, joka kuului kaikille, ja Selk:n tuli elää kaikkien rinnalla, ei vain jäsentensä. Olennaista oli ihmisten kohtaaminen vapaa- ja epämuodollisesti; vastakohtia sille olivat ”vahva sääntely, muodolliset perinteet, suorituksellinen hartauselämä, kapeakatseisuus ja kirkollinen puuhastelu”.²⁸³

Käytännössä valiokunta esitti mietinnössään hengästyttävän joukon yksittäisiä periaatteita, toimenpiteitä ja linjauksia, joita Selk:ssa piti tulevaisuusselonteon pohjalta ottaa huomioon, toteuttaa, kehittää ja järjestää. Massasta voidaan löytää myös strategisesti tärkeitä painotuksia. Ensinnäkin mietinnössä todettiin Selk:n hallinnon tarkastelun yhteydessä, että Selk tarvitsi ”jäsenstrategian”. Pyrkimyksenä oli ollut tukea jäsenten seurakuntalaisidentiteettiä, mutta Selk:n hallinnolliset ratkaisut eivät kaikilta osin olleet edistäneet tätä pyrkimystä. Selk:n hallinnon piti jatkossa olla merkittävästi

---

²⁸¹ Piispainkokouksen lausunto 1/2011 kirkolliskokoukselle, 13–17.

²⁸² Piispainkokouksen lausunto 1/2011 kirkolliskokoukselle, 15–16.

²⁸³ Yleisvaliokunnan mietintö 4/2011 kirkkohallituksen esityksestä 11/2010, 16–17.

kevyempää ja nopealiikkeisempää kuin nykyisin, hallinnon, talouden ja kaikkien tukitoimien tuli kokonaisvaltaisesti suuntautua seurakunnissa tapahtuvan perustuksen tukemiseen, hallinnon volyymi oli sopeutettava Selk:n ”kokoa vastaavaksi” ja rakenteiden tuli mahdollistaa joustavat paikalliset ratkaisut. Erityisesti keskustelua ns. henkilöseurakuntamallista, jossa seurakunnan jäsenyys ei ollut sidottu asuinpaikan seurakuntaan, tuli jatkaa, koska se voisi palvella mm. eri kulttuuripiireihin kuuluvia jäsenryhmiä ja mahdollistaisi hengellisesti eri tavoin profiloituneet seurakunnat.²⁸⁴ Toiseksi seurakuntien tuli huolehtia, että myös heikkenevän talouden aikana seurakuntatyöhön jäi mahdollisimman paljon varoja. Selk:n arvopohjan näkökulmasta ei ollut välttämätöntä, että jokainen paikallinen seurakunta olisi taloudellisesti täysin itsekannattava. Olennaista sen sijaan oli, että Selk oli sitoutunut ”olemaan seurakuntina läsnä koko maassa”.²⁸⁵ Kolmanneksi korostettiin sitä, että seurakunnat erilaistuvat toimintaympäristöiltään, taloudeltaan ja jäsenistöltään. Niiden oli siksi ”aktiivisesti luotava omaan tilanteeseensa sopivia toimintatapoja ja työn painopisteitä.” Samalla seurakuntien tuli ”organisaatioina olla valmiita tukemaan ja ottamaan vastaan seurakuntalaisten itse järjestämää hengellistä toimintaa, jota he haluavat toteuttaa joko jäsenenä tai järjestöjen kautta.”²⁸⁶ Ja neljänneksi, Selk:n tuli pyrkiä yhteistyöhön valtiovallan kanssa, mutta sen oli myös oltava tarvittaessa valmis ”kriittiseen etäisyyteen”. Selk pyrki mietinnön mukaan ”kansankirkollisuuden säilymiseen”. Tällä oli usein tarkoitettu virallisuudesta suhdetta valtioon, mutta tulevaisuudessa Selk ”liukunee, ja saa liukua, kohti yksityisoikeudellista kolmatta sektoria ja kohti suurempaa itsenäisyyttä”. Toimintavapauden näkökulmasta Selk:lle oli eduksi pyrkiä säilyttämään erillinen kirkkolaki ja nykyinen kirkollisverojärjestelmä. Jos seurakuntarakenne jatkossa irrotettaisiin kuntarakenteesta, Selk:lla tuli ”olla pohdittuna järjestelmä, jolla seurakunnat voivat aktiivisesti vaikuttaa kuntien ratkaisujen taustalla”.²⁸⁷

Mietintö päättyi yleisvaliokunnan toimenpide-esitykseen kirkolliskokoukselle. Sen mukaan tulevaisuusselonteko täytti hyvin sille asetetut odotukset. Valiokunta esitti kirkolliskokoukselle, että se lähettää mietinnön ”kirkkohallitukselle tiedoksi ja huomioonotettavaksi, kun se valmistelelee esityksiä ja laatii suunnitelmia kirkon uudistamiseksi”, pyytää kirkkohallitusta laatimaan kirkolliskokoukselle seuraavan tulevaisuusselonteon vuonna 2014 sekä pyytää kirkkohallitusta ”kiinteästi osallistumaan kansallisiin tulevaisuustutkimuksen verkostoihin”.²⁸⁸ Näin kirkolliskokous myös päätti. Selkeäm-

²⁸⁴ Yleisvaliokunnan mietintö 4/2011 kirkkohallituksen esityksestä 11/2010, 12–14.

²⁸⁵ Yleisvaliokunnan mietintö 4/2011 kirkkohallituksen esityksestä 11/2010, 14.

²⁸⁶ Yleisvaliokunnan mietintö 4/2011 kirkkohallituksen esityksestä 11/2010, 8–11.

²⁸⁷ Yleisvaliokunnan mietintö 4/2011 kirkkohallituksen esityksestä 11/2010, 15–16.

²⁸⁸ Yleisvaliokunnan mietintö 4/2011 kirkkohallituksen esityksestä 11/2010, 20.

min tuskin voi eksplikoida näkemystä, jonka mukaan ”kirkon uudistaminen” on jatkossa Selk:n keskushallinnon ja nimenomaan kirkkohallituksen asia.

Periaatteessa organisaation tulevaisuutta hahmottavat asiakirjat ovat luonteeltaan vahvasti strategisia, sillä niissä analysoidaan toimintaympäristöä, rakennetaan vaihtoehtoisia skenaarioita ja mahdollisia tulevaisuuksia, hahmotetaan päämääriä ja tavoitteita sekä valitaan operatiivisia suunnitelmia ja keinoja, joiden avulla halutun kaltaista tulevaisuuden tilaa kohti pyritään. Selk:n tulevaisuusdokumenteille sen sijaan on tunnusmerkillistä, että ne eksplisiittisesti kieltäytyvät olemasta strategisia asiakirjoja. Niissä tarjottiin tietoa kirkolliseen päätöksentekoon tai opastettiin kirkollisia piirejä yleiseen yhteiskuntakeskusteluun tai luotiin pohjaa akuuttien ratkaisujen jälkeiselle syventävälle työskentelylle tms., mutta niistä johdonmukaisesti puuttui Selk:n ja sen toimijoiden strateginen kokonaisuus. Tässä kohden ne ovat Selk:n 2000-luvun strategisen työskentelyn (*Läsnäolon kirkko*, *Meidän kirkko*) selkeitä perillisiä. Tulevaisuusdokumenteissa kerrotaan, miltä Selk:n kansallinen ja globaali toimintaympäristö näyttää nyt ja ehkä tulevaisuudessakin, mutta seurausten hahmottelu ja innovaatioiden teko jäi seurakunnille ja muille operatiivisille toimijoille. Edellä esillä olleesta materiaalista oikeastaan vain kirkolliskokouksen yleisvaliokunnan mietintö ja piispainkokouksen sille antama lausunto *Kirkko 2020* – tulevaisuusselonteosta lähestyvät varsinaisia strategisia asiakirjoja, sillä niissä yhteisen toimintaympäristön tarkastelu tiivistyy päätelmiksi siitä, mitä Selk:n tulevaisuusnäkökulmasta ainakin pitää ottaa huomioon, mitä priorisoida ja millä perusteella. Muu tulevaisuusmateriaali edustaa pääosin Selk:n keskushallinnon ääneen ajattelua sen havainnon äärellä, että maailma on muuttunut ja muuttuu radikaalilla tavalla Selk:sta riippumatta.

Edellä sanotun seurauksena tulevaisuusdokumentteja luonnehtii yleisesti ote, jota voi kutsua strategiseksi neuvottomuudeksi. Tulevaisuusselonteko piirtää karkein vedoin mahdollisia ”Suomen evankelis-luterilaisia kirkkoja” vuonna 2020 mutta ei arvota niitä keskenään vaan tyytyy toteamaan, että nyky-Selk:ssa on piirteitä kaikista ja näin tulee olemaan jatkossakin – ikään kuin asiassa ei olisi organisaation kokonaisuuden kannalta mitään strategista ongelmaa. Piispainkokous perustelee saman näkemyksen kirkko-opillisesti, ja yleisvaliokunta päätyy pitämään tätä tulevaisuusselonteon oleellisenä antina Selk:lle. Koko Selk:n tason tulevaisuustyöskentely päättyy näin toistamaan samoja ”yksheyttä/yhteyttä moninaisuudessa” ja kansallisen tason organisaation koherenssia ja säilyvyyttä tukevia näkemyksiä, joita oli nostettu useasti esiin Selk:n strategiatyöskentelyn aiemmissa vaiheissa, kuten Selk:n hengellisestä perustehtävästä ja missiosta muistuttamista, jäsenyyden vahvistamista, yhteisöllisyyden merkitystä, hallinnon joustavoittamista, (tarvittaessa kriittistäkin) yhteiskunnallista vaikuttamista, Selk:a osana maailmanlaajaa kristikuntaa sekä paikallistasoa Selk:n perustyön foo-

rumina. Tulevaisuusasiakirjoissa näyttäytyvä näkökulma tulevaisuuteen on siten hyvin pitkälle niiden tuottajan eli Selk:n keskushallinnon tarpeista ja toiveista käsin orientoitunut.²⁸⁹

Kun tulevaisuuden tarkastelu ei pystynyt avaamaan yhtenäistä strategista näkyä siitä, mihin Selk instituutiona oli menossa ja ennen muuta mihin se haluaisi olla menossa, keinot toimintaympäristön nykyisten ja tulevien muutosten haasteisiin reagoimiseksi olivat perin tuttuja jo varhaisemmista strategiadokumenteista. *Katse tulevaisuuteen* – mietintö oli näkyvästi ja kauttaaltaan Kirkko 2000 – prosessille ominaisen kansankirkkoideologian edustaja, kun taas uudemmissa tulevaisuusasiakirjoissa näkyi *Meidän kirkko* – strategian vaikutus. Jälkimmäisissä kansankirkkopuhe ei ole näkyvällä sijalla, mutta se vaikuttaa taustalla teologisena ja rakenteellisena konseptina, jota vasten tulevaisuuden haasteita ja mahdollisuuksia peilataan ja punnitaan. Olemisen kirkon mallin annetaan ymmärtää olevan hahmotelluista tulevaisuuskuvista suositeltavin tai ainakin sisältävän vähemmän ongelmia kuin vahvan profiilin tai asiakaslähtöisen kirkon mallien. Joka tapauksessa olemisen kirkon aspektin tuli välttämättä olla keskeinen osa Selk:a vuonna 2020. Ja olemisen kirkon mallihan, niin kuin piispainkokouksen lausunnossa todettiin, edustaa monella tapaa tyylipuhdasta kansankirkkoteologiaa. Ainakaan toistaiseksi kansankirkkomallilla ei Selk:n tulevaisuusdokumenttien mukaan siis ollut mität täyttäviä strategisista haastajia.

Koska Selk:n toimintaympäristö muuttui eri tavoin ja tahtiin eri puolilla Suomea, paikalliset seurakunnat kohtasivat hyvin erilaisia seurakuntaelämään, talouteen ja resursseihin liittyviä kysymyksiä. Konkreettisia toiminnallisia velvoitteita tai ohjeita niille ei siksi ollut tarkoituksenmukaista tai oikeastaan mahdollistakaan antaa niiden yleisten periaatteiden (hengellinen perustehtävä, jäsenyyden vahvistaminen jne.) lisäksi, joita tulevaisuusdokumenteissa *Meidän kirkko* – strategian tapaan korostettiin ja perusteltiin. Paikallistason merkitys korostui etenkin jäsenkysymyksessä, koska Selk:n yksittäinen jäsen on aina asuinalueensa seurakunnan jäsen (tästä ns. parokiaaliperiaatteesta luopumista yksikään tulevaisuusdokumentti ei päätenyt pitämään tavoiteltavana tai toivottavana tilana). Paikallisille seurakunnille tämä merkitsi asiaa, joka nostettiin esiin jokaisessa tulevaisuusasiakirjassa: niiden piti parhaansa mukaan kehittää toimintaansa vastatakseen yksilöllisiä tarpeitaan tärkeinä pitävien ja niiden mukaan liikkuvien ja valintojaan tekevien seurakuntalaisten odotuksiin, jotta nämä kokisivat seurakunnan jäsenyyden merkitykselliseksi ja pysyisivät jäseninä. Niin kuin kansankirkko siis näyttäytyi edelleen vahvimpana Selk:n kirkkona olemisen mallina, samoin ei sen ylläpi-

---

²⁸⁹ Tulevaisuusselonteko ikään kuin legitimoi tämän asiointilan toteamalla keskusjohtoisuuden vahvistuneen ”huomattavasti” Selk:ssa 2000-luvulla: ”Vakiintuneena toimintatapana on ollut koko kirkon yhteisten painopisteiden määrittäminen ja pyrkimyksenä yhdensuuntaisen toimintastrategian luominen” (*Kirkko 2020*, 15).

tämisen mekanismille nähty tulevaisuusdokumenteissa muuta vaihtoehtoa kuin se, jota *Meidän kirkko* jo suositteli: tulevaisuuden Selk oli erilaista toimintaa paikallisissa seurakunnissaan tuottava ja jäsenistöään ja ympäristöään palveleva kansankirkko.

On aivan odotettavaa ja johdonmukaistakin, että Selk:n tulevaisuustyöskentely päättyi visioimaan kirkkoa, joka on uskonnolliseksi yhdyskunnaksi oudosti dikotominen. Se yhtä aikaa sekä on että toimii, se sekä tarvitsee selkeää profiilia että vieroksuu sitä, se sallii jäsentensä erilaisuuden mutta pyrkii luomaan yhteisöllisyyttä, se on osa yhteiskuntaa mutta ottaa siitä kriittistä etäisyyttä, se sekä tuottaa jäsenpalveluita ja merkityksellistä toimintaa että kantaa vastuuta koko kansasta ja maailmasta. Ilman tätä dikotomiaa Selk ei pystyisi olemaan postmodernin ajan kansankirkko. *Meidän kirkko* – strategian visioon verrattuna tulevaisuusdokumenttien Selk on kuitenkin tiedonsosiologisesti toisin painottunut. Edellisessä Selk:a haluttiin olevan kirkko, jolla oli edellytykset menestyä postmodernin pluralismin synnyttämässä uskonnollisessa kilpailutilanteessa siltä pohjalta, että sen symboliuniversumi ja plausibiliteettistruktuuri legitimoituivat yksityisen ihmisen uskonnollisessa uskossa ja seurakunnan tuottamassa yhteisöllisessä kokemuksessa. Kansankirkkona Selk toki salli jäsenilleen selkiintymättömiäkin uskonnollisen identiteetin muotoja, mutta sen missio ja visio kuitenkin määrittelivät selkeästi toiminnan sisällön ja suunnan. Tulevaisuusdokumenttien Selk:ssa toki sai tapahtua näinkin, mutta se oli vain yksi aspekti tulevaisuuden kirkossa. Olemisen ja asiakaslähtöisyyden mallit, joiden myös nähtiin olevan luovuttamattomia osia Selk:a vuonna 2020, eivät edellyttäneet yhtenäistä uskonnollista symboliuniversumia konkreettisine seurauksineen tai pyrkimystä sellaiseen, vaan niiden tavoitteena oli kirkko, joka tarpeen tulleen eli organisaation kokonaisedun ollessa kyseessä kykeni sulkemaan sisäänsä keskenään erilaisia ja todennäköisesti sisällöllisesti ristiriitaisiakin symboliuniversumeita ja plausibiliteettistruktuureja. Kun *Meidän kirkkoa* voisi kutsua postmodernissa ajassa kilpailukykyisen uskonnollisen yhdyskunnan strategiaksi, *Kirkko 2020* ja sen ympärillä syntyneet dokumentit taas visioivat Selk:a, joka oli postmodernissa ajassa muuntumis- ja kilpailukykyinen instituutio, jonka puitteissa saattoi elää monenlaisia uskonnollisia katsomuksia ja niiden mukaisia toimintastrategioita. Tulevaisuuden Selk oli siten eräänlainen pluralistisen yhteiskunnan kirkollinen versio.

Selk:n tulevaisuusdokumentit joutuivat suuntaamaan huomiota *social engineering* – kysymyksiin eri mitassa kuin aiempi strategiatuotanto. Piispainkokouksen lausunto tulevaisuusselonteosta sanoi tosin keskittyvänsä ”kirkkoteologiaan”, joka selonteosta puuttui, mutta käytännössä sekin päättyi pohtimaan uuden ”konstantinolaisen käänteen” tilannetta ja sen seuraamuksia Selk:n itseyttämyksen ohella myös sen toiminnan sisällöille ja puitteille. Tulevaisuuttaan hahmottava ja pohtiva Selk

näyttäytyy tulevaisuusdokumenteissaan instituutiona, joka tiedostaa asemansa ja roolinsa muutoksen postmodernissa pluralistisessa Suomessa. Se on jo – ainakin varovaisin sanakääntein – valmistautunut hyväksymään sen, että sen symboliuniversumi ei enää luo, määrää ja hallitse suomalaisen tai edes Selk:n jäsenen maailmankatsomusta ja sen perustavia merkityksiä. Perinteisen dominoinnin sijasta Selk:n symboliuniversumi joutuu kilpailemaan maailmankatsomuksellisesta tilasta ja kannattajista. Kilpailuaseman synnyttämä tilanne ei Selk:n kannalta toistaiseksi näyttänyt hyvältä, joten symboliuniversumin uskottavuuden legitimoiminen oli välttämätöntä. Plausibiliteettistruktuurin ratkaisevan elementin eli paikallisen seurakunnan toimintaa piti tulevaisuusdokumenttien mukaan tukea, resursoida ja kehittää eri tavoin siten, että yksittäinen jäsen kokisi seurakunnan paikaksi, josta hän voi löytää subjektiivisesti merkityksellisen kristillisen maailmankatsomuksen sekä liittyä sen jakavaan ja sitä ylläpitävään kristittyjen joukkoon. Koska näin oli tähänkin saakka koitettu tehdä mm. kokonaiskirkon strategioiden ohjauksella ja seurakuntien jäsenmäärä silti väheni koko ajan, oli selvää, että paikallistason *social engineering* oli jossakin muodossa akuutisti välttämätöntä, puhuttiin sitten olemisen kirkosta, asiakaspalvelun kirkosta tai uskonnollisesti korkean profiilin kirkosta.

Tässä kohden tulevaisuusdokumentit kuitenkin törmäävät samaan asenteelliseen muuriin kuin kaikki Selk:n aikaisempi strategiatuotantokin: sellaiset paikallisen tason rakenteiden ja toimintatapojen muutokset, joissa riskinä oli kansankirkon perusteiden horjuminen entisestään, eivät olleet mahdollisia. Kuten tulevaisuusselontekoa käsittelevistä piispain- ja kirkolliskokouksen dokumenteista käy ilmi, kaikenlainen *social engineering* kyllä sopi, jos se tuki kansankirkkoa, ja minkäänlainen *social engineering* ei sopinut, jos se ei tukenut kansankirkkoa. Konkreettisiin valintoihin eri mahdollisten toimintamallien välillä ei kuitenkaan haluttu mennä, minkä seurauksena vuoden 2020 Selk näyttäytyy tulevaisuusdokumenteissa paikkana, joka jollakin tavalla on kaikkia keskusteluun nostettuja kirkkona olemisen malleja yhtä aikaa. On ilmeistä, että tällainen keskenään yhteismitattomien toimintamallien sekoitus ei voi olla yhden koherentin kirkko-organisaation toiminnan strateginen linja. Enemminkin se on toive tai haave, johon tukeutumalla legitimoidaan se lähtökohta, että traditionaalisen instituutiojärjestelmän legitimaatioihin ei puututa. Ja kun kirkolliskokous toteamalla, että esitykset ja suunnitelmat ”kirkon uudistamiseksi” ovat kirkkohallituksen asia (ks. edellä), vielä sementoi keskushallinnon Selk:n strategisen toiminnan subjektiksi ja kannattelijaksi, kansankirkkoideologian ja strategisen ajattelun keskinäinen riippuvuus sai entistään vahvemman institutionaalisen aseman ja perustelun.

6.3. Seurakuntarakennemuutosdokumentit

Voimassa olevan kirkkolainsäädännön mukaan Selk:n jäsen on aina ”sen seurakunnan jäsen, jonka alueella hänellä on kotikuntalaissa tarkoitettu kotikunta ja siellä oleva asuinpaikka” (KL 3:2 §). Tämä edellyttää, että jokaisen Suomen kunnan alueella on ainakin yksi Selk:n seurakunta. Ns. parokiaaliperiaatteen mukaan seurakunnan alue on sidoksissa kunnan alueeseen. KL 3:3 §:n mukaan seurakuntajaon tulee noudattaa kuntajakoa siten, että kukin kunta on kokonaisuudessaan saman seurakunnan tai saman seurakuntayhtymän alueella. Jos seurakuntia on yhden kunnan alueella useampia, niiden tulee muodostaa seurakuntayhtymä, joka vastaa seurakuntayhtymän perussäännön mukaisista, erityisesti talouteen, hallintoon ja tukipalveluihin liittyvistä tehtävistä. Yksi seurakunta tai seurakuntayhtymä voi myös kattaa useamman kunnan alueen. Käytännössä tästä seuraa, että mikäli kunnan rajat muuttuvat esimerkiksi kuntaliitoksen tähden, alueen seurakuntien on automaattisesti muutettava rajojaan kuntarajojen muutosta vastaavalla tavalla. Seurakunnat voivat parokiaalijärjestelmän sallimissa rajoissa myös itse päättää seurakuntajaon muutoksista seurakuntia tai niiden osia jakamalla tai yhdistämällä tai perustamalla seurakuntayhtymiä.

Viimeksi kuluneet runsaat pari vuosikymmentä ovat olleet voimakasta seurakuntarakenteiden muutoksen aikaa Selk:n piirissä. Tämä käy ilmi esimerkiksi siitä, että mainitulla ajanjaksolla Selk:n paikallisseurakuntien määrä on vähentynyt yli sadallaviidelläkymmenellä.²⁹⁰ Ilmiön taustalla on useita tekijöitä. Erittäin merkittävä on luonnollisesti ollut kuntakentän muutosprosessi. Sitä ovat viime vuosina kiihdyttäneet kunta- ja palvelurakennemuutokset koskenut puitelaki (2007) ja viimeksi vuoden 2011 hallitusohjelma, jonka yhtenä tavoitteena on toteuttaa koko maan laajuinen kuntauudistus ja luoda vahvoin peruskuntiin ja työssäkäyntialueisiin perustuva kuntarakenne. Kuntien lukumäärä on vähentynyt selvästi 2000-luvulla, mikä on vaikuttanut suoraan asianosaisten seurakuntien tilanteeseen ja pakottanut niitä muodostamaan aiempien taloudellisesti ja hallinnollisesti itsenäisten seurakuntien tilalle seurakuntayhtymiä tai lakkauttamaan seurakuntia ja muodostamaan niistä uusia, suurempia seurakuntia. Kuntakentän muutosten lakiin perustuvien suorien vaikutusten lisäksi myös seurakunnissa ja seurakuntayhtymissä on ollut paikallisia tarpeita rakennemuutoksiin. Tällainen on ollut etenkin (luonnollisesti vastaavalla tavalla kuntien tilanteeseen vaikuttanut) vilkas muuttoliike,

---

²⁹⁰ Kehitystä heijastelevat muutokset Selk:n seurakuntien ja seurakuntatalouksien lukumäärissä. Enimmillään Selk:ssa on ollut 601 seurakuntaa (vuosina 1943–1945). Vuonna 1990 Selk:ssa oli 599 seurakuntaa ja 470 seurakuntataloutta (joko seurakuntia, joilla oli oma erillinen talous, tai seurakuntayhtymiä). Vuonna 2000 oltiin vielä melko samanlaisessa tilanteessa (587 seurakuntaa, 465 seurakuntataloutta), mutta sen jälkeen tilanne on alkanut muuttua nopeasti. Vuonna 2007 seurakuntia oli enää 517 ja seurakuntatalouksia 390, ja vuonna 2010 luvut olivat 465 ja 323 (ks. *Kirkon tilastollinen vuosikirja 2011*). Vuoden 2013 alussa seurakuntien määrä oli 430 ja seurakuntatalouksien 295. Seurakuntien lukumäärä oli puheena olevana aikana siis laskenut n. 30 %, ja seurakuntatalouksien kohdalla lasku on ollut lähes 40 %. Ks. myös Nieminen & Vallenius & Tähkänen 2007, 37–54.

joka muuttotappioalueiden seurakunnissa on johtanut ikääntyneen väestön suhteellisen osuuden kasvuun ja taloudellisten mahdollisuuksien kaventumiseen. Muuttovoittoisissa seurakunnissa on puolestaan jouduttu kysymään olemassa olevan seurakuntajaon ja -rakenteiden tarkoituksenmukaisuutta ja resurssien riittävyyttä muuttovirran vastaanottamiseen. Selk:n seurakunnat ovat puheena olevalla ajanjaksolla alkaneetkin jakautua taloudellisesti hyvin ja huonosti voiviin yksikköihin, ja vuosikatteeltaan alijäämäisten seurakuntien määrä on kasvanut voimakkaasti. Jäsenmäärän jatkuva vähentyminen on tietenkin heikentänyt seurakuntien toimintaedellytyksiä kaikkialla. Taloudellisten resurssien muutosten lisäksi perinteisten elämäntyylien ja yhteisönmuodostuksen murros ja sen myötä eriytymisen ja yksilöllistymisen lisääntyminen ovat tehneet seurakunnille välttämättömäksi arvioida nykyisten hallinnollisten ja toiminnallisten rakenteiden sekä seurakuntajaon kykyä turvata seurakuntien toiminnalliset edellytykset sekä mahdollistaa seurakuntaelämän kehittäminen toimintaympäristön muutoksia vastaavalla tavalla. Seurakuntarakenteiden muutoksessa on siten kyse myös seurakuntien sisäisten hallinto- ja toimintamallien kehittämistarpeista ja -toimista, vaikka seurakuntarajojen muutokset ovat ymmärrettävästi saaneet suurinta huomiota osakseen. Viime vuosina Selk onkin keskushallinnon tasolla panostanut voimakkaasti seurakuntajaon ja -rakenteiden muutosprosessien selvittämiseen, tukemiseen ja ohjaamiseen, ja seurakuntien yhdistymisiä ja yhteistyötä on tuettu myös taloudellisin kannustimin.²⁹¹

Seurakuntarakenteiden muutos- ja kehittämistarpeista on Selk:ssa puhuttu koko sen ajan, jolloin sen piirissä on laadittu koko kirkon kattavia strategioita. Jo *Kirkko 2000* tunnisti seurakuntatason ongelmiksi liian suuret toimintayksiköt, hallinnon etäätymisen toiminnasta sekä rakenteiden jäykkyyden ja byrokraattisuuden. Sen mukaan seurakuntien aluejakoa piti vastaisuudessa selkiinnyttää ja hallinto-organisaatiota tehostaa, jotta seurakunnat voisivat paneutua hengelliseen tehtäväänsä. Vastaava painotus perustehtävään keskittymisen tärkeydestä sekä hallinnon keventämisen tarpeellisuudesta ja rakenteiden uudistamisesta mahdollisimman hyvin perustehtävästä suoriutumista tukeviksi on sittemmin löydettävissä niin *Seurakunta 2000*:sta kuin *Läsnäolon kirkko* – strategiastakin. Hallinnon ja rakenteiden kehittämisen pohdinta ei jäänyt strategioissa ilmaistujen yleisten tavoitteiden ja toiveiden varaan, vaan niiden äärellä tuotettiin erityisesti 1990-luvulla dokumentteja, joissa pyrittiin hahmottamaan myös käytännön ratkaisuja ja toimenpiteitä. Vuonna 1993 ilmestynyt *Kirkon hallinnon keventämiskomitean mietintö* esitti – jatkaen määrätietoisesti Selk:n ”kansankirkkoluonteen vahvistamisen” linjalla, kuten se itse asian ilmaisi – mm. seurakuntien itsehallintoa rajoittavan nor-

---

²⁹¹ Ks. Nieminen & Vallenius & Tähkänen 2007. Tätä tutkielmaa kirjoitettaessa Selk:n kirkolliskokouksessa on käsiteltävänä kirkkohallituksen esitys, joka toteutuessaan edellyttäisi nykyistä suurempien taloudellisten ja hallinnollisten seurakuntayksikköjen luomista siten, että jokaisen Selk:n seurakunnan tulisi kuulua johonkin seurakuntayhtymään.

miohjauksen huomattavaa purkamista, hiippakuntahallinnon olennaista keventämistä sekä paikallishallinnon kokonaisuudistusta siten, että seurakunnallinen toiminta organisoitaisiin pienissä ”jumalanpalvelusyhteisöissä” ja niiden hallinto ja talous puolestaan hoidettaisiin noin sadassa suuressa yhteistoimintayksikössä.²⁹² Seuraavana vuonna Seurakunnan hallinnon uudistamiskomitean mietintö *Yhteistyön kirkko* hahmotti viisi vaihtoehtoista seurakuntarakennetta: omavarainen ja itsenäinen perusseurakunta, kahden tai useamman taloudellisesti ja hallinnollisesti itsenäisen seurakunnan sopimuksenvaraisista yhteisistä toiminnoista vastaava yhteistyöseurakunta, osittaisen yhteistalouden seurakunta, seurakuntayhtymään kuuluva seurakunta ja henkilöseurakunta. Viimeksi mainittu oli useamman paikallisseurakunnan alueella toimiva ”kokeiluseurakunta”, jonka jäseniksi voivat liittyä seurakuntayhtymän seurakuntien ja yhtymän naapuriseurakuntien jäsenet.²⁹³ Seurakuntahallinnon keventämistä, aluetoiminnan kehittämistä, seurakuntien yhdistämistä ja seurakuntayhtymän hallinnon yksinkertaistamista esitettiin edelleen vuonna 1998 julkaistussa seurakuntahallinnon kehittämisen johtoryhmän mietinnössä.²⁹⁴ Vaikka läheskään kaikki em. mietintöjen rakenteelliset toimenpide-ehdotukset eivät toteutuneet, niiden vaikutus tulee näkyviin erityisesti alueellisesti jaetun seurakunnan toiminnan mallin suosion kasvussa sekä seurakuntayhtymää ja kappeliseurakuntamallia koskevan kirkkolainsäädännön kehittämisessä.²⁹⁵

Meidän kirkko – strategia jatkoi seurakuntarakenteita koskevassa kysymyksenasettelussa tiiviisti edeltäjiensä linjoilla. Yksi strategisista suuntaviivoista vuoteen 2015 oli ”Rakenteet palvelevat toimintaa”, mikä merkitsi mm. sitä, että ”pidämme hallinnon tehokkaana, riittävän kevyenä ja toimintaa tukevana” ja ”säilytämme toiminnalliset yksiköt inhimillisen kokoisina”. Selk:n uudistumisen yksi aspekti oli *Meidän kirkon* mukaan rakenneuudistusten toiminnallisten vaikutusten selvittäminen ja keinojen etsiminen yhdistyneiden seurakuntien toiminnan tukemiseksi.²⁹⁶ *Kirkko 2020* – tulevaisuusselonteko puolestaan totesi, että Selk:n rakenteiden ja hallinnon tulisi ”seurata kirkon itseyttä”.²⁹⁷ Perinteinen paikkakuntalähtöisyys seurakuntaorganisaation pohjana oli selonteon mukaan ohentunut, seurakuntarakenteiden muutosten myötä kehitys oli kulkenut kohti aiempaa suurempia hallinnollisia seurakuntayksiköjä, ja kysymys parokiaaliperiaatteen tarkoituksenmukaisuudesta ja henkilöseurakunnista oli noussut toistuvasti esille. Seurakuntarakenteen paikallisuudesta ja alueellisuudesta ei, kuten selonteossa todettiin, välttämättä ollut tarpeen luopua, vaikka ”sitä toteutettaisiinkin uudella tavalla, tämän ajan haasteisiin vastaten”. Samalla selonteko korosti, että seura-

---

²⁹² *Kirkon hallinnon keventämiskomitean mietintö* 1993.

²⁹³ *Yhteistyön kirkko* 1994.

²⁹⁴ *Seurakuntahallinnon kehittäminen* 1998.

²⁹⁵ Nieminen & Vallenius & Tähkänen 2007, 13–17. Ks. myös *Muuttuvien yhteisöjen kirkko* 2007, 39–40.

²⁹⁶ *Meidän kirkko* (esite).

²⁹⁷ *Kirkko 2020*, 63.

kuntien keskinäistä kilpailemista ja eriarvoistumista lisäävää kehitystä tuli ehkäistä.²⁹⁸ *Tulevaisuuden seurakunta 2020-työryhmän loppuraportti* linjasi, että sosiokulttuuriset ja yhteiskunnalliset muutokset pakottivat arvioimaan uudelleen vallitsevia, keskenään päällekkäisiä, rinnakkaisia ja osin ristiriitaisiakin seurakunnan itseymmärryksen malleja. Niiden pohjalta ei toistaiseksi ollut mahdollista löytää ”yksiselitteistä rakenneratkaisua”. Siksi oli loppuraportin mukaan ratkaisevan tärkeää kysyä, mikä seurakunta on, miksi se on olemassa ja millainen on sen yhteisöllinen luonne. Seurakuntarakenteen tulisi pystyä vastaamaan postmodernin ajan ihmisen kuulumisen tarpeeseen – ottaa todesta ”uudenlainen kuulumisidentiteetti”, kuten tulevaisuusselonteko asian sanoitti²⁹⁹. Loppuraportin mukaan seurakunnan rakenteen tuli jatkossakin perustua paikallisuuden varaan, mutta samaan aikaan tuli tiedostaa ajan ja paikan saamat uudenlaiset merkitykset postmodernissa todellisuudessa. ”Perimmäinen kysymys seurakuntana olemisesta ja sen toteutumisesta uudenlaisessa tilanteessa” oli 2000-luvun alun nopean ja usein pakon saneleman rakennemuutosaallon keskellä kuitenkin vielä ratkaisematta. Siksi jatkossa Selk:n oli löydettävä ”kirkkona olemiseen sellaisia rakenneratkaisuja, jotka kantavat vielä pidemmälle”.³⁰⁰

Seurakuntarakenteissa ja seurakuntajaossa tapahtuvat muutokset, nousivat ne sitten ulkoisesta välttämättömyydestä (kuntarajojen muutokset) tai Selk:n ja sen seurakuntien sisäisistä tarpeista tai molemmista samanaikaisesti, ovat strategisesti tärkeitä pisteitä. Niissä tehdyt ratkaisut vaikuttavat merkittävällä tavalla asianosaisten seurakuntien resursseihin, toimintakulttuuriin ja -edellytyksiin sekä suuntaavat niiden ymmärrystä perustehtävästä, tavoitteista ja painopisteistä sekä suhteesta toimintaympäristöön. Seuraavassa tarkastellaan dokumentteja, joita Selk on 2000-luvulla tuottanut tukeakseen ja ohjatakseen paikallisseurakuntia rakennemuutoksiin liittyvissä kysymyksissä.

Seurakuntarakenne murroksessa – tutkimuksessa Nieminen, Vallenius ja Tähkänen (2007) tiivistävät 1990-luvulla käynnistyneen seurakuntarakenteiden uudistamisen linjat ja tavoitteet neljään periaatteeseen:

- (1) seurakunnan hallinnon keventäminen;
- (2) päätöksenteon ja suunnittelun liittäminen tiiviisti yhteen seurakunnan toiminnassa ja taloudenpidossa;
- (3) seurakuntien taloudellisen itsekannattavuuden vahvistaminen;

---

²⁹⁸ *Kirkko 2020*, 13–15. Selonteon mukaan parokiaalijärjestelmä ja henkilöseurakunta eivät ole sen enempää ainoita kuin toisensa poissulkeviakaan seurakuntamalleja, vaan ”löydettävissä on monentyyppisiä kokonaisratkaisuja” (s. 15). Mitä nämä kokonaisratkaisut tarkkaan ottaen sitten ovat, sitä selonteko ei kerro.

²⁹⁹ *Kirkko 2020*, 63.

³⁰⁰ *Tulevaisuuden seurakunta 2020-työryhmän loppuraportti* 2011, 61.

- (4) seurakuntarakenteen uudistaminen sen suuntaisesti, että hallinto hoidetaan suurissa yksiköissä ja toimintaa johdetaan ja toteutetaan pienissä yhteisöissä.³⁰¹

Nämä seikat ovat olleet keskeisiä myös aivan viime vuosina käydyssä keskustelussa seurakuntarakenteiden kehittämisestä. Paikoin painotukset ovat kuitenkin saaneet lisäulottuvuuksia. Seuraavassa rajoitetaan 2000-luvun ensimmäisen vuosikymmenen jälkipuoliskolla julkaistuihin dokumentteihin siitä edellä jo esille tulleesta syystä, että lähivuodet ovat rakennekysymyksissä olleet poikkeuksellista aikaa Selk:lle. Sen on ollut pakko reagoida nopeassa tahdissa useisiin samanaikaisesti akuuteiksi nousseisiin perinteisten seurakuntarakenteiden ja –hallinnon haasteisiin ja kehittämistarpeisiin. Tämän tutkielman aihepiirin kannalta ei ole tarpeen esitellä lähemmin sitä, millaisiin konkreettisiin rakennemuutos-, hallintomalli- ja aluejakotoimiin seurakuntia on Selk:n keskushallinnon taholta opastettu, vaan keskittyä niihin strategiaan näkökohtiin, jotka rakennemuutosprosessien myllerryksessä on nostettu keskeisiksi rakenteiden ja hallinnon kehittämistä ohjaaviksi periaatteiksi.

Selk:n kirkkohallitus asetti syksyllä 2005 työryhmän seuraamaan kuntarakenteen muutoksia ja niiden vaikutuksia Selk:oon ja sen seurakuntiin sekä tekemään ehdotuksia seurakuntien yhteistoiminnan edistämiseksi. Työryhmän tuli selvittää ”tarkoituksenmukaista tapaa organisoida seurakuntatyö erilaisissa toimintaympäristöissä”, mikä merkitsi, kuten työryhmä mietintönsä saatteessa kirkkohallitukselle totesi, työryhmän työskentelyn liittymistä ”laajempaan, koko kirkon strategiaa koskevaan pohdintaan”. Julkisen keskustelun virikkeeksi, niin kuin samaisessa saatteessa sanottiin, työryhmä julkaisi tammikuussa 2007 *Läsnäolon yhteisö* – väliraportin. Siitä saatu palaute otettiin huomioon työryhmän mietinnössä *Muuttuvien yhteisöjen kirkko*, joka jätettiin kirkkohallitukselle joulukuussa 2007. Alla tarkastellaan lähemmin väliraporttia yhtäältä siksi, että lopullinen mietintö seuraa kaikkialta olennaisilta osin väliraportissa esitettyjä linjauksia, ja toisaalta erityisesti siitä syystä, että väliraportti oli mietintöä selkeästi laajempaa huomiota saanut ja yleisemmin käytetty dokumentti. Syynä tähän oli väliraportin laaja jakelu paikallistasolla ja sen perinteisen työryhmämietinnön muodosta ja esitystavasta edukseen poikkeava ulkoasu.

Läsnäolon yhteisö – väliraportti totesi Selk:n seurakuntien hallinnon ja toiminnan rakenteiden olevan paitsi laajamittaisen, myös historiansa nopeimman muutoksen kourissa. Koska rakenteet määrittivät pitkälti toiminnan mahdollisuudet ja rajat, meneillään oleva muutos loi puitteet ”seurakuntalaisten palvelemiselle ja kirkon perustehtävän toteuttamiselle jopa vuosikymmeniksi eteenpäin.”

---

³⁰¹ Nieminen & Vallenius & Tähkänen 2007, 16–17.

Mikäli tulevaisuutta kohti mentiin selkä edellä, ajauduttiin heikkoihin ja jopa vahingollisiin ratkaisuihin. Siksi meneillään oleva muutos tuli ottaa haltuun ”kirkon omista lähtökohdista käsin”, mikä taas merkitsi, että seurakunnissa tarvittiin ”rohkeaa, dynaamista ja visioivaa” pitkän tähtäimen työskentelyä niin toiminnan kuin hallinnon ja taloudenkin rakenteiden uudistamiseksi.³⁰²

Läsnäolon yhteisö määritteli rakenteiden uudistamisen tavoitteeksi luoda seurakuntaelämälle edellytykset, jotka ”turvaavat tulevaisuutta ja palvelevat hyvin seurakuntalaisia ja toteuttavat kirkon perustehtävää”. Uudistaminen oli välttämätöntä toimintaympäristön muutoksista johtuen. Muuttoliike pakotti pohtimaan kysymystä seurakuntien toiminnan säilyttämisestä kaikkialla Suomessa. Erityisesti väestökadosta kärsivät seurakunnat olivat taloutensa osalta tilanteessa, jossa ne eivät enää tulleet omillaan toimeen. Kolmas suuri muutos toimintaympäristössä oli kunta- ja palvelurakenteen uudistus. Rakenneuudistuksen lopputulosten tuli *Läsnäolon yhteisön* mukaan taloudellisesti, laadukkaasti ja kattavasti taata seurakuntalaisille ”mahdollisuudet kirkon jäsenyyteen ja hengelliseen elämään”. Hallinnollisten ja toiminnallisten rakenteiden uudistamisen lähtökohta oli ”kirkon perustehtävässä ja sen tehokkaassa käytännön toteuttamisessa”. Tämän *Läsnäolon yhteisö* katsoi melkein nimikaimansa *Läsnäolon kirkko* – strategian hengessä viittaavan kansankirkon seurakuntaan, joka oli ”osa suomalaista elämäntodellisuutta ja sellaisena ... läsnäolon yhteisö”.³⁰³

Seurakuntarakenteiden uudistamisen ”kehittämisaalueita” voitiin *Läsnäolon yhteisön* mukaan tarkastella seurakunnan jäsenyyden vahvistamisen, seurakuntayhteisöjen tukemisen ja itsekannattavuuden kehittämisen näkökulmista. Seurakuntayhteisö piti yllä paikallisidentiteettiä, jonka puitteissa seurakuntalainen hahmotti kuulumistaan tiettyyn alueyhteisöön. Varsinkin tilanteissa, jossa toteutettiin seurakuntaliitos ja seurakunnan koko kasvoi, oli tärkeätä turvata ”seurakuntalaisia palvelevan lähiyhteisön toiminnan jatkuvuus”. Itsekannattavuuden kehittäminen tarkoitti *Läsnäolon yhteisön* mukaan yksinkertaisesti sitä, että seurakuntien tuli muodostaa riittävän suuria itsekannattavia talousyksiköjä tai yhteistoiminta-alueita. Tämä oli Selk:n kannalta elintärkeää, kuten *Läsnäolon yhteisö* asian ilmaisi. Itsekannattavuuden sekä suurten hallintoyksikköjen ja pienten toimintayksikköjen periaatteet olivat tuttuja jo aiemmasta seurakuntarakenteiden uudistamistyöskentelystä (ks. edellä). Sen sijaan jäsenyyden vahvistamisen näkökulma nousee nyt esiin selvästi painokkaammin. *Läsnäolon yhteisön* mukaan tämä tarkoitti sitä, että seurakunnan tuli tarjota paikka sekä heikosti että vahvasti seurakuntaan ja kristilliseen uskoon sitoutuneille jäsenilleen, vastata seurakuntalaisten erilaisiin odotuksiin kirkon perustehtävästä käsin sekä huolehtia, että seurakuntalainen sai ”vaivattomasti

---

³⁰² *Läsnäolon yhteisö* 2007, 2.

³⁰³ *Läsnäolon yhteisö* 2007, 4-6.

laadukkaan palvelun ja kohtaa ystävällisen seurakuntayhteisön”. Jäsenyyden tukemiseksi *Läsnäolon yhteisö* suositteli samaa avaavan ja syventävän toiminnan kaksoisstrategiaa, josta puhuttiin *Kirkko 2000* – strategiassa. Seurakuntalaisen näkökulmasta oli epäolennaista, millaisella rakenteella toiminta tai palvelu tuotettiin. Hallinto- ja toimintaorganisaatiota uudistettaessa tuli pyrkiä tehokkaimpiin ja tarkoituksenmukaisiin ratkaisuihin, jotka parhaiten palvelivat seurakuntalaisen hengellisiä tarpeita ja vahvistivat hänen sitoutumistaan Selk:n jäsenyyteen. Mielekkäillä rakenteilla oli mahdollista ”säilyttää kansankirkon avaruus ja luoda edellytykset monimuotoisille kristillisen uskon ilmaisutavoille”.³⁰⁴

Läsnäolon yhteisön mukaan organisaatiomallin valinnalla voitiin olennaisesti vaikuttaa siihen, millaista toimintaa seurakunnassa kehittyi, ja toimintarakenteet puolestaan loivat linjaa ja sisältöä seurakuntalaisten keskuudessa toteutuvalle hengelliselle elämälle. Toistaiseksi seurakuntarakenteita oli kehitetty pääasiassa talouden ja hallinnon ehdoin, vaikka kehittämistoiminnan olisi pitänyt olla toiminnallisten visioiden suuntaamaa. *Läsnäolon yhteisö* palasi tässä jälleen *Kirkko 2000* – prosessin helmaan korostamalla pienten toimivien yksikköjen merkitystä seurakunnan yhteisöluonteen toteuttajina; mietinnön mukaan tämän *Kirkko 2000* – prosessin keskeisen korostuksen perusteet eivät olleet menettäneet ajankohtaisuuttaan. Käytännössä *Läsnäolon yhteisö* piti seurakuntarakenteiden uudistamisen peruserätyytenä kaksitasoista rakenneajattelua. Perustasolla pienet tai kohtuullisen kokoiset alueyksiköt vastasivat jumalanpalveluksesta, kirkollisista toimituksista, diakoniasta, kristillisestä kasvatuksesta ym. hengelliseen elämän liittyvistä perustoiminnoista, ja yhteistyötasolla huolehdittiin seurakuntien hallinnon ja talouden tukitoimista sekä sellaisista seurakuntatyön tehtävistä, jotka oli tarkoituksenmukaista organisoida perustasoa suuremmissa yksiköissä. Kehittämistavoitteiksi nostettiin tältä pohjalta sisäisten toimintarakenteiden turvaaminen, yhteistyörakenteiden vahvistaminen, työvoiman joustava käyttö, taloudellisen itsekannattavuuden turvaaminen sekä parokiaaliperiaatteeseen sitoutuminen. Viimeksi mainitusta *Läsnäolon yhteisö* totesi ykskantaan, että seurakuntarajat tuli jatkossakin sitoa kuntarajoihin. Henkilöseurakuntamalliin verrattuna parokiaaliperiaatteen mukainen seurakuntajako otti huomioon jäsenten moninaisuuden, piti huolta syrjään jäävistä jäsenistään sekä verkostoitui muiden toimijoiden kanssa ”kansankirkon ihanteiden mukaisesti”.³⁰⁵

Rakennemuutokset haastoivat seurakuntia aktiivisesti seuraamaan toimintaympäristön tapahtumia ja reagoimaan niihin sekä harjoittamaan pitkän aikavälin visiointia, joka tähtäsi seurakunnan perustehävän toteuttamiseen ja ”laajamittaiseen läsnäoloon seurakuntalaisen elämässä”. *Läsnäolon yhteisö*

³⁰⁴ *Läsnäolon yhteisö* 2007, 9-12, 17-18.

³⁰⁵ *Läsnäolon yhteisö* 2007, 17-22.

esittikin, että jokainen seurakunta ja seurakuntayhtymä laatisi itselleen tulevaisuutta hahmottavan vision ”Seurakunta 2015”. Sen tuli olla toiminnallinen visio, jossa seurakunta hahmotti seurakuntalaisen tarpeiden ja seurakunnan tehtävän mukaisen kuvan toimintamuodoistaan vuonna 2015. Seurakunta 2015 – vision laatimiseen ei ollut lakisääteistä velvoitetta, mutta seurakuntien kannatti sellainen kuitenkin tehdä ”oman etunsa nimissä”, mieluiten siten, että se oli valmis jo vuoden 2007 loppuun mennessä. Visiossa tuli ”rohkeasti avata seurakunnan tulevaisuuteen vaikuttavia tekijöitä” toimintaympäristöstä saatavan tiedon pohjalta ja luoda malleja siitä, miten seurakunta turvasi muutuvissa olosuhteissa ”vakaan toimintansa perustehtävänsä mukaisesti”. Visioinniksi ei riittänyt lähi- etäisyyden karikkojen väistely, vaan vakauteen ja hitaisiin muutoksiin tottuneesta ”empivästä kehityksen seurailusta” tuli siirtyä aktiiviseen tilanteen haltuunottoon. Jotta Selk voisi ”palvella suomalaisia mahdollisimman laajasti”, tarvittiin selkeitä ja tuoretta näkemystä kirkon hengellisestä tehtävästä ja toiminnan kehittämistä sen omista lähtökohdista käsin. Läsnaolaa tukevien seurakuntatyön muotojen ja rakenteiden vahvistamisessa seurakuntia kehoitettiin tukeutumaan *Läsnaolon kirkko – strategiaan*.³⁰⁶

Läsnaolon yhteisö oli siis kirkkohallituksen asettaman seurakuntarakennetyöryhmän väliraportti. Työryhmän varsinainen mietintö, jonka se jätti kirkkohallitukselle joulukuussa 2007, oli saanut nimekseen *Muuttuvien yhteisöjen kirkko*. Mietintö oli väliraporttia huomattavasti perusteellisempi ja tarjosi yksityiskohtaista tietoa mm. seurakuntarakenteiden uudistuksen taustoista ja lähtökohdista. Samaten varsinaisia rakennemalleja ja –ratkaisuja esiteltiin laajemmin kuin mihin väliraportissa oli ollut tilaisuutta.

Myös *Muuttuvien yhteisöjen kirkko* painotti, että rakennemuutosten ydinkysymys koski sitä, millaisella hallinto- ja toimintarakenteella voitiin parhaiten tukea yksittäisen seurakuntalaisen uskoa ja elämää kristittyinä. Kun hallintoa ja taloutta uudistettiin, oli koko ajan pohdittava, millaiselle seurakuntaelämälle oltiin luomassa edellytyksiä.³⁰⁷ Tältä jo *Läsnaolon yhteisö* – väliraportissa esitetyltä perustalta *Muuttuvien yhteisöjen kirkko* määritteli rakenneuudistuksen tavoitteet täysin samoin kuin väliraporttikin: Selk:n jäsenyyden vahvistaminen, seurakuntayhteisöjen tukeminen ja itsekannattavuuden lisääminen. Niin ikään avaavan ja syventävän kaksoisstrategian soveltaminen sekä perustasoon ja yhteistyötasoon perustuva rakenneajattelu esiteltiin perusteellisemmin mutta sisällöllisesti samoin kuin väliraportissa. Kansankirkon ylläpitoon ja vahvistamiseen liittyvät näkökohdat, jotka *Läsnaolon yhteisö* – väliraportissa nostettiin esiin keskeisinä rakennemuutoksissa huomioitavina te-

---

³⁰⁶ *Läsnaolon yhteisö* 2007, 15–16. 37.

³⁰⁷ *Muuttuvien yhteisöjen kirkko* 2007, 2–11.

kijöinä, olivat vastaavalla tavalla läsnä myös varsinaisessa mietinnössä. *Muuttuvien yhteisöjen kirkon* mukaan kansankirkon avaruus ja edellytykset kristillisen uskon monimuotoisille ilmaisutavoille tuli turvata mielekkäillä toimintarakenteilla. Seurakuntalaiselle oli tärkeintä saada vaivattomasti tarvitsemansa palvelu ja kohdata ystävällinen seurakuntayhteisö äidinkielellään. Jäsenyyden säilyttämisen näkökulmasta olennaista oli, että seurakuntarakenteiden uudistus loi puitteita ja edellytyksiä laadukkaalle palvelutuotannolle ja että seurakunta säilytti kosketuspinnan suuren enemmistön elämään. Aluepohjainen seurakunta pystyi luontevaan verkostoituneeseen yhteistyöhön omalla alueellaan kansankirkon ihanteiden mukaisesti, ja parokiaalijärjestelmä turvasi parhaiten rakenteelliset edellytykset kansankirkon toimintamallille. Tästä syystä henkilöseurakuntien käyttöönottoon tähtäävistä toimenpiteistä tuli pidättäytyä. Kirkko 2000 – prosessin linjausten relevanssia painotettiin samoin sanoin kuin väliraportissa.³⁰⁸ *Muuttuvien yhteisöjen kirkko* oli asiasisältönsä puolesta tosiasias-
assa vain väliraporttinsa laajennettu versio. Ainoa väliraportin kohta, josta mietinnössä oli luovuttu, oli paikallistason toimijoille osoitettu konkreettinen vaatimus laatia Seurakunta 2015 –visioita vuoden 2007 loppuun mennessä.

Päätteeksi *Muuttuvien yhteisöjen kirkko* totesi uudemmille kirkollisille strategiadokumenteille va-
kiintuneeseen tapaan, että sen tarkoitus ei ollut antaa yksiselitteisiä ratkaisumalleja. Päätösten teko
kuului paikallistasolle. Olennaista kaikille seurakunnille oli ”mahdollisimman kokonaisvaltainen
sekä monipuolinen tilannearvio ja tulevaisuuden hahmottaminen” sekä muutosvauhdin edellyttämä
rohkeus ja luovuus.³⁰⁹

Seuraava Selk:n keskushallinnon tuottama seurakuntarakennemuutosprosessien strategisen ohjauk-
sen dokumentti oli huhtikuussa 2008 ilmestynyt *Rakenneuudistajan opas*, jonka toimituskunnan
kirkkohallitus asetti joulukuussa 2007 samana päivänä kun *Muuttuvien yhteisöjen kirkko* – mietintö
luovutettiin sille. Opas tukeutui, kuten sen alussa todetaan, *Muuttuvien yhteisöjen kirkko* – mietin-
töön. Sen ensisijainen kohderyhmä muodostui seurakuntien luottamushenkilöistä ja työntekijöistä,
joille se pyrki selventämään rakenneuudistukseen liittyviä kysymyksiä, ratkaisuvaihtoehtoja ja ra-
kennemalleja. Oppaan viesti oli, että rakennemuutos oli enemmän mahdollisuus kuin uhka. Muutos-
prosessia ei pitänyt pelätä, rakenteiden uudistaminen oli työtä tulevaisuuden hyväksi ja huolella val-
misteltu ja hyvin johdettu muutosprosessi saattoi parhaimmillaan olla innostava ja hyviä oivalluksia

---

³⁰⁸ *Muuttuvien yhteisöjen kirkko* 2007, 11–18. Mietinnön sivuilla 18–33 tarkasteltiin laajasti erilaisia malleja ja vaihto-
ehtoja, joita seurakuntarakenteiden uudistusprosesseissa voitiin hyödyntää ja soveltaa paikallisten olosuhteiden mukai-
sesti.

³⁰⁹ *Muuttuvien yhteisöjen kirkko* 2007, 33–34.

tuottava kokemus.³¹⁰ Tavoiteasettelusta ja sisällön yleisluonnehdinnasta käy ilmi, että *Rakenneuudistajan oppaan* ei ollut tarkoitus tuottaa uutta tietoa tai uusia strategisia linjauksia seurakuntarakenteen muutoksista vaan vahvistaa aikaisemmin esitettyjä ja rohkaista seurakuntia aktiivisesti tarttumaan muutosprosesseihin. Oppaassa olikin aikaisempiin dokumentteihin verrattuna uutta osio, jossa mallinnettiin seurakuntien yhdistymisprosessia ja sen onnistuneen läpiviennin edellytyksiä.³¹¹

Seurakuntarakennemuutosten lähtökohdat, motiivit ja tarpeet sekä tavoitteet samoin kuin näkemys seurakuntarakenteen kahdesta tasosta (perus- ja yhteistyötasot) oli poimittu oppaaseen *Muuttuvien yhteisöjen kirkosta* käytännössä muuttumattomina. Sama koskee seurakuntarakenteiden uudistamisen vaihtoehtoja. Paikallistason toimien merkitystä alleviivattiin nyt aiempaa selkeämmin. Rakennuudistuksessa tuli pyrkiä hallinto- ja toimintarakenteisiin, jotka loivat parhaat edellytykset seurakunnan hengellisen työn jatkuvuudelle ja kehittämiselle. Jotta näin voi tapahtua, paikallisten päättäjien tuli tutkia kriittisesti seurakunnan toimintatapoja, johtamista, palveluiden alueellista tasavertaisuutta jne. Ellei näin tehty, rakennuudistus jäi helposti ”pelkäksi ulkokohtaiseksi muutomenoksi”. Rakennuudistus kääntyi itseään ja tavoitteitaan vastaan, mikäli prosessissa laiminlyötiin ”seurakuntatyön perustason strateginen ensisijaisuus”. Seurakuntien taloudellisesta ja toiminnallisesta erilaisuudesta johtuen oli mahdotonta laatia rakennemuutosohjeistusta, joka soveltuisi kaikille seurakunnille, mutta Selk:ssa olikin ”tällaisissa asioissa opittu luottamaan paikallistason päättäjien osaamiseen ja harkintaan”.³¹²

Yhdessä keskeisessä kohdassa *Rakenneuudistajan opas* sijoittuu erilaiseen kirkollisen strategiatuotannon maisemaan kuin sen edeltäjät *Läsnäolon yhteisö* ja *Muuttuvien yhteisöjen kirkko*. Kun jälkimmäisten taustalla oli vielä *Läsnäolon kirkko*, oppaassa elettiin jo *Meidän kirkon* aikaa. Tämä käy ilmi siitä, että opas siteeraa *Meidän kirkko* – strategian mission, vision, arvot ja strategiset suuntaaviivat sellaisinaan ja kommentoi niitä vain toteamalla, että seurakuntien rakennuudistuksen tarkoituksena oli luoda ”seurakuntien toiminnalle ja kirkon strategian paikalliselle toteutumiselle hyvät edellytykset ja puitteet”.³¹³ Selk:n kokonaistrategian uusiutumisen seurauksena edellä esillä olleille dokumenteille ominainen puhe kansankirkon toimintaedellytysten takaamisesta rakennemuutosten keskellä ja siihen liittyen parokiaalijärjestelmän ylivertaisuudesta Selk:n seurakuntarakenteen kokonaismallina eivät nyt olleet esillä niin eksplisiittisesti kuin aikaisemmin. Itse asiat eivät olleet kuitenkaan kadonneet mihinkään. Parokiaalijärjestelmää ei oppaassa millään tavoin kyseenalaistettu, ja

³¹⁰ *Rakenneuudistajan opas* 2008, 4.

³¹¹ Ks. *Rakenneuudistajan opas* 2008, 17–24.

³¹² *Rakenneuudistajan opas* 2008, 5, 12, 16.

³¹³ *Rakenneuudistajan opas* 2008, 9–11.

yksi viittaus kansankirkkoonkin on jäljellä. Kuntakentän muutoksia koskevassa keskustelussa oli seurakunnille toisinaan tarjottu paikallisidentiteetin kantajan roolia. Oppaan mukaan tämäkin sopinee ”kansankirkon seurakunnalle”, kunhan periaatetta ei tulkittu kaavamaiseksi linnoittautumiseksi muutoksia vastaan.³¹⁴ *Rakenneuudistajan opas* oli siten yhä opastamassa kohderyhmäänsä kansankirkon rakenteiden uudistamiseen.

Toistaiseksi uusin seurakuntarakenteiden uudistamiseen liittyvä ohjausdokumentti on vuonna 2011 julkaistu Seurakuntien rakennemuutoksen ohjausryhmän loppuraportti eli se asiakirja, jonka liitteistä yksi oli aiemmin esillä ollut *Tulevaisuuden seurakunta 2020 –työryhmän loppuraportti*. Ohjausryhmän oli kirkkohallitus asettanut vuosiksi 2008–2011 toimeksiannolla koota muutosprosessin kehityslinjat ja tehdä niistä johtopäätökset, tukea muutosprosessia Selk:n eri tasoilla sekä suunnitella ja ohjeistaa muutosprosesseja koskevaa viestintää. Ohjausryhmällä oli kolme alatyöryhmää (Tulevaisuuden seurakunta 2020 – työryhmä, viestintätyöryhmä, Kirkko 2020 – työryhmä), ja hankkeen puitteisiin kuului lisäksi Kirkon tutkimuskeskuksessa toteutettu tutkimuskokonaisuus rakennemuutosprosesseista ja niiden vaikutuksista seurakuntien toimintaan ja talouteen.

Ohjausryhmä tuotti maaliskuussa 2010 väliraportin, johon oli koottu tietoa mm. seurakuntaliitosten rakenteellisista ratkaisuista, seurakuntien jäsenmäärä- ja taloustietoja sekä kokemuksia rakennemuutoksista.³¹⁵ Ohjausryhmän loppuraportin mukaan väliraportissa oli käynyt ilmi, että seurakunnat olivat rakennemuutoksissa keskittyneet rakenteiden luomiseen ja henkilöstön sijoitteluun, mutta yhteisen seurakuntatoiminnan kehittäminen oli monin paikoin vasta ”pääsemässä alkuun”. Eri toimijoiden kokemus muutosprosesseista oli toistaiseksi se, että seurakuntatoiminta oli haluttu säilyttää mahdollisimman pitkälle entisellään, koska näin katsottiin voitavan turvata yhteisöllisyyttä ja ylläpitää kuntaliitostilanteissa paikallista identiteettiä. Tätä taustaa vasten loppuraportti määritteli keskeiseksi tavoitteekseen muutospaineiden keskellä elävien Selk:n ja sen seurakuntien tulevaisuuden kuvaamisen sekä näkökulmien tuottamisen rakenteisiin liittyvälle linjanvedolle.³¹⁶ Loppuraportin alkuosa sisälsi enimmäkseen teknistä taustatietoa mm. seurakuntien lukumäärän kehityksestä, rakenteita haastavista muutosvoimista (talous, Selk:n jäsenmäärän lasku, henkilöstörakenteen muutos, kuntarakenteiden kehitys), liitosprosessin johtamisesta ja viestinnästä. Strategisluonteisiin kysy-

---

³¹⁴ *Rakenneuudistajan opas* 2008, 13.

³¹⁵ *Seurakuntien rakennemuutoksen ohjausryhmä 2008–2011*, 5.

³¹⁶ *Seurakuntien rakennemuutoksen ohjausryhmä 2008–2011*, 5-6.

myksiin loppuraportti pääsi toisessa pääosassa, jossa tarkasteltiin seurakuntien ja kirkon rakenteiden tulevaisuutta.³¹⁷

Loppuraportin mukaan Selk:n rakenteiden kehittämiseksi asetetut tavoitteet *Muuttuvien yhteisöjen kirkko* – mietinnössä, *Meidän kirkko* – strategiassa ja *Kirkko 2020* – tulevaisuusselonteossa voitiin tiivistää kuuteen kohtaan:

- jäsenlähtöisyyden ja erilaisten jäsenidentiteettien mahdollistaminen
- monipuolisen toiminnan turvaaminen
- läheisyysperiaatteen ja yhteisöllisyyden edistäminen
- seurakuntien taloudellinen vakauden ja itsekannattavuuden lisääminen sekä taloudellisen polarisaation vähentäminen
- työvoimaresurssien joustava käyttö
- johtamisen ja hallinnon tehostaminen ja yksinkertaistaminen.

Loppuraportin mukaan eteneminen rakenteiden kehittämisessä Selk:n strategian suuntaisesti ei ollut toistaiseksi ollut riittävää erityisesti Selk:n talous- ja henkilöstönäkymien kannalta. Monilla pienillä seurakuntatalouksilla tuli jatkossa olemaan merkittäviä vaikeuksia vastata tulojen vähenemisestä aiheutuviin haasteisiin. Rakenteiden kehittämisessä ei kuitenkaan tullut pyrkiä vain yksittäisten seurakuntien tilanteen pelastamiseen seurakuntaliitoksilla, vaan oli kysyttävä, miten rakenteita hallitusti kehittämällä voitaisiin turvata seurakuntien toiminta ja kirkon perustyö paikallistasolla kautta Suomen. Mikään hallintorakenne ei sinänsä ollut hyvä tai huono, vaan sitä valittaessa tehtiin ratkaisuja siitä, mitä rakenteilla haluttiin tukea ja edistää. Seurakunta oli Selk:n ”toiminnan, sen ydintehtävien,

---

³¹⁷ Sivuilla 15–18 loppuraportti esittelee lyhyesti tuloksia, joita Kirkon tutkimuskeskuksessa toteutettu tutkimushanke seurakuntaliitoksista oli tuottanut. Keskeisiä havaintoja olivat mm., että seurakuntien johtavat luottamushenkilöt kokivat muutosprosessin huomattavasti henkilöstöä myönteisemmin. Edellisillä oli henkilöstöä myönteisempi kuva siitä, että uudistus oli edistänyt palvelujen kehittämistä ja monipuolistumista, edellytykset hengelliselle elämälle olivat vahvistuneet ja toiminnan laatu oli parantunut. Samaa mieltä luottamushenkilöt ja henkilöstö olivat kuitenkin siitä, että rakenneuudistus ei ollut kirkastanut seurakunnan perustehtävää. Henkilöstön mielestä rakenneuudistuksen keskeiset tavoitteet (jäsenyyden vahvistuminen, seurakuntayhteisöjen tukeminen, itsekannattavuuden lisääntyminen) jäivät varsinkin yhtymäseurakunnissa miltei kokonaan toteutumatta. Henkilöstöristiriitoja koettiin rakennemuutosseurakunnissa yleisemmin kuin seurakunnissa keskimäärin, ja töiden organisointi koettiin niissä selvästi heikommaksi kuin muissa seurakunnissa. Seurakuntien jäsenten näkemykset seurakuntaliitoksista poikkesivat työntekijöiden ja luottamushenkilöiden käsityksistä. Enemmistö seurakuntalaisista katsoi, että rakennemuutoksella ei ollut mitään vaikutuksia heidän hengelliseen elämäänsä, mahdollisuuksiin osallistua seurakunnan toimintaan tai tunteeseen seurakunnan tuttuudesta. Selvän enemmistön mukaan rakennemuutos ei ollut vaikuttanut mitenkään seurakunnan palvelujen saatavuuteen, monipuolisuuteen tai laatuun. Seurakuntarajat koettiin niin ikään merkityksellöinä seurakunnan jäsenen hengellisen elämän toteuttamisen kannalta. Rakennemuutoksella oli ollut myönteisiä vaikutuksia lähinnä niiden seurakuntalaisten kannalta, jotka osallistuivat aktiivisesti seurakunnan toimintaan. Kokonaisuutena seurakunnan jäsenten kokemus jäsenyydestä, suhteesta seurakuntaan ja seurakunnan palveluista oli tutkimusten mukaan vain löyhästi sidoksissa seurakuntarakenteeseen. Seurakuntarakenteen muutos ei siten ollut perusteltavissa seurakuntalaisten tarpeilla, vaan sen perusteet tuli löytää hallinnon ja talouden tekijöistä. Talouskehitys liitosseurakunnissa oli ollut keskimääräistä suotuisampaa, mutta kun sitä tarkasteltiin ilman liitosseurakuntien kirkkohallitukselta saamia yhdistymisavustuksia, tulokset olivat erilaisia: jokseenkin kaikissa tutkituissa liitosseurakunnissa vertailuseurakunnan (ei ollut osallinen seurakuntaliitoksesta) talouskehitys oli ollut suotuisampaa, kun mittarina käytettiin tuloslaskelman ylijäämäisyyttä.

perusyksikkö ja ensisijainen järjestäjä”. Sen tuli olla inhimillisen kokoinen yksikkö, johon seurakuntalaisen oli helppo samaistua ja tuntea yhteenkuuluvuutta. Siksi kaikissa rakenneuudistuksissa lähtökohtana, keskipisteenä ja tavoitteena tuli olla paikallisseurakunnan perustehtävän ja sen mukaisen toiminnan edellytysten turvaaminen ja edistäminen sekä jäsenten erilaisten tarpeiden entistä parempi huomioiminen. Tukipalveluiden tuli olla laadukkaita, tehokkaita ja keskitetysti hoidettuja, johtamisvastuiden selkeitä ja hallinnollisen ohjauksen mahdollisimman kevyttä. Rakenteiden kehittämisessä oli tähdättävä seurakuntien välisen taloudellisen polarisaation vaikutusten pehmentämiseen, resurssien oikeudenmukaiseen jakamiseen ja taloudellisen vakauden edistämiseen. Olennaista oli, että ”kirkko voi toimia kaikkialla Suomessa”.³¹⁸

Näillä niukahkoilla ja aikaisempia rakennemuutosdokumenteja pääosin seurailevilla kommentteilla loppuraportti päättyi esittelemään kaksi mallia Selk:n seurakuntarakenteiden kehittämiseksi eli rovestikuntamallin ja hiippakuntamallin. Yhteistä niille oli seurakunnan säilyminen Selk:n toiminnan perusyksikkönä. Seurakunta oli molemmissa alueellisesti määritelty ja toiminnallisesti tarkoituksenmukainen yksikkö, mutta sen rajojen ei tarvitsisi noudattaa entiseen tapaan kuntarajoja, vaan kuntien rajat otettaisiin huomioon vasta rovestikunta- tai hiippakuntatasolla. Molemmissa malleissa paikallisen seurakunnan itsehallinnon ja itsemääräämisoikeuden puitteisiin jäivät kuulumaan mm. jumalanpalveluksista ja kirkollisista toimituksista vastaaminen, toiminta- ja taloussuunnitelman valmistelu, oma varainhankinta sekä yhteistoiminta ja yhteistyösopimukset. Raportin laatinut työryhmä katsoi, että Selk:n muutoshasteisiin ei pystytty vastaamaan parhaalla mahdollisella tavalla vain seuraamalla kuntarakenteiden kehitystä. Siksi Selk:n tuli omaehtoisesti kehittää paikallistason rakenteitaan suunnitelmallisesti, tavoitteellisesti ja määrätietoisesti johdetulla tavalla. Tässä tarkoituksessa loppuraportti päättyi suosittamaan rovestikuntamallia³¹⁹ peruslinjaksi, jolla rakenteiden kehittämistyöhön tuli ryhtyä. Rakenneuudistuksessa tuli pyrkiä pysymään samassa tahdissa kuntakentän muutosten kanssa. Parokiaalijärjestelmän periaatteita loppuraportti ei pohtinut lähemmin vaan katsoi, että mahdollisuus luopua siitä osittain rovestikunnan tai hiippakunnan sisällä tuli ottaa erikseen pohdittavaksi. Paikallisen tason (hiippakunnat, uudet talouden ja hallinnon rakenteet) tehtäviksi jäivät mm. muutoksen kokonaissuunnittelu ja –toteutus, alueellisten ja paikallisten strategioiden ja toi-

---

³¹⁸ *Seurakuntien rakennemuutoksen ohjausryhmä 2008–2011*, 23–31, 44.

³¹⁹ Rovestikuntamallin sisällön loppuraportti tiivistä seuraavasti: ”Rovestikunta olisi taloudellisesti itsekannattava, julkisoikeudellinen oikeushenkilö, joka muun muassa päättäisi siihen kuuluvien seurakuntien kirkollisveroprosentista ja verotulojen jakamisesta seurakuntien kesken. Rovestikunnan ulkorajat noudattaisivat kuntarajoja. Rovestikuntien lukumäärä ja koko suunniteltaisiin alueiden tarpeista käsin. Rovestikunnalla olisi selkeä johto. Rovestikunnat olisivat lähellä nykyistä [seurakunta]yhtymämallia. Olennaisia eroja olisivat lääninrovastin rooli ja rovestikunnan toimiminen työnantajatona.” (*Seurakuntien rakennemuutoksen ohjausryhmä 2008–2011*, 3).

mintamallien suunnittelu, seurakuntarajojen tarkistukset, johtamisjärjestelmän rakentaminen sekä omaisuuden siirtoihin vaikuttavat kysymykset.³²⁰

Seurakuntien rakennemuutoksen ohjausryhmä 2008–2011:n loppuraportti ei sisältänyt uusia strategisia näkyjä tai linjauksia, vaan sen tähtäimessä oli seurakuntarakenteen uusi malli, jonka puitteissa aiemmin esiin nostetut rakenneuudistuksen niin hallinnollis-taloudelliset kuin toiminnallisetkin lähtökohdat, periaatteet ja tavoitteet voisivat toteutua. Rajatun organisatorisesta tarkastelukulmastaan johtuen loppuraportti ei pohtinut kysymyksiä Selk:n olemuksesta, luonteesta tai perustehtävän ymmärryksestä, jotka olivat olleet tärkeitä Selk:n strategiadokumenteissa. Näiden kohdalla loppuraportti hyväksyi aikaisemmat linjaukset ja sitoutui niihin. Korostus, jonka mukaan rakenneuudistuksen päämäärä oli se, että Selk saattoi toimia ja toteuttaa perustehtävänsä ”kaikkialla Suomessa”, on selvästi kansankirkko-organisaation rakenneuudistusohjelma.³²¹ Sen välttämättömiä elementtejä olivat jäsenlähtöisyys, seurakuntatoiminnan monipuolisuus ja paikallinen yhteisöllisyys eli juuri ne, joiden varaan postmodernin ajan kansankirkkoa oli Selk:n strategioissa toistuvasti pystytetty. Loppuraportti tarjosi rakenteellisen yleiskuvan siitä, miltä tulevaisuuden Selk:n tulisi näyttää, jotta se pystyisi parhaiten säilyttämään kansankirkon keskeiset piirteet. Hahmotelman konkreettinen mallinnus jäi jälleen paikallisille harteille. Sikäli loppuraportti kuitenkin eroaa aikaisemmasta rakenneuudistusmateriaalista, että se ehdotti ratkaisua, joka vaati konkreettisia toimenpiteitä koko Selk:n paikallistasolta eikä vain niiltä, joilla meni ”huonosti” taloudenpidon osalta tai jotka kuntaliitosten seurauksena olivat pakkorakennemuutoksen edessä.

Seurakuntarakenteen uudistamista käsittelevistä dokumenteista on helppo tunnistaa yhdenmukainen ajattelu siitä, mitä rakennemuutos merkitsi ja miten siihen tuli suhtautua. Rakennemuutos oli tosiasiassa, jota Selk ei voinut väistää. Muutoksen välttämättömyys ei ollut vain kuntarajojen muutoksista aiheutuvaa pakkomuutosta, vaan rakenteiden uudistamista vaativat myös Selk:n sisäiset tekijät, ennen muuta seurakuntien kasvava taloudellinen polarisaatio ja jäsenmäärän jatkuva vähentyminen. Muutostilanne oli oikein ymmärrettynä ja haltuun otettuna Selk:lle strateginen mahdollisuus kirkastaa hengellistä perustehtävänsä, priorisoida ja kehittää toimintaansa, luoda tulevaisuuden visioita ja uudistaa hallinnon ja toiminnan rakenteita Selk:n omista lähtökohdista käsin. Jokainen rakennemuutostodokumentti toistaa muodossa tai toisessa tätä strategista tilaisuutta alleviivaavan ajatuskulun. Se,

---

³²⁰ *Seurakuntien rakennemuutoksen ohjausryhmä 2008–2011*, 31–46.

³²¹ Loppuraportin mukaan ”nykypäivän kristillistä identiteettiä” rakensi herätys- ym. hengellisten liikkeiden ja viiteryhmien ohella ”kansankirkollisuus”. Monipuolisen toiminnan keinoin Selk:n tuli löytää tapoja sekä tukea erilaisia identiteettejä omaavia jäseniään ja yhteisöjään että koota niitä yhteen ”osaksi yhtä kirkkoa” (*Seurakuntien rakennemuutoksen ohjausryhmä 2008–2011*, 30).

mitä asiassa tapahtui, heijastaa vastaavia strategisen ajattelun ja toiminnan heikkouksia, jotka olivat tulleet esiin Selk:n kokonaisstrategioiden kohdalla: tavoiteltu muutos oli hidasta ja entistä säilyttävää sekä painottui ulkoisiin tekijöihin, erityisesti hallinnointiin. Strategista tilaisuutta osattiin kunta-liitosten ja taloudellisten tekijöiden aiheuttaman pakon edessäkin käyttää hyväksi vain rajallisesti ja toissijaisten tekijöiden osalta – tähänhan etenkin rakennemuutoksen ohjausryhmän loppuraportti kiinnitti huomiota. Strategisen toiminnan subjekti- ja päätöksenteko näyttävät toistaiseksi siis siirtyvän vain vaivalloisesti paikallistasolle, minne Selk:n uusin strategiatuotanto niitä yrittää siirtää. On kuitenkin syytä ottaa huomioon, että Selk:n suuri seurakuntarakennemuutosprosessi jatkuu tätä kirjoittaessa edelleen, ja edellä sanottu edustaa tilannekuvaa tai väliarviota siitä, mitä sen puitteissa on tapahtunut.

Seurakuntarakennemuutosdokumentit ovat strategiadokumentteja vain rajallisessa ja ikään kuin teknisessä merkityksessä. Siksi onkin mielenkiintoista nähdä, mikä niissä valitaan ”metastrategiaksi”, rakennestrategiaa ohjaavaksi oletusarvoksi. Peruslinja on selvä: rakennemuutokset tuli toteuttaa siten, että parokiaalijärjestelmän mukaisesti järjestäytynyt ja kaikkialla Suomessa läsnä oleva kansankirkko kykeni säilyttämään kosketuspintansa jäsenistöön ja palvelemaan sitä mahdollisimman hyvin, vastaamaan aktiivisesti jäsenistön tarpeisiin ja reagoimaan sen erilaisiin toiveisiin sekä järjestämään laadukasta seurakunnallista toimintaa. Kansankirkkodiskurssi on siinä määrin vahvaa, että rakennemuutosasiakirjoja voidaan hyvällä syyllä kutsua *Läsnäolon kirkko* – strategian suoriksi henkiksi perillisiksi ja kansankirkon rakennestrategioiksi. Samanaikaisesti on myös yhteisödiskurssin asema rakennemuutosasiakirjoissa vahva. Seurakuntarakenteita kehitettäessä tuli pyrkiä kansankirkon säilyttämisen ohella siihen, että seurakunnat olisivat pieniä yhteisöjä, jotka tarjosivat turvalliset puitteet niiden jäsenten hengellisen elämän toteutumiselle. Lisäksi Selk:n perustehtävän tärkeyttä muistetaan painottaa jokaisessa rakennemuutosasiakirjassa.

Rakennemuutosasiakirjojen antia Selk:n strategiatoiminnassa voi luonnehtia ensi sijassa siten, että niissä etsittiin malleja ja keinoja tuottaa tila, jossa hallinnon ja toiminnan rakenteet muuttuvat ja joustavat siinä tarkoituksessa, että Selk säilyisi kansankirkkona ja pystyisi palvelemaan laadukkaasti jäseniään kaikkialla Suomessa. Tästä lähtökohdasta käsin rakennemuutosasiakirjoilla ei ole itse- näistä merkitystä Selk:n strategiatuotannon kokonaiskentässä. Niiden merkitys voidaan nähdä yhtäältä tavassa, jolla ne heijastavat kansankirkkodiskurssin ja -ajattelun yhä erittäin vahvaa vaikutusta kaikkeen siihen ajatteluun ja toimintaan, jossa konkreettisella tavalla otetaan kantaa Selk:n paikallistason elämän ja toiminnan edellytyksiin. Toisaalta ne osoittavat, miten *social engineering*, joka periaatteessa olisi rakennediskurssin ominta kenttää, pysähtyi tässäkin samaan muuriin kuin vas-

taava puhe Selk:n strategia- ja tulevaisuusdokumenteissa: rakenteellisten prosessien tuli pysyä kansankirkoajattelun sisällä, tuottaa sitä ylläpitävää sosiaalista maailmaa sekä sen myötä legitimoida kansankirkon roolia Selk:n uskonnollisen symboliuniversumin plausibiliteettistruktuurina.

6.4. Johtopäätös

Selk on perinteisesti ymmärtänyt itsensä kansankirkoksi Suomessa. Se edustaa kristinuskon kansallista muotoa, ja sen vastuulla on julistaa kristinuskon sanomaa koko kansalle. Teologisesti kansankirkoajatus on perusteltu näkemyksellä siitä, että kaikilla suomalaisilla on oikeus ja mahdollisuus olla osallisia evankeliumista ja sitä julistavan kirkon elämästä ja toiminnasta. Kansankirkon perustaa nakertaviin ilmiöihin (erityisesti jäsenistön sitoutumisessa tapahtuneet muutokset) herättiin laajemmassa mitassa 1950-luvulta lukien. Tällöin kiinnitettiin huomiota myös Selk:n suunnittelu- ja kehittämistoiminnan yleiseen heikkouteen. Näiden herätteiden pohjalta sekä suomalaisen yhteiskunnan ja elämänmenon monenlaisten muutosten pakottamana käynnistyi 1980-luvulla Selk:n strategiotoiminta. Sen eri muodot (varsinaiset strategiat, tulevaisuusasiakirjat, rakennemuutosdokumentit) tähtäsivät siihen, että kristillisen kirkon missiosta huolehtimisen ohella Selk voisi säilyttää perinteisen statuksensa kansankirkkoinstituutiona ja –organisaationa, jolla on julkisoikeudellinen erityisasema ja mahdollisuus omaan lainsäädännölliseen ja toiminnalliseen päätöksentekoon. Mitään strategiaahan ei tietenkään olisi tarvittu sitä varten, että Selk (tai mikä tahansa muu kirkkokunta) olisi halunnut olla kansankirkko yksinomaan teologisessa merkityksessä (kirkko on koko kansaa varten; evankeliumi kuuluu erotuksetta kaikille tms.). Sellaisena pysymiseen tai sellaiseksi ryhtymiseen riittää pelkkä kirkkokunnan oma päätös.

Näkemyks siitä, mikä kansankirkko varsinaisesti on ja mitä kansankirkon aseman säilyttäminen käytännössä tarkoittaa, sai tarkastellun ajanjakson mittaan erilaisia painotuksia ja ulottuvuuksia Selk:n strategiatuotannossa. Painotusmuutosten taustalla heijastuu koko ajan Selk:n jäsenyyskehityksen vaikutus. Vaikka Selk:n jäsenten suhteellinen osuus suomalaisista on ollut laskussa koko sen ajan, jolloin Selk on strategioita laatinut, absoluuttisen jäsenmäärän kasvu joitakin poikkeusvuosia lukuun ottamatta aina 2000-luvun alkupuolelle saakka (ks. edellä luku 2) ja siihen perustunut Selk:n talouden vakaus tekivät pitkään mahdolliseksi pitää kansankirkon perustaa ja toimintamallia terveenä ja jäsenistön sitoutumiskysymystä rakenteellisena ja toiminnan suunnitteluun ja organisointiin liittyvänä haasteena. Strategiatoiminnan alkuvaiheissa nähtiinkin ensisijaiseksi päämääräksi kehittää

Selk:a kirkollisena palveluorganisaationa. Kansankirkon asema sekä yhteiskunnassa että kansalaisten mielissä vähintäänkin säilyi entisellään, kunhan jäsenistön muuttuvia tarpeita ja odotuksia osattiin kuunnella riittävän tarkasti ja niihin vastata monipuolisella seurakunnallisella toiminnalla. Kansankirkko oli joustava ja tehokas palvelulaitos, toimintaympäristössään aktiivisesti läsnä oleva, jäsenistöään lähellä elävä ja heistä syvää huolta kantava kirkko, niin kuin Selk etenkin Kirkko 2000 – prosessissa haluttiin nähdä.

Vaikka Kirkko 2000 – prosessin aikana Selk:n ja sen seurakuntien toiminta monipuolistui lukuisin tavoin, 2000-luvun alussa kävi viimeistään ilmeiseksi, että palvelukirkon konsepti ei purrut halutulla tavalla perustavaan kysymykseen jäsenistön sitoutumisesta Selk:oon. *Läsnäolon kirkossa* ei kansankirkon palveluorganisaatioluonnetta hylätty, mutta näkökulmaa kansankirkkona olemiseen vaihdettiin radikaalisti. Sitä ei enää tarkasteltu ensi sijassa toimintaorganisaationa vaan teologisena suurena. Tulokseksi saatiin institutionaalisesti reifioitunut konstruktio, jota edellä nimitettiin kansankirkkosakramentalismiksi. Sen puitteissa kansankirkko sulki sisäänsä koko toimintaympäristönsä ja kristillisti sen riippumatta siitä, mitä Selk:ssa ja sen ympärillä varsinaisesti tapahtui. Tässä katsannossa kansankirkolla ei teoriassa ollut mitään hätää. Selk:n laskeva jäsenkehitys ja talous olivat tietenkin ongelma, mutta kyse oli ideologisesti toissijaisesta pulmasta ja siihen tuli tarttua organisaation sisäisin kehittämistoimenpitein. Kun strategisesti aktiivinen Selk:n keskushallinto oli aikaisemmin esittänyt seurakunnille runsain mitoin ohjeita ja virikkeitä siitä, millaisia palveluita niiden pitäisi tuottaa kansankirkon tueksi, 2000-luvun alussa keskushallinto pitäytyi kehittämään omaa toimintaansa ja edellytti seurakuntia tekemään samoin jokseenkin omin neuvoin.

Selk:n jäsenmäärän kiihtyvä lasku 2000-luvun ensimmäisen vuosikymmenen mittaan vei kuitenkin nopeasti strategisen uskottavuuden *Läsnäolon kirkon* idealismilta – sikäli kuin sillä sellaista koskaan olikaan. *Meidän kirkossa* kansankirkkodiskurssi korvautui postmodernin ajan henkeen paremmin istuvalla, institutionaalisesti kevyemmällä yhteisödiskurssilla. Kansankirkko on ”meidän kirkko”, joka maailmankatsomusten moninaisuuden ja pirstaleisuuden olosuhteissa kykenee tarjoamaan omaa maailmankatsomustaan rakentavalle ihmiselle toden kokemuksen Jumalan läsnäolosta, yhteisestä kristillisestä uskosta ja eettisesti korkeatasoisesta elämästä seurakuntayhteisössä. Yhteisödiskurssin taustalla ja alla *Meidän kirkko* kuitenkin ajattelee ja toimii kuten kansankirkko sitä edeltävissäkin strategioissa: kansankirkon perinteinen asema, rakenteet ja toimintatavat pyritään ylläpitämään jäsenmäärän laskun oloissakin sen mukaan ja niin pitkään kuin se on mahdollista, ja tämä tapahtuu paikallisen tason toimintaa aktiivisesti parantamalla.

Selk:n itsensä tuottamat tutkimukset omasta tulevaisuudestaan eivät näe perinteisen kansankirkon mallille toteuttamiskelpoisia vaihtoehtoja. Seurakuntien rakennemuutoksien ohjausta varten laaditut dokumentit opastavat nekin rakenteiden uusimiseen saman kansankirkkomallin puitteissa. Seurakuntien hallinto- ja toimintarakenteita tuli kehittää siten ja siinä mitassa, että Selk:n toimintaedellytykset kansankirkkona tulivat turvatuiksi.

Tiedonsosiologisesta näkökulmasta Selk:n strategiatuotannon kehityskulku on sisällöllisesti jossakin määrin monipolvisempi ilmiö kuin se ohjelma kansankirkon säilyttämiseksi Suomen suurimpana kristillisen elämän ja toiminnan instituutiona, joka leimaa ja ohjaa kaikkia Selk:n strategioita.

Selk:n strategiatuotannon taustalla on tietenkin oletus sellaisesta perustavasta maailmankatsomuksesta, jota Berger ja Luckmann kutsuvat symboliuniversumiksi. Selk:lla on sen lainsäädännössä määritelty tunnustuspohja, jossa se instituutiona sitoutuu perustaviin kristillisen uskon sisällön määrittäviin dokumentteihin (Raamattu, vanhan kirkon uskontunnustukset, luterilaiset tunnustuskirjat). Selk:n strategiat esittävätkin kukin vuorollaan painokkaasti sen vakaumuksen, että kaikessa elämässään ja toiminnassaan Selk pitää kiinni kristillisestä jumalauksesta, kristillisen kirkon missiosta ja kristillisen uskon mukaisesta elämäntavasta sellaisina kuin ne em. dokumenteissa on ilmaistu. Nimenomaan näissä kysymyksissä strategiat korostavat Selk:n itsenäisyyttä ja riippumattomuutta suhteessa suomalaiseen yhteiskuntaan ja sen instituutioihin sekä sitoutumista globaalin kristinuskon kokonaisuuteen. Periaatteessa symboliuniversumin sisällön ja aseman ei siis pitäisi olla minkäänlainen pohtimisen arvoinen kysymys koko strategiatuotannolle. Käytännössä asia ei kuitenkaan ole näin suoraviivainen.

Symboliuniversumia koskeva pohdinta Selk:n strategiatuotannossa käväisee näkyvillä ”perimmäisenä kysymyksenä” Selk:n sanoman relevanssista toimintaympäristön kannalta. Kun jäsenmäärän lasku ei näyttänyt pysähtyvän eikä jäsenistön sitoutumisen aste nousevan kaikesta toiminnan ja rakenteiden kehittämiseen sijoitetusta ponnistelusta huolimatta, oliko vika Selk:n sanomassa ja kristillisessä uskossa itsessään? Selk:n kirkkona olemisen lähtökohdista johtuen kysymykseen ei tietenkään ollut kuin yksi mahdollinen vastaus eli kielteinen, mutta silti kysymys ei jää täysin vaille huomiota. Merkille pantavaa on, että symboliuniversumin relevanssia koskeva tunnustelu käväisee näkyvissä jo strategiatuotannon varhaisvaiheessa (*Seurakunta 2000*). Sittemmin sen voidaan tunnistaa elävän piispainkokouksen *Kirkko 2020 – tulevaisuusselonteosta* antaman lausunnon puheessa evankeliumin eli kristillisen kirkon julistuksen sisällön kontekstualisoinnin tarpeesta kulttuuristen ja yhteiskunnallisten olosuhteiden ehdoilla varhaisen kristikunnan menestystekijämallia seuraten ja vaa-

rasta juuttua ”ennalta sovittujen opillisten merkitysten symboliseen ilmaisemiseen” samaten kuin Tulevaisuuden seurakunta 2020 – työryhmän loppuraportin pohdintoissa Selk:n ja sen seurakuntien nykyisen itseymmärryksen tilasta useiden erilaisten ”historiallisten kerrostumien” yhtäaikaisen vaikutuksen tuloksena. Tämän enempää symboliuniversumin sisällöllistä relevanssia koskevaa reflektiota ei strategioissa kuitenkaan esiinny. Sen sijaan symboliuniversumiin kytkeytyvä problematiikka nousee strategiatuotannossa esiin kahdesta muusta näkökulmasta.

Ensinnäkin *Läsnäolon kirkon* kirkkosakramentalismin ilmiönsä saaneen reifioituneen institutionaalismin voidaan nähdä päätyvän nostamaan teologisen konseptin Selk:sta kansankirkkona uskon kohteeksi ja siinä mielessä maailmanselitykseksi itsessään. Kristillinen symboliuniversumi ei enää vain ollut läsnä kirkkoinstituutiossa, vaan viimeksi mainittu oli yhtä kuin symboliuniversumi. Kuten edellä todettiin, tällainen näkemys ei ollut tarkoitettu Selk:n tunnustusperustan tai luterilaisen kirkko-opin uudelleenmuotoiluksi, vaan se on nähtävä eräänlaisena viimeisenä hätähuutona ”puhtaaksi viljellyn” kansankirkon ja sen institutionaalisen hegemonia-aseman puolesta. Kansankirkkosakramentalismi jäi Selk:n strategiatuotannossa vain lyhyeksi välivaiheeksi, mutta sen voidaan ajatella nopeuttaneen sitä ”tiedonsosiologisen intuition” heräämistä, joka tulee näkyviin *Meidän kirkko* –strategiassa, toisessa niistä konteksteista, jossa kysymys symboliuniversumista nousee esille. *Meidän kirkko* palaa *Läsnäolon kirkkoa* edeltävään aikaan ja alleviivaa perinteisen kristillisen symboliuniversumin sisältöä ja merkitystä sinä maailmanselityksenä, johon Selk:n on kirkkona liityttävä. Mutta *Meidän kirkolle* tämä symboliuniversumi ei enää ole ainoa oikea ja mahdollinen koko Suomessa ja kaikille suomalaisille vaan ainoa oikea ja mahdollinen Selk:lle. Se oli toisin sanoen haastettu ja elintilastaan taisteleva symboliuniversumi, ja asiointilan tunnustaminen merkitsi Selk:lle tilannetta, jonka kohtaamiseen sillä ei ollut valmiita malleja. Kysymys symboliuniversumista näyttäytyy Selk:n strategiatuotannossa siten myös prosessina, jossa on enenevässä määrin sekä jouduttu tunnistamaan maailmankatsomuksellisen pluralismin läsnäolo Selk:n toimintaympäristössä että oivaltamaan symboliuniversumin merkitys instituutiojärjestelmän ylläpitäjänä ja perimmäisenä legitimaationa. Oivalluksen voisi pukea sanoiksi niinkin, että Selk voi olla merkityksellinen kristillinen kirkko postmodernissa Suomessa vain jos se uskoo johonkin muuhunkin kuin itseensä.

Selk:n strategiatuotannon varsinainen mielenkiinnon kohde ja päämäärä on luoda suuntaa ja toimintamalleja sille, miten kansankirkko-Selk voisi olla entistä toimivampi, uskottavampi, läheisempi, yhteisöllisempi yms. kansankirkko. Kaikelle strategiselle ajattelulle ominaiseen tapaan Selk on etsinyt ja pyrkinyt vahvistamaan niitä organisaationsa piirteitä, jotka se on nähnyt jatkuvan menestyksensä kannalta kriittisiksi tekijöiksi – jäsenistön sitoutuminen tietysti etunenässä. Yritysmaail-

man strategioista poiketen Selk ei kuitenkaan ole voinut leikata pois strategian näkökulmasta tarpeettomia ja menestystä haittaavia tekijöitä, jos kyse on ollut kristillisen kirkon olemukseen välttämättä kuuluvista tekijöistä. Niinpä Selk:n strategiat ovat yleisilmeiltään enemmän heikkouksien korjaamis- kuin organisaation kehittämisstrategioita. Strategioissaan Selk näyttäytyy konservatiivisena eli säilyttävänä instituutiona, jonka sanoman ja toiminnan plausibiliteettia koskeva strateginen ajattelu tapahtuu sisällöllisesti ja rakenteellisesti ennalta rajatuissa puitteissa: strategiset johtopäätökset ja niiden seuraamukset eivät saa astua sen ulkopuolelle, mikä strategian subjektin taholta nähdään perinteisen kansankirkko-Selk:n parhaaksi.

Plausibiliteettistruktuurilla on tässä tutkielmassa tarkoitettu sitä sosiaalisten rakenteiden ja vakiintuneiden vuorovaikutus- ja toimintamallien järjestelmää, jossa symboliuniversumi tulee todeksi ja merkitykselliseksi niin symboliuniversumin jakavalle yhteisölle kuin subjektiivisesti yhteisön yksittäiselle jäsenelle. Käytännössä plausibiliteettistruktuuri Selk:n kohdalla tarkoittaa sen toiminnan ja hallinnon eri tasojen kykyä tuottaa kristillisen uskon ja elämän totuudellisuuden ja merkityksellisuuden kokemuksia ja niitä tukevia sosiaalisen elämän muotoja niin nykyiselle kuin potentiaaliselle jäsenistölleen. Strategiatuotannon alkuvaiheissa Selk nähtiin toiminta-ajatukseltaan niin yhtenäisenä ja yhdenmukaisena organisaationa, että yksi ja sama strategia soveltui koko kirkolle. Mitään mainittavaa ongelmaa ei nähty siinä, että keskushallinnon asettamat työryhmät tai vastaavat neuvoivat paikallisseurakuntia, miten kansankirkkoa tuli rakentaa. Paikallistason toimijoiden ratkaisevaa strategista roolia ei erikseen korostettu. Tässä mielessä Selk muodosti siis yhden kokonaisen plausibiliteettirakenteen, jolla oli yksi ja sama toimintaidea, päämäärä – ja myös yhteinen haaste, kansankirkon säilyttäminen.

Toimijoiden roolitus ja sen seurauksena plausibiliteettirakenteen tulkinta alkoi kuitenkin asemoitua uudelleen viimeistään siinä vaiheessa, kun strateginen dokumentti sai sellaisen nimen kuin Kirkko 2000 – prosessin seurantaryhmän vuonna 1992 ilmestynyt asiakirja *Kirkon suunta 2000: Alhaalta kasvava kirkko*. Selkeimmän ilmaisunsa näkemys, jonka mukaan Selk:n plausibiliteettirakenne oli nimenomaan sen paikallistaso, sai sitten *Läsnäolon kirkossa*, joka kyllä tarjosi vision koko Selk:lle mutta rajoittui strategisissa linjauksissaan vain Selk:n keskushallintoon. Painopisteen muutos kokonaisuudesta sen osiin eli yhdestä plausibiliteettistruktuurista joukkoon paikallisesti määrittyneitä plausibiliteettistruktuureja on toki periaatteessa ymmärrettävä: Selk:n jäsenet ovat paikallisten seurakuntien jäseniä, joten kristillinen usko ja elämäntapa konkretisoituvat heille kokemuksena paikallisen toiminnan merkityksellisyydestä ja yhteisöllisyydestä. Strategisesti ratkaisevaa kansankirkolle oli siis se, millaisen plausibiliteettistruktuurin paikallinen seurakunta pystyi muodostamaan ja miten

se onnistui pitämään kiinni jäsenistään. Toisin sanoen, vaikka Selk:n strategiat laadittiin keskushallinnon (piispainkokouksen ja kirkkohallituksen) toimesta, varsinaisen strategisen osaamisen tuli sijaita seurakunnissa.

Painopisteen muutoksella oli pulmalliset seurauksensa. Selk:n ”ylätaso” ja ”alataso” alkoivat ensinnäkin irtautua toisistaan omiin organisatorisiin todellisuuksiinsa, ja keskusjohtoisuuden rooli korostui – ilmiö, joka on tavallinen vanhoille organisaatioille, jotka ovat menettämässä tai menettäneet kosketuspintansa alkuperäiseen perustehtäväänsä ja asiakaskuntaansa. Selk:n kohdalla tuloksena oli asetelma, jossa organisaation ylätaso ei ole kuin rajatussa mielessä (vrt. *Läsnäolon kirkko*) vastuussa sen johtaman kokonaisuuden sanoman ja toiminnan uskottavuudesta ja perustelusta. On selvää, että tällainen asetelma ja sen synnyttämät mielikuvat ovat erityisen haitallisia Selk:n tapaiselle maailmankatsomukselliselle yhdyskunnalle. Toiseksi Selk:n ”ylätaso” säilytti edellä sanotusta huolimatta itsellään johtavan kirkollisen strategin roolin. Tilanteessa, jossa ylätaso tuottaa yleisluontoisen strategian mutta jättää ratkaisevat strategiset toimet (Selk:n tapauksessa jäsenkadon pysäyttämisen tapaisen, koko instituutiolle kaikkein kiperimmän pulman) paikallistason tehtäväksi, on odotettavaa, että strategiaan sitoutumisen siirtyminen ylhäältä alas on kaikkea muuta kuin kitkatonta. Juuri tästä on ollut kyse myös Selk:ssa. Kokonaiskirkon strategioilla on niiden ilmestyttyä ollut lyhytaikainen vaikutuspiikki paikallistason toimintaan, mutta se on tasoittunut nopeasti ja strategiat ovat sen jälkeen jääneet jatkamaan olemassaoloaan kirkkoherranvirastojen kirjahyllyissä. Kolmanneksi on syytä kiinnittää huomiota siihen, että Selk:n tulevaisuusasiakirjoissa ja niistä käydyssä keskustelussa todettiin Selk:n jäsenyyden olevan mielikuvissa enenevässä määrin kuulumista ”kirkkoon” kuin paikalliseen seurakuntaan. Tämä havainto ei tietenkään turhenna paikallisseurakunnan toiminnan merkitystä sinänsä, mutta jälkimmäisen strategisen roolin samanaikainen korostaminen on ristiriidassa postmodernille toimintaympäristölle ominaiseksi piirteeksi tunnistetun fleksiibelin ”kuulumisidentiteetin” kanssa.

Syynä siihen, miksi Selk:n strategiatoiminnassa on ajauduttu ylä- ja alatason, keskushallinnon ja paikallisseurakuntien, strategiseen irtautumiseen, voidaan nähdä yksinkertainen ajatuskulku: Kun keskushallinnolta loppuivat strategiset keinot ja neuvot kansankirkon ylläpitämiseksi ja jatkuvan jäsenkadon pysäyttämiseksi, seurakunnat saivat vuoron yrittää samaa parhaansa mukaan. Sen ne saivat tehdä ilman johdonmukaista ohjausta, valvontaa tai pakkoa keskushallinnon taholta, sillä tämä rajautui omien tehtäviensä ja toimialojensa strategiseen kehittämiseen. Koko Selk:n strategioissa seurakunnille tuotettiin siis eräänlainen kansankirkon strateginen yleiskuva tai maisema, joka seurakuntien tuli täyttää valolla ja väreillä. Tässä asetelmassa seurakunnilla oli useita mahdollisuuksia

valittavinaan: toimia koko Selk:n strategian hengessä, jättää toimimatta ja jatkaa entiseen tapaan tai toimia jonkin muun strategisen mallin (esimerkiksi paikallisen herätysliikkeen ideologian) mukaan. Käytännössä Selk:n strategiatoiminta siis päättyi kansankirkon säilyttämisen näkökulmasta perin epäjohdonmukaisesti edistämään, jopa suosittelemaan kansankirkon plausibiliteettistruktuurin sisäistä hajautumista ja kontrolloimattomuutta. Yhden symboliuniversumin ja monien plausibiliteettistruktuurien kombinaatio on tilanne, jossa niin organisaation kuin maailmankatsomuksellisen yhdyskunnankin ideologista koherenssia on äärimmäisen vaikeata pitää yllä.

Edellä plausibiliteettistruktuurista sanottu selittää suoraan sen, miksi Selk:n strategiatuotannolle kysymys *social engineering* – prosesseista on ollut problemaattinen. Kun kansankirkon säilyttämisen pyrkimys on niin hallitseva kuin se on plausibiliteettistruktuurin kohdalla, on itsestään selvää, että kaiken *social engineering* – ajattelun on palveltava tätä samaa tarkoitusta. Sille ei ole muuta strategista tilaa. Varhaisissa strategioissa (*Kirkko 2000*, *Seurakunta 2000*) annetut neuvot seurakuntien toiminnan ja palvelun kehittämiseksi kansankirkon ylläpitämisen tarkoituksessa olivat lähtökohtaisesti tarkoituksenmukaista *social engineering* - ohjausta, koska symboliuniversumi ja plausibiliteettistruktuuri olivat ainakin strategisen teorian tasolla selkeitä, yhteismitallisia ja ongelmattomia koko Selk:lle ja Selk:ssa. Niitä voitiin tukea yhtenäisillä ja koko organisaatiota varten tuotetuilla toiminnallisilla prosesseilla ja sosiaalisilla aktiviteeteilla. Ohjaus oli käytännöllisesti orientoitunutta, koska kansankirkon seurakunnan puitteet ja rakenteet olivat ennalta annettuja ja hyväksytyjä sekä hienosäätöä lukuun ottamatta uudelleenarvioinnin ulkopuolella.

Kiintoisa poikkeus tästä yleislinjasta on *Seurakunta 2000*:n puhe Selk:n jäsenten ja työntekijöiden sosiaalisesta vammasta eli symboliuniversumin ja sen relevanssin kannalta monin tavoin merkityksellisestä *social engineering* – kysymyksestä. Sosiaalisen stigman tarkastelu jäi kuitenkin perin suppeaksi, koska kysymys nostettiin esiin yksinomaan luterilaisen kansankirkon seurakuntamallin parimmuuden osoittamiseksi verrattuna epäluterilaisena peikkona nähtyyn yhdistyskirkon malliin. Ratkaisu stigman ongelmaan oli helppoakin helpompi: vamma parani, kun oltiin todella luterilaisia ja todella kansankirkko.

Mitä enemmän Selk:n strategiatuotanto kuitenkin jakautui yhtäältä ylätasoon strategia-ajatteluun ja sisäiseen kehittämistoimintaan ja toisaalta paikallisseurakuntatason strategiseen vastuuttamiseen, sitä vähäisempi rooli *social engineering* – reflektiolle strategioissa jäi. Samanaikaisesti aiemmin yhtenäiseksi oletetun perinteisen kansankirkollisen plausibiliteettistruktuurin strateginen hajauttaminen paikallisiksi kansankirkollisiksi plausibiliteettistruktuureiksi merkitsi Selk:n tapaisen laitospaikkakirkon

organisaation kannalta sitä, että sekä itse strateginen kokonaisprosessi että sen paikalliset ilmenemismuodot olisivat olleet juuri *social engineering* – ohjauksen tarpeessa. Kaikenkattavan kansankirkkoideologian katsottiin ilmeisesti kuitenkin riittävän sellaiseksi ohjaavaksi periaatteeksi, joka takasi paikallisten toimijoiden *social engineering* – ratkaisujen säilymisen strategisesti sallituissa rajoissa. *Social engineering* – aspektin ohuus Selk:n uudemmassa strategiatuotannossa on todennäköisesti kuitenkin lisännyt sitä paikallistason vaikuttavuuden puutetta, joka kasvaa edellä todetusta Selk:n toimijatasojen strategisesta irtautumisesta ja strategisen subjektiuden dikotomiasta.

Kun kansankirkon säilyttäminen voidaan nähdä Selk:n strategiatuotannon lähtökohtana, sisältönä, päämääränä ja lopulta myös keinona, voidaan perustellusti kysyä, miksi koko Selk:n kattavia strategioita on yleensä ollut tarpeen laatia. Ilmeistä myös on, että kun strategiatuotantoa arvioidaan koko ajan taustalla olevaa mutta useimmiten varsin niukasti ja jopa eufemistisesti sanoitettua jäsenkatoongelmaa³²² vasten, on kiistatonta, että strategioilla ei ole saavutettu sitä, mitä niillä on haettu. Kansankirkko ei enää ole voimissaan entiseen tapaan ja jäsenmäärä pienenee kiihtyvällä vauhdilla. Tiedonsosiologisesta näkökulmasta on tosin samalla todettava, että orastavaa korjauspotentiaalia tällaiselle strategiselle tyhjäkäynnille on nähtävissä *Meidän kirkko* – strategian yrityksessä löytää ja asemoida uudelleen uskonnollisen yhdyskunnan ja sille luovuttamattoman symboliuniversumin välttämätön sisällöllinen vuorovaikutus ja molemminpuolinen legitimaatioliike.

Selk:n strategiatuotannon mielekkyyden ja tuloksellisuuden tiedonsosiologiselle arvioinnille, erityisesti Selk:n jatkuva jäsenkato huomioon ottaen, tarjoaa tapaustutkimuksen omaisen tilaisuuden Bergerin ja Luckmannin todellisuuden sosiaalista rakentumista koskevan teorian uskontososiologisesti kiistanalaisin piirre eli kysymys sekularisaatiosta uskonnon relevanssia haastavana ja transformoivana ja uskonnollisen instituution perinteisiä asemia horjuttavana tekijänä.

---

³²² Tavallisin Selk:n strategiapuheen eufemismi jäsenkadolle on ”jäsenkehitys”.

7 Strategiat ja sekularisaatio

Sekularisaation asemaa ja roolia Bergerin ja Luckmannin konseptiossa todellisuuden sosiaalisesta rakentumisesta tarkasteltiin edellä luvussa 3.3.3. Heidän mukaansa sekularisaatio ei ole teoreettisesti välttämätön osa modernin yhteiskunnan ja sen sosiaalisen rakentumisen tiedonsosiologista prosessia. Se kuitenkin on historiallisesti väistämätön kahdella ulottuvuudella. Ensinnäkin symboliuniversumit ja niitä legitimoivat käsitejärjestelmät ”maallistuvat” modernin tieteen vaikutuksesta. Tiede ”karkottaa pyhyiden jokapäiväisen elämän maailmasta” ja poistaa siitä ”universumia ylläpitävän tiedon sinänsä”. Arkielämä menettää tällöin ”sekä pyhyyteen perustuvan legitimaation että sellaisen teoreettisen ymmärrettävyyden, joka liittäisi sen osaksi symboliuniversumin kokonaisuutta”.³²³ Symboliuniversumia legitimoivan käsitejärjestelmän sekulaaristuttua kaikki yhteiskunnallinen elämä ”maallistuu”. Sekularisaatiossa on siis kyse maailmaa ja sen toimintaa koskevan tiedon ja kokemuksen irtautumisesta mytologisista yms. selityksistä ja perusteluista sekä kokemuksesta, että arkitodellisuus olisi jostakin ihmisen ja maailman ulkopuolella olevasta järjestyksestä tai voimasta riippuvainen. Yksi osa tätä yhteiskunnallisen todellisuuden ja sitä ylläpitävän tiedon maallistumista on uskonnollinen sekularisaatio. Toiseksi moderneille yhteiskunnille ominainen pluralismi ylläpitää ja edistää sekularisaatiota. Se ruokkii skeptisyyttä niin uskonnollisia kuin muitakin perinteisiä todellisuusmääritelmiä kohtaan ja siten horjuttaa niiden institutionaalista asemaa ja yksilöllistä relevanssia.

7.1. Sekularisaation käsite ja sekularisaatioteoria

Sekularisaatio-käsitteen pohjana on latinan kielen sana *saeculum*, joka tarkoittaa vuosisataa, aikakautta ja maailmaa. ”Maailmallistumisella” ymmärrettiin 1800-luvun puoliväliin saakka ihmisten, asioiden, elämänalueiden, toimintojen ja instituutioiden siirtymistä niiden alkuperäisestä kirkollisesta elämänpiiristä ei-kirkolliseen. Tällaisia tilanteita olivat etenkin kirkollisen maa- ym. omaisuuden siirto maallisten vallanpitäjien haltuun ja siviilihallinnon piiriin sekä pappien, munkkien ja nunnien paluu luostarielämästä ”maailmaan”. Alun perin sisällöltään juridinen ja deskriptiivinen käsite kuitenkin muuttui Euroopassa 1800-luvun mittaan kuvaamaan yleisemmin kehitystä, jossa inhimillinen kulttuuri, järki ja moraali itsenäistyivät kirkon vaikutusvallasta ja teologisesta metafysiikasta riippumattomiksi alueiksi. Sekularisaation käsite alkoi samanaikaisesti saada myös ideologisia ulottu-

---

³²³ Berger & Luckmann 2005, 128.

vuuksia, jolloin se kytkeytyi kristillisen maailmankuvan kritiikkiin, kirkon yhteiskunnallisen roolin ja vaikutusvallan vastustamiseen ja yleiseen uskonnonvastaisuuteen. Sittenkin käsite on laajentunut tarkoittamaan uskonnon yhteiskunnallisen ja yksilöllisen relevanssin vähenemistä ja uskonnollisen elämänalueen siirtymistä pois julkisen yhteiskunnallisen toiminnan piiristä. Historiallisina prosesseina, jotka ovat edistäneet sekularisaatiota, on pidetty erityisesti protestanttista reformaatiota, modernien kansallisvaltioiden syntyä sekä modernin kapitalistisen markkinatalouden ja tieteen kehittymistä.³²⁴

Sekularisaatio-käsitteen pitkän ja osin kirjavan historian seuraus on, että sitä on käytetty lukuisin eri tavoin ja useissa eri yhteyksissä. Vuonna 1967 L. Shiner osoitti sekularisaatioterminologialle ainakin viisi erilaista merkityskenttää:³²⁵

- (1) uskonnon merkityksen ja vetovoiman väheneminen sekä kirkon ja papiston yhteiskunnallisen aseman heikkeneminen
- (2) uskonnollisten yhteisöjen mukautuminen ”maailmaan” ja muuttuminen laitoskirkoiksi
- (3) maailman desakralisaatio, yliluonnollisen katoaminen ja yhteiskunnan rationalisoituminen
- (4) yhteiskunnan ja uskonnon eriytyminen toisistaan
- (5) uskonnon ja uskonnollisten käyttäytymismuotojen siirtyminen uskonnollisesta elämänpii-
ristä maalliseen.

Shiner suosittelikin, että sekularisaatio-käsitteen kirjavasta sisällöstä johtuen sen käyttämisestä olisi viisainta luopua kokonaan. Toisin kuitenkin kävi: juuri noihin aikoihin sekularisaatioteoriasta (tai sekularisaatioteesistä, niin kuin sitä myös on nimitetty) tuli uskontososio-logian kenttää sittemmin pitkään hallinnut tieteellinen paradigma, jopa dogmi.

Yksinkertaistettuna sekularisaatioteorialla tarkoitetaan näkemystä, jonka mukaan yhteiskuntien modernisoituessa uskonnollinen ajattelu lakkaa olemasta relevanttia ja käy tarpeettomaksi yhteiskunnan toiminnan kannalta. Maallistuneessa yhteiskunnassa uskonnolliset instituutiot ja järjestelmät joutuvat sekularisaation myötä luopumaan perinteisistä asemistaan ja vaikutusvallastaan ja siirtymään yhteiskunnallisen ja sosiaalisen elämän marginaaliin. Institutionaalisen tason muutosten on oletettu puolestaan heijastuvan yksilötason arkiseen uskonnollisuuteen ja tekevän uskonnonharjoituksen ajan mittaan yksilölle merkityksettömäksi. Sekularisaation keskeiseksi käyttövoimaksi on nähty modernisaatio. Modernin tieteellis-teknologisen maailmankuvan voittokulun on katsottu tekevän aina vain älyllisesti hankalammaksi pitää kiinni perinteisistä uskonnollisista uskomuksista ja ra-

---

³²⁴ Ks. esimerkiksi Casanova 1994, 12–24; Kääriäinen 2003, 88–90; 2004, 20–22; McLeod 2000.

³²⁵ Shiner 1967.

kentaa uskottavaa maailmankatsomusta niiden varaan. Ilmeinen seuraus modernin tieteen ja uskon ristiriidasta on, että uskonnollisuus kaikilla tasoilla tulee kuihtumaan rationaalisesti kestäättömänä ja eksistentiaalisesti tarpeettomana. 1960–1970 – lukujen uskontososiologisen tutkimuksen päälinja onkin sittemmin tiivistetty ironiseen toteamukseen, että modernista eurooppalaisesta uskonnosta oli tuolloin tärkeintä tietää se, että se oli häviämässä.³²⁶

Kimmo Kääriäinen on tiivistänyt modernisaation vaikutuksesta uskontoon ja sekularisaatioteoriasta viime vuosikymmeninä käydyn keskustelun keskeiset teemat ja painotukset neljäksi ”teesiksi” sekularisaatiosta: eriytyminen, uskonnon heikkeneminen, privatisoituminen ja institutionaalinen sekularisaatio.³²⁷ Eriytymisteesillä tarkoitetaan modernien yhteiskuntien rakenteellisen differentioitumisen vaikutusta uskontoon. Koska eriytymisprosessi on kiistaton tosiasia moderneissa yhteiskunnissa, se väistämättä vaikuttaa uskonnon ja uskonnollisten instituutioiden asemaan. Nämäkin eriytyvät omaksi institutionaaliseksi saarekkeekseen ja menettävät samalla laajemman sosiaalisen merkityksensä ja mahdollisuutensa vaikuttaa sekä yhteiskuntaan kokonaisuutena että sen ei-uskonnollisiin alasysteemeihin. Uskonto joutuu hyväksymään sen hallinnan ja norminannon ulottumattomissa olevien sekulaarien alueiden ja instituutioiden olemassaolon, ja näiden määrän ja merkityksen kasvaessa yhteiskunta sekularisoituu yhä enemmän. Uskonnon heikkenemisteesissä on kyse siitä, että eriytymisen kaltaisen rakenteellisen sekularisaation ajatellaan johtavan automaattisesti uskonnon heikkenemiseen sekä yhteiskunnallisella että yksilön maailmankatsomuksen tasolla. Uskonnollisesta maailmankuvasta tulee yhteiskunnan kokonaisuuden kannalta irrelevantti, ja niin uskonnollisten oppien kannatus kuin osallistuminen uskonnolliseen toimintaan vähenevät. Eriytymisen ja uskonnon heikkenemisen on nähty kytkeytyvän toisiinsa myös siten, että mitä enemmän uskonnolliset institutiot ovat vastustaneet sekularisaatiota edellisessä merkityksessä, sitä enemmän ne ovat kärsineet jälkimmäisestä: mitä tiukemmin entisistä yhteiskunnallisista asemista ja vaikutusvallasta on pidetty kiinni, sitä voimakkaammin uskonnollisuus uskonnollisten uskomusten ja arkisten käytäntöjen tasolla on heikentynyt.³²⁸ Kuten Kääriäinen korostaa, teesi uskonnon heikkenemisestä on kuitenkin teoreettisesti ja empiirisesti problemaattinen. Mitä tarkoitetaan ”uskonnolla”, joka heikkenee? Ja miten ”uskonnon heikkenemisen” ulottuvuuksia empiirisesti tutkitaan ja mitataan?

Privatisoitumisteesissä on kyse siitä, että modernissa sekularisoituneessa yhteiskunnassa uskonto on enenevässä määrin yksilön oma asia. Tämä rakentaa itselleen subjektiivisesti merkityksellisen maa-

---

³²⁶ Markkola 2003, 47–54.

³²⁷ Ks. Kääriäinen 2003, 88–96; 2004, 20–40.

³²⁸ Ks. Casanova 1994.

ilmankatsomuksen tarjolla olevia vaihtoehtoja oman halunsa mukaan yhdistellen, muokaten, tulkiten ja soveltaen. Sekularisoituneen yhteiskunnan intressissä ei ole pitää yllä yhtenäistä uskonnollista maailmankatsomusta, ja yksilön itselleen konstruoima maailmankatsomus on yhteiskunnalle yhden-
tekevä asia niin kauan kuin se ei haittaa yhteiskunnan poliittisten ja taloudellisten instituutioiden toimintaa. Privatisoituminen ja sekularisaatio kytkeytyvät toisiinsa kahdella ulottuvuudella. Ensinnäkin uskonnon muuttuminen yksityisasiaksi murentaa uskonnollisuuden sosiaalisia ja yhteisöllisiä tukirakenteita, Bergerin ja Luckmannin termin plausibiliteettistruktuuria siis ja sen tarjoamia mahdollisuuksia uskonnollisen uskon ja elämäntavan vahvistamiseen ja uusintamiseen yhteisissä rituaaleissa ja jaetuissa uskonnollisissa kokemuksissa. Toiseksi privatisoituminen lisää relativismia, joka puolestaan hämärtää yhteisesti jaettujen uskomusten relevanssia, lisää eri uskonnoista peräisin olevien aineiden sekoittumista ja suhteellistaa uskonnollisten uskomusten ja väittämien totuus- ja ainutkertaisuusvaateet. Institutionaalisen sekularisaation teesillä tarkoitetaan puolestaan sitä, että uskonnolliset instituutiot eriytymistä, uskonnon heikkenemistä ja yksityistymistä torjuessaan ja pluralistisilla uskontomarkkinoilla keskenään kilpaillessaan sekularisoivat itse itseään luopumalla dogmaattisesta oikeaoppisuudesta ja perustelemalla omaa olemassaoloaan ja sanomaansa enenevässä määrin sekulaarein käsittein. Institutionaaliseksi sekularisaatioksi kutsuttua ilmiötä on kuitenkin tulkittu myös toisin päin eli indikaattorina uskontojen kyvystä ”de-privatisoitua” ja tuottaa itselleen eriytyneessä ja sekularisoituneessakin yhteiskunnassa julkinen identiteetti ja vahva sosiaalinen rooli. Tässä tapauksessa uskonnot muuttuvat instituutioiden tasolla perinteisistä valtion tukemista kirkkoista kansalaisyhteiskunnassa aktiivisesti ja kriittisesti toimiviksi uskonnollisiksi yhteisöiksi.³²⁹

1900-luvun jälkipuoliskon sekularisaatioteoreetikot ovat näkemyksineen olleet toki hyvässä seurassa sikäli, että sekularisaation väistämättömyyden puolustukseksi on voitu vedota sosiologian klassikkojen näkemyksiin uskonnon asemasta yhteiskunnan muutoksissa. Jo Auguste Comte visioi aikakautta, jossa uskonto oli menettänyt asemansa tietelle. Émile Durkheim katsoi, että universaali yhteiskuntien differentiaatioprosessi johti väistämättä uskontojen marginalisoitumiseen ja uskonnollisen ammattihenkilöstön (papistin) roolin perustavaan muutokseen, ja Max Weber oli sitä mieltä, että tulevaisuuden rationalisoituneessa ja byrokraattisessa yhteiskunnassa vanhoja kirkkoja tarvittiin enää niitä varten, jotka eivät kyenneet kohtaamaan modernia yhteiskunnallista todellisuutta ja olivat siksi valmiita perinteisistä uskonnollisista uskomuksista kiinni pitämisen vaatimaan intellektuaaliseen uhraukseen.³³⁰ Karl Marxin kriittinen näkemys uskonnon roolista kapitalistisen talousjärjestel-

³²⁹ Näin erityisesti Casanova 1994; samansuuntaisesti argumentoi myös P. Beyer teoriassaan uskonnon funktiosta ja performanssista modernissa yhteiskunnassa (Beyer 1994). Ks. myös Kääriäinen 2003, 111–117; 2004, 32–34.

³³⁰ Kääriäinen 2004, 21–22; Markkola 2003, 47.

män yhtenä peruspilarina ja visio uskonnon tarpeettomuudesta kommunistisessa ihanneyhteiskunnassa ovat yleisesti tunnettuja.

Modernin sekularisaatioteoreettisen paradigman varhaisina kehittäjinä mainitaan useimmiten Bryan Wilson sekä Peter Berger ja Thomas Luckmann. Näiden tunnetuimpia seuraajia teorian puolestapuhujina ovat olleet mm. David Martin, Richard Fenn, Robert Bellah ja Karel Dobbelaere.

Sekularisaation käsitettä määriteltäessä viitataan nykyisin useimmiten Wilsonin vuonna 1966 esittämään muotoiluun, jonka mukaan sekularisaatio on prosessi, jossa uskonnollinen ajattelu, käytännöt ja instituutiot menettävät yhteiskunnallista merkittävyyttään.³³¹ Sekularisaatiota tapahtuu Wilsonin mukaan siis kolmella eri tasolla, mutta määritelmässä ei esitetä, että jollakin tasoista olisi lähtökohdaisesti suurempi merkitys sekularisaation kokonaisprosessin kannalta kuin muilla tai että sekularisaatio etenisi tasolta toiselle tietyssä järjestyksessä. Sekularisaatio toteutuu kaikilla tasoillaan suhteessa ympäröivään yhteiskuntaan eli sikäli kuin sekularisaation edistymistä halutaan ”mitata”, se tulee tehdä tällä ulottuvuudella. Yhteiskunnallisten ja kulttuuristen olosuhteiden erilaisuudesta johtuen sekularisaatio kuitenkin etenee Wilsonin mukaan eri alueilla erilaisin tavoin.

Dobbelaeren varsin tuore ja tutkimuksessa usein siteerattu luonnehdinta sekularisaatiosta on samalla edustava kuvaus sekularisaatioteorian nykymuodosta. Hänen mukaansa sekularisaatiossa on analyttisesti erotettava kolme tasoa: makro- eli yhteiskunnallinen taso, meso- eli järjestelmätaso ja mikro- eli yksilötaso. Sekularisaation varsinainen lähtökohta tässä kokonaisuudessa on makrotasolla, sillä se kytkeytyy läheisesti yhteiskunnan yleiseen funktionaalisen eriytymisen prosessiin. Makrotason sekularisaatiossa on kyse siitä, että uskonto lakkaa olemasta merkityksellinen yhteiskunnan sosiaalista järjestelmää integroivana ja ylläpitävänä tekijänä. Aiempi transsendentaalinen ja kaiken kattava uskonnollinen järjestelmä supistuu modernissa yhteiskunnassa yhdeksi alasysteemiksi muiden joukossa ja menettää kaiken kattavat vaateensa muita alasysteemejä kohtaan. Tästä seuraa Dobbelaeren mukaan, että uskonnon sosiaalinen merkitys kutistuu oleellisesti ja uskonnollisten eliittien kyky käyttää valtaa muihin instituutioihin vähenee. Sekularisaatio on siis osa yleistä yhteiskunnallista eriytymiskehitystä ja varsinaisesti sen yksi erityistapaus. Dobbelaere korostaa kuitenkin, että yhteiskunnallisen ja sosiaalisen sekularisaation luonne sekä uskonnon ja muiden alasysteemien eriytymisen aste voivat moderneissa yhteiskunnissa vaihdella huomattavasti. Jopa pitkälle eriytyneissä yhteiskunnissa kirkot ovat toisinaan onnistuneet säilyttämään perinteisiä asemiaan suhteessa valti-

---

³³¹ Wilson 1966.

oon. Näin on Dobbelaeren mukaan tapahtunut mm. skandinaavisten luterilaisten kirkkojen kohdalla, sillä ne toimivat omissa yhteiskunnissaan kansalaisuskonnon edustajina ja ylläpitäjinä.

Dobbelaerelle makrotason sekularisaatio on deskriptiivinen käsite: se kuvaa historiallis-yhteiskunnallista prosessia ilman kannanottoa uskonnon totuusarvoon. Hänen mukaansa makrotason funktionaaliseen eriytymiseen kytkeytyvä yhteiskunnallinen sekularisaatio partikularisoituu meso- ja mikrotasolla eli yhteiskunnan uskonnollisessa alasysteemissä ja sen piiriin liittyvissä yksilöissä. Mikrotasolla tapahtuu yksilöiden ”mielen sekularisaatiota”, jolloin yksilölliset merkitysjärjestelmät eriytyvät ja lokeroituvat ja uskonto irtautuu muista elämänalueista. Tämä näkyy mm. siten, että yksilö ajattelee maallisilla käsitteillä eikä anna uskonnollisille eliiteille uskonnon ulkopuolisille elämänalueille ulottuvaa auktoriteettiasemaa. Yhteiskunnallisella sekularisaatiolla ei Dobbelaeren mukaan kuitenkaan voida suoraviivaisesti selittää yksilöiden uskonnollisuutta ja sen muutoksia eikä jälkimmäisen ilmenemismuotoja tule käyttää edellisen suorina indikaattoreina. Mesotason institutionaalisella sekularisaatiolla Dobbelaere viittaa siihen, että pluralistisilla uskontojen ja uskonnollisten liikkeiden markkinoilla monet toimijat, tyypillisesti uudet uskonnolliset liikkeet mutta niiden ohella myös perinteiset valtakirkot, ovat mukautuneet moderniin sekularisoituneeseen yhteiskuntaan. Ne ovat ”nykyaikaistaneet” sanomaansa ja toimintaansa ja muuttuneet enenevässä määrin immanenttien yleisinhimillisten arvojen agenteiksi – vaikka näille sitten luodaankin uskonnollisia perusteluja ja eräänlaista pyhää auraa ajoittain toistuvilla uskonnollisilla rituaaleilla. Dobbelaere kiinnittää kuitenkin huomiota siihen, että lukuisat nykyiset kirkot ja uskonnolliset yhdyskunnat – jälleen perinteiset valtakirkot muiden mukana – pyrkivät taistelemaan sekularisaatiota vastaan ja de-sekularisoimaan tai sakralisoimaan ympäröivää yhteiskuntaa ja sen alasysteemejä. Tämä on Dobbelaeren mukaan osoitus siitä, että sen enempää sekularisaatio kuin sakralisaatiokaan eivät ole mekaanisia, evoluution tapaan eteneviä prosesseja, vaan käytännössä niiden saamat muodot ovat aina riippuvaisia paikallisista toimijoista ja näiden aktiivisuudesta.³³²

Vaikka kirkkojen jäsenmäärät vähenevät, sitoutuminen niiden oppeihin heikkenee ja erityisesti nuoremmat sukupolvet ovat tutkimusten mukaan vähemmän uskonnollisia kuin edeltäjänsä, sekularisaatioteoria ei Dobbelaeren mukaan merkitse sitä, että uskonto häviäisi kokonaan, ikään kuin kuolisi sukupuuttoon. Sen sijaan uskonto muuttaa muotoaan yksilötasolla. Tästä on selkeänä osoitukseksi ns. henkisyys (spirituality) nousu. Tällä tarkoitetaan tilannetta, jossa yksilöt muovaavat omia uskomuksiaan, moraalisia ja poliittisia katsomuksiaan sekä niiden mukaisia toimintatapoja ”uskonto

---

³³² Dobbelaere 2000; 2002.

à la carte” – tyyliä ilman kirkollisten auktoriteettien ohjausta ja luovat itselleen niihin sopivia riittejä. Uskonnollisten auktoriteettien merkityksen heikentyminen on kuitenkin avannut yhteiskunnan uskonnollisen alasyntemien ovet kilpaileville uskonnollisille (ja ei-uskonnollisille) merkitysjärjestelmille ja siten pluralistisille uskontomarkkinoille. Henkilökohtaisen ja synteemisen pluralismin lisääntymisestä seuraa Dobbelaeren mukaan väistämättä, että uskontojen maailmankatsomuksellinen vakuuttavuus, kollektiivisen uskonnollisen tietoisuuden merkitys ja perinteisten oppijärjestelmien uskottavuus ovat laskussa.³³³

Sekularisaatioteoriaa vastaan on luonnollisesti esitetty runsaasti kritiikkiä, erityisesti 1980-luvulta alkaen.³³⁴ Näkemyksen uskonnon häviämisestä sekularisaation myötä on katsottu edustavan pikemminkin modernista kulttuuriympäristöstä nousevaa doktriinia ja modernistisen ideologian varassa lepäävää vanhentunutta kehitysuskoa kuin tieteellisesti perusteltua systemaattista teoriaa. Sekularisaatioteorian on nähty perustuvan virheelliselle kuvalle aiempien vuosisatojen uskonnollisuudesta sekularisaation taustana ja lähtökohtana. Uskonnon merkitystä ja vaikutusvaltaa keskiajan Euroopassa on ilmiselvästi liioiteltu, ja todellisuudessa sekularisaatioteoreetikkojen olettaa ”uskonnon kulta-aikaa” ei sellaisenaan ole koskaan ollut olemassa. Konkreettiset havainnot uskontojen asemasta ja roolista nykymaailmassa näyttävät nekin monin paikoin puhuvan sekularisaatioteoriaa vastaan. Uusien uskontojen ja etenkin uskonnollisen fundamentalismin nousu eri puolilla maailmaa on nähty painavaksi vasta-argumentiksi sekularisaatioteoreettiselle näkemykselle uskontojen yhteiskunnallisen, sosiaalisen ja poliittisen merkityksen vähenemisestä ja niiden katoamisesta julkiselta alueelta. Sekularisaatioteoria näyttää pätevän Euroopan olosuhteissa ja eurooppalaisen kristinuskon suhteen, koska Euroopassa se on kehitettykin, mutta siitä ei kritikkojen mukaan seuraa, että teoria olisi universaalisti yleistettävissä. Globaalilla tasolla ei sen avulla ole mahdollista selittää uskontojen nykyistä asemaa ja roolia sekä ennakoita niiden muutosprosesseja. Kristinuskon valta-alueidenkin kohdalla sekularisaatioteorian propagoijien on ollut pakko tunnustaa, että erityisesti Yhdysvaltojen tilanne muodostaa merkittävän poikkeuksen teorian yleislinjasta. Entisissä itäblokin kommunistivaltioissa yhteiskunnan toimesta toteutettu ”pakkosekularisaatio” ei johtanut uskonnon häviämiseen, kuten sikäläinen kehitys 1990-luvulta alkaen on osoittanut, vaikka vahvan ideologisen ja poliittisen sekularisaatiopropagandan ilmapiirissä niin olisi kaikesta päättäen pitänyt käydä.

William H. Swatosin mukaan, tuoreen esimerkin sekularisaatioteorian kritiikistä esiin nostaakseni, perinteinen sekularisaatioteoria on täysin aseeton selittämään globalisaation tuottamaa uskontojen

---

³³³ Dobbelaere 2002, 173–179.

³³⁴ Ks. Kääriäinen 2003, 96–101.

nousua. Se on myös epäsosiologinen pitäessään uskontoja kiinteinä ja muuttumattomina järjestelminä. Koko teoria ei ole vain yksinkertaisesti virheellinen, vaan se on myös tarpeeton. Sen perustana olevan funktionaalisen modernisaationäkemyksen mukaan uskontojen olisi pitänyt kuolla tai ainakin olla jo kuolemassa nykymaailmasta. Tilanne on kuitenkin aivan toinen: 1970-luvulta lukien on voitu todistaa uskontojen näkyvyyden ja vaikuttavuuden maailmanlaajuisista nousua. Swatosin mukaan nousu on ollut niin voimakasta, että ilmiötä ei ole mahdollista selittää pois satunnaisina poikkeuksina sekularisaatioteorian yleisestä säännöstä. Uskontojen esiinmarssi näyttäytyy etenkin erilaisten fundamentalismien muodossa. Selittävä tekijä tälle ilmiölle on Swatosin mukaan globalisaatio. Ennen globalisaation aikaa kukin kulttuuri sai ja osasi itse määritellä, miten asiat maailmassa olivat. Moderni globalisaatio näyttäytyy kuitenkin paikallisten elämis- ja uskomusjärjestelmien ulkopuolelta tulevana uhkana. Luonnollinen seuraus uhan ja järjestyksen järkkymisen kokemuksista on fundamentalismi, koska se sanoo, miten muutosten myllerryksissä asioiden ”pitäisi olla”. Fundamentalistinen globalisaatiokritiikki pyrkii perinteisten sosiokulttuuristen järjestelmien ylläpitämiseen. Ja koska uskonnot ovat sekä sosiokulttuurisia tuotteita että itsessään keskeinen osa paikallista sosiokulttuurista elämismaailmaa, globalisaatio ruokkii myös uskontojen ja etenkin niiden fundamentalististen ilmenemismuotojen nousua. Swatos korostaa, että kaikki sosiokulttuuriset instituutiot kasvavat sosiokulttuurisista konteksteistaan, ja kontekstin muuttuessa muuttuvat siihen sidotut kulttuuriset järjestelmät. Uskontokin etsii itselleen muuttunutta kontekstia vastaavia ilmenemismuotoja ja ”sekularisoi” itse itsensä säilyttääkseen kulttuurisen ja sosiaalisen relevanssinsa. Vain sellainen uskonto, joka kykenee muuttumaan (vaikka muutokset olisivat hitaitakin), on elävä uskonto – ja eläviä uskontoja tarvitaan aina täydentämään inhimillisen kokemusmaailman ja sen tulkinnan kulttuurista kokonaismatriisia. Ellei uskonto reagoi kontekstiinsä, se kuolee pois. Sekularisaatioteoria on siten turha: uskonnot sekularisoituvat välttämättä, joko sopeutumalla ympäröivien olosuhteiden muutoksiin tai katoamalla kartalta. Swatos katsoo, että uskontojen ymmärtäminen loputtomasti varioiviksi sosiokulttuurisiksi etiikan ja rituaalisen palvonnan järjestelmiksi on ainoa oikea tapa ymmärtää sekä uskontoa että sekularisaatiota sosiologisesti. Kun uskontoja tarkastellaan tällä tavoin globalisaation valossa, voidaan Swatosin mukaan antaa pätevä selitys sille, miksi sekularisaatioteoriassa kuolemaan tuomitut uskonnot kieltäytyvät astumasta niille valmiiksi kaivettuun hautaan.³³⁵

Ehkä näkyvin ja tunnetuin sekularisaatioteorian kriitikko on ollut amerikkalainen sosiologi Rodney Stark. Hän on nimittänyt sekularisaatioteorian ennustuksia maallistumisen etenemisestä ja uskonnon häviämisestä sekularisaatioprofetioiksi. Starkin mukaan profetiat ovat menneet säännönmukaisesti

---

³³⁵ Swatos 2011.

vikaan, koska ne ovat rakentuneet heikosti perustelluille tai ilmiselvästi virheellisille olettamuksille ja päätelmille. Näihin kuuluu Starkin mukaan ensinnäkin se, että sekularisaatioteoria on erottamattomasti kytkeytynyt laajempaan modernisaatioteorioiden viitekehykseen ja omaksunut sieltä ideologiset parametrit, joita on sellaisinaan sovellettu uskonnon ja uskonnollisuuden muutosten tulkintaan. Lopputuloksena on ollut se *a priori* päätelmä, että koska teollistuminen, urbanisaatio ja rationaalistuminen lisääntyvät, uskonnon täytyy hävitä niiden tieltä. Toiseksi sekularisaatioteoria päättelee yhteiskuntien institutionaalisen eriytymiskehityksen perusteella, että yksilöhurskaus yleensä ja erityisesti yksilön uskonnollinen usko ovat suorassa riippuvuussuhteessa siihen, mitä tapahtuu uskonnon ja uskonnollisten instituutioiden yhteiskunnalliselle asemalle ja vaikutusvallalle: kun jälkimmäinen heikkenee, yksilön usko horjuu – ja myös päinvastoin. Kolmas virheellinen oletus koskee tieteen (ja erityisesti luonnontieteiden) tuhoisaa vaikutusta uskonnolle. Mikäli tämä pitäisi paikkansa, ainakin tieteenharjoittajien pitäisi olla hyvin epäuskonnollista joukkoa – mikä näkemys ei Starkin mukaan pidä paikkaansa. Neljäs ilmeisen väärä oletamus koskee sekularisaation mystistä immuniteettia: kerran käyntiin lähdettyään sitä ei ole mahdollista pysäyttää. Eritoten uskontotilanteen kehitys itäisessä Euroopassa rautaesiripun kaatumisen jälkeen puhuu Starkin mukaan kuitenkin aivan toista. Viidenneksi Stark kummastelee sitä, että kristillisen Euroopan sekularisaatiosta tehtyjä päätelmiä sovelletaan muutta mutkitta globaalissa mittakaavassa ja kaikkiin muihin uskontoihin. Kuten Stark piikikkäästi huomauttaa, sekularisaatioteoreetikot ovat unohtaneet kertoa nykymuslimeille, että Allahin kohtalona on päätyä Jahven seuraan pelkäksi kiintoisaksi historialliseksi muistoksi.³³⁶ Starkin mukaan kukaan ei tietenkään voi todistaa, etteikö uskonto jonakin päivänä eläisi enää vain muistoissa ja museoissa. Jos niin kävisi, se ei kuitenkaan johtuisi modernisaatiosta eikä uskonnollisen uskon kuihtumisella olisi mitään yhtymäkohtaa sekularisaatioteoriassa esitettyyn prosessiin. Niinpä hän päättää sekularisaatioteoriansa kritiikin mahtipontiseen julistukseen:

”Therefore, once and for all, let us declare an end to social scientific faith in the theory of secularization, recognizing that it was the product of wishful thinking.”³³⁷

Sekularisaatioprofetioiden kohtaan suuntaamansa kritiikin ohella Stark on tullut tunnetuksi alun perin taloustieteiden piirissä kehitetyn rationaalisen valinnan teorian soveltamisesta uskontososiologian piiriin. Teoria kritisoi erityisesti sekularisaatioteoriaan sisältyvää teesiä uskonnon väistämättömyydestä heikkenemisestä modernissa yhteiskunnassa. Rationaalisen valinnan teoria perustuu oletukseen, että ihmisillä on aina ollut ja tulee jatkossakin olemaan uskonnollisia tarpeita. Mikäli perinte-

³³⁶ Stark 2000. Ks. myös Markkola 2003, 54–55.

³³⁷ Stark 2000, 61.

set uskonnot ja kirkot heikkenevät sekularisaatioteoriassa sanotulla tavalla, kyse ei ole uskonnon häviämisprosessin käynnistymisestä sinänsä vaan siitä, että ne eivät ole kyenneet vastaamaan em. tarpeisiin. Tyydyttämättömät tarpeet synnyttävät uutta kysyntää ja kysyntä taas uutta tarjontaa, joten perinteisten uskontojen ja kirkkojen heikkeneminen antaa tilaa uusille ja kilpailukykyisemmille uskonnoille ja uskonnollisille yhdyskunnille. Perinteisten uskontojen ja kirkkojen tavoin nämä menestyvät tai ovat menestymättä sen mukaisesti, miten ne vastaavat ihmisten uskonnollisiin tarpeisiin. Rationaalisen valinnan teorian mukaan uskonnollinen pluralismi ja uskontojen vapaa ja yhteiskunnan kontrollin ulkopuolella oleva keskinäinen kilpailu on uskonnollisen kentän luonnollisin tila, sillä mikään yksittäinen uskonto ei pysty täyttämään kaikkien ihmisten uskonnollisia tarpeita. Kilpailu johtaa pitkällä aikavälillä uskontojen ja uskonnollisten instituutioiden innovatiivisuuden, dynaamisuuden ja vitaliteetin kasvuun, sillä se pakottaa ne ottamaan kannattajiensa uskonnolliset tarpeet vakavasti. Rationaalisen valinnan teoria siis ennustaa, että perinteisten uskonnollisten instituutioiden heikkeneminen ja kilpailijoiden ilmaantuminen markkinoille ei johda sekularisaation lisääntymiseen vaan päinvastoin se merkitsee tilaisuutta uskonnollisuuden uuteen nousuun – sikäli kuin uskonnolliset instituutiot osaavat käyttää tilaisuutta hyväkseen eikä uskonnollisen kentän pluralismia eikä vapaata kilpailua yritetä rajoittaa. Rationaalisen valinnan teorian peruskonseptista nouseva luonnollinen johtopäätös on, että maassa tai alueella, jossa yksi uskonnollinen instituutio on yhteiskunnan tuella ollut pitkään monopoliasemassa (niin kuin Selk Suomessa), uskonnollinen aktiivisuus väistämättä laskee ja maallistuminen lisääntyy. Kyseinen instituutio ei ole joutunut kilpailemaan asemastaan, joten se on voinut luottaa positionsa vakauteen kaikissa olosuhteissa, jättää jäsentensä uskonnolliset tarpeet huomiotta sekä tyytyä tehottomaan toimintaan ja uskonnolliseen passiivisuuteen. Sen sijaan maissa, joissa vallitsee uskonnollinen pluralismi ja uskontojen vapaa kilpailu (esimerkiksi Yhdysvallat), uskonnollisuus on kirkollisten monopolien hallitsemia maita selvästi vireämpää.³³⁸

Starkin ym. esittämän sekularisaatioteorian kritiikin äärellä on kuitenkin tarpeen pitää mielessä, että vaikka uskonnon rooli ja yhteiskunnallinen merkitys on pikemminkin lisääntynyt kuin vähentynyt useilla puolilla maailmaa, yleislinjasta on yksi merkittävä poikkeus: kristillinen Länsi-Eurooppa. Esimerkiksi Berger puhuikin nyttemmin ”eurosekulaarisuudesta”³³⁹, jonka kohdalla sekularisaatioteoria näyttää pitävän edelleen hyvin paikkansa. Samoin läntisen Euroopan sekularisaation historiaa tarkastellut Hugh McLeod korostaa, että sekularisaatio Euroopassa toki on monisyinen ja maittain

³³⁸ Stark & Bainbridge 1987; Stark & Finke 2000; teorian kritiikistä ks. esimerkiksi Bruce 1999. Ks. myös Kääriäinen 2003, 102–105.

³³⁹ Berger 2001, 194. Eurooppalaisen ja amerikkalaisen sekularisaation suhteesta ks. Berger & Davie & Fokas 2012.

vaihteleva ilmiö, mutta se on ilman muuta todellisuutta.³⁴⁰ Brittisosiologi Steve Bruce, itse vankkumaton sekularisaatioparadigman kannattaja, on painottanut, että sekularisaatioteorian tiliin on sen kritiikissä pantu yhtä ja toista sellaista, jota sen kehittäjät eivät koskaan ole esittäneet (etenkin ideologinen näkemys sekularisaation jatkuvasta evoluutiosta sekä väite globaalista sovellettavuudesta). Brucen mukaan yhtä yhtenäistä systemaattista sekularisaatioteoriaa ei itse asiassa ole edes olemassa, vaan ennemminkin on syytä puhua toisiinsa enemmän tai vähemmän väljästi kytkeytyvistä uskontoa ja modernisaatiota koskevan problematiikan tulkintamalleista. Hän pitää tätä suotavana asiaintilana, sillä ko. problematiikka on hänen mielestään aivan liian monitahoinen ilmiö yhden teorian kuvattavaksi. Omalta osaltaan Bruce katsoo, että sekularisaatio on kaiken kritiikin jälkeenkin edelleen paras tapa kuvata uskonnollisuuden muutoksia länsimaaisissa yhteiskunnissa. Hänen mukaansa uskonnon sosiaalinen merkitys ja vaikutusvalta tulevat länsimaissa vähenemään jatkossakin erityisesti siksi, että modernit eriytyneet yhteiskunnat edistävät paikallista yhteisöllisyyttä, yhteistä arvopohjaa ja moraalijärjestelmää sekä uskonnollista yhdenmukaisuutta murentavaa monimuotoisuutta, pluralismia ja tasa-arvoon perustuvaa individualismia. Uskontojen kohdalla tämä on jo nyt johtanut uskonnollisen kentän radikaaliin murrokseen ja uudentyyppeihin, itsensä pluralistisesti ja individualistisesti määrittäviin uskonnollisuuden ja uskonnollisten instituutioiden muotoihin. Tällainen uskonnollisuus on Brucen mukaan kuitenkin labiilia ja heikkoa säilymään, sillä se on väistämättä relativistista, ja sekularisaatio saa kasvuvoimansa juuri uskonnollisen järjestelmän opillista ainutlaatuisuutta koskevan legitimitteettivaatimuksen relativoitumisesta. Sekularisaation päätepiste on Brucen mukaan yhteisen sosiaalisesti merkityksellisen uskonnon häviäminen sekä yleinen välinpitämättömyys uskonnollisia kysymyksiä kohtaan, ei tietoinen uskonottomuus tai ateismi, sillä tällainen asenne edellyttäisi uskonnon relevanssin vakavasti ottamista. Samalla Bruce katsoo, että yhteinen uskonto voi myös säilyä merkittävänä sosiaalisena voimana sellaisissa yhteiskunnan ja kulttuurin murros- ja siirtymävaiheissa, joissa sillä on keskeinen rooli perinteisen sosiaalisen identiteetin ylläpitäjänä ja kansallisen, paikallisen tai etnisen kulttuurin puolustajana.³⁴¹

Sekularisaatioteorian kritiikki on vaarassa syyllistyä samaan kuin itse sekularisaatioteoriakin eli riittämättömään käsitteelliseen reflektointiin ja kulttuuriset erot sivuuttaviin yleistyksiin. ”Sekularisaatiosta” puhutaan senkin piirissä usein kuin se olisi universaalisti homogeeninen, monoliittinen ja kulttuurisista parametreista riippumaton prosessi. Sekularisaation käsitettä³⁴² käytettäessä on otettava huomioon sen monitahoinen sisältö, maailmankatsomukselliset taustat ja teoreettinen käyttöyh-

---

³⁴⁰ Markkola 2003, 55, 59–60.

³⁴¹ Bruce 1996; 2002; 2013. Brucen position ymmärtämisen kannalta olennainen tekijä on hänen käyttämänsä typologia uskonnollisista organisaatioista (kirkko, lahko, denominaatio ja kultti). Ks. myös Kääriäinen 2003, 105–108.

³⁴² Ks. myös Swatos & Christiano 2000.

teys. Käsite on kuitenkin edelleen käyttökelpoinen, kunhan täsmennetään, mitä ja millaista sekularisaatiota kulloinkin tarkoitetaan. Sen sijaan näkemystä paradigmaattisesta sekularisaatioteoriasta ”maallistumisen” kattavana selittäjänä on syytä pitää kyseenalaisena.

7.2. Peter Berger ja sekularisaatio

Peter L. Bergerillä on erikoinen rooli sekularisaatiosta käydyssä keskustelussa. Yhtäältä hänen ensin yhdessä Thomas Luckmannin kanssa ja pian sen jälkeen yksin esittämänsä tiedonsosiologisesti perusteltu näkemys sekularisaatiosta on tehnyt hänestä yhden sekularisaatioteorian pääarkkitehteistä, jopa modernin sekularisaatioteoreetikon *par excellence*, jonka näkemyksiin kaikki sekularisaatiokeskustelu on sittemmin joutunut ottamaan kantaa. Toisaalta hän on myöhemmässä tuotannossaan sanoutunut pääosin irti aikaisemmista käsityksistään sekularisaatiosta.

Bergerin ja Luckmannin *Todellisuuden sosiaalinen rakentuminen* – teoksessa esittämän näkemyksen mukaan uskonto edustaa perinteisintä ja keskeisintä symboliuniversumin tyyppiä. Lähemmin uskonnon luonnetta ja merkitystä Berger tarkasteli kirjassaan *The Sacred Canopy*, joka ilmestyi 1967 eli piakkoin Bergerin ja Luckmannin yhteisen teoksen jälkeen.³⁴³ Siinä Berger analysoi uskontoa ”pyhänä suojakatoksena” sekä systemaattisesta että historiallisesta perspektiivistä. Edelliseen kuului erityisesti kysymys uskonnosta roolista maailman rakentamisen ja ylläpitämisen prosesseissa. *The Sacred Canopy* – teoksen tätä puolta tarkasteltiin edellä luvussa 3.3.4. Historiallisiin elementteihin puolestaan sisältyivät kysymykset sekularisaation prosessista ja sen suhteesta plausibiliteetin ja legitimaation problematiikkaan. Tässä yhteydessä Berger esitti sen tiedonsosiologiseen perspek-

---

³⁴³ 1967 ilmestyi myös Thomas Luckmannin englanninkielinen tutkimus uskonnosta nimellä *The Invisible Religion: The Problem of Religion in Modern Society* (saksankielinen alkuteos *Das Problem der Religion in der modernen Gesellschaft* oli ilmestynyt 1963). Bergerin tavoin myös Luckmann operoi tutkimuksessaan *Todellisuuden sosiaalinen rakentuminen* – teoksen käsitemaailmalla ja todellisuuden tiedonsosiologisella tulkintaperspektiivillä. Hänen mukaansa perinteiset uskonnolliset instituutiot ja niiden funktiot tulevat modernissa yhteiskunnassa enenevässä määrin irrelevantteiksi ja marginaalisiksi, ja modernin ihmisen elämän tarkoituksen etsintä privatisoituu, muuttuu yksilön henkilökohtaiseksi asiaksi. Uskonto ei silti katoa täysin modernista yhteiskunnasta vaan muuttuu Luckmannin sanoin ”näkymättömäksi”. Luckmannin konsepti uskonnon luonteesta on vahvan funktionaalinen ja antropologisesti painottunut. Sen mukaan ihmisellä on sisäinen taipumus ja kyky transsendoida arkisen elämäkokemuksensa ja -tilanteensa eri ulottuvuudet tuottamalla erilaisia moraalisesti velvoittavia merkitysuniversumeita. Siten kaikki inhimillinen merkitystuotanto (vaikkapa tie tai psykoanalyysi) on viime kädessä uskonnollista toimintaa, ja uskonto samaistuu ihmisen symbolisen ”itse-transsendenssin” kanssa (Luckmann 1972; ks. myös Berger 1990, 175–177). Berger on myöhemmin kertonut, että Luckmannin määritelmä uskonnosta oli hänen mielestään liian väljä. Hän oli kysynytkin Luckmannilta, kuka tämän uskontoa koskevan määritelmän nojalla ei olisi uskonnollinen. Luckmann oli vastannut: ”koira” (Berger 2011, 97). Kompaktissa muodossa Bergerin uskontososiologisista näkemyksistä ks. Berger & Berger 1972.

tiivin perustuvan kokonaisnäkemyksen sekularisaatiosta, josta sittemmin tuli yksi sekularisaatio-teorian kulmakivistä.

Berger määritteli sekularisaation tarkoittavan prosessia, jonka myötä yhteiskunnan ja kulttuurin eri sektorit emansipoituvat tai ”evakuoidaan” uskonnollisten instituutioiden ja symbolien määräysval-lan alta. Viittaus kulttuuriin ja symboleihin korostaa Bergerin mukaan sitä, että sekularisaatio ei ole vain sosiaalis-rakenteellinen prosessi, vaan se vaikuttaa kulttuuriin ja intellektuaaliseen elämään kauttaaltaan (uskonnollisen sisällön katoaminen esimerkiksi taiteesta, kirjallisuudesta ja filosofiasta sekä erityisesti läpikotaisin sekulaarin ja autonomisen tieteen nousu). Lisäksi sekularisaatiolla on Bergerin mukaan subjektiivinen puolensa: aivan samoin kuin yhteiskunta ja kulttuuri sekularisoitu-vat, samoin sekularisoituu ihmisen tietoisuus. Tämä tarkoittaa, että ”modernin Länsi” on tuottanut kasvavan joukon sekulaareja yksilöitä, jotka tarkastelevat maailmaa ja omaa elämäänsä ilman us-konnon antamaa tulkintaperspektiiviä.³⁴⁴

Sekularisaatiota edistävänä sosiokulttuurisena prosessina – tai kuten Berger sanoo, sekularisaation kantajana – on toiminut länsimainen sivilisaatio kokonaisuudessaan. Sen sisällä sekularisaation pri-määräkantajana on ollut modernin teollisuuskapitalismin dynamiikka. Mutta läntinen uskonnollinen traditio on sisältänyt jo itsessään sekularisaation siemenet. Sikäli kuin tästä on ollut kyse, se ei kerro mitään, niin kuin Berger painottaa, ko. tradition luojien ja säilyttäjien intentioista ja pyrkimyksistä. Sekulaarisaation siemenet Berger löytää erityisesti protestanttisesta perinteestä, joka katoliseen edeltäjänsä verrattuna kutisti pyhän roolin inhimillisessä elämässä hyvin vähiin. Yksinkertaistuk-sen uhallakin voidaan Bergerin mukaan sanoa, että protestantismi ikään kuin ulosti itsestään niin paljon kuin mahdollista mysteerin, ihmeen ja taianomaisuuden eli kolme kaikkein vanhinta ja voi-makkainta pyhän ilmenemismuotoa inhimillisessä todellisuudessa. Tämä on Bergerin mukaan juuri se prosessi, jota Max Weber aikanaan kuvasi ”lumouksen haihtumisena” maailmasta. Ainoaksi ka-navaksi ihmisen ja pyhän välille jäi reformaation jäljiltä ”Jumalan Sana” (Bergerin mukaan yhtä kuin luterilaisten tunnustuskirjojen *sola gratia*, teologinen konseptio Jumalan armoon perustuvasta ainutlaatuisesta pelastusteosta). Niin kauan kuin tämän teologisen rakennelman plausibiliteetti säilyi, tilanne oli kirkon hallinnassa, mutta sillä hetkellä kuin ihmisen ja pyhän tämäkin yhdysside katkesi, sekularisaation ”tulvaportit aukenivat”. Lisävauhtia sekularisaatiolle antoi luterilainen oppi kahdes-ta regimentistä tai ”valtakunnasta” (hengellinen ja maallinen; usko ja järki) maailmassa, joka, kuten

---

³⁴⁴ Berger 1990, 106–109. Hän toteaa: ”Most of the available data, to be sure, pertain to the social-structural manifestat-ions of secularization rather than to the secularization of consciousness, but have enough data to indicate the massive presence of the latter in the contemporary West.”

Berger hyvin totesi, jakoi maailman kahtia ja tuotti sen sekulaarille alueelle teologisen legitimaation.³⁴⁵ Kun siis sekularisaation äärellä etsitään vastausta kysymykseen Miksi juuri Lännessä?, on Bergerin mukaan katsottava kohti modernin läntisen maailman omaa uskonnollista perinnettä.

Sekularisaatio on asettanut modernin ajan ihmisen aivan uuteen tilanteeseen. Kuten Berger sanoo, tämä on todennäköisesti ensimmäistä kertaa historiassaan sen tosiasian edessä, että maailman uskonnolliset legitimaatiot ovat menettäneet plausibiliteettinsa, ei vain joiden harvojen intellektuellien tai marginaalilyksilöiden vaan kokonaisten yhteiskuntien ja laajojen ihmismassojen kohdalla. Modernille ihmiselle tämä on sekä sosiaalisten instituutioiden että oman biografian ja arkipäiväisen elämän merkityksen kriisi. Kun perinteisen kristillisen maailmankuvan alienoivat struktuurit ovat romahtaneet, niitä korvaamaan on astunut erilaisia kriittisen ajattelun muotoja (kuten mm. sosiologia), jotka ovat radikaalisti de-alienoineet ja inhimillistäneet ihmisen sosiaalisen todellisuuden. Tämän kehityksen hinta on Bergerin mukaan maailmankatsomuksellisen anomian tila ja eksistentiaalinen ahdistus.³⁴⁶ Mutta kun moderni sekularisoitunut maailma on kerran päässyt syntymään läntisen kristinuskon kohdusta, se paradoksaalisesti estää uskontoa jatkossa enää toimimasta maailmaa muovaavana ja merkityksellistävänä voimana. Suuri historian ironia onkin Bergerin mukaan siinä, että tässä mielessä kristinuskko on toiminut oman hautansa kaivajana.³⁴⁷

Sekularisaation ilmeisin vaikutus kadunmiehen elämään on uskonnon uskottavuuden katoaminen eli se, että perinteisten uskonnollisten todellisuusmäärittelyjen plausibiliteetti on romahtanut.³⁴⁸ Tällä subjektiivisen tietoisuuden sekularisaatiolla on ”objektiivinen” vastineensa sosiaalis-rakenteellisella tasolla. Samalla kun yksilö on epävarma omasta suhteestaan uskontoon, hän kohtaa laajan kirjon

---

³⁴⁵ Tässä yhteydessä Berger käy muutamain vedoin läpi koko protestantismia edeltäneen kristinuskon historian aina Vanhan testamentin ajoista saakka (1990, 113–123). Hänen mukaansa lumouksen haihtuminen maailmasta alkoi jo Vanhan testamentin ajan juutalaisuudessa. Sen keskeiset motiivit oman aikansa muihin tunnettuihin uskontoihin verrattuna olivat Jahven transsendentalisointi ihmisten maailman ulkopuolelle ja kaikenlaisen maagisen manipulaation ulottumattomiin, Jahven ja ihmisen välisen tilan demytologisointi ja historisointi ihmisen vapaan aktiivisen toiminnan kentäksi sekä etiikan rationalisointi. Euroopassa ajanlaskumme alkuaikoina vallalle päässyt katolinen kristinuskon muoto kuitenkin käänsi kehityksen pyörää ja ”lumosi uudelleen” tai remytologisoi maailman: ”... Catholicism succeeded in re-establishing a new version of cosmic order in a gigantic synthesis of Biblical religion with extra-Biblical cosmological conceptions” (1990, 121). Siinä missä katolinen kristinuskon muoto onnistui noin puolentoista vuosituhannen ajan hillitsemään (vaikkakaan ei pyhien tekstien kanonisoinnin tähden poistamaan keskuudestaan) jo Vanhassa testamentissa esiintyviä sekularisaation siemeniä ja ylläpitämään olemuksen yhteyden Jumalan ja ihmisen sekä taivaan ja maan välillä (roomalaiskatolinen *analogia entis* – oppi), protestantismi herätti sekularisaation idut jälleen henkiin ja päästi ne valloilleen.

³⁴⁶ Berger 1990, 124–125.

³⁴⁷ Berger 1990, 128–129.

³⁴⁸ Teoksessaan *The Heretical Imperative* (1980) Berger kuvaa modernisaation, pluralisaation ja sekularisaation vaikutusta uskonnollisia kysymyksiä ajattelevaan ihmiseen kognitiivisena paineena, joka painostaa ihmisen joko hylkäämään uskonnolliseen traditioonsa kuuluvat yliluonnolliset elementit tai painamaan kokemuksensa niistä taka-alalle ja vaikenemaan niistä. Jälkimmäisessä tapauksessa sekularisaatio on siis enemmänkin sosiaalisen käyttäytymisen mukautumista ympäristön vaatimuksiin kuin uskonnollisen vakaumuksen ja kokemusten puuttumista (s. 54–56.)

erilaisia uskonnollisia ja muita todellisuuden määrittelijöitä, jotka kilpailevat hänen mielenkiinnostaan ja sitoutumisestaan mutta eivät voi pakottaa häntä mihinkään. Hän toisin sanoen kohtaa pluralismin ongelman. Sen taustalla on valtion sekularisoituminen. Kuten edellä todettiin, sekularisaation lähtökohta tai ”sydän” on talouden, erityisesti teollisuuskapitalismin sektori. Sieltä sekularisaatio leviää viiveellä ulospäin valtion muihin instituutioihin, politiikkaan, oikeudenkäyttöön, tieteeseen jne., ensin taloutta lähinnä oleville alueille ja sen jälkeen laajemmalle. Moderni teollistunut yhteiskunta on siten luonut sisälleen keskiöstään käsin laajenevan uskonnosta vapaan alueen. Tässä tilanteessa valtio ei toimi entiseen tapaan aiemmin vallitsevassa asemassa olleen uskonnollisen institution yhteiskunnallisena ja aatteellisena bulvaanina. Päinvastoin, se omaksuu erilaisia uskonnollisia ryhmiä kohtaan samankaltaisen asenteen kuin kapitalismin ehdoin toimivan talouden toimijoihinkin eli siitä tulee vapaan kilpailun puolueeton järjestyksenvalvoja. Kuten Berger toteaa, sekularisaatio *ipso facto* johtaa pluralismin tilaan.³⁴⁹ Mahdolliset valtion ylläpitämät uskonnolliset legitimaatit, elleivät ne ole lakanneet kokonaan, ovat tällöin ensi sijassa ideologista retoriikkaa vailla kosketuskohtaa sosiaaliseen todellisuuteen. Uskonnosta ja uskonnollisuudesta tulee sekularisoituneessa valtiossa yksilön oma valinta. Se on hänelle itselleen ja muille vastaavan valinnan tehneille todellisuutta, mutta siltä puuttuu uskonnon klassinen ominaisuus eli kyky tuottaa kaikkia yhdistävä sosiaalisesti merkityksellinen maailma. Sekularisoituneessa yhteiskunnassa käy siis niin, että sikäli kuin uskonto on yhteistä tai julkista, se ei ole ”todellista”, ja sikäli kuin se on yksilölle todellista, siltä puuttuu yhteisöllinen ulottuvuus (”commonality”). Uskonnon maailmaa rakentava potenssi rajoittuu sekularisoituneessa yhteiskunnassa fragmentaaristen alayhteisöjen ja merkitysuniversumien konstruointiin ja niiden plausibiliteettistruktuurien ylläpitämiseen käytettävissä olevin keinoin.³⁵⁰

Pluralismin olosuhteissa uskonnollisista traditioista ja uskomuksista tulee tuotteita tai kauppatavaraa, jota markkinoidaan potentiaalisille asiakkaille, ja uskonnollisista instituutioista vapaaseen kilpailuun sopeutuneita markkinointiyrityksiä. Myös monopoliasemassa ennen olleet uskonnolliset instituutiot ja traditiot joutuvat suostumaan tähän uuteen rooliin, koska niillä ei yksinkertaisesti enää ole keinoja pitää entisiä kannattajiaan uskollisina ja sitoutuneina esimerkiksi pakottamalla. Suurta osaa uskonnollisesta aktiivisuudesta tulee näissä olosuhteissa määräämään sama logiikka, jolla markkinatalouskin toimii. Tulos ratkaisee, ja jotta haluttuun tulokseen päästäisiin, organisaation struktuurit ja toimintamallit täytyy rationalisoida ja byrokratisoida tavoitteiden saavuttamista tuke-

---

³⁴⁹ Berger 1990, 135. Toisaalla hän toteaa (s. 155), että yhtä mahdollista kuin todeta sekularisaation tuottavan pluralismia on sanoa, että pluralismi tuottaa sekularisaatiota.

³⁵⁰ Berger 1990, 127–135.

viksi.³⁵¹ Tästä seuraa Bergerin mukaan, että hyvinkin poikkeavista teologisista traditioistaan huolimatta uskonnolliset instituutiot alkavat sosiologisesti muistuttaa toisiaan. Niitä johdetaan samoin menetelmin, niiden palkkalistoilla on samantyyppistä henkilöstöä, ne tekevät yhteistyötä tarpeen mukaan ja solmivat tietynlaisissa markkinatilanteissa kartellityyppisiä sopimuksia yhteiseksi hyödyksi, joskus ne saattavat jopa sulautua yhteen kilpailutilanteen rationalisoimiseksi. Teologinen työskentely, jota uskonnollisten ryhmien piirissä tapahtuu, on enemmänkin organisaation ja sen toiminnan rationalisoinnin seurausta kuin jälkimmäisen syy ja lähtökohta.³⁵²

Pluralismin tilanteessa toimiminen ei vaikuta vain uskonnollisten instituutioiden rakenteisiin ja toimintamalleihin vaan myös niiden markkinoiman tuotteen eli uskonnon sisältöihin. Uskonnollisten instituutioiden on kuunneltava tarkoin potentiaalistien kannattajiensa toiveita ja sovitettava tuotteen sa vastaamaan niitä. Kuluttajapreferenssi johtaa siihen, että tuotetta voidaan tarvittaessa ”säätää” houkuttelevammaksi ja helpommin markkinoitavaksi, ikään kuin muodikkaammaksi siis, ja muutos tai uudelleentulkinta (esimerkiksi teologiseen traditioon alun perin sisältyneiden yliluonnollisten elementtien hylkääminen tai häivyttäminen näkyvistä paremmin sekularisoituneeseen tietoisuuteen sopivilla arvoilla tai vakaumuksilla) legitimoidaan jälkikäteen teologisella teoretisoinnilla. Koska uskonnon relevanssi sekularisoituneessa yhteiskunnassa rajoittuu pääasiassa henkilökohtaiselle elämänalueelle, uskonnon markkinoinnissa painotetaan sen yksilöllistä merkitystä mm. alleviivaamalla uskonnon kykyä vastata yksilön moraalisiin ja terapeuttisiin tarpeisiin.³⁵³ Tämä selittää Bergerin mukaan osaltaan sitä, että uskonnollisilla instituutioilla on suhteellisen vähän vaikutusta vakiintuneidenkin kannattajiensa taloudellisiin ja poliittisiin näkemyksiin. Pluralistisen tilanteen seuraamuksia ovat myös maallikkouden aseman ja roolin korostuminen uskonnollisissa instituutioissa sekä yhtäältä markkinoitavan tuotteen standardisointi asiakkaiden toiveita vastaavaksi esimerkiksi perinteisiä tunnustuksellisia kiistakysymyksiä välttämällä mutta toisaalta ”marginal differentiation” kilpailijoista erottautumiseksi omaan teologiseen identiteettiin vetoamalla.³⁵⁴

---

³⁵¹ Malleja byrokraattisiin struktuureihin haetaan Euroopan protestanttisissa kirkkoissa eniten poliittisista organisaatioista, Amerikassa mieluummin liikemaaailman yrityksistä (Berger 1990, 139–140).

³⁵² Berger 1990, 138–144.

³⁵³ Berger kiinnittää tässä yhteydessä huomiota uskonnon ”lokaation” muuttumisen prosessiin yksilön tietoisuudessa. Perinteisten uskontojen plausibiliteettistruktuurien horjuessa pitäytyminen aiemmin itsestään selvinä pidetyissä uskonnollisissa uskomuksissa vaatii ”uskon aktia” ja epäilysten voittamista. Sekulaarisoinnin edetessä tämäkään ei välttämättä enää auta, vaan vanhoista uskomuksista ja traditioista voidaan pitää kiinni amerikkalaisittain ”uskonnollisen preferenssin” hengessä henkilökohtaisina mielipiteinä tai tuntemuksina. Tällöin yksilön uskonnollinen tietoisuus ikään kuin kerrostuu. Pohjalla ovat ”perimmäiset totuudet”, joista ainakin kaikki järkevät ihmiset voivat pitää kiinni, ja niiden päällä on erilaisten subjektiivisten näkemysten ja mielipiteiden kerrostumia, joita koskeva erimielisyys on hyväksyttyä ja perusteltua tai joista asianomainen itsekään ei ole täysin vakuuttunut (1990, 150).

³⁵⁴ Berger 1990, 144–149.

Bergerin mukaan on ilmeistä, että pluralismi syöksee uskonnon uskottavuuskriisiin, ja pluralistiseen markkinatilanteeseen sopeutuminen aiheuttaa mittavia haasteita uskonnollisten instituutioiden teologiselle legitimoinnille ja siitä vastaaville teoreetikoille. Näin tapahtuu ensinnäkin pluralisaation ja sekularisaation globaalien prosessien keskinäisen linkittymisen johdosta. Sosio-strukturaalisena ilmiönä pluralismi vaikuttaa lisäksi (ja sekularisaatiosta riippumatta) siten, että se de-monopolisoi uskonnon ja sen seurauksena tekee vaikeaksi ylläpitää sille käypää plausibiliteettistruktuuria ja vielä vaikeammaksi tuottaa entisen tilalle uusi sellainen. Käytännössä tämä tarkoittaa, että tietyn uskonnollisen näkemyksen kannattajien on yhä vaikeampaa olla vain *entre nous* ja jättää ottamatta huomioon eri tavoin ajattelevien ja uskovien häiritsevä läsnäolo. Plausibiliteettien pysyvyys horjuu myös pluralismin tilanteelle ominaisen kuluttajakulttuurin seurauksena. Kun uskonnon sisältö joutuu alistumaan vallitsevalle ”uskonnolliselle muodille”, on haasteellista markkinoida sitä muuttumattomana totuutena potentiaaliselle kannattajakunnalle. Berger korostaa, että nämä prosessit tulee ymmärtää siitä infrastruktuurista käsin, joka on ominainen modernille kapitalistiselle teollisuusyhteiskunnalle; ne eivät siis ole yksinomaan uskonnollisen tietoisuuden ilmiöitä. Hänen mukaansa voidaan vain vähän liioitellen sanoa:

”... economic data on industrial productivity or capital expansion can predict the religious crisis of credibility in a particular society more easily than data derived from the ‘history of ideas’ of that society.”³⁵⁵

Pluralismin olosuhteissa kilpailevien plausibiliteettistruktuurien määrä moninkertaistuu ja niiden uskonnollinen sisältö relativoituu. Ennen muuta niiden uskonnollinen sisältö kuitenkin myös de-objektivoituu eli sen inhimillinen kontingenssi paljastuu. Samalla se menettää sille itsestään selvänä kuuluneen objektiivisen todellisuuden statuksen yksilön tietoisuudessa. Plausibiliteettistraktuurit toisin sanoen subjektivoituvat kahdessa suhteessa: niiden ”todellisuus” menettää intersubjektiivisen uskottavuutensa ja siitä tulee yksilön oma asia, ja siinä määrin kuin yksilö pitää ko. todellisuudesta henkilökohtaisesti kiinni, todellisuuden kiinnekohta ja perusta ei ole ulkoisen maailman tosiasioissa vaan yksilön subjektiivisessa tietoisuudessa. Tällöin uskonto ei, kuten Berger toteaa, kiinnity kosmokseen tai historiaan vaan yksilön eksistenssiin ja psykologiaan.³⁵⁶

---

³⁵⁵ Berger 1990, 151.

³⁵⁶ Tämä seikka selittää Bergerin mukaan sitä, miksi moderni teologia käyttää niin runsaasti hyväkseen eksistentiaalisia ja ”psykologistisia” käsiteapparaatteja (1990, 152).

Uskonnon de-monopolisaatio on siten sekä sosio-strukturaalinen että sosiaalipsykologinen prosessi. Uskonto ei enää legitimoi ”koko maailmaa” vaan yhden ryhmittymän ”alamaailman” monien muiden vastaavien joukossa. Uskonnon legitimaatioiden moninaisuus sisäistyy yksilön tietoisuuteen valinnan mahdollisuuksien runsautena, ja minkä tahansa valinnan yksilö tekee, se kuitenkin on vain yksi epävarma vaihtoehto monista samantyyppisistä. Maailmankatsomuksellinen varmuus valinnalleen yksilön pitää löytää omasta tietoisuudestaan ja perustella se itselleen eksistentiaalisesti ja psykologisesti. Tästä puolestaan on seurauksena, että jostakin tietystä uskonnollisesta traditiosta kiinni pitävät joutuvat väistämättä kognitiivisen vähemmistön rasittavaan asemaan.³⁵⁷

Vaihtoehtoja, joita uskonnollisilla instituutioilla pluralisoituneessa yhteiskunnallisessa tilanteessa on käytettävissään, on Bergerin mukaan kolme. Ne voivat sopeutua tilanteeseen, pelata vapaan uskonnollisen kilpailun peliä pluralismin säännöillä, modifioida tuotettaan kuluttajakysynnän mukaan ja yrittää parhaansa mukaan pitää yllä maailmankatsomuksensa plausibiliteettia. Tai ne voivat vastustaa sopeutumista ja linnoittautua puolustamaan perinteisiä todellisuuden objektivaatioita ja rakenteita aivan niin kuin maailma ympärillä ei olisi muuttunut lainkaan. Kolmas vaihtoehto on yrittää löytää jonkinlainen toimiva ja uskottava välimuoto ääri vaihtoehtojen väliltä.³⁵⁸ Myöhemmin teoksessaan *The Heretical Imperative* Berger antoi uskonnollisten traditioiden tavoille reagoida pluralistiseen tilanteeseen kätevä terminologisen ilmaisun kutsumalla niitä reduktioksi, deduktioksi ja induktioksi. Reduktio tarkoittaa uskonnollisen tradition kääntämistä sekulaarille terminologialle eli jokseenkin samaa kuin mistä on kyse *The Sacred Canopyn* pluralismiin sopeutuvassa vaihtoehdossa, ja deduktio puolestaan viittaa pluralismin vastustamiseen ja määrätietoiseen pitäytymiseen traditiionaalisiin auktoriteetteihin. Induktiolla Berger viittaa malliin, jossa ääri vaihtoehtojen sijasta uskonnollista traditiota reformuloidaan tarjolla olevien mahdollisuuksien ja vaihtoehtojen puitteissa.³⁵⁹ Valitsevat uskonnolliset instituutiot näiden välillä miten tahansa, seurauksena on sekä teologiset teoreettisia että *social engineering* – pulmia. Näiden yhteisvaikutuksesta nousee Bergerin mukaan teologian ja kirkon kriisi modernissa yhteiskunnassa.³⁶⁰

---

³⁵⁷ Berger 1990, 151–153.

³⁵⁸ Berger 1990, 153.

³⁵⁹ Berger, 1980. Bergerin mukaan liberaalin protestantismin traditiolle (Bergerille itselleen henkilökohtaisesti läheisin teologinen ajattelutapa) luonteenomainen induktio oli mainituista kolmesta vaihtoehdosta uskottavin ja toimivin uskonnollisen tradition ja modernin pluralismin kommunikoinnin malli.

³⁶⁰ ”It will be clear that both options engender both practical and theoretical difficulties. Both practically and theoretically, the difficulty of the accommodating posture lies in deciding the question. ‘How far should one go?’ of the resisting posture in knowing at any point, ‘How strong are the defenses?’ The practical difficulties must be met by means of ‘social engineering’ – in the accommodating posture, reorganizing the institution in order to make it ‘more relevant’ to the modern world; in the resisting posture, maintaining or revamping the institution so as to serve as a viable plausibility structure for reality-definitions that are not confirmed by the larger society. Both options, of course, must be theoretically legitimated. It is precisely in this legitimation that the ‘crisis of theology’ is rooted.” (Berger 1990, 156).

Berger tarkastelee teoksensa päätteeksi laajahkosti erityisesti protestanttisen teologian päälinjoja, sillä, niin kuin hän huomauttaa, jos uskonnon alamäki on modernin ajan draama, protestantismia voidaan hyvin kuvata sen kenraaliharjoitukseksi.³⁶¹ Hänen mukaansa liberaalin protestantismin ääri-
linjat, joita teoksen kirjoittamishetkellä popularisoitiin, tuskin tulivat olemaan viimeinen sana län-
tisen kristinuskon teologisessa legitimoinnissa siitä yksinkertaisesta syystä, että ne käytännössä kai-
voivat maata juuri niiden uskonnollisten instituutioiden alta, joita ne yrittivät legitimoida. Todennä-
köistä Bergerin mukaan sen sijaan on, että vähemmän railakkaat ja kärjekkäät pyrkimykset sovittaa
kristinuskoa yhteen sekularisoituneen tietoisuuden keskeisten todellisuusolettamusten kanssa tule-
vat jatkumaan.³⁶² Erityisesti uskonnon subjektivisaatio ”psykologismiin” käsitteistöä hyväksi käyt-
tään, jossa uskonto tulkitaan psykologisiin ilmiöihin viittaavana symbolijärjestelmänä, näyttää kes-
tävältä trendiltä etenkin siksi, että sen avulla uskonnollinen toiminta on legitimoitavissa jonkinlaise-
na psykoterapiana.³⁶³ Ryhtymättä enempiin ennustuksiin siitä, miten uskonnon länsimaissa tai glo-
baalisti tulee käymään³⁶⁴, Berger korostaa, että modernisaatio on maailmanlaajuinen ilmiö ja teollis-
tuneen yhteiskunnan rakenteet synnyttävät paikallisista eroavaisuuksista huolimatta kaikkialla huo-
mattavan samankaltaiset olosuhteet uskonnollisten instituutioiden olemassaololle ja nostavat saman-
laisia kysymyksiä uskonnollisten traditioiden vastattaviksi. Siitä, mitä modernisaation myötä on ta-
pahtunut läntisen kristinuskon piirissä, on ounasteltavissa jotakin siitä, mitä tulee tapahtumaan muu-
allakin, sillä, kuten Berger toteaa, ilmeistä on, että uskonnon tulevaisuus kaikkialla muotoutuu rat-
kaisevalla tavalla sen pohjalta, miten uskonnolliset perinteet ja instituutiot reagoivat sekularisaation,
pluralisaation ja subjektivisaation prosesseihin.³⁶⁵

Bergerin näkemykset uskonnosta ja sekularisaatiosta ovat herättäneet runsaasti tieteellistä keskuste-
lua.³⁶⁶ Erityisen paljon huomiota osakseen on kuitenkin saanut Bergerin julkinen ”takinkäännös” se-
kularisaatioteorian kohdalla. Toimittamansa *The Desecularization of the World* – artikkelikokoel-
man johdantokirjoituksessa vuonna 1999 hän myöntää sekularisaatioteorian osoittautuneen virheel-
liseksi – todeten samalla hänelle tavanomaisella sattuvalla retoriikalla, että yhteiskuntatieteilijän yk-

³⁶¹ Berger 1990, 156–171.

³⁶² Uskontososiologisten näkemystensä teologisista implikaatioista Berger on käsitellyt useissa muissa teoksissaan, ks. etenkin Berger 1961; 1970; 1980; 2003.

³⁶³ Berger 1990, 167.

³⁶⁴ Tällaisenkin Berger kyllä esitti New York Timesin haastattelussa vuonna 1968. Hän sanoi, että 21. vuosisataan men-
nessä vakaumuksellisesti uskonnollisia ihmisiä löytyy todennäköisesti enää pienistä lahkoista, joihin he ovat ahtautu-
neet vastustamaan yhdessä maailmanlaajaa sekulaaria kulttuuria. Nasevaan tapaansa Berger totesi lisäksi: ”the predica-
ment of the believer is increasingly like that of a Tibetan astrologer on a prolonged visit to an American university” (ks.
Stark 2000, 42–43).

³⁶⁵ Berger 1990, 171.

³⁶⁶ Ks. esimerkiksi Hunter & Ainlay (toim.) 1986; Woodhead & Heelas & Martin (toim.) 2001.

si etu teologeihin ja filosofiin nähden on se, että omien teorioiden kaatuminen on vähintäänkin yhtä hauskaa kuin niiden osoittautuminen paikkansapitäviksi.³⁶⁷ Eräissä samoihin aikoihin ilmestyneessä lehtihaastattelussa Berger totesi, että modernisaation etenemisen ja sekularisaation lisääntymisen yhteen kytkeminen siihen tapaan kuin mitä hän itse ja monet muut uskontososiologit 1960-luvulla tekivät, ei ollut lainkaan hassumpi teoria, ja sen puolesta oli myös näyttöä. Mutta siitä huolimatta se oli osoittautunut perusteiltaan vääräksi. Vuosituhannen vaihteen maailma ei ilmiselvästi ollut maallistunut sekularisaatioteorian edellyttämässä mitassa, vaan se päinvastoin oli hyvin uskonnollinen.³⁶⁸ Bergerin kannantarkistus on luonnollisesti otettu tyydytyksellä vastaan sekularisaatioteorian kriitikkojen keskuudessa.³⁶⁹ Teorian kannattajille Bergerin nykyinen positio taas on merkinnyt sitä, että sekularisaatioteoriaa on jouduttu puolustamaan yhtä sen pioneeria vastaan. Esimerkiksi Steve Bruce on todennut, että Bergerin argumentit hänen aikaisempia omia näkemyksiään vastaan eivät ole vakuuttavia ja että Berger tunnustaa nyt syntejä, joita hän ei ole koskaan tehnyt.³⁷⁰

Berger ei kannantarkistuksensa yhteydessä esittänyt eksplisiittistä ”de-sekularisaatioteoriaa” vaan nosti esiin empiirisiä osoituksia aiemman teoriansa virheistä. Vuonna 2011 ilmestyneessä ”sosiologisessa biografiassaan” *Adventures of an Accidental Sociologist* Berger kuitenkin palaa kysymykseen sekularisaatiosta ja valottaa sitä, mitä hän nykyisin asiasta ajattelee ja millä perusteilla. Hän toteaa, että kun hän 1970-luvun mittaan alkoi vähä vähältä luopua sekularisaatioteoriasta³⁷¹, se ei ollut seurausta teologisista tai filosofisista päätelmistä. Sen sijaan kyse oli siitä, että hänen oli tunnustettava teoriaa vastaan puhuvan evidenssin painoarvo. Johtopäätös, jonka mukaan sekularisaatioteoria ei ollut pätevä, perustui kolmeen kokemukseen uskonnon ja uskonnollisuuden eri muotojen vahvasta läsnäolosta erilaisissa yhteiskunnissa eli kohtaamisiin kolmannen maailman, (erityisesti amerikkalaisen) vastakulttuurin ja (jälleen amerikkalaisen) evankelikalismien kanssa.³⁷² Sekularisaatioteoria väitti, että moderni aika kärsi jumalien (tai weberiläisittäin lumouksen) katoamisesta. Bergerin mukaan on kuitenkin tunnustettava, että nykyistä modernia maailmaa – joitakin poikkeuksia lukuun ottamatta – luonnehtii sekularisaation sijasta uskonnollinen pluralismi: uskontoa ei ole liian vähän vaan liian paljon. Esi-isien lumottu puutarha oli ehkä kadonnut, mutta sen tilalle on tullut kokonainen puutarhojen valtakunta, joiden äärellä modernin ihmisen on tehtävä oma valintansa.³⁷³

---

³⁶⁷ Berger 1999.

³⁶⁸ Berger 1997; siteerattu Starkin mukaan (2000, 62).

³⁶⁹ Näin esimerkiksi Stark 2000.

³⁷⁰ Bruce 2001.

³⁷¹ Berger viittasi sekularisaatioteorian pätevyyttä koskeviin epäilyksiinsä jo vuonna 1974 ilmestyneessä kirjassaan *Religion in a Revolutionary Society* (1974, 16).

³⁷² Ks. Berger 2011, 136–138.

³⁷³ Berger 2011, 135–136.

Berger on tätä nykyä sitä mieltä, että modernisaatio ei välttämättä sekularisoi, mutta se välttämättä pluralisoi. Omien sanojensa mukaan hän oli kyllä aiemminkin oikein ymmärtänyt, että pluralismi seuraa modernisaatiota ja että pluralistinen tilanne horjuttaa uskontojen ja uskonnollisten uskomusten perinteistä itsestään selvyttä sosiaalisen maailman rakentajina ja merkityksellistäjinä. Tästä hän oli kuitenkin vetänyt sen vääräksi osoittautuneen johtopäätöksen, että pluralisaation seuraus ilman muuta oli uskontojen ja uskonnollisuuden merkityksen lasku eli sekularisaatio. Todellisuudessa kyse on siitä, että pluralismi kyllä heikentää omalla painovoimallaan itsestään selvinä pidettyjä (”taken-for-granted”) uskonnollisia katsomuksia ja relativoi kaikki uskonnolliset ja muut maailmankatsomukset ja arvosysteemit mutta ei uskontoa sinänsä (”as such”) yhtenä mahdollisena maailman merkityksellistämisen keinona. Tässä pluralisaation synnyttämässä asetelmassa uskonnon individualistinen perspektiivi korostuu. Yksilön on mahdollista omata uskonnollisia vakaumuksia ja rakentaa elämänsä niiden mukaisesti, vaikka niillä ei enää olisikaan itsestään selvien totuuksien statusta; kuten Berger on toisaalla todennut, pluralisaatio vaikuttaa siihen, miten uskotaan, mutta ei välttämättä siihen, mitä uskotaan.³⁷⁴ Uskonnon muotoja on monenlaisia aina satunnaisten kuluttajan elämysshoppailusta intohimoista uskonhyppyä edellyttäviin lahkoihin, ja kun ”ylhäältä annettua” uskontoa ei enää ole, yksilön on valittava jokin tarjolla olevista – uskonnollisista ja ei-uskonnollisista – maailmankatsomuksista.³⁷⁵ Jotkut valitsevat sekulaarin vaihtoehdon, mutta tätä nykyä tilanne on maailmassa kuitenkin se, että useimmat valinnat kohdistuvat uskonnolliseen maailmankatsomukseen.³⁷⁶

Bergerin mukaan edellä sanotusta seuraa, että sekularisaatioteoria ei enää kelpaa intellektuaaliseksi agendaksi modernille uskontososiologialle, vaan sen tilalle on saatava pluralisaation teoria. Lisäksi tarvitaan selitys sille, miksi jotkut alueet maailmassa (etenkin Eurooppa)³⁷⁷ ovat sekulaarimpia kuin toiset. Niin sekularisaatio- kuin pluralisaatioteoriakin on vakava haaste kaikille uskonnollisille traditioille ja niiden totuusvaateille, mutta kyse on hyvin erilaisista haasteista. Kun modernin ajan ajateltiin olevan sekularisaation ja ateismin aikakautta, onkin Bergerin mukaan käynyt niin, että sitä luonnehtii polyteismi. Sekularisaatioteorian kuvaaman jumalien puutteen sijasta maailmassa näyttää

---

³⁷⁴ ”... pluralism affects the *how* of religious belief, but not necessarily the *what*” (Berger 2001, 194; kursivointi Bergerin).

³⁷⁵ Berger oli kehittänyt näkemystä modernisaation ja uskonnollisen maailmankatsomuksellisen valinnan välttämättömyyden kiinteästä yhteydestä jo teoksessaan *The Heretical Imperative* (1980).

³⁷⁶ Berger 2011, 99. 138–139.

³⁷⁷ Kannantarkistuksensa jälkeenkään Berger ei siis millään muotoa kiellä, etteikö sekularisaatiota ilmiönä yhä esiintyisi, vaikka yleismaailmallisesta perspektiivistä katsottuna kyse on tätä nykyä poikkeusilmiöstä. Euroopan uskontotilanteen kartoittamisen ja selittämisen hän jopa katsoo olevan nykyisen uskontososiologisen tutkimuksen mielenkiintoisin teema (Berger 2001, 194).

nyt olevan liikaa jumalia.³⁷⁸ Uskonnollisen varmuuden kokemuksen saavuttaminen on tämän myötä aiempaakin haastavampaa.

Bergerin sekularisaatioteoreettinen ajattelu ei ole kauttaaltaan koherenttia, kuten hänen ”takinkään-nöksensä” osoittaa. Hän operoi samoilla teoreettisilla taustaoletuksilla (tiedonsosiologinen näkemys uskonnosta ja sen merkityksestä) ennen ja jälkeen suuren käännöksensä, ja perustava käsiteapparaatti on niin ikään ennallaan. Bergerin päätös hylätä sekularisaatioteoria hänen itsensä konstruoi-massa muodossa ei siis johdu siitä, että hänen katselisi asiaa metodologisesti tai käsitteellisesti toi-senlaisesta näkökulmasta kuin aikaisemmin tai että hänen olisi ollut pakko muuttaa kokonaiskuvaa jonkin aiemmin huomiotta jääneen tekijän johdosta. Väistämättä herää tällöin kysymys siitä, mikä johti Bergerin aikanaan (virheellisesti) päättelemään, että sekularisaatio on modernisaation ja plura-lisaation automaattinen seuraus tai ainakin että nämä kolme ilmiötä muodostavat niin kiinteän koko-naisuuden, että yhden osan poistaminen vie toisiltakin selitysvoiman.

Yksi tarjokas vastaukseksi voisi olla se, että *The Sacred Canopy*n analyysi sekularisaatiosta ja plu-ralisaatiosta etenee edellisestä jälkimmäiseen; Bergerhän sanoi suoraan, että sekularisaatio synnyt-tää pluralisaatiota. Jos tämä olisi Bergerin argumentaation koko kuva, olisi ilmeistä, että hänen teo-riansa uskonnosta pyhänä suojakatoksena ei pluralistisessa nykymaailmassa toimisi ilman oletusta sekularisaation välttämättömyydestä. Mutta hän toteaa *The Sacred Canopy*ssa myös, kuten edellä tuli esille, että oli viime kädessä yhdentekevää, miten päin sekularisaation ja pluralisaation suhdetta katsellaan. Kumpikin voi olla toisensa syy tai seuraus. Bergerin omasta mielestä tämän myöntä-minen ei johdu ajattelun velttoudesta tai terminologian epäselvyydestä vaan puheena olevan ilmiön – ja ylipäänsä kaikkien sosio-historiallisten ilmiöiden – sisäisestä dialektiikasta.³⁷⁹ Oltiin tästä seli-tyksestä mitä mieltä tahansa, näyttää joka tapauksessa siltä, että näin sanoessaan Berger tuli luo-neeksi sekularisaatiosta ja pluralisaatiosta raudanlujan ja itseään ruokkivan kehäpäätelmän. Siinä sekularisaatiolla oli luovuttamaton rooli: se kiihdytti pluralisaatiota, joka kiihdytti sekularisaatiota, joka taas kiihdytti pluralisaatiota jne. Loppujen lopuksi ei ollut edes väliä, kumpi oli muna ja kumpi kana; molemmat elementit olivat yhtä tarpeellisia kokonaisteorian toimivuuden kannalta. Tältä pohjalta oli johdonmukaista ajatella, niin kuin Berger 1960-luvulla teki, että kehän pyörimiselle ei riitä ikuisesti polttoainetta vaan että jossakin vaiheessa (2000-luvun alussa piti hänen mukaansa ol-taman jo varsin lähellä tätä tilannetta) sekularisaatio oli tehnyt tehtävänsä ja uskonto yksinkertaises-ti oli kulutettu loppuun maailmasta.

---

³⁷⁸ Berger 2011, 139.

³⁷⁹ Berger 1990, 155.

Toinen mahdollinen syy Bergerin virheelliseksi nimittämään kantaan plurisaation ja sekularisaation suhteesta on se, että *The Sacred Canopy*n teoria uskonnosta ja sekularisaatiosta on lähtökohdiltaan voimakkaan rakenteellisesti ja institutionaalisesti virittynyt. Reformaation ja protestantismin kirkot ja teologia loivat maailmankatsomukselliset edellytykset modernisaation, sekularisaation ja pluralisaation kierteelle. Moderni teollisuuskapitalismi edisti niitä koko yhteiskunnan ja sen eri instituutioiden tasolla, jolloin uskonto ja kirkot joutuivat yhä enemmän ahtaalle sekä maailmankatsomuksellisen että institutionaalisen plausibiliteettinsa puolesta. Ne menettivät historiallisen monopolinsa todellisuutta määrittelevän symboliuniversumin ylläpitoon ja joutuivat sopeutumaan vapaaseen kilpailuun kannattajista maailmankatsomusten markkinoilla. Tämän rakenteellis-institutionaalisen ketjun päässä vasta tulee yksittäinen ihminen ja hänen subjektiivinen tarpeensa merkityksellistää elämänsä relevantilla tavalla. Koska sekularisaatio on romuttanut perinteisten uskontojen objektiivisen uskottavuuden ja subjektiivisen itsestään selvyuden ja pluralisaatio levittänyt yksilön eteen erilaisen maailmankatsomusten kirjon, hän valitsee sieltä omansa parhaan kykynsä ja ymmärryksensä mukaan. Modernisaation, pluralisaation ja sekularisaation prosessin lopputulos on yksilön yritys rakentaa oma maailmansa tilanteessa, johon hänet (ainakin tapauksissa, jossa yksilöllä on käsitys tai muisto toisenlaisestakin tilanteesta) vastoin tahtoaan on ulkopuolisten voimien toimesta asetettu ja jossa maailma on rakennettava aineksista, joita hän ei ole itse ulkoistanut. Maailmansa rakentamisessa yksilö on tällöin subjekti korkeintaan rajallisessa mielessä; enemmänkin hän on objektivoidun anomian ja uskonnon suhteen voimakkaan de-alienaation uhri.

Tämän asetelman äärellä voidaan perustellusti kysyä, missä määrin se on linjassa Bergerin ja Luckmannin perustavan tiedonsosiologisen konseption kanssa, jonka mukaan arkinen todellisuus rakentuu ulkoistamisen, objektivoitumisen ja sisäistämisen jatkuvan dialektiikan prosessissa.³⁸⁰ Jos sosiaalinen maailma ja sen myötä yksilö välttämättä sekularisoituisivat yksilön kannalta ”jumalallisten” tapaisten yhteiskunnallisten ja taloudellisten voimien vaikutuksesta, missä määrin yksilö enää olisi aktiivisesti osallinen maailman rakentamisen dialektiikasta? Pikemminkin yksilön tilannetta voisi luonnehtia niin, että pluralistisesta ja sekularisoituneesta yhteiskunnasta on tullut uusi uskonto, reifioitunut todellisuus, jossa yksilö voi tehdä maailmankatsomuksellisia valintojaan vain ulkoapäin annetuissa rajoissa. Bergerin päätöstä luopua sekularisaatioteoriasta voidaan siten tulkita paluuna hänen omille tiedonsosiologisille juurilleen ja näkemykseen ihmisen aktiivisesta roolista sosiaalisen todellisuuden rakentamisessa ja merkityksellistämisessä. Näin tehdessään Berger voi pitää kiinni

---

³⁸⁰ Tämäntyyppistä kritiikkiä Bergerin näkemyksiä kohtaa on esittänyt myös mm. Douglas 1979.

modernisaatiosta, pluralisaatiosta ja myös sekularisaatiossa nykymaailmassa vaikuttavina ja monin tavoin peruuttamattomina prosesseina mutta ottaa samalla vakavasti sen, ettei uskonnon sijainti modernin, pluralistisen ja sekulaarin yhteiskunnan institutionaalisessa marginaalissa määrittele suoraan uskonnon validiteettia ja todellisuutta merkityksellistävää voimaa yksilön kannalta. Vaikka uskonto onkin privatisoitunut ja individualisoitunut voimakkaasti, siitä ei automaattisesti seuraa, että ihmiset päättävät joukolla hylätä uskonnon. Todellisuuden rakentamisen ratkaisut tapahtuvat arkielämässä ja suhteessa sen akuutteihin kysymyksiin, ja niihin uskonto näyttää nykyisin tuottavan, kuten Berger sanoi havainneensa kolmannen maailman ym. tilanteeseen perehdyttyään, sekularisaatiota subjektiivisesti relevantimpia henkilökohtaisia ja sosiaalisia ratkaisuja. Voidaan siis ajatella, että juuri tiedonsosiologia vapautti Bergerin sekularisaatioteorian ja ”pakkosekularisaation” uskontososiologisesta harha-askeleesta ja uskosta sekularisaation kykyyn tuottaa uskonnottomalle maailmalle jos ei symboliuniversumia niin ainakin riittävä legitimaatio, mutta samalla se jätti jäljelle sen tosiasian, että sekulaari valinta on täysin mahdollinen, perusteltu ja relevantti uskomusjärjestelmä siinä todellisuudessa, jonka modernisoitunut ja pluralisoitunut ihmiskunta erityisesti Euroopassa on itselleen tuottanut ja objektivoinut rakenteiden ja instituutioiden tasolla.

Bergerin sekularisaatioteorian kohdalla tekemä suunnanmuutos on uskontososiologisen tiedeyhteisön dynamiikan kannalta tietenkin merkittävä ja mielenkiintoinen. Mutta sen merkitystä ei kuitenkaan tule liioitella. Berger ei ole luopunut sekularisaatiosta sen enempää käsitteenä kuin ilmiönäkään. Olennaisin muutos hänen ajattelussaan on tapahtunut siinä, miten hän määrittelee ratkaisevan momentin sille, miten uskonnolle nykymaailmassa käy. Se ei ole yhteisen ja yksilöllisen uskonnollisen tietoisuuden tihentyvä ja lopulta uskontojen kannalta kriittisen rajan ylittävä maallistumisaus tomaatti vaan pluralismin tilanteessa elävän yksilön maailmankatsomuksellinen valinta, jossa hän päättää, mikä merkitysjärjestelmä on hänelle relevantein ja millaisen kombinaation hän tarjolla olevista mahdollisuuksista rakentaa. Kun katsotaan Bergerin näkemystä sekularisaatiosta kokonaisuutena eikä vain ”takinkäänöksen” avaimenreiästä ja verrataan sitä vaikkapa edellä esillä olleen Karel Dobbelaeren sekularisaatioteorian pohjalta nousevaan ajatteluun, yhdenmukaisuutta on selvästi enemmän kuin eroja. Bergerin koko tuotannon omintakeisin panos uskonnosta ja sekularisaatiosta käytyyn keskusteluun onkin nimenomaan hänen tiedonsosiologinen tulokulmansa.

Bergerin sekularisaatiota koskevan ajattelun merkitys Selk:n strategiatuotannon analysoinnille on tiivistettävissä seuraaviin näkökohtiin³⁸¹:

---

³⁸¹ Erikseen on syytä todeta, että Bergerin kuvauksessa siitä, millä tavoin uskonnolliset instituutiot ja traditiot pyrkivät säilyttämään toimintakykynsä modernisaation, pluralisaation ja sekularisaation paineessa, on paljon liittymäkohtia

- Niin uskonto kuin sekularisaatiokin on mahdollista käsitteellistää tiedonsosiologisoin termein osaksi todellisuuden sosiaalista rakentumista. Uskonnon sekularisaatio tarkoittaa yleisellä tasolla pyhän katoamista arkielämästä ja symboliuniversumia ylläpitävien uskonnollisten instituutioiden de-objektivoitumista sekä niiden plausibiliteetin ja legitimaation horjumista.
- Bergerille sekularisaatio on prosessi, jossa yhteiskunnan ja kulttuurin eri sektorit emansipoituvat uskonnollisten instituutioiden ja symbolien määräysvallan alta. Prosessin keskeiset taustavaikuttajat ovat yhteiskunnan modernisaatio ja pluralisaatio, jotka luovat edellytykset itsestään selvän uskonnollisen symboliuniversumin monopoliaseman ja sitä ylläpitävien uskonnollisten instituutioiden auktoriteetin uskottavuuskriisille ja maailmankatsomukselliselle relativismille.
- Modernit pluralisoituneet yhteiskunnat ovat rakenteellisesti ja institutionaalisesti sekulaareja. Niiden rooli suhteessa uskontoihin ja uskonnollisiin instituutioihin on julkista valtaa käyttävän valvojan rooli. Uskonnollisten instituutioiden etäisyys tai läheisyys valtiovallasta voi vaihdella yhteiskunnittain historiallisista syistä.
- Modernisaatio ja pluralisaatio voivat johtaa mutta eivät välttämättä johda sekularisaation – seikka, jota Berger on viime aikoina erityisesti painottanut.
- Modernisaatio, pluralisaatio ja sekularisaatio väistämättä synnyttävät perinteisille uskonnollisille instituutioille merkittäviä plausibiliteetin ja legitimaation ongelmia.
- Sekularisaatio on todellisuutta ja sekularisoitumista tapahtuu edelleen. Erityisesti tämä pätee läntisen Euroopan ja sen uskonnollisen valtauoman eli kristinuskon kohdalla. Sekularisaatioteoriaa koskevalla ”takinkäänöksellä” Bergerin ajattelussa ei ole vaikutusta tähän perusasiaan.
- Sekularisaatiota tulee tarkastella sekä yhteiskuntien, uskonnollisten instituutioiden että yksilön tasoilla. Sillä on siten sekä rakenteellinen ja institutionaalinen (objektiivinen) että yksilön tietoisuutta koskeva (subjektiivinen) ulottuvuus.
- Moderneissa yhteiskunnissa kaikkien uskonnollisten järjestelmien ja instituutioiden on ratkaistava suhteensa pluralistiseen ja sekularisoituneeseen ympäristöön. Vaihtoehtoja on Bergerin mukaan kolme: sopeutuminen (reduktio), vastustaminen (deduktio) sekä ”välitila”, jonka keskeinen intentio on kriittisen avoin asenne ympäristöä kohtaan ja uskonnollisten uskomusten ja väitteiden arviointi tradition ja kokemuksen valossa (induktio).³⁸² Käytännössä uskonnollisten järjestelmien ja instituutioiden on valittava jokin näistä positioista (”välitila” tarjoaa mahdollisuuden kontekstuaaliseen hienosäätöön) ja legitimoitava se teologisesti, toimeenpantava tarpeellinen

---

edellä luvussa 7.1. mainittuun rationaalisen valinnan teoriaan: ne pyrkivät tuottamaan juuri sellaisia uskonnollisen elämän ja toiminnan muotoja, jotka vastaavat kuluttajien tarpeisiin ja siten mahdollistavat ”rationaalisen valinnan”.

³⁸² Käytän jatkossa tätä Bergerin *The Heretical Imperative* – teoksessaan esittämää typologiaa sen terminologisen yksinkertaisuuden vuoksi; siinä on kyse *The Sacred Canopy* – kirjassa hahmotellun typologian kehitellystä versiosta.

social engineering riittävän plausibiliteettirakenteen tuottamiseksi sekä ”byrokratisoitava” organisaatio toimimaan valitun position linjoilla.

- Uskonnollisten instituutioiden on kyettävä sopeuttamaan toimintansa uskonnollisen ”muodin” jatkuviin muutoksiin, mikäli ne aikovat säilyttää relevanssinsa ja toimintakykynsä.
-
- Modernissa yhteiskunnassa uskonto on privatisoitunut ja individualisoitunut, ja uskonnon pääasiallinen lokaatio on yksilön tietoisuus. Tiedonsosiologian näkökulmasta yksilöllä on ikuinen tarve oman elämänsä, kokemustensa ja biografiensa merkityksellistämiseen siten, että ne muodostavat relevantin sisäistyneen maailmankatsomuksen. Uskonnon on tästä syystä profiloiduttava maailmankatsomuksena siten, että se kykenee vastaamaan yksilön subjektiivisiin tarpeisiin ja tuottamaan hänelle kognitiivisesti uskottavan maailmankatsomuksen ja sitä tukevan plausibiliteettistruktuurin. Yksilön valinta ja sitoutuminen valintaansa ovat ratkaisevassa roolissa, niin kuin Berger ”takinkäänöksensä” jälkeen korostaa, sekularisaation tai de-sekularisaation riiteyskohdassa eli tilanteessa, jossa hän arvioi tarjolla olevien uskonnollisten ja ei-uskonnollisten maailmankatsomusten vaihtoehtojen relevanssia itselleen.
- Uskonnon ja uskonnollisten instituutioiden kannalta oleellista on, miten ne pystyvät saattamaan perinteiset uskonnolliset uskomukset ja instituutiot hedelmälliseen vuorovaikutukseen uskonnon subjektivisaation kanssa.

7.3. Selk, strategiat ja sekularisaatio

Suomi on moderni ja pluralisoitunut läntisen Euroopan maa. Näiltä osin Bergerin tulkinta sekularisaation edellytyksistä pätee meikäläisiin oloihin. Onko Suomi sitten myös sekularisoitunut? Bergeriä seuraten kysymys voidaan purkaa osiin: Onko suomalainen yhteiskunta sekularisoitunut? Mikä on suomalaisten uskonnollisten instituutioiden (tämän tutkielman kannalta Selk:n) suhde sekularisaatioon? Ja onko suomalainen sekularisoitunut?

Kysymyksistä ensimmäiseen on helppo vastata rakenteellisella tasolla. Suomen valtio on sekulaari siinä mielessä, ettei millään uskonnollisella järjestelmällä ole instituutionaalista monopoliasemaa uskonnollisen symbolijärjestelmän tuottamiseen tai ylläpitämiseen. Valtio on tässä suhteessa puol-

eeton ja kiinnittää uskontojen ja uskonnollisten yhdyskuntien osalta huomiota vain siihen, että valtion lakeja noudatetaan.³⁸³

Selk:lla on julkisoikeudellinen erityisasema, joka tarkoittaa, että sillä on tiettyjä etuoikeuksia muihin uskonnollisiin yhdyskuntiin nähden ja se näiden etuoikeuksiensa myötä saa näkyvämmän julkisen roolin kuin muut. Selk ei kuitenkaan ole valtiokirkko eli asemassa, jossa Suomen valtio olisi sitoutunut sen edustamaan uskonnolliseen perinteeseen tai velvoitettu ylläpitämään sen monopoliasemaa yhteiskunnassa. Selk:n julkisoikeudellisessa asemassa on sen strategiatuotannon aikakaudella tapahtunut joitakin muutoksia (etenkin piispojen nimitysoikeuden siirtyminen presidentiltä Selk:lle itselleen, hiippakuntien tuomiokapitulien siirtyminen valtion virastoista Selk:n itsensä ylläpidettäväksi hallintoelimiksi), mutta niillä ei ole kuitenkaan ollut olennaista vaikutusta Selk:n rooliin suomalaisessa yhteiskunnassa. Rakenteellisella tasolla sekularisaatio ei siis ole koskettanut Selk:a viime vuosikymmeninä juuri ollenkaan.³⁸⁴

Kysymystä siitä, miten Selk uskonnollisena instituutiona asemoi itsensä suhteessa sekularisaatioon erityisesti strategiatuotannossaan, tarkastellaan alla.

Perspektiivin suomalaisen uskonnollisen ja kirkollisen maiseman sekä yksityisen suomalaisen sekularisoitumiseen hieman ennen Selk:n strategiatuotannon käynnistymistä tarjoaa Erik Allardtin ja Yrjö Littusen sosiologian yleisesitys vuodelta 1964. Heidän mukaansa luonteenomaista kaikkien pohjoismaiden uskonnolliselle elämälle oli uskonnollinen yhtenäisyys, jonka perustana oli evankelis-luterilaisten kirkkojen ja niiden tunnustaman uskon valta-asema. Talonpoikaisyhteiskunnassa kirkko (Suomessa Sekl) oli keskeinen normilähde, ja sen normit sekä yhtenäistivät että yhdenmukaistivat kulttuuria ja käyttäytymistä valtakunnan rajojen sisällä. ”Voimakas maallistuminen” oli ominaista teollistuneelle yhteiskunnalle. Allardtin ja Littusen mukaan tämä ilmeni Suomessa seuraavasti:

- i) ulkoinen uskonnollinen käyttäytyminen (eritoten kirkossa käynti) oli vähentynyt
- ii) kirkko uskonnollisena laitoksena oli monissa suhteissa vähemmän tärkeä normilähde kuin aikaisemmin ja kirkolliset sanktiot olivat menettäneet merkitystään
- iii) välinpitämättömyys uskonnollisia kysymyksiä kohtaan oli lisääntynyt

---

³⁸³ Kuten Markkola toteaa (2003, 51), sikäli kuin sekularisaatiolla tarkoitetaan vapautumista pakosta kuulua johonkin kirkkokuntaan ja osallistua sen rituaaleihin siihen tapaan kuin Suomessa vielä ennen uskonnonvapauden toteuttamista 1900-luvun alkupuolella, se on kiistaton ilmiö niin Suomessa kuin läntisessä Euroopassa yleensä.

³⁸⁴ Itse asiassa päinvastoin; Selk:n juridinen erityisasema on ilmaistu myös vuonna 2000 säädetyssä Suomen perustuslaissa. Sen mukaan ”kirkkolaissa säädetään evankelis-luterilaisen kirkon järjestysmuodosta ja hallinnosta” (§ 76).

- iv) uskonnollisten yhteisöjen kilpailu ihmisten mielenkiinnosta lukuisten muiden ryhmien kanssa oli vaikuttanut kirkon sanoman sisältöön ja uskonnolliseen julistukseen
- v) uskonnollista toimintaa harjoittavat tekivät sen paljon aidommasta mielenkiinnosta kuin vähemmän maallistuneissa yhteiskunnissa
- vi) kristityt muodostivat oman ryhmänsä ja olivat jossakin määrin eristyneitä.

Allardt ja Littunen toteavat, etteivät kaikki em. havainnot perustu systemaattisesti kerättyyn empiriseen aineistoon ja että esimerkiksi kirkossakäyntiluvut eivät välttämättä anna täysin oikeata kuvaa ihmisten uskonnollisuudesta.³⁸⁵

Allardt ja Littunen katsovat siis, että jo 1960-luvun alussa voitiin meikäläisissä olosuhteissa puhua sekularisaatiosta sekä uskonnon subjektiivisen merkityksen (kohta iii), uskonnon yhteisöllisen plausibiliteetin ylläpitämisen (kohta i) että Selk:n institutionaalisen aseman ja vaikutusvallan (kohta ii) kohdalla. Sekularisaatio oli heidän mukaansa myös lisännyt aktiivisten kristittyjen sitoutumista ja eristäytymistä (kohdat v ja vi). Sekularisaatiosta oli siis hyötyäkin uskonnollisille yhteisöille, koska sitoutuminen yhteisön sanomaan ja panostaminen sen toimintaan osallistumiseen muun harrastustoiminnan kustannuksella olivat tekijöitä, jotka kasvattivat asianomaisen uskonnollisen yhteisön resursseja. Kohdan iv (sekularisaation vaikutus uskonnollisen sanoman sisältöön ja julistukseen) yhteydessä Allardt ja Littunen totesivat, että maallistumisprosessi oli antanut aihetta tällaisiin havaintoihin ”eräissä, enimmälti protestanttisissa maissa”. Amerikkalaisen uskonnollisen kirjallisuuden analysointi ”viittaa yhä instrumentalistisempaan käsitykseen uskonnosta”, mutta kyse ei ollut vain sikäläisestä ilmiöstä. Pohjoismaissakin oli nimittäin nähtävissä mm. halua ”perustella uskontoa sillä, että se johtaa onnellisiin avioliittoihin ja mielenterveyteen”. Heidän mukaansa tällainen kehitys oli melko ymmärrettävää, kun otettiin huomioon se kilpailu ihmisten mielenkiinnosta ja vapaa-ajasta, jota uskonnolliset yhteisöt joutuivat käymään.³⁸⁶ Allardt ja Littunen olivat siis jo panneet merkille, että asemansa uhatuiksi kokevat uskonnolliset instituutiot pyrkivät sekularisaation ehkäisemiseen säätämällä sanomansa sisältöä subjektiivisesti kiinnostavammaksi ja houkuttelevammaksi.

Tuoreemman arvion siitä, onko Suomi sekularisoitunut, tarjoavat Kääriäinen, Niemelä ja Ketola kirjassaan *Moderni kirkkokansa* (2003), jossa alaotsikon mukaan kartoitetaan ”suomalaisten uskonnollisuutta uudella vuosituhatvuhannella”. Heidän mukaansa ensi silmäyksellä useat havainnot suomalaisten uskonnollisuuden muutoksista näyttävät antavan ”kiistatonta tukea” oletukselle uskonnon heikkene- misestä sekularisaation myötä. Selk:n jäsenmäärä on laskussa hitaasti mutta tasaisesti (tältä asia siis

³⁸⁵ Allardt & Littunen 1964, 209-212.

³⁸⁶ Allardt & Littunen 1964, 211.

näytti vielä vuosikymmen sitten; myöhempää kehitystä adjektiivi hidas tuskin kuvaa parhaiten; ks. edellä luku 2). Tiukkaa sitoutumista ja yhteisöllisyyttä vaativiin uskonnollisiin liikkeisiin suhtaudutaan Suomessa kielteisesti ja niiden kannatus on hyvin vähäistä. Sitoutuminen Selk:n oppiin on heikentynyt. Selk:n hengellistä tehtävää uskonnollisen sanoman välittäjänä pidetään vähämerkityksellisenä. Suomalaiset osallistuvat yhä harvemmin jumalanpalveluksiin ja muuhun perinteiseen seurakuntien säännölliseen toimintaan, ja pitkäkestoista sitoutumista vaativa toiminta ei kiinnosta. Eri-tyisesti aktiivisten kirkossakävijöiden määrä on laskenut nuorten aikuisten ja työikäisten keskuudessa. Uskonnollisuudella on vain vähän vaikutusta suomalaisten moraalikäsitteisiin. Yksilöllisyyttä korostava kaupunkimainen elämäntyyli näyttää vähentävän uskonnollisuutta. Uskonnollisen ilmastonsa puolesta Suomi jakautuu kahtia pääkaupunkiseutuun ja muuhun Suomeen. Kristinuskon oli menettänyt asemiaan erityisen selvästi edellisellä: pääkaupunkiseudulla asuvat ovat muita suomalaisia maallistuneempia sekä uskonnollisiin yhdyskuntiin sitoutumisen, opillisten uskomusten että uskonnon käytännön harjoittamisen osalta.³⁸⁷

Kääriäisen et al. mukaan heidän kokoamansa tutkimusaineisto nostaa kuitenkin esiin havaintoja, jotka ovat ristiriidassa sekularisaatioteorian kanssa. Monet suomalaisten uskonnollisuuden piirteet näyttävät pysyneen pitkään varsin vakaina, vaikka sekularisaatioteorian valossa näin ei olisi pitänyt tapahtua. Valtaosalle Selk:n jäsenistä jäsenenä pysyminen oli (vielä 2000-luvun alussa) edelleen itsestään selvää; eroamista Selk:sta piti todennäköisenä vain 3 % jäsenistä. Jumalan olemassaoloon uskovien osuus oli säilynyt suhteellisen ennallaan 1970-luvun puolivälistä lähtien, ja Selk:n opin mukaisesti uskovien osuus oli samalla ajanjaksolla laskenut vain vähän. Suomalaisten rukoilemisaktiivisuudessa ei ollut kahdessakymmenessä vuodessa tapahtunut suuriakaan muutoksia. Kokonaisuudessaan suomalaisten uskonnollisuutta luonnehti vähäinen osallistuminen uskonnollisiin tilaisuuksiin mutta eurooppalaista keskitasoa aktiivisempi yksityinen uskonnonharjoitus. Uskonto oli suomalaiselle tiukasti yksityisasia, mutta vain pieni osa suomalaisista voitiin luokitella ei-uskonnollisiksi. Niiden osuus, joiden elämässä uskonnolla ei ollut lainkaan sijaa, oli pysynyt vähäisenä.³⁸⁸

Kääriäinen et al. tulkitsevat tutkimustuloksiaan siten, että uskonnollisuus sinänsä ei ole häviämässä Suomesta mihinkään, mutta modernin kirkkokansan uskonnollisuus on muuttanut muotoaan. Insti-

³⁸⁷ Kääriäinen & Niemelä & Ketola 2003, 253–255.

³⁸⁸ Kääriäinen & Niemelä & Ketola 2003, 255–257. Useiden uskonnollisuutta mittaavien indikaattoreiden mukaan Suomi ja Islanti olivat vähiten sekularisoituneet pohjoismaat. Osittain maallistumiskehityksen suhteellinen hitaus Suomessa selittyi Selk:n valtioon nähden jo Schaumanin kirkkolaista lähtien saavuttamalla suhteellisen itsenäisellä asemalla. Ruotsissa valtiokirkkojärjestelmä purettiin vasta vuonna 2000, mutta se on silti Suomea selvästi enemmän sekularisoitunut maa. Casanova (1994) liittyen Kääriäinen et al. siis selittävät uskonnollisten uskomusten ja käytänteiden muuttamista siten, että mitä pidempään valtion ja kirkon läheisestä suhteesta on pidetty kiinni ja mitä kiinteämpi suhde on ollut, sitä voimakkaammin uskonnolliset uskomukset ja käytänteet ovat heikentyneet.

tutionaalinen uskonnollisuus oli sekularisaatioteoriassa oletetulla tavalla kyllä heikentynyt, mutta ihmisten tarpeista ja elämäntilanteista nouseva ”kansanomainen uskonnollisuus” oli säilyttänyt asemansa; osittain se oli jopa löytänyt itselleen uutta tilaa institutionaalisen uskonnon piiristä. Kansanomainen uskonnollisuus näytti siis hyötyvän ”myöhäismodernista tilanteesta”. Institutionaalinen uskonto oli mukautunut uuteen tilanteeseen ja muuttunut kansanomaisempaan suuntaan, ja tämä kehitys oletettavasti jatkui uskonnon privatisoitumisen myötä. Institutionaalinen uskonto toimi kansanomaisen uskonnollisen tradition säilyttäjänä erityisesti elämänsäkaaren siirtymäriittien (kaste, avioliittoon vihkiminen, hautaus) muodossa. Se oli myös tarjonnut puitteita ja ilmaisukanavia subjektiivisesti painottuneelle uskonnonharjoitukselle ja tuonut lisääntyvässä määrin esiin uskonnon ulkoista merkitystä ja vaikutusta varsinaisen uskonnollisen sanoman rinnalla. Ammattiteologien vaalima virallinen uskonto ja oikeaoppisuus olivat joutuneet antamaan tilaa maallikoiden moniarvoisemmille ja suvaitsevaisemmille uskontulkintoille, epäilyksille ja etsinnälle sekä perinteisten käsitysten uudelleenarvioinnille. Selk:n profiili oli muuttunut ”valtio-orientoituneesta yhteiskuntaorientoituneeksi”, jolloin se näyttäytyi julkisuudessa kansalaisyhteiskunnan riippumattomana toimijana.³⁸⁹ Kirkkokansan uskonnollisuuden muodonmuutosta olivat edistäneet myös Selk:n omat toimet ja ratkaisut. Selk:a arvostettiin etenkin sen suomalaista elämänmuotoa tukevan roolin ja sosiaalieettisen toiminnan vuoksi.³⁹⁰ Kääriäisen, Niemelän ja Ketolan kuvaus Selk:n kirkkokansan uskonnollisuuden muodonmuutoksesta sopii käytännössä täysin yhteen sen kanssa, minkä Berger *The Sacred Canopy* –teoksessaan sanoi olevan tunnusmerkillistä uskonnollisen pluralismin oloissa toimiville uskonnollisille instituutioille. Kääriäisen et al. johtopäätös näistä havainnoista kuitenkin oli, että 2000-luvun alun Suomen olosuhteissa sekularisaatioteoria ei sellaisenaan pitänyt paikkaansa, vaikka institutionaalinen uskonnonharjoitus olikin vähentynyt, uskonnollisuus privatisoitunut ja individualisoitunut ja Selk:n jäsenmäärä jatkuvasti laskenut.

Ajantasaisin kuva siitä, miltä kristinuskon tilanne Suomessa näyttää Selk:n kannalta katsottuna, löytyy Selk:n uusimmasta, vuonna 2012 ilmestyneestä nelivuotiskertomuksesta *Haastettu kirkko: Suomen evankelis-luterilainen kirkko vuosina 2008–2011*. Siinä todetaan, että Selk:n toimintaympäristön asenne- ja uskomusmaailma muuttuu jatkuvasti kriittisemmäksi uskontoa ja uskonnollisia instituutioita kohtaan, ja Selk:oon kohdistuu monenlaisia muutosvaatimuksia ja –toiveita. Suomalaisten kiinnittyminen Selk:oon on ohentunut entisestään, ja asenteiden muutos on ollut erittäin voimakas-

---

³⁸⁹ Kääriäinen & Niemelä & Ketola 2003, 259. Molemmat termit on lainattu Casanovalta (1994).

³⁹⁰ Kääriäinen & Niemelä & Ketola 2003, 257–261.

ta.³⁹¹ Selk:n perustaviin dokumentteihin ja niissä ilmaistuun kristilliseen uskoon ja oppiin sitoudutaan selvästi heikommin kuin ennen; nelivuotiskertomus puhuu ”rajusta laskusta”, joka katsomuksellisella ulottuvuudella oli tapahtunut vain muutaman vuoden sisällä.³⁹² Vuonna 2011 tehdyn kyselyn mukaan hieman yli neljännes (27 %) suomalaisista ilmoitti uskovansa kristinuskon Jumalaan, kun vain neljä vuotta aikaisemmin näin uskovia oli vielä 37 %.³⁹³ Samana aikana niiden osuus, jotka oman ilmoituksensa mukaan eivät usko Jumalan olemassaoloon, on kaksinkertaistunut (vuonna 2007 11 %, vuonna 2011 jo 21 %). Vastaava muutos tulee näkyviin tiedusteltaessa suomalaisten uskoa keskeisiin kristillisiin oppeihin (Jeesuksen jumalallisuus ja kuolleista nouseminen, Raamatussa kerrottujen ihmeiden todenmukaisuus, Jeesuksen paluu ja viimeinen tuomio jne.). Vuodesta 2007 vuoteen 2011 niiden osuus, jotka ilmoittivat uskovansa näihin oppeihin vakaasti tai pitävänsä niitä todennäköisinä, oli laskenut keskimäärin 20 %. Julkinen ja yksityinen (Raamatun lukeminen, rukoukseen) uskonnon harjoittaminen olivat vähentyneet, kirkolliset toimitukset ja uskonnolliset juhlapyhät olivat menettäneet vetovoimaansa, ja aiempi satunnainen osallistuminen oli muuttunut osallistumattomuudeksi.

Kansainvälisesti 2000-luvun Suomi kuului uskonnollisen osallistumisen osalta vähiten aktiivisiin maihin (vuonna 2008 tehdyn kyselyn mukaan vain 7 % kaikista suomalaisista ilmoitti osallistuvansa uskonnollisiin tilaisuuksiin vähintään kuukausittain; vastaava tai pienempi luku saatiin vain Norjassa ja Ruotsissa). Lisäksi suomalaisten uskonnollisuus oli yleisilmeeltään laimeaa ja ääri-ilmiöitä välttävää; tuoreiden tutkimusten mukaan vain alle kymmenesosa suomalaisista piti itseään hyvin uskonnollisina, mutta samalla vain alle viidennes katsoi olevansa hyvin ei-uskonnollisia. *Haastetun kirkon* mukaan suomalaisille tyypillinen uskonnollisuus, jossa uskonnollisiin tilaisuuksiin osallistutaan harvoin ja uskontoon suhtaudutaan laimean myönteisesti, heikkenee nopeasti eri puolilla Eurooppaa.³⁹⁴

Selk:sta eronneiden ja eroa harkitsevien määrä oli kasvussa. Perinteen ja kulttuurin voima ei enää riittänyt kannattelemaan kokemusta Selk:n jäsenyyden ja toiminnan merkityksellisyydestä tilanteessa, jossa luottamus uskonnollisiin uskomuksiin oli olennaisesti vähentynyt. Selk:lla oli erityisesti uuden sukupolven tai nuorten aikuisten ongelma. *Haastetun kirkon* mukaan Selk:n kuuluvien osuus oli vuonna 2011 alhaisin 26–32-vuotiaiden keskuudessa (n. 67 %). Selk:n jäsenten osuudessa väes-

³⁹¹ *Haastettu kirkko* 2012, 407–408. Samassa yhteydessä painotetaan, että tämäntyyppinen suuntaus ei ole ominainen vain Selk:lle, vaan kyse on ”yleiseurooppalaisesta” ilmiöstä.

³⁹² *Haastettu kirkko* 2012, 408.

³⁹³ Tästä ja seuraavista tutkimustiedoista ks. *Haastettu kirkko* 2012, 28–58.

³⁹⁴ *Haastettu kirkko* 2012, 35, 411–412.

töstä oli havaittavissa selkeä porras siirryttäessä 17-vuotiaista 18-vuotiaisiin, jolloin Selk:sta eroaminen oli mahdollista nuoren itsenäisellä päätöksellä: edellisistä Selk:n jäseniä oli 88,1 %, jälkimmäisistä vain 83,6 %.³⁹⁵ Ns. nuorten aikuisten osuus Selk:n päättävissä elimissä samoin kuin seurakuntien toimintaan osallistuvissa oli vähäinen. Nuoria aikuisia, uskoa ja kirkkoa tarkastelevan *Urbaani usko* – tutkimuksen³⁹⁶ mukaan asiointilan selittää se, että edellinen sukupolvi ei ollut kyennyt siirtämään kristillistä uskoa ja kulttuuria lapsilleen.³⁹⁷ Kaikki tämä lisää, kuten nelivuotiskertomuksessa todetaan, ”uskonnollisen sosialisatian” heikkenemistä ja kristillisen uskon uusille sukupolville välittämisen haasteita.³⁹⁸

Haastettu kirkko kertoi edelleen, että selvä enemmistö suomalaisista suhtautui vuonna 2011 tehdyn kyselyn mukaan myönteisesti Selk:n ja valtion yhteistyöhön ja hyväksyi kristillisen kulttuurin näkemisen mm. kouluissa, vankiloissa ja puolustusvoimissa. Yli puolet oli sitä mieltä, että Yleisradio voi lähettää kristillisiä hartausohjelmia. Vastaavan suuruinen joukko katsoi, että Selk voi vastata hautaustoimesta kuntien sijasta ja että sen tulee vastineeksi yhteiskunnallisten tehtävien hoitamista saada osuus yhteisöveron tuotosta. Samanaikaisesti suomalaisten luottamus Selk:oon oli vuonna 2009 tehdyn kyselyn mukaan kuitenkin laskenut merkittävästi: 45 % ilmoitti luottavansa Selk:oon vähintään melko paljon, kun vuonna 2005 vastaava luku oli ollut vielä 63 %. Luottamus Selk:oon oli vuonna 2009 palannut varsin lähelle 1990-luvun alun pohjalukemia. Vuonna 2011 selvitettiin myös suomalaisten näkemyksiä siitä, millainen Selk:n pitäisi olla tai mitä sen tulisi tehdä. Noin kolme neljästä oli samaa mieltä siitä, että Selk:n tulisi nykyistä enemmän tai päättäväisemmin tukea köyhiä ja syrjäytyneitä, keskittyä heikompiensaisten auttamiseen, puhua heikommassa asemassa olevien puolesta julkisessa keskustelussa sekä nostaa esiin yhteiskunnallisia epäkohtia. Yli puolet oli sitä mieltä, että Selk:n pitäisi mm. uudistaa oppiaan nykyisen tiedon valossa ja olla suvaitsevampi seksuaalivähemmistöjä kohtaan.

Nelivuotiskertomus katsookin ”kansankirkon tulleen uuteen tilanteeseen”. Sen perinteistä roolia ja asemaa ”ei voida pitää itsestäänselvyytenä sen enempää yhteiskunnassa kuin jäsenten keskuudessaan. Vähenevä ja entistä heikommin sitoutunut jäsenkunta, yhteiskunnalliset muutospaineet sekä

---

³⁹⁵ *Haastettu kirkko* 2012, 76. Vastaavaa nuorten eroamista luterilaisen kirkon jäsenyydestä ei esiinny muissa Pohjoismaissa.

³⁹⁶ Mikkola & Niemelä & Petterson (toim.) 2006.

³⁹⁷ Halme 2006, 354.

³⁹⁸ Ks. *Haastettu kirkko* 2012, 407–416.

kristillisen perinteen oheneminen kulttuurissa laaja-alaisesti vaativat kansankirkon aseman hahmotamista uudelleen.”³⁹⁹

Berger määritteli sekularisaation tarkoittavan prosessia, jonka myötä yhteiskunnan ja kulttuurin eri sektorit emansipoituvat tai ”evakuoidaan” uskonnollisten instituutioiden ja symbolien määräysvalan alta. Lisäksi sekularisaatiolla on Bergerin mukaan subjektiivinen puoli: aivan samoin kuin yhteiskunta ja kulttuuri sekularisoituvat, samoin sekularisoituu ihmisen tietoisuus. Muutettuaan kantansa sekularisaatioteorian tieteellisen kestävyys suhteen Berger päätyi korostamaan, että modernissa ja pluralisoituneessa yhteiskunnassa sekularisaatio on läsnä oleva ja kognitiivisesti plausiiveli mahdollisuus, ja kehityksen suunnan ratkaisee valinta tai valintojen joukko, jonka yksilö näkee parhaiten merkityksellistävän juuri hänen elämänhistoriansa ja kokemusmaailmansa. Kun niin Al-lardtin ja Littusen 1960-luvulle kuin Kääriäisen, Niemelän ja Ketolan vuosituhannen vaihteen paik-keille sijoittuvia kuvauksia suomalaisesta uskonnollisuudesta verrataan Bergerin näkemukseen se-kularisaatiosta, on helppo havaita, että suomalaisessa uskontokentässä näkyvät kaikki modernisaa-tion, pluralisaation, sekularisaation ja uskonnon subjektivisaation tyypilliset ilmenemismuodot: us-konnollinen kenttä pirstoutuu, uskonnollisten instituutioiden rooli yhteiskunnassa marginalisoituu, yksittäisen uskonnollisen uskomusjärjestelmän plausibiliteetin ylläpito ja sen legitimointi on aina vain haasteellisempaa, uskonnosta tulee tuote, jota yksilö muovaa itselleen subjektiivisesti relevan-tiksi jne. *Haastetun kirkon* havaintojen äärellä joku voisi jo sanoa, että moderni Suomi ei vain seku-larisoidu vaan että nyky-Suomi käy esimerkiksi sekularisaatioteorian paikkansapitävyydestä.

Vaikka oletusta sekularisaatioteorian mukaisesta uskonnon häviämisestä ei hyväksyttäisikään, on kuitenkin perusteltua väittää, että niin Suomi kuin suomalainenkin ovat Bergerin tarkoittamassa merkityksessä sekularisoituneet. Selk:n kohdalla kysymys sekularisaatiosta konkretisoituu ja muut-tuu rakenteellisesti merkittäväksi yksilön erotessa sen jäsenyydestä. Eroaminen Selk:sta ei tieten-kään ole mikään yksiselitteinen sekularisaation indikaattori, koska eroava yksilö hylkää uskonnolli-sen instituution mutta ei välttämättä uskontoa – itse asiassa osa eroajistahan päätyy ratkaisuunsa nimenomaan uskonnollisin perustein. Mutta eroaminen Selk:n jäsenyydestä on kuitenkin merkittä-vä ”sekularisaatiohenkinen” persoonallinen kannanotto kahdella ulottuvuudella. Yksilölle itselleen se merkitsee irrottautumista siitä uskonnollisesta laitoksesta, joka edustama kristinuskon muoto ja maailmankatsomus ovat pitkään olleet erottamaton osa suomalaisuutta, ei vain uskonnollisessa vaan myös kansallisessa mielessä. Erotessaan Selk:sta yksilö samalla rekonstruoi suhdettaan perinteisen

---

³⁹⁹ *Haastettu kirkko* 2012, 416.

suomalaiskansallisen identiteetin yhteen keskeiseen elementtiin. Selk:lle instituutiona yksilön eroaminen jäsenyydestä ei merkitse vain kielteistä julkista kannanottoa instituutioon ja sen edustamaan maailmankatsomukseen. Erotessaan jäsen ilmaisee myös, että hän ei halua kuulua siihen ”kansaan”, joka muodostaa kansankirkon, eikä tukea kansankirkon missiota. Niin kauan kuin Selk ymmärtää itsensä kansankirkkodiskurssissa ilmaistulla tavalla, jokainen eroava jäsen on osoitus Selk:n kansankirkollisen itseymmärryksen objektiivisesta ja subjektiivisesta epärelevanssista ja siinä mielessä sekä institutionaalisesta että subjektiivisesta sekularisaatiosta.

Miten sitten Selk uskonnollisena instituutiona suhtautuu sen ympärillä tapahtuneeseen yhteiskunnan ja yksilön sekularisoitumiseen? Selk:n strategiatuotannon tarkastelu tuottaa tässä kohden melkoisen yllätyksen: niissä vaietaan silmiinpistävällä tavalla sekularisaatiosta ilmiönä. Sekularisaatio-termin esiintymät voidaan laskea sormin, eikä niistä yksikään sisällä käsitteellistä ja sisällöllistä analyysia sekularisaation ulottuvuuksista ja merkityksestä Selk:lle. Ikään kuin siis hankalaa ilmiötä ei olisi olemassa, kun siitä ei puhuta.

Niin kuin edellä luvussa 6 on osin jo tullut esille, Selk:n strategioissa toki tunnistetaan ne ympäröivän maailman ja yhteiskunnan eriytymis-, moniarvoistumis-, privatisoitumis-, individualisoitumism. trendit), jotka Berger lukuisten muiden tutkijoiden tavoin kytkee sekularisaatioon. Jo *Kirkko 2000*:n, Selk:n ensimmäisen kokonaisstrategian mukaan yhteiskuntarakenteen muutosten seurauksena suomalaista elämää leimasivat juurettomuus, yhteiselämän atomisoituminen ja privatisoituminen. Eri elämänpiirien arvomaailmat olivat etäänntyneet toisistaan, ja esimerkiksi liike-elämän, tieteen ja taiteen arvomaailmojen yhteys kristillisiin perusarvoihin ei ollut itsestään selvää. Myös yksilön elämä oli sektoroitunut erillisiksi alueiksi omine normeineen ja arvoineen. Yksi tällainen oli uskonnollinen elämä, joka aktuaalistui vain ajoittain, lähinnä elämänkaaririittien yhteydessä. Yksilö halusi olla itsenäinen ja autenttinen subjekti, joka loi itse oman elämäntyylinsä ja arvomaailmansa. Eriytyminen ja privatisoituminen olivat johtaneet siihen, että Selk:lla oli vaikeuksia ”kohdata luontevasti eri ikä- ja väestöryhmien elämänpiirit”. Samalla Selk:oon tarttui helposti, etenkin julkisuudessa, vanhanaikaisen ja kielteisen instituution mielikuva. Yhä harvemmalle suomalaiselle Selk oli itseltään selvä auktoriteetti, ja etenkin suurissa kaupungeissa uskonnollisen perinteen merkitys oli heikentynyt ja sen siirtäminen uudelle sukupolvelle joutunut ”kriisiin”. Tässä tilanteessa jokainen aate, elämänkatsomus ja instituutio, Selk muiden mukana, joutui ”yhä uudestaan perustelemaan olemassaolon oikeutuksensa ja tarpeellisuutensa jäsenilleen”.⁴⁰⁰ Sen jälkeen kun suurin piirtein kaikki se-

---

⁴⁰⁰ *Kirkko 2000*, 5-6. 27–37.

kularisaation keskeiset parametrit oli lueteltu, *Kirkko 2000* viittasi lyhyesti itse ilmiöönkin. Vaikka uskonnon asema useimmissa läntisissä teollistuneissa maissa oli heikentynyt, kiinnostus uskonnollista elämää kohtaan näyttäisi kuitenkin olevan lisääntymässä. Siksi oli mahdollista, että ”eräänlainen taite maallistumiskehityksessä on ohitettu”. Varmaa tämä ei kuitenkaan ollut, ja maallistuminen saattoi ”hyvinkin jatkua ennestään uskonnollisesta elämästä vieraantuneiden keskuudessa”. Lainkaan selvää ei ollut myöskään se, että uskonnollisen kiinnostuksen kasvu ”ilman muuta ohjautuu luterilaisen kirkkomme piiriin”.⁴⁰¹ Selk:lle edellä sanottu merkitsi mm. sitä, että privatisoituneessa ja eriytyneessä yhteiskunnassa sen tuli toimia yhteisöllisyyden ja dialogin mahdollistajana eri elämämpiirejä edustavien tahojen välillä, vahvistaa omaa identiteettiään ja omaleimaisuuttaan hengellisen tehtävänsä näkökulmasta, pyrkiä laajempaan yhteistoimintaan kansalaisjärjestöjen kanssa, auttaa ihmisiä ”ehyttämään persoonallisuuttaan ja lähiyhteisöjään kristillisen uskon varassa”, puhua ihmisarvon loukkaamattomuuden ja tasavertaisuuden puolesta, luoda ”uusia eläviä traditioita” sekä tehdä laaja-alainen selvitys kansankirkon jäsenyyden perusteista ja siitä eroamisen syistä.⁴⁰²

Samanlainen linja näkyy Selk:n myöhemmissä strategiadokumenteissakin. *Kirkon suunta 2000*:n mukaan ihmisten elämä oli ”moniarvoisuuden vuoksi” jatkuvasti eriytynyt ja yhteisesti määritellyt arvot olivat joutuneet antamaan tietä individualisoituneille arvomaailmoille. Vieraantuminen ”yhteisistä tavoitteista” ja ”yhteiskunnan järjestelmistä ja laitoksista” sekä tulevaisuuden uskon puuttuminen oli yleistä, ja siksi Selk:nkin piti määrätietoisesti luopua ylhäältä valtaa käyttäväksi yhteiskunnalliseksi laitokseksi koetun kirkon roolista ja asettua monipuoliseen vuorovaikutukseen ihmisten ja yhteiskunnan kanssa. Sen oikea paikka oli ”ihmisten elämän lähipiirissä”, koska ihmiset painottivat nyt henkisiä asioita ja omien välittömien kokemustensa merkitystä. Samalla *Kirkon suunta 2000* tiesi kuitenkin kertoa, että ”monet maallistuneiksikin leimatut etsivät uskon näköaloja”.⁴⁰³

Kirkko 2010 – dokumentin mukaan muotitermiksi tullee ”postmodernismilla” lienee usein tarkoitettu moniarvoisuutta eli sitä, että ihmisten elämää jäsentävää yhteistä arvoperustaa ei enää ollut olemassa, vaan yksilöt ja ryhmät poimivat ”vakaumusten valintamyymälästä” itselleen istuvan kokonaisuuden. ”Suurten kertomusten kuoleman” myötä aatteellisuus oli muuttunut individualismiksi etenkin nuorison piirissä. Selk:n kannalta ongelmallista postmodernismissa oli se, että perinteiset uskonnot olivat menettäneet merkitystään maailmankuvan jäsentäjinä ja ”ainakin kristikunnan piirissä kirkon virallisen uskonnon tilalle on nousemassa epälukenut valikoima privatisoituneen us-

---

⁴⁰¹ *Kirkko 2000*, 36.

⁴⁰² *Kirkko 2000*, 40–43.

⁴⁰³ *Kirkon suunta 2000*, 1–3.

konnon muotoja”. Varmalta näytti lisäksi, että globaalin talouden epäoikeudenmukaisuudet, ympäristöongelmat ja koveneva kilpailuyhteiskunta tulivat lisäämään mm. juurettomuutta, syrjäytymistä, köyhyyttä ja lukuisia muita sosiaalisia ongelmia ja konflikteja sekä horjuttamaan suomalaisen hyvinvointiyhteiskunnan perusteita. Yksilötasolla tämä saattoi johtaa itseriittoisen individualismin kasvuun. Tällaiset trendit olivat Selk:n näkökulmasta ”erityisen haasteellisia kehityksen ennakkoinnin kannalta”, sillä ”yleisen henkisen ilmapiirin kehitys on olennainen osa kirkon vision yhteiskunnallisia taustatekijöitä”.⁴⁰⁴ *Läsnäolon kirkko* – luonnos täydensi *Kirkko 2010*:n pohdintaa korostamalla monikulttuurisuuden vahvistumista Suomessa ja sen rinnalle kasvanutta postmodernia ”omakulttuurisuutta”, jossa yksilö rakensi itselleen kulttuurisen viitekehyksen usean eri kulttuurin aineista. ”Yhteiskunnassa 2010” moni- ja omakulttuurisuus haastoivat Selk:n jatkuvasti arvioimaan, mikä oli uskon luovuttamatonta sisältöä ja mikä vain inhimillistä, kulttuurista vaihtelua.⁴⁰⁵ Varsinaisen *Läsnäolon kirkko* – strategia linjasi, että vuoden 2010 Selk mm. etsii uusia tapoja luoda kansalaisyhteiskuntaa ja kasvattaa yhteiskuntavastuuta, edistää vuorovaikutusta yli kansallisuusrajojen, työskentelee sen hyväksi, etteivät ”todellisuuden ja tekotodellisuuden” rajat hämärtyisi, sekä tukee elämän merkityksen etsintää.⁴⁰⁶

Meidän kirkko – strategian mukaan luterilaisen yhtenäiskulttuurin aika Suomessa oli ohi, ja postmodernia suomalaista yhteiskuntaa muokkasivat enenevässä määrin ”globaalit vaikutteet” kuten globalisoitunut maailmantalous, maailmanlaajuinen köyhyys ja kestävä kehityksen vaatimukset sekä yhteiskuntarakenteiden monet samanaikaiset mullistavat muutokset (arvomaaailmojen rinnakkaisuus, tiedonkulun reaaliaikaisuus, teknologian kehitys, vuorovaikutuksen pinnallistuminen, syrjäytymisen ja vieraantumisen vaarat jne.). ”Suomalaisen kulttuurin perustalta” oli kuitenkin hyvä kohdata tulevaisuuden haasteet, koska sille olivat ominaisia demokraattinen hyvinvointivaltio, luottamuksen ja luotettavuuden perinne sekä suomalainen tasa-arvo ja tasevertaisuus.⁴⁰⁷ Uskonnollisuuden muutosten osalta *Meidän kirkko* tukeutui erityisesti Kääriäisen, Niemelän ja Ketolan *Moderni kirkkokansa* – teokseen (ks. edellä). *Meidän kirkkokin* painotti, että institutionaaliset ja hierarkkisesti jäsentyneet uskonnollisuuden muodot olivat kyllä menettäneet asemaansa ja luterilaisuudella ei ollut samanlaista suomalaiseen kansallistunteeseen liittyvää merkitystä kuin aikaisemmin, mutta uskonnollisuus ei silti ollut katoamassa. Uskonnollisuus ”kansanomaisessa, yksilön omista tarpeista nousevassa muodossa” oli jatkossakin tärkeä osa eri-ikäisten suomalaisten elämää. Kehitystä luonnehti *Meidän kirkon* mukaan ”selvemmin kirkollisen auktoriteetin heikentyminen kuin maallistuminen”. Selk:n eri-

⁴⁰⁴ *Kirkko 2010*, 10-13.

⁴⁰⁵ *Läsnäolon kirkko* – luonnos, 7-9.

⁴⁰⁶ *Läsnäolon kirkko* (osa I), 3-10.

⁴⁰⁷ *Meidän kirkko*, 5-7.

tyinen haaste oli vastata ihmisten hengellisiin tarpeisiin ja yhdistää ”individualistinen uskonnollisuus kirkon olemukseen kuuluvaan yhteisöllisyyteen”.⁴⁰⁸

Poikkeuksen ”varovaisesta” sekularisaatiodiskurssista Selk:n strategiadokumenteissa muodosti *Seurakunta 2000*, joka avoimesti haastoi sekularisaation heijastaman maailmankatsomuksen perusteita ja relevanssia. Maailma moniarvoistui ja yksityistyi, se oli totta, ja samoin oli käymässä yhteiskunnillekin. Ongelmien nimeämisestä pitäisi kuitenkin edetä syvemmälle ja kysyä, millaisen lausumatoman ihmiskäsityksen puitteissa sanottu ”kehitys” tapahtui. Mikä oli se ”aikamme maallistunut pelastusoppi, jonka oireita ovat ihmisten erillisyys, elämän pirstoutuminen ja monet uhkatekijät”, ja miten tämä elämän hajoamisprosessi ulottui Selk:oon itseensä?⁴⁰⁹ ”Maallistunut ihmiskäsitys” oli *Seurakunta 2000*:n mukaan sekä pinnallinen että valheellinen ja heijasti modernin ihmisen ylimielisyyttä ja omavanhurskautta. Maallistunut ihminen määritteli kyllä itsensä ”luovaksi, toimeliaaksi ja tuottavaksi”, mutta samalla hän siirsi ”oman rikkinäisyytensä, syyllisyytensä ja kuolemanalaisuutensa ... mielellään johonkin ’kehityksensä’ katvealueelle, jossa sitä voidaan korjata lisäämällä tekniikan ja monitouhaisuuden tehoa”. Kristillisen kirkon tuli osoittaa, että ihmiskuntaa uhkaavat vääristymät nousivat modernista maallistuneesta ihmisestä itsestään ja hänen suuruudenhullun elämäntapansa ytimestä. Kansankirkon ”kirkkomuodon” kohtalonkysymys oli, millä tavoin se pystyi liittymään ihmisten arkielämän kokemuksiin ”todellisena toivon yhteisönä”.⁴¹⁰ Sekularisaatio eri ilmenemismuotoineen ja seurauksineen oli siis todellisuutta ja uhkasi ei vain kristillistä uskoa ja elämää vaan ylipäänsä koko ihmiskuntaa ja sen olemassaoloa. Siksi kristillisen kirkon tuli taistella sitä vastaan omilla ehdoillaan ja ideologisella tasolla, ei käymällä kauppaa maailmankatsomuksista tai sopeuttamalla sanomaansa muulla tavoin vääristyneeseen elämänmenoon.

Hieman eksplisiittisemmin sekularisaatioon ilmiönä viitataan Selk:n tulevaisuusdokumenteissa. Uskontojen, kirkkojen ja niiden myötä Selk:n tulevaisuuteen olennaisesti vaikuttavista tekijöistä *Katse tulevaisuuteen* -mietintö korosti erityisesti sitä, että arvio sekularisaation vääjäämättömästä jatkumisesta ”teollisuusmaissa” oli laajasta kannatuksestaan huolimatta yksipuolinen ja virheellinen. Todisteena sekularisaatioteorian virheellisyydestä vedottiin erityisesti islamin vahvistumiseen. Samanaikaisesti uskontojen nousun kanssa vahvistuivat myös uskonnollinen fundamentalismi, synkretismi ja ”eräänlainen keräilyuskonnollisuus”. Teollisuusmaiden postmodernin ajan uskonto oli nyt jo ja tulevaisuudessa vielä enemmän ”äärimmäisen yksilöllistä supermarketuskontoa”, jonka yksityinen

---

⁴⁰⁸ *Meidän kirkko*, 11–23.

⁴⁰⁹ *Seurakunta 2000*, 4.

⁴¹⁰ *Seurakunta 2000*, 6–7. 13.

ihminen oli itselleen muovannut. Tällä mietintö viitanee lähinnä kristinuskon muodonmuutokseen, sillä samalla se puhui siitä, miten Euroopan muslimit eivät omaksu eurooppalaista tulkintaa uskonnosta yksityisasiana ja haastavat ”myös kristittyjä antamaan uudelleen uskonnolle näkyvän yhteisöllisen aseman”. Lisääntyvä monikulttuurisuus, yleinen aatteellinen relativismi ja Euroopan yhdentymiskehitys olivat ilmeisesti johtamassa siihen, että enemmistökirkkojen etuoikeudet joutuivat kriittisen tarkastelun kohteiksi.⁴¹¹ Odotettavaa kuitenkin oli, että uskonnollinen kiinnostus jatkoi kasvuun. Samalla maailmanuskonnot vahvistivat otettaan omista valtapiireistään, mikä puolestaan johti tunnustuksellisten raja-aitojen kasvuun ja uskontojen vastakkainasetteluun, väkivaltaisiin konflikteihin sekä siihen, että poliittisia, taloudellisia, ideologisia ja yhteiskunnallisia valtapyrkimyksiä verhottiin uskonnolliseen ilmiasuun.⁴¹²

Tulevaisuuden seurakunta 2020-työryhmän loppuraportti 2011:n mukaan vuosituhanen vaihteen mennessä tapahtunut sosiokulttuurinen muutos Suomessa oli ollut ”ennen kokemattoman suuri”. Muutosvoimia olivat olleet yhteiskunnan paikallisrakenteen murrokset ja paikallisyhteisöjen deinstitutionalisoituminen, alueellinen erilaistuminen, painopisteen siirtyminen yhteiskunnan ja yhteisön hyvinvoinnista yksilön hyvinvointiin, lisääntyvä liikkuvuus ja paikan merkityksen muutos, globalisaatio, kuluttajuuden elämäntapa sekä kulttuurin viipaloituminen yhä pienemmiksi osakulttuureiksi ja kuulumisidentiteetin muuttuminen joustavaksi ja jatkuvasti etsittäväksi. Selk:lle ja seurakunnille tämä merkitsi seurakuntatietoisuuden siirtymää pois paikallisidentiteetistä kohti ”kirkkotietoisuutta”.⁴¹³ Uhkana oli, että kulttuurin segmentoitua ja erilaisten yhteisöllisten identiteettien moninaistuuessa Selk muodosti oman sisäänpäin kääntyneen osakulttuurinsa ja marginalisoitui tai näyttäytyi ensi sijassa yhteiskunnallisena toimijana ja yksilön tarpeisiin vastaavana palvelutuottajana ilman selkeätä ominaislaatua ja uskonnollista identiteettiä.⁴¹⁴

Kirkko 2020 – tulevaisuusselonteko kokosi Selk:oon vaikuttavat globaalit ja kansalliset muutokset yhdeksän otsakkeen alle: vanhat rakenteet murtuvat, kirkkona olemisen malli kehittyy, kirkko toimii yhteiskunnassa, elämä kuluu yhä enemmän tietoverkoissa, maailmanlaajat huolenaiheet syvenevät, väestönkasvu jatkuu ja keski-ikä kohoaa, muuttoliike liikuttaa suomalaisia, monikulttuurisuus vahvistuu, työ vaatii joustavuutta.⁴¹⁵ Näiden seurauksena uskonto Suomessa samoin kuin yleensäkin ”kehittyneissä maissa” oli joutunut henkiseen murrokseen, jossa sen arvoa ja merkitystä punnit-

⁴¹¹ *Katse tulevaisuuteen* 1998, 42–46.

⁴¹² *Katse tulevaisuuteen* 1998, 117–119.

⁴¹³ *Tulevaisuuden seurakunta 2020-työryhmän loppuraportti* 2011, 52–55.

⁴¹⁴ *Tulevaisuuden seurakunta 2020-työryhmän loppuraportti* 2011, 58–59.

⁴¹⁵ *Kirkko 2020*, 8–32.

tiin uudelleen; Suomessa tällaista keskustelua olivat virittäneet etenkin Selk:n sisäiset kiistakysymykset ja jäsenkato. Uskonnon nousu julkisuuteen ja laajemman yleisen kiinnostuksen (ja myös kritiikin) kohteeksi johtui selonteon mukaan kahdesta tekijästä. Yhtäältä uskonnon nousu ”globaalisti poliittiseksi vaikuttajaksi 1900-luvun viimeisinä vuosikymmeninä haastoi modernit tulkinnat uskonnon väistyvästä merkityksestä”, ja toisaalta ”jälkimoderni epäluulo” kohdistui kaikkiin perinteisiin auktoriteetteihin. Parhaat lähtökohdat käynnissä olevan uskonnollisen murroksen ilmentymien ymmärtämiseen tarjosi ”modernisaatioteoria”. Selonteon mukaan ”modernisaatioon liittyvä arvojen murros vaikuttaa läpäisyperiaatteella kaikkiin uskonnollisiin traditioihin ja selittää niissä tapahtuneita muutoksia”. Sen myötä ihmisistä oli tullut entistä itsenäisempiä valitsijoita ja päätösten tekijöitä, jotka arvostivat subjektiivista hyvinvointia ja itsensä toteuttamista, elämästä nauttimista ja valinnanvapautta. Yksilökeskeisten arvojen voimistuminen johti taas yhä suurempaan suvaitsevaisuuteen ja erilaisuuden hyväksymiseen sekä muutosavoimuuteen. Muutokset uskonnon merkityksessä ja asemassa olivat modernisaatiokehityksen ja uskonnollisten perinteiden vuorovaikutuksen tulosta, ja uskonnollisilla yhteisöillä oli omalla aktiivisuudellaan mahdollisuus vaikuttaa kehityksen saamaan suuntaan.⁴¹⁶

Kaikkien auktoriteettien kyseenalaistaminen modernisaation hengessä ei selonteon mukaan kuitenkaan johtanut uskonnon merkityksen katoamiseen; päinvastoin, ”elämän tarkoituksen ja merkityksen pohdinta on jälkiteollisissa yhteiskunnissa ... jatkuvasti lisääntynyt”. Jumalausko oli säilyttänyt asemansa hyvin, ja saman trendin saattoi olettaa jatkuvan, mutta sen muoto oli muuttunut: yhä enemmän uskottiin ”toisin kuin kirkko opettaa”. Kaksi kolmesta suomalaisestakin ilmoitti edelleen uskovansa kristinuskon Jumalaan tai johonkin muuhun korkeampaan voimaan. Modernisaation vaikutus näkyi jumalauskoa enemmän siinä, että sitoutuminen perinteisen kristillisen opin yksityiskohtiin ja moraalikäsityksiin heikkeni nopeasti. Myös uskonnon tehtävä oli modernisaation myötä muuttunut. Siltä kaivattiin yhä vähemmän ehdottomia elämänohjeita ja käyttäytymisnormeja ja yhä enemmän kykyä tuottaa vastauksia elämän tarkoitusta ja koko luomakuntaa koskettaviin kysymyksiin. Näistä havainnoista vedettiin selonteossa se johtopäätös, että uskonnollisuuden muutoksen taustavoimana ei ollut ”modernisaation jumalauskoon suoraan kohdistama haaste, vaan kirkkoon liitettyjen arvojen ja elämäntapojen kyvyttömyys puhutella modernia ihmistä”. Lääke tähän oli selonteon mukaan se, että Selk:n piti tulevaisuudessa mm. rohkeaan ja älyllisesti haastavaan keskusteluun suostumisen ohella etsiä uusia toimintatapoja ja pitää esillä lähimmäisen auttamista ja inhimillistä hyvinvointia korostavia arvoja.⁴¹⁷ Sen tuli myös entistä paremmin kyetä huomioimaan seu-

---

⁴¹⁶ *Kirkko 2020*, 34–36.

⁴¹⁷ *Kirkko 2020*, 37–38.

rakuntien erilaisuus ja jäsentensä ”monenlaiset tarpeet ja odotukset” sekä nähdä modernisaatioon liittyvä altruistinen ja universalistinen moraaliajattelu ja siitä nouseva vapaaehtoisen auttamishalun kasvu Selk:n voimavarana. Selk:n uskollisuus kristillisen kirkon perustehtävälle ei saanut merkitä toimintatapojen muuttumattomuutta, vaan jäsenistöstä piti huolehtia ”kaikissa olosuhteissa parhaalla mahdollisella tavalla”. Jäsenmäärän kehitys tuli selonteon mukaan varsinkin suurissa seurakunnissa ja seurakuntayhtymissä olemaan lähivuosina haasteellinen asia, mutta ”kirkon ensisijainen tehtävä ei ole olla huolissaan jäsentensä määrästä”, ja ”laskevien trendien lamaannuttavan vaikutuksen valtaan ei saa antautua”. Jäsenmäärän muutosten ennakointi oli kuitenkin välttämätöntä, koska se oli suoraan kytköksissä seurakuntien ja sen myötä koko Selk:n ”toiminnan järjestämiseen, henkilöstömäärään, investointikykyyn ja mahdollisuuteen ylläpitää nykyistä kiinteistökantaa”.⁴¹⁸

Tulevaisuusselonteko päättyy varsin toiveikkaaseen näköalaan Selk:n tulevaisuudesta postmodernissa maailmassa. Yleisesti tunnettuja megatrendejä ja niiden vaikutuksia Selk ei pysty muuttamaan, mutta ne eivät kuitenkaan olleet sellainen uhka, jonka edessä Selk:n pitäisi lamaantua tai menettää toivonsa. Ns. heikkojen signaalien eli tulevien muutosten ensioireiden viestit olivat ”kirkon kannalta positiivisia ja valoisia”: elämän merkityksen etsiminen lisääntyy, huoli ja vastuu luomakunnasta kasvavat, uusien osallistumisen muotojen merkitys voimistuu ja perinteiden arvostus nousee, arvojen merkitys lisääntyy, kohtuullisempi elämäntapa vahvistuu, yliluonnollisen asema korostuu. Tällaisiin ”ajan ilmiöihin kirkon olisi osattava tarttua ja perinteisten toimintamallien murtumisen uhalla hyödynnettävä niiden tarjoamat mahdollisuudet”. Selk:n oli nyt ratkaistava, mihin suuntaan se itse halusi aktiivisesti edetä.⁴¹⁹

Selk:n piispainkokouksen tulevaisuusselonteosta antama lausunto kirkolliskokoukselle totesi, että maallistuminen oli ”tosiasia, joka on haastanut kirkkoamme jo pitkän aikaa”, vaikkakin varsinainen ateismi oli vähäisempää kuin uskonnollinen välinpitämättömyys ja maallistunut ajattelutapa. Samanaikaisesti oli tunnistettavissa merkkejä hengellisyyden kasvusta ja uskontojen ”uudesta tulemisesta myös julkiseen keskusteluun”. Viimeksi mainittuun vaikuttivat erityisesti monikulttuurisuus ja maahanmuutto sekä vaihtoehtoisen uskonnollisuuden vahvistuminen kantasuomalaisten keskuudessa. Niin uskonnollinen kirjavuus kuin maallistuminenkin kuitenkin asettivat ”mittavan haasteen kirkon julkiselle roolille, seurakuntien toimintatavoille ja uskoa koskevalle kielenkäytölle”.⁴²⁰

---

⁴¹⁸ *Kirkko 2020*, 39–44. 52–56.

⁴¹⁹ *Kirkko 2020*, 73–74.

⁴²⁰ *Piispainkokouksen lausunto 1/2011 kirkolliskokoukselle*, 2–3.

Lausuntonsa lopussa piispainkokous intoutui myös uskontososiologisiin havaintoihin ns. rationaalisen valinnan teorian (ks. edellä luku 7.1.) merkityksestä Selk:lle. Sen mukaan postmodernin ajan uskonnollisesti kirjava ja monimuotoinen maailma voi olla Selk:lle myös merkittävä mahdollisuus, jos se osaa hyödyntää sitä:

”Uskontososiologisessa tutkimuksessa on esitetty paljon kannatusta saanut teoria, jonka mukaan uskonnollisen tarjonnan lisääntyminen johtaa uskonnollisen kysynnän kasvuun. Teorian mukaan uskonnollisuus kukoistaa sellaisissa yhteiskunnissa, joissa useat uskonnolliset traditiot ja yhteisöt kilpailevat vapailla markkinoilla (esim. Yhdysvallat, Intia). Sen sijaan yhden uskonnon perinteinen monopoliasema näyttäisi olevan kytköksissä alhaiseen uskonnolliseen vireyteen (esim. Skandinavia).

Suomalaisen yhteiskunnan uskonnollinen monimuotoistuminen voi merkitä kirkollemme positiivista mahdollisuutta. Tämä kuitenkin edellyttää kykyä uudistua. Sosiologisten analyysien mukaan sellaiset uskonnolliset yhteisöt menestyvät, jotka voimaannuttavat yksilöä ja joiden toiminta on merkityksellistä konkreettisen elämän kannalta. Vastaavasti irrelevantiksi uhkaa jäädä uskonnollisuus, joka keskittyy instituution jatkuvuuden takaamiseen sekä ennalta sovittujen opillisten merkitysten symboliseen ilmaisemiseen.”⁴²¹

Paradoksaalisesti sekularisaatio saattoi siis olla Selk:lle myös mahdollisuus. Lähemmin tämä näkökohdan ulottuvuuksia tai seurauksia piispainkokouksen lausunnossa ei kuitenkaan pohdita.

Edellä sanotusta käy ilmi, että sekularisaatio perinteisessä, modernisaatioon ja pluralisaatioon kytkeytyvän rakenteellisen, institutionaalisen ja subjektiivisen maallistumisen merkityksessä on Selk:n strategiatuotannossa hyvin tunnistettu ilmiö, mutta se sanoitetaan ikään kuin sivumennen – periaatteessa toki ymmärrettävä ratkaisu uskonnollisen organisaation strategisissa dokumenteissa. Mieluiten sekularisaatio mainitaan yhteyksissä, joissa on mahdollisuus todeta suoraviivaisen sekularisaatioteorian osoittautuneen paikkansa pitämättömäksi tai viitata näyttöön tai näkemyksiin siitä, että sekularisaatio on maailmalla talttumassa ja uskonnon yleinen merkitys on pikemminkin kasvamassa kuin vähenemässä. Suomessa tapahtuneen rakenteellisen ja yksilötason sekularisaation vaikutukset nähdään strategioissa pääasiassa Selk:n yhteiskunnallisen aseman turvaamisen ja jäsenistöstä kiinni

---

⁴²¹ Piispainkokouksen lausunto 1/2011 kirkolliskokoukselle, 16.

pitämisen haasteina. Kokonaisuudesta syntyy kuva, että sekularisaation vaikutukset kyllä tunnustetaan mutta itse ilmiö oli asia, jonka aika oli ainakin suurimmaksi osaksi jo hoitanut – osin Selk:n myötävaikutuksella ja osin siitä riippumatta. Kyse oli nyt siitä, miten tapahtuneet vahingot voitiin korjata ja Selk:n tuleva toiminta sopeuttaa muuttuneen toimintaympäristön tunnusmerkkeihin. Sekularisaation oireet olivat toisin sanoen Selk:lle ongelma mutta ei sekularisaatio sinänsä.

Sekularisaatiota tapahtuu, kuten teoreetikot Bergeristä lähtien ovat esittäneet, rakenteellisen ja subjektiivisen tason lisäksi myös institutionaalisella ulottuvuudella. Kyse on tällöin siitä, miten uskonnolliset instituutiot rakenteellisesti sekulaarissa yhteiskunnassa ja pluralistisessa uskontotilanteessa määrittävät suhteensa toimintaympäristöön ja miten määrittely ja siitä nousevat käytännön ratkaisut perustellaan. Selk:n strategiatuotanto on mitä keskeisintä tällaista periaatteellista ja käytännöllistä määrittelyn materiaalia, puhutaan siinä sekularisaatiosta yleensä tai institutionaalisesta sekularisaatiosta taikka ei. Strategioissa vedetään linjaa sen suhteen, mikä Selk on ja haluaa olla ja miten se toimii olosuhteissa, jossa sillä ei enää ole valtion tai vahvan historiallisen perinteen turvamaa uskonnollista todellisuuden määrittelyn monopoliasemaa ja jossa jäsenistö ei enää sitoudu siihen entiseen tapaan. Selk:n suhdetta institutionaaliseen sekularisaatioon voidaan tarkastella edellä luvussa 7.2. esitellyn Bergerin sekularisaationäkemyksen valossa kysyen, miten Selk strategiatuotannossaan asemoi itsensä suhteessa niihin tekijöihin, jotka se uskonnollisena instituutiona tiedonsosiologisesta näkökulmasta väistämättä kohtaa modernissa pluralisoituneessa ja sekularisoituneessa maailmassa. Keskeiset elementit, jotka tässä kohden tulevat kyseeseen, ovat instituution valinta, valinnan ja sen plausibiliteetin legitimointi sekä organisaation ”byrokratisointi” tuottamaan valintaa tukeva *social engineering*.

Selk:n strategiatuotanto osoittaa, että oli toimintaympäristö millainen tahansa ja tapahtui siinä mitä tahansa, Selk haluaa pitää kiinni perinteisestä asemastaan ja roolistaan Suomessa eli olla kansankirkko. Vaikka eksplisiittinen kansankirkkodiskurssi oli *Meidän kirkko* – strategiassa jo jäänyt sivuun, sekin silti on, kuten luvussa 6.1.4. todettiin, traditionaalisen kansankirkkoajattelun tuote. Strategioissaan Selk haluaa siis säilyttää ja uusintaa itsensä kansankirkkona sekä institutionaalisessa mielessä että organisaationa. Edellisen kohdalla on kyse siitä, että Selk näkee olevansa koko Suomen kirkko ja kristinuskon ensisijainen ilmentymä ja sen sanoman tulkki Suomessa. Sillä on jokaisella suomalaista koskeva missio, se jakaa suomalaisten kohtalot ja kokemukset, ja se palvelee sanomallaan ja toiminnallaan erotuksetta koko kansaa. Organisaation tasolla Selk pyrkii pitämään huolta siitä, niin kuin erityisesti luvussa 6.3. käsitellyt seurakuntarakennemuutosdokumentit osoittavat, että sillä on rakenteelliset ja taloudelliset edellytykset toimia kattavasti koko Suomen alueella ja tarjota

kirkolliset palvelut mahdollisimman tasapuolisesti koko jäsen- ja asiakaskunnalleen. Lähtökohtaisesti Selk:n itsemäärittely suhteessa moderniin pluralistiseen ja niin rakenteellisesti kuin yksilön uskonnollisuuden tasolla sekularisoituneeseen toimintaympäristönsä on siis vahva ja selkeä: se on kansankirkko Suomessa. Strategioissaan Selk työstää sitä, miten se voi ja sen tulisi parhaiten olla kansankirkko Suomessa.

Bergerin mukaan kaikkien uskonnollisten instituutioiden on linjattava se, miten ja millä ehdoilla ne ”tulevat toimeen” modernin pluralistisen ja sekularisoituneen yhteiskunnan kanssa. Valinnan mahdollisuuksia oli Bergerin mukaan kolme eli reduktio, deduktio ja induktio. Reduktio tarkoittaa sopeutumista pluralistiseen ja sekularisoituneeseen toimintaympäristöön sekä uskonnollisen sanoman sisällön että plausibiliteetin suhteen, sopeutumisen teologista legitimoitua sekä instituution rakenteiden ja toiminnan säätämistä tukemaan sopeutumisprosessia. Deduktiossa on kyse reduktion kääntöpuolesta: uskonnollinen instituutio ei mukaudu pluralisoituneeseen ja sekularisoituneeseen toimintaympäristöön vaan pitää kiinni perinteisestä sanomastaan, organisaatorakenteistaan ja toimintatavoistaan sekä hyväksyy tällaisen asemoinnin väistämättömänä seurauksena ympäristöstään selkeästi erottuvan kognitiivisen minoriteetin aseman. Reduktion vaihtoehdossa siis hyväksytään se, että maailma muuttuu ja uskonnonkin on muututtava, koska sillä ei hengissä säilyäkseen ole vaihtoehtoa, mutta deduktiossa perusasenne on sisäisen muutoksen tarpeen kieltäminen tai ainakin vastustaminen käytännössä. Selvää tietenkin on, että deduktiivisen position legitimointi on uskonnolliselle instituutiolle paljon helpompaa kuin reduktiivisen. Se on yksinkertaisesti perinteeseen pitäytymistä, kun taas itsensä reduktiivisesti asemoinut instituutio joutuu ainakin alkuvaiheessa käynnistämään huomattavan haastavan sisällöllisen ”uudelleenohjelmoinnin” ja sen legitimoitiprosessin. Reduktion legitimointi tuskin myöskään on koskaan valmis siten kuin deduktion kohdalla voidaan ajatella jo tapahtuneen, sillä jokainen uusi sopeutuva muutos vaatii uuden prosessoinnin.

Kolmas vaihto, jota Berger kutsuu induktiiviseksi, asettuu kahden edellisen välimaastoon. Tämän vaihtoehdon valinnut uskonnollinen instituutio sopeutuu sen verran, kuin se katsoo lähtökohdistaan käsin mahdolliseksi. Valintansa myötä sillä on reduktion ja etenkin deduktion vaihtoehdot omaksumineita instituutioita ainakin teoreettisesti parempi mahdollisuus liikkua reduktion ja deduktion välisellä janalla edestakaisin ja asemoida itseään uudelleen suhteessa toimintaympäristön kulloisiinkin muutoksiin itselleen edullisella tavalla. Induktiivinen positio on uskonnollisen instituution toimintaorganisaation kannalta houkuttelevin, koska se sisältää vähiten absoluuttisia ideologisia sitoumuksia ja siten avaa kahta muuta positiota laajempia erilaisten ja erisisältöisten toimintojen ylläpitämisen ja hyödyntämisen mahdollisuuksia ilman välitöntä organisaation sisäisen inkohereenssin uhkaa. Legiti-

moinnan kannalta induktiivinen valinta on kuitenkin kaikkein haastavin, koska legitimoinnin on väistämättä oltava jatkuvaa, ja eri tilanteissa ja olosuhteissa tuotetut legitimaatiot voivat joutua saman instituution sisällä ristiriitaan keskenään.

Selk on itseymmärryksensä fundamentaalisen määrittelyn mukaan sitoutunut tiettyihin dokumentteihin (Raamattu, vanhan kirkon uskontunnustukset, luterilaiset tunnustuskirjat) ja katsoo kirkko-laissaan ja –järjestyksessään näiden sitovan ja velvoittavan itseään tavalla, josta poikkeaminen merkitsisi Selk:n irtautumista niin globaalista kristinuskosta kuin luterilaisesta kirkkoperheestä. Bergerin reduktioksi kutsuma positio ei ole Selk:lle siis periaatteessa mahdollinen, mikäli se merkitsisi kriittistä etäisyyttä em. perusdokumenteista – ja sitä se tietenkin merkitsisi jo siksi, että Raamattu ym. edustavat juuri sitä mytologista ja teologista symboliuniversumin ylläpitämisen järjestelmää, josta modernisaatio on sekularisoinut maailman ja jonka se on korvannut tieteellisellä maailmanse-lityksellä. Strategiatuotannon tarkastelu osoittaakin, ettei Selk ole lähtenyt avoimen reduktion tielle. Päinvastoin, kautta koko strategiatuotannon toistuu korostus, että Selk on osa erottamaton osa maailmanlaajaa kristillisten kirkkojen joukkoa ja että se haluaa pysyä uskollisena kristilliselle itseym-märrykselleen ja missiolleen. Näin harmoninen kuva Selk:n kielteisestä suhtautumisesta reduktioon tuskin pitää paikkaansa kaikkien Selk:n työntekijöidenkään henkilökohtaisten teologisten näkemys-ten osalta.⁴²² Mutta koska strategioissa ei käydä sisäistä kriittistä keskustelua organisaation tilasta ja linjasta, reduktiivinen näkemys Selk:n asemasta ja tehtävästä modernissa pluralistisessa ja sekulari-soituneessa toimintaympäristössä ei saa niissä sijaa.⁴²³ On luonnollista, ettei organisaatio strategi-oissaan käänny itseänsä vastaan ja lähde kyseenalaistamaan olemassaolonsa ja tehtävänsä perusta-via sanoituksia ja perinteisesti hyväksytyjä tulkintoja, vaikka siihen olisi sisäistä painettakin. Tar-kastellessaan *The Sacred Canopy* – teoksessaan protestanttisen teologian siihen aikaan uusimpia ke-hityslinjoja ja viitatessaan mm. ”sekulaarin kristinuskon” ja ”sekulaarin teologian” kaltaisten sisäl-löllisesti ristiriitaisten käsitteiden ilmaantumiseen teologiseen keskusteluun Berger oli itekin sitä mieltä, että puhtaaksi viljelty teologinen reduktio kääntyy lopulta kristinuskoa vastaan ja romuttaa sen, mitä sillä yritetään rakentaa.⁴²⁴

---

⁴²² Niemelän tutkimus vuodelta 2004 tuo ilmi mm. sen, että joka kymmenes jonkin Selk:n seurakunnan hengellistä työtä tekevästä oli vain heikosti tai ei ollenkaan sitoutunut Selk:n uskoon.

⁴²³ Mahdollisesti tässä on yksi syy siihen, miksi Selk:n strategiadokumenttien vaikutus paikallisten seurakuntien toimiin on jäänyt jokseenkin vähäiseksi ja lyhytaikaiseksi (ks. luku 6). Voi olla, että strategioilta odotettaisiin nimenomaan reduktiivisempaa ja siinä mielessä kontekstuaalisempaa otetta. Kysymystä ei kuitenkaan ole mahdollista tarkastella tämän tutkielman puitteissa lähemmin.

⁴²⁴ Berger 1990, 157–169. Tunnettuja uudempia 1900-luvun teologeja, joihin Berger viittaa tässä yhteydessä, ovat mm. Rudolf Bultmann, Paul Tillich, Friedrich Gogarten, Dietrich Bonhoeffer, John Robinson ja Harvey Cox.

Reduktion problematisoivat konstitutiiviset dokumentit näyttäisivät tekevän deduktion luonnolliseksi lähtökohdaksi kaikelle Selk:n olemusdiskurssille ja toiminnalle, strategiat mukaan luettuina: perinteisenä kristillisenä kirkkona Selk:n tulee pysyä muuttumattomana vaikka maailma ympärillä muuttuisi miten tahansa. Silloin kuin uskonnollisella instituutiolla on niin perinteinen ja selkeä tunnustuspohja kuin Selk:lla, deduktio on helposti perusteltavissa oleva tapa määritellä instituution suhde sekularisoituneeseen toimintaympäristöön. Selk:n strategiadokumentit ovatkin kautta linjan selkeästi lähempänä deduktiivista kuin reduktiivista valintaa, ja etenkin *Meidän kirkko* – strategian voidaan tulkita asemoivan Selk:a deduktiiviseen suuntaan vielä aikaisempia strategioita ponnekkaammin. Vankkumattoman loogisesti deduktiivisia dokumentteja Selk:n strategiat eivät Bergerin tarkoittamassa merkityksessä kuitenkaan ole. Ne eivät yritä olla strategia instituutiolle, jonka peruspyrkimys on olla muuttumatta mitenkään; eihän mikään instituutio tarvitsisikaan sellaista asiaa kuin strategia vain paikallaan pysymiseen tai muutoksen vastustamiseen. Selk:n strategiat sisältävät runsaasti puhetta, näkemyksiä, ehdotuksia ja suuntaviittoja siitä, millä tavoin Selk:n ja sen paikallisyksikköjen tulisi muuttaa rakenteitaan, kehittää toimintatapojaan ja korjata puutteitaan voidakseen kristillisenä kirkkona suoriutua paremmin missiostaan suomalaisessa yhteiskunnassa ja pitää jäsenistönsä tyytyväisenä ja sitoutuneena.⁴²⁵

Mahdollisuuksista, joita uskonnollisella instituutiolla Bergerin mukaan on valittavanaan modernissa, pluralistisessa ja sekularisoituneessa yhteiskunnassa, Selk:a luonnehtii sen strategiatuotannon valossaan kokonaisuutena parhaiten induktio, uskonnolliselle instituutiolle ja organisaatiolle suoraviivaisen reduktion ja deduktion väliltä suotuisinta asemaa tai ”markkinarakoa” etsivä ajattelu- ja toimintatapa.⁴²⁶ Selk:n pyrkimys olla kansankirkko Suomessa on ”bergeriläisittäin” siis induktiivinen positio – deduktiiviseen suuntaan kallellaan oleva tosin. Sekularisaation suhteen tämä merkitsee, että vaikka sekularisaatiota ilmiönä ei eksplisiittisesti juuri sanoitetaakaan, Selk etsii strategioissaan siihen suhdetta, joka tunnustaa väistämättömät tosiasiat ja samalla mahdollistaa ilmiön hallinnan ja torjunnan instituution ja organisaation käytettävissä olevin keinoin.

Induktiivinen kokonaiskuva Selk:sta ei kuitenkaan ole tiedonsosiologisesti koherentti.⁴²⁷ Symboliuniversumin tasolla tarkasteltuina Kirkko 2000 – prosessin kuluessa tuotetut strategiset dokumentit ovat selkeän deduktiivisia. Selk kansankirkkona on johdonmukaisesti uskollinen konstitutiivisille

---

⁴²⁵ Strategiatuotannon ulkopuolelta tuleva todiste siitä, ettei deduktio ole korrekti kuva Selk:sta postmodernissa Suomessa on se kritiikki, jota erityisesti uudempaan kansankirkkoajatteluun on kohdistettu monien Selk:n sisällä toimivien hengellisten liikkeiden ja virtausten suunnalta. Ks. edellä luku 4.1. sekä Häkkinen 2010, 56–71.

⁴²⁶ Esimerkiksi *Kirkon suunta 2000* – dokumentti luonnehti jo Kirkko 2000 – prosessia hankkeeksi, jonka ”luonteeseen kuuluu mukautuminen ajankohtaisten haasteiden vaatimalla tavalla” (s. 38).

⁴²⁷ Jatkossa esitetyt havainnot ja tulkinnat perustuvat edellä luvussa 6 esitettyihin analyyseihin.

dokumenteilleen ja niistä nousevalle kristillisen kirkon missiolle. *Seurakunta 2000*:ssa viitattiin, kuten luvussa 6.1.2. kävi ilmi, siihen periaatteelliseen mahdollisuuteen, että Selk:n ja sen symboliuniversumin asetelma voisi lähemmin tarkasteltuna osoittautua problemaattiseksi, mutta kysymystä ei analysoitu tarkemmin. Kirkko 2000 – dokumenttien tunnustus, jonka mukaan Selk:n ongelma oli selkeän ja jäsentyneen toiminta-ajatuksen puute, viittaa toki siihen, ettei deduktiivinen linja ollut selkeä vaan että Selk:n piirissä vallitsi kirjo käsityksiä siitä, mikä Selk kirkkona varsinaisesti on tai ainakin pitäisi olla.⁴²⁸ Strategisten ilmaisujen tai linjausten tasolle tämä näkemysten monimuotoisuus ei kuitenkaan päässyt, vaan symboliuniversumin osalta Selk:n profiili on Kirkko 2000 – prosessissa linjakkaan deduktiivinen. *Kirkon suunta 2000: Alhaalta kasvava kirkko* näytti jo suuntaa *Läsnäolon kirkko* - strategialle taustadokumentteineen. Näissä Selk kansankirkkona oli olemuksellisesti ”sakramentaalinen” instituutio, itsessään eräänlainen symboliuniversumi, jolla oli mystinen kyky vaikuttaa toimintaympäristöönsä ja muuttaa sitä riippumatta siitä, mitä modernisaatiota, pluralisaatiota ja sekularisaatiota siinä oli käytännössä tapahtunut ja tapahtumassa. Olemalla olemassa ja performoimalla tunnollisesti uskonnolliset rituaalinsa Selk ”kristillisti” Suomen ja suomalaiset, ja sikäli kuin sekularisaatio näytti etenevän ja vahvistuvan, se oli pinnallisen teologisen ymmärryksen tuottama näköharha. Syvemmällä hengellisen näkökyvyn tasolla sekularisaatio ei ollut totta niin kauan kuin Selk instituutiona oli ”läsnä”. *Läsnäolon kirkkoa* voisi tässä kohden tulkita siten, että symboliuniversumin tasolla se oli yhtä aikaa sekä periaatteessa deduktiivinen että kuitenkin reduktiivinen tulkinta Selk:sta kansankirkkona modernissa toimintaympäristössä. Viime kädessä ulkoiset indikaattorit kuten jäsenkato eivät kertoneet mitään todellista Selk:n tilasta tai asemasta, sillä Selk:n menestys ei ollut riippuvainen mistään tällaisesta. Jos ja kun Selk kansankirkkona oli ”läsnä”, se saattoi suuremmitta ongelmitta riisua ulkoisista rakenteistaan ja toiminnastaan sekularisoitunutta ympäristöä häiritsevät elementit ja samalla koko ajan olla oikea kristillinen kirkko. Tässä katsannossa sekularisaatiokin siis edisti Selk:n asiaa. *Meidän kirkko* – strategia teki *Läsnäolon kirkon* maisemista selkeän paluuliikkeen deduktion suuntaan: Selk:lla oli symboliuniversumi ja missio, joista se oli olemuksestaan käsin velvoitettu pitämään kiinni senkin uhalla, että moderneilla maailmankatsomusten markkinoilla sen osana oli jäädä yhdeksi tarjokkaaksi monien joukossa.

Symboliuniversumin osalta Selk:n strategiat ylläpitävät siis deduktiivista näkemystä kansankirkosta, joka pysyy olemukseltaan muuttumattomana toimintaympäristönsä muutoksista huolimatta joko sekularisaatiota rakenteidensa ja toimintansa aktiivisella kehittämisellä torjuen ja halliten (Kirkko

---

⁴²⁸ ”On tietysti selvää, etteivät tunnustuskirjat sen enempää kuin Raamattukaan tarjoa valmiita vastauksia kulloisenkin yhteiskunnallisen tilanteen esille nostamiin kysymyksiin ja että kirkon piirissä on aina esiintynyt erilaisia teologisia tulkintoja, samoin kuin hengellisiä liikkeitä ja virtauksia, joilla on omat työnäkinsä. Tuskin koskaan tulkintojen kirjo on kuitenkaan ollut niin moninainen kuin nykyisin” (*Kirkko 2000*, 26).

2000 – dokumentit), sekularisaation todellisuuden ja merkityksen periaatteessa nihiloiden (*Läsnäolon kirkko*) tai sekularisaation vastapainoksi omaa kristillistä identiteettiään korostaen ja syventäen (*Meidän kirkko*). Mutta kun siirrytään kysymyksiin Selk:n symboliuniversumin legitimoinnista ja plausibiliteettistruktuurin ylläpitämisestä, kuva Selk:n institutionaalisesta valinnasta hämärtyy.

Kirkko 2000 – dokumenttien mukaan Selk:n perinteinen symboliuniversumi tarvitsi legitimaatiokseen Selk:n ja sen paikallisten toimintojen ja palvelujen määrätietoista ja monipuolista parantamista, lisäämistä, uudistamista ja kehittämistä. Jos Selk instituutiona ja sen sanoma tuntuivat jääneen ajastaan jälkeen ja kadottaneen uskottavuutensa ja yhteisöä luovan merkityksensä kasvavalle osalle jäsenistöään, kyse oli organisaation funktionaalisesta ongelmasta: Selk ei ollut osannut riittävästi varautua siihen, mitä yhteiskunnassa ympärillä oli tapahtumassa. Ongelma oli Kirkko 2000 – dokumenttien mukaan kuitenkin pääosin korjattavissa organisaation omin kehittämistoimin. Toimintaympäristö voitiin ottaa jälleen Selk:n haltuun sen toimintaa tehostamalla ja yhteistyöverkostoja syventämällä – eli Bergerin termein induktiivisin keinoin. Kirkko 2000 – strategioiden lääke Selk:n ongelmiin oli siis se, mitä Berger kuvasi uskonnollisten instituutioiden pyrkimykseksi säilyttää relevanssinsa ja toimintakykynsä modernisoituneessa, pluralisoituneessa ja sekularisoituneessa maailmassa mukautumalla markkinoiden ja kuluttajien tarpeisiin ja muuttuviin ”muoti-ilmiöihin”. Tilanteen vaatimalla tavalla kulloinkin muuttuva ja kehittyvä kirkollinen toiminta toisin sanoen legiti-moi muuttumattoman maailmanselityksen ja sen mukaiset taustaoletukset, koska näiden mahdollinen epärelevanssi modernisoituneessa toimintaympäristössä johtui Selk:n oman toiminnan puutteista ja heikkouksista, ei symboliuniversumista itsestään. Oikeanlaiset korjaustoimet tuottivat uudenlaisia perinteistä symboliuniversumia merkityksellistäviä plausibiliteettistruktuureita ja opastivat seurakunnalliset toimijat paikallisesti relevantteihin *social engineering* – järjestelyihin. Kirkko 2000 – strategioiden ideologian mukaan muodollisen deduktiivisesti asemoitunut uskonnollinen institutio pystyi siis säilyttämään maailmankatsomuksellisen merkityksellisyytensä ja yhteiskunnallisen asemansa sekä tekemään itsensä jatkuvasti tarpeelliseksi induktiivisin toimenpitein.

Myöhemmät strategiat eivät tuo olennaisesti uutta Kirkko 2000 – dokumenttien linjauksiin siitä, miten ja millaisin välinein Selk:n symboliuniversumi on legitimoitavissa ja Selk kansankirkkona ylläpidettävissä modernisoituneessa, pluralisoituneessa ja sekularisoituneessa Suomessa. Erityisesti *Meidän kirkko* palaa puheessaan legitimaatiosta, plausibiliteettistruktuurista ja *social engineering* – aspektista Kirkko 2000 – prosessin induktiivisille yleislinjoille. Lähinnä painopisteen muutosta on tapahtunut siinä, että Selk:n symboliuniversumin legitimointi nähdään *Meidän kirkossa* aiempaa voimakkaammin paikallisen seurakuntatason aktiivisesta yhteisömuodostuksesta kuin Selk:n koko-

naisorganisaation toimista riippuvaiseksi. Niin Kirkko 2000 – dokumenteissa kuin *Meidän kirkossa-kin* on legitimaatiota koskevien kysymysten yhteydessä nähtävissä se uskonnon privatisoitumiseen ja individualisoitumiseen kytkeytyvä subjektivisaation aspekti, jonka Berger nosti esiin pohtiessaan uskonnon roolia, merkitystä ja lokaatiota modernissa yhteiskunnassa. Näille Selk:n strategioille on ominaista painottaa kansankirkon jäsenyyden merkitystä ja induktiivista yksilön uskonnollisiin odo-
tuksiin ja tarpeisiin vastaamista sekä yksilön uskonnollisesta sitoutumisesta kasvavaa kristittyjen yhteyttä ja yhteisöllisyyttä. *Läsnäolon kirkko*, vaikkei se mitenkään kyseenlaista Selk:n paikallis-seurakuntatason toiminnan kehittämisen hyödyllisyyttä, on edellisistä poikkeavilla linjoilla. Koros-
taessaan Selk:n ”sakramentalistista” luonnetta kansankirkkona näkemys yksilön uskonnollisista tar-
peista tai kokemuksista, hänen suhteestaan kirkkoon tai roolistaan sen toiminnassa on selvästi vä-
hemmän merkityksellinen kuin muussa Selk:n strategiatuotannossa. Tämän seurauksena induktiivi-
set kysymykset plausibiliteettistruktuurista ja *social engineering* – prosesseista ja niiden myötä in-
duktiivinen legitimaatiodiskurssi jäävät hyvin yleiselle tasolle eivätkä saa samanlaista roolia ja nä-
kyvyyttä kuin muissa strategioissa. Selk ei *Läsnäolon kirkossa* mukaudu modernisaatioon, plurali-
saatioon ja sekularisaatioon jotenkin vaan ”on läsnä” niissä kulloinkin relevantilla tavalla. Olemuk-
sestaan käsin Selk:n ei tarvitse etsiä ”markkinarakoa” sekulaarissa ympäristössä, koska periaattees-
sa mitään Selk:n ulkopuolisia ja siitä riippumattomia markkinoita ei ole olemassa. ”Läsnäolon” riit-
tävän näkyvä ilmentyminen tulevaisuuden Selk:n suhteessa toimintaympäristöönsä edellytti kuiten-
kin organisaation, sen toiminnan ja resurssien suuntaamisen kehittämistä, ja näissä kohdin *Läsnä-
olon kirkon* ajattelu on muiden Selk:n strategioiden tapaan selkeän induktiivista.

Selk:n strategiatuotannon tiedonsosiologinen kokonaiskonseptio suhteessa sekularisaatioon näyttää
siis siltä, että yhtäältä Selk katsoi, ettei se symboliuniversuminsa tasolla voi tai halua eikä sen tar-
vitse mukautua toimintaympäristön sekularisaatioon (deduktio), vaan se joko torjui sen (Kirkko
2000 – dokumentit), sulki sen osaksi symboliuniversumiaan (*Läsnäolon kirkko* – dokumentit) tai
alkoi suhtautua vakavasti mahdollisuuteen joutua uskonnollisena instituutiona maailmankatsomuk-
selliseen marginaaliin (*Meidän kirkko* – dokumentit). Toisaalta se kuitenkin pyrki kehittämään sym-
boliuniversuminsa legitimaatioita ja sitä ylläpitäviä rakenteita aivan kuten mikä tahansa uskonnol-
linen instituutio, joka modernisaation, pluralisaation ja sekularisaation tilanteessa etsii elintilaa itsel-
leen kilpailussa toisia maailmankatsomuksia vastaan – eli toimi induktiivisesti.

Strategiatuotannon sisällöllinen dikotomia saa kruununsa tai lopullisen siunauksensa Selk:n vuonna
2010 ilmestyneessä *Kirkko 2020* – tulevaisuusselonteossa ja sen kolmessa kuvassa Selk:n ja sen
paikallisseurakuntien tulevaisuuden olomuodoista ja –tavoista. Oleminen riittää – seurakunta nivou-

tui, kuten selonteossa sanottiin, ”vahvasti tähän aikaan”, ja ”kirkko on osa yhteiskunnallista todellisuutta, ei sen ulkopuolella”.⁴²⁹ Käytännössä tämä näkemys Selk:n tulevaisuudesta muistuttaa sitä, mitä *Läsnäolon kirkossa* oli propagoitu. Tiedonsosiologisesti kyse on reduktiivisesta asemoitumisesta suhteessa sekularisaatioon, jossa teologinen näkemys kirkosta ja sen legitimointi seurakunnallisen yhteisönmuodostuksen ja toiminnan tasolla irtautuvat toisistaan. Osallisuus on asiakkuutta – seurakunnassa jäsen oli postmodernin ajan valitsija, joka preferoi valintansa subjektiivisten mieltymystensä pohjalta ja hankki palveluita, jotka täyttivät hänen henkilökohtaiset toiveensa tarpeensa – ja joka myös jatkoi herkästi matkaansa seuraavan palveluntarjoajan luo, jos edellisen toiminnot ja tuotteet lakkasivat miellyttämästä. Koska Selk:n jäsenkunta oli enenevässä määrin heterogeeninen joukko, Selk:lla ja sen seurakunnalla tuli olla tarjolla ”kokonainen paletti erilaisia toimintamuotoja ja hengellisiä osakulttuureja, jotta yhä useammalle tarjoutuu mahdollisuus löytää oma hengellinen koti kirkon piiristä”. Valinnan vaihtoehtojen monipuolisuus oli välttämätöntä, koska Selk:lla ei enää ollut monopoliasemaa uskonnollisten palvelujen tarjoajana, vaan se joutui kohtaamaan entistä kovempaa kilpailua asiakkaista.⁴³⁰ Osallisuus on asiakkuutta – kirkko on hyvin lähellä *Kirkko 2000* – dokumenttien kuvaa monipuolista toimintaa jäsenilleen tarjoavasta ja näin heitä seurakuntaan sitouttavasta palveluorganisaatiosta. Tiedonsosiologisesti tällainen malli asemoituu lähtökohdissaan deduktiivisesti suhteessa sekularisaatioon, mutta julkiselta profiililtaan ja toimintatavoiltaan se on vahvasti induktiivinen: jäsenille tarjotaan juuri sitä, mitä he kulloinkin toivovat, ja ratkaisut legitimoidaan jälkikäteen tarvittavalla määrällä teologisoitua. Vahvan profiilin seurakunta on, kuten nimikin sanoo, tiedonsosiologisesti deduktiivinen kirkkona olemisen konsepti: kirkolla on selkeät rajat suhteessa ympäröivään maailmaan, ja jäsenkunnalta edellytetään henkilökohtaista sitoutumista sekä symboliuniversumin mukaiseen uskoon että sitä ylläpitävän plausibiliteettistruktuurin elämäntapaan. Sekularisaatio on jotakin vahvan profiilin seurakunnan ulkopuolella; yhteisesti rakennettua todellisuutta sen sisäpuolella sekularisaatio voi olla vain yksiselitteisen kielteisessä merkityksessä. Selk:n strategioista *Meidän kirkko* etenee pisimmälle tähän suuntaan, mutta sitäkin ei voi pitää tämän mallin selkeäpiirteisenä edustajana siihen tapaan kuin esimerkiksi *Kirkko 2000*:tta induktiivisen asiakaskirkon kuvana.

Kirkko 2020:n mukaan em. kuvat edustivat ”mahdollisia maailmoja”, mutta mikään niistä ei yksin kyennyt tarjoamaan Selk:lle ”riittävän hyvää mallia seurakuntana ja kirkkona elämiseen” postmodernissa Suomessa.⁴³¹ Erilaiset painotukset tulivat todellisuudessa johtamaan eri tavoin profiloitu-

---

⁴²⁹ *Kirkko 2020*, 65.

⁴³⁰ *Kirkko 2020*, 67.

⁴³¹ *Kirkko 2020*, 71.

neiden seurakuntien muodostumiseen.⁴³² Niinpä selonteossa ei lähdetty suosittelemaan jonkin kuvan valitsemista ensi sijassa tavoiteltavaksi olotilaksi tai ennakoitu jonkin niistä osoittautuvan ajan mittaan muita elinkykyisemmäksi. Sen sijaan selonteko katsoi, että vuonna 2020 Selk:ssa ilmeisesti on samaan tapaan kuin selonteon kirjoittamisaikaankin piirteitä kaikista kolmesta mallista rinnakkain, sisäkkäin ja päällekkäin. Selonteosta antamassaan lausunnossa Selk:n piispainkokous päätyi arvioimaan, että mikäli Selk pysyi uskollisena parhaille perinteilleen, se yhdisti kunkin kuvan parhaat piirteet eli läsnäolon, seurakuntalaislähtöisyyden ja selkeän teologian.⁴³³ Tulevaisuuden Selk oli siten kaikkien kolmen kuvan yhdistelmä, joka ruumiillistui paikallisseurakunnan elämässä ja toiminnassa. Niin ikään Selk:n kirkolliskokouksen yleisvaliokunnan II osaston mietintö päätyi lausumaan tulevaisuusselonteon perusteella, että ”luterilaisen kirkon perusta on jokaisessa kolmessa selonteon mallissa”. Tästä seurasi mietinnön mukaan, että Selk:n oli opittava sietämään nykyistä enemmän sekä sisäistä ristiriitaisuutta että ulkoista vastustusta.⁴³⁴ Niin selonteko kuin kaksi Selk:n hallinnon keskeistä toimielintä näkevät siis Selk:n nykytilan ja tulevaisuuden siten, että sen tulee perusteiltaan olla – tai jopa että se parhaimmillaan on – yhtä aikaa sekä reduktiivisessa, deduktiivisessä että induktiivisessa suhteessa modernisoituneeseen, pluralistiseen ja sekularisoituneeseen toimintaympäristöön. Faktisesti tämä näkökanta asettaa kaiken Selk:n strategiatuotannon outoon valloon – tai oikeamminkin tekee sen käytännössä kauttaaltaan merkityksettömäksi.

Bergerin mukaan reduktio ja deduktio ovat pääosin staattisia positioita, kun taas induktio edustaa kombinaatiota, jossa reduktiivisten ja deduktiivisten elementtien suhde voi vaihdella eri tavoin ja eri suuntiin. Berger ei edes käsittele kysymystä, voiko uskonnollinen instituutio hyödyntää yhtä aikaa kahta näistä kolmesta positioista tai jopa kaikkia kolmea yhtä aikaa. Syy on selkeä: Berger korostaa, että oli positio mikä tahansa, se on kyettävä legitimoimaan. Legitimaatio tarkoittaa, että valittu positio pystyy näyttäytymään kannattajilleen subjektiivisesti merkityksellisenä sekä sosiaalisesti plausiibelia ja relevanttia todellisuutta rakentavana maailmankatsomuksena. Reduktion ja deduktion teologiset legitimaatiot ovat lähtökohtaisesti toisensa poissulkevia. Induktio puolestaan vaatii jatkuvaa plausibiliteetin työstämistä ollakseen uskottava ja merkityksellinen samanaikaisesti kahteen suuntaan eli reduktioon ja deduktioon. Todellisuuden sosiaalisen rakentumisen perusolettamus on, että mikä tahansa symboliuniversumi voi pysyä yllä vain yksilöllisesti ja sosiaalisesti legitimoidussa tilassa. Jos sen legitimaatiot horjuvat yksilön ja yhteisön tietoisuudessa, koko todellisuus on vaarassa hajota. Tällöin syntyy anomian uhka eli inhimillistä eksistenssiä rasittava tila, jonka niin yksilö kuin

⁴³² *Kirkko 2020*, 62–64.

⁴³³ *Piispainkokouksen lausunto 1/2011 kirkolliskokoukselle*, 15–16.

⁴³⁴ *Yleisvaliokunnan mietintö 4/2011 kirkkohallituksen esityksestä 11/2010*, 16–17.

yhteisökin pyrkii ratkaisemaan pikimmiten joko legitimaatioita parantamalla tai symboliuniversumia korjaamalla tai vaihtamalla. Sellainen tila, jossa uskonnollisen instituution ylläpitämä sosiaalinen todellisuus nojaisi yhtä aikaa reduktiivisiin, deduktiivisiin ja induktiivisiin eli keskenään ilmeisen ristiriitaisiin symboliuniversumin legitimaatioihin, on todellisuuden sosiaalisen rakentumisen teorian näkökulmasta mahdoton tila. Se olisi käytännössä kyvytön tuottamaan järjestäytyntä uskonnollista elämää ja toimintaa.

Selk:n strategioiden tarkastelu sekularisaation näkökulmasta viittaa siihen, että Selk yrittää toteuttaa niissä juuri sellaista tiedonsosiologista umpikujaa, jolla Berger ei edes lähde spekuloidaan. Modernissa pluralisoituneessa ja sekularisoituneessa Suomessa Selk sekä torjuu että tunnustaa siitä itsestään riippumattoman sekularisaatiokehityksen olemassaolon, sekä nousee sitä vastaan että mukautuu siihen, sekä uskoo sen aktiiviseen ulkoisen hallinnan mahdollisuuteen että hyväksyy sen väistämättömyyden – ynnä liikkuu mielestään sujuvasti jossakin näiden vaihtoehtojen välimaastossa. Tästä seuraa, että vaikka symboliuniversuminsa tasolla Selk vielä esiintyy yhtenäisenä uskonnollisena instituutiona, teologiset ja yhteisölliset legitimaatiot, joiden pitäisi ylläpitää tätä symboliuniversumia ja joita viimeksi mainitun puolestaan pitäisi auktorisoida, eivät kykene tuottamaan sellaisia kognitiivisia ja sosiaalisia plausibiliteettistruktuureja, joiden puitteissa Selk:n symboliuniversumi koettaisiin laajassa mitassa subjektiivisesti merkittäväksi, yhteistä uskonvaraista todellisuutta rakentavaksi ja moraalisesti korkeatasoista toimintaa motivoivaksi maailmankatsomukseksi. Lopputulokseksi saadaan tilanne, jossa Selk uskonnollisena instituutiona ja kirkko-organisaationa osoittautuu sisäisesti ristiriitaiseksi – tai ”moniääniseksi”, kuten Selk:n omassa diskursiivisessa maailmassa ilmiötä nykyisin kutsutaan. Ja mitä ristiriitaisemmaksi sen annetaan tulla, sitä mittavammaksi kasvaa se tiedonsosiologinen dilemma, jonka Selk on itse itselleen luonut kyvyttömyydellään linjata koherentisti suhdettaan modernisaation muovaamaan toimintaympäristöön. Eikä parannusta ole näköpiirissä, mikäli Selk:n itsensä tuottamaan tulevaisuusdiskurssiin on uskomista.

Periaatteessa minkään omasta tilastaan kiinnostuneen instituution tai organisaation ei pitäisi kyetä sietämään edellä kuvatun kaltaista sisäistä epä johdonmukaisuutta ainakaan pitkään. Näyttää tilanne Selk:akin askarruttavan, kuten jo sen strategiatuotannon olemassaolo ylipäänsä kertoo. Siirtymistä havaituista ongelmista organisaation sisäisiin korjaaviin toimiin rajoittaa kuitenkin luovuttamattomana aksioomana taustalla vaikuttava perinteinen kansankirkkoideologia ja sen yhteiskunnalliset ja institutionaaliset kytkökset. Kärjistäen voi sanoa, ettei Selk ole koskaan sietänyt mitään, mikä uhkasi sen asemaa kansankirkkona, mutta se on aina yrittänyt sietää mitä tahansa saadakseen yhä uskoa olevansa kansankirkko. Mutta sekularisaatio on muuttanut tätä asetelmaa radikaalisti. Suoma-

laisen yhteiskunnan ja suomalaisten maailmankatsomuksen sekularisoituminen on miesmuistiin ensimmäinen sellainen ilmiö, jonka äärellä Selk:n on joutunut tunnustamaan kansankirkkoaseman olevan sisäisesti ja ulkoisesti uhattuna ilman että sen omalla keinorepertuaarilla näyttää konkreettisesti olevan halutun kaltaista vaikutusta asiaan. Samanaikaisesti on käynyt yhä ilmeisemmäksi, ettei kansankirkkoa ja sen jäsenkatoa enää ole mahdollista yrittää legitimoida osina yhtä ja samaa uskonnollisen instituution sosiaalista todellisuutta.

Berger ja moni muu sekularisaation tutkija on puhunut kolmesta sekularisaation tasosta eli yhteiskunnan rakenteiden, instituutioiden ja järjestelmien sekä yksilön tietoisuuden sekularisaatioista. Uskonnollisten instituutioiden sekularisaatiolla on yleensä viitattu siihen, että uskonnon aseman ja merkityksen julkista heikkenemistä, privatisoitumista ja subjektivisaatiota torjuessaan ja pluralistisilla uskontomarkkinoilla kannattajista kilpaillessaan uskonnolliset järjestelmät ikään kuin sekularisoivat itse itseään. Näin tapahtuu erityisesti silloin, kun ne ovat olemassaolonsa turvatakseen valmiita relativimaan oman uskonsa totuusvaatimuksen, luopumaan uskomusjärjestelmänsä opillista ainutlaatuisuutta koskevasta legitimizeettivaateesta sekä perustelemaan omaa olemassaoloaan ja sanomaansa lisääntyvässä määrin sekulaarein sisällöin ja käsittein. Strategiatuotannon tarkastelu sekularisaatioproblematiikan valossa herättää tällaista institutionaalista tai uskonnollisen järjestelmän tuottamaa itesekularisaatiota koskevan epäilyksen myös Selk:n kohdalla. Strategioiden pintatasolla Selk näyttää edelleen olevan vahvasti sitoutunut perinteiseen uskoonsa ja oppiinsa. Se ei missään ilmoita tavoitteekseen tai toimintaohjelmakseen tarjota jäsenmaksua vastaan aivan sellaista sanomaa kuin jäsenet haluavat kuulla. Mutta se edellä kuvattu strateginen hakuammunta tai päättämättömyys, jolla Selk asemoi itsensä suhteessa sekularisaatioon ja jota nyttemmin hämärretään moniäänisyysym. kirkkodiskursseilla, synnyttää väistämättä kysymyksen organisaation perimmäisestä olemassaolon motiivista toimintaympäristön muutoksissa. Mikäli strategioista selkeästi tunnistettavissa oleva pyrkimys säilyä kansankirkkona niin pitkään kuin mahdollista ei missään vaiheessa joudu organisaation sisäisen kriittisen arvioinnin kohteeksi vaan sitä edistetään ns. keinoja kaihtamatta ja toimintaympäristöstä välittämättä, ollaan Selk:nkin kohdalla jo lähestymässä tilaa, jossa sillä ei ole muuta mahdollisuutta ylläpitää kansankirkollista uskomusmaailmaansa kuin edellä kuvatun kaltainen uskonnollisen instituution sisäinen sekularisoituminen.

7.4. Johtopäätös

Sekularisaatio käsitteenä on saanut monenlaisia merkityksiä, mutta pääasiassa se yhdistyy erityisesti Bergerin nimeen liitettyyn sekularisaatioteoriaan. Kun Berger itse monien muiden uskontososiologien tapaan on alkanut suhtautua kriittisesti sekularisaatioteoriaan, on ollut houkuttelevaa vetää se johtopäätös, että ajatus sekularisaatiosta ylipäänsä on virheellinen, uskontososiologisen tutkimuksen harha-askelelta, josta modernin maailman ideologinen, uskonnot hyvin sisäänsä sulkeva ja niiden kasvua jopa edistänyt pluralismi (vrt. rationaalisen valinnan teoria) on vapahtanut niin uskontojen teollisen tutkimuksen kuin Selk:n tapaiset perinteiset tietyn alueen valtakirkot. Selk:n itsensä piirissä tuotetuissa tutkimuksissa Suomen uskontotilanteesta on toistuvasti painotettu sekularisaatioteorian paikkansa pitämättömyyttä. Samanaikaisesti sekularisaation käsitteen analysointi on jäänyt vähälle huomiolle. Tämä koskee etenkin Selk:n strategiadokumentteja. Näiden perusteella syntyy kuva, että Suomen uskonnollisessa kentässä on kyllä tapahtunut ja edelleen tapahtuu ilmiöitä ja kehitystrendejä (yhteiskunnan eriytyminen, pluralisaatio, privatisoituminen, subjektivisaatio jne.), joita on muualla päin maailmaa käsitelty sekularisaatioteorian puitteissa, mutta varsinaista sekularisaatiota ei Suomessa silti esiinny. Täällä uskonnollisuus vain muuttaa muotoaan – ei siksi, että modernisaatio olisi horjuttanut jumaluskon sinänsä, vaan koska Selk:n edustamat arvot ja elämäntavat eivät puhuttele modernia ihmistä.⁴³⁵

Etenkin varhaisemmissa strategioissa sekularisaation käsitteen epäselvyys on johtanut näkemykseen, että Selk:n ongelmat, jotka näkyvät mm. kirkosta eroamisena ja jäsenistön sitoutumisen heikkene-
misena, olivat sen oman organisatorisen rakenteen ja toimintojen puutteiden seurauksia. Se, mitä kutsuttiin sekularisaatioksi, oli ensi sijassa siis kirkko-organisaation funktionaalinen ongelma, ei varsinaisesti toimintaympäristössä tapahtunut ideologinen muutos. Samalla myös sekularisaatio sai vastaavan funktionaalisen ilmiön: se oli tila, joka yksittäisessä Selk:n jäsenessä pääsi syntymään, mikäli Selk ei tavoittanut häntä tarpeeksi usein tai ollut riittävästi läsnä hänen arkisessa elämässään. Sitten sekularisaation ymmärtämisessä on Selk:n piirissä tapahtunut syventymistä, jossa ilmiö on asetettu laajempiin maailmankatsomuksellisiin kehyksiin. On nähty ja tunnustettu, että kyse on monella eri tasolla pitkäkestoisesti vaikuttaneista rakenteellisista ja ideologisista muutosprosesseista, joilla väistämättä on uskonnollisten instituutioiden kannalta lähtökohtaisesti ongelmalliseksi tulkit-
tuja seurauksia. Sekularisaatioprosessit koskevat uskonnon aseman ja roolin muuttumista yhteis-
kunnissa, uskonnollisten instituutioiden, etenkin perinteisten valtakirkkojen, asemoitumista uudel-
leen suhteessaan yhtäältä valtiovaltaan ja yhteiskunnan rakenteisiin ja toisaalta kilpaileviin maail-

---

⁴³⁵ *Kirkko 2020*, 38.

mankatsomuksiin ja uskomusjärjestelmiin sekä yksilön aktiivisen tietoisien roolin kasvua hänen maailmankatsomuksensa rakenneosien valinnassa ja subjektiivisesti relevantin kokonaisuuden konstruoinnissa. Sekularisaation ottamiseen vakavammin kuin pelkkänä toiminnallisena ongelmana on Selk:n piirissä epäilemättä vaikuttanut se yksinkertainen havainto, että kaikesta toiminnan strategisesta kehittämisestä yms. huolimatta jäsenistön sitoutuminen instituutioon on edelleen heikentynyt ja kirkko-organisaation toimintaedellytykset ovat jatkuvasti kaventuneet.

Strategiadokumenteissaan Selk ei missään vaiheessa eksplisiittisesti käsitteellistä sekularisaatiota ilmiönä tai määrittele suhdettaan siihen sen jälkeen kun strategioiden ”yleisölle” on vakuutettu, ettei sekularisaatioteoria pidä modernissa Suomessa paikkaansa – sikäli kuin edes tämän toteamista nähtiin tarpeelliseksi. Jäsenkadosta ja muista tilastojen laskevista käyristä johtuen sekularisaation ilmenemismuotoihin oli kuitenkin pakko ottaa strategioissa kantaa tavalla tai toisella; eiväthän ne muuten olisi olleet vakavasti otettavia strategisia dokumentteja. Lähtökohtaisesti Selk oli ja halusi edelleenkin olla kansankirkko Suomessa. Sitä ei ollut tarpeen erikseen osoittaa tai perustella, mutta sen pohjalta strategioissa piti tuottaa ratkaisuja siitä, mitä kansankirkkona oleminen modernisoituneessa, pluralisoituneessa ja sekularisoituneessa Suomessa tarkoitti sekä periaatteessa että käytännössä. Pidettiinkö tiukasti kiinni perinteistä, määriteltiinkö kansankirkon agenda muuttuneesta toimintaympäristöstä käsin vai asetuttiinko jonnekin näiden vaihtoehtojen välille – ja jos asetuttiin, mistä oli pakko pitää kiinni ja mistä voitiin antaa periksi Selk:n institutionaalista uskottavuutta menettämättä? Kaikilla näillä näkemyksillä ja niiden variaatioilla oli kannatusta Selk:n piirissä, joten mikä tahansa selkeä strateginen valinta olisi herättänyt niin ihastusta kuin vihastustakin.

Selk:n strategioissaan omaksuma linja oli eräänlainen oskillaatio eri vaihtoehtojen välillä. Perinteisestä dogmasta (symboliuniversumista) pidettiin periaateilmaisujen tasolla vahvasti kiinni, mikä synnytti kuvan Selk:sta vakaana ja turvallisena mutta samalla vanhanaikaisena ja autoritäärisenä instituutiona. Kuvan pehmentämiseksi ensin Selk:a kokonaisuudessaan ja myöhemmässä strategia-tuotannossa sen paikallisia toimijoita kannustettiin uskonnollisen sanoman terävöittämisen ja selkeyttämisen sijasta mitä erilaisimpiin toiminnallisiin ratkaisuihin ja uusiin käytäntöihin siinä tarkoituksessa, että seurakuntien jäsenet kokisivat jäsenyytensä Selk:ssa merkityksellisenä ja sitoutuisivat siihen. Koska sekularisaation kohtaamisesta ja käsittelemisestä ilmiönä puuttui Selk:n strategioissa käsitteellinen ja sen myötä teologinen orientaatio (Bergerin mukaanhan nimenomaan teologinen legitimaatio oli välttämätöntä, valitsi uskonnollinen instituutio minkä tahansa linjan suhteessaan modernisaatioon ja sen seuralaisilmiöihin), erilaisten strategisten valintojen ja pyrkimysten legitimaatiot suhteellistuivat ja muuttuivat ikään kuin tapauskohtaisiksi (ja jopa keskenään ristiriitaisiksi)

selityksiksi siitä, miksi tätäkin ja tuotakin asiaa olisi Selk:ssa hyvä tehdä. On selvää, että organisaation linjakas kehittäminen on enemmän tai vähemmän tuomittu epäonnistumaan tilanteessa, jossa instituution perustavan pyrkimyksen (kansankirkon ylläpitäminen) ja toimintaympäristön muutoksiin reagoimisen vuorovaikutusta ei ole määritelty ja vain diskurssin toinen (kirkollinen) osapuoli on käsitteellisesti identifioitu. Käytännössä pulma on siinä, että strategioiden Selk:n piti yhtä aikaa pysyä samana eli perinteisenä kansankirkkona ja muuttua joksikin, jota ei määritellä muuten kuin että lopputulos on jotenkin enemmän kansankirkko. Lopputulos oli odotettava: strategioissa esitettyjen tavoitteiden ja pyrkimysten kokonaisvaltainen legitimointi ei onnistunut, ja sen seurauksena Selk:n strategiat osoittautuivat kerran toisensa jälkeen tehottomiksi jäsenistön sitouttamisessa instituutioon sekä kirkosta eroamisen pysäyttämiseksi.

Tällainen strategisesti erikoinen asetelma yhdistettynä linjattomuuteen sen suhteen, toimiiko Selk uskonnollisena instituutioon reduktiivisesti, deduktiivisesti vai induktiivisesti toimintaympäristönsä muutosten paineessa, synnyttää väistämättä näin toimivan uskonnollisen järjestelmän plausibiliteettia ja *social engineering* – aspektia koskevia kysymyksiä.

Sekularisaatio Suomessa ei toistaiseksi ole merkittävästi ohentanut Selk:n julkista asemaa tai tehtäviä suomalaisessa yhteiskunnassa, eikä sille ole tähän mennessä ilmaantunut kilpailijoiksi uskonnollisia instituutioita, jotka olisivat osoittautuneet erityisen kasvuvoimaisiksi tai muuten kyenneet olennaisesti horjuttamaan Selk:n asemaa Suomen suurimpana uskonnollisena yhdyskuntana ja organisaationa. Yksilötason uskonnollinen subjektivisaatio on sen sijaan ollut Selk:lle haasteellisempi asia. Tämä(kin) on seurausta Selk:n perinteisestä tavasta nähdä itsensä kansankirkkona Suomessa. Se lähestyy kysymystä yksilötason uskonnollisuudesta ja sen muutoksista ensisijaisesti institutionaalista näkökulmasta. Mitä yksilö tarkkaan ottaen on uskonnollisista kysymyksistä ollut mieltä, ei perinteisesti ole ollut Selk:lle olennaista tai mielenkiintoista; pääasia on, että hän on ollut kansankirkon jäsen. Jos yksilö eroaa Selk:sta, ensisijainen kysymys koskee tapahtuneen merkitystä ja seurauksia instituution ja sen toimintaedellytysten kannalta: miten kansankirkon käy, kun jäsenistö vähenee? Tasolla, jolla sekularisaatio ainakin instituutiovastaisuutensa puolesta on Suomessa ollut voimakasta, Selk on siten ollut kaikkein vähiten varautunut kohtaamaan ja käsittelemään sekularisaatiota. Kaikkeaa hallitseva kansankirkon säilyttämisen halu on luonut rakenteelliset reunaehdot, joiden puitteissa uskonnollisuuden subjektivisaatiota ja sen seuraamuksia koskevan reflektion on ollut pakko pysytellä. Yksilön uskonnollisia tarpeita tuli kansankirkossa toki kuunnella ja niihin tuli vastata, ja uskonnollisten rituaalien ja palvelujen tuotannon tuli olla laadukasta, monipuolista ja alueellisesti kattavaa, kunhan tällä kaikella ajettiin instituution ideaalin eli kansankirkon etua.

Berger korostaa, että inhimillisesti rakentuneina sosiaalisina konstruktioina uskonnot säilyttävät uskottavuutensa vain jos niitä aktiivisesti aktuaalistetaan toimivien uskottavuusrakenteiden ja näitä vahvistavien rituaalien avulla. Uskonnollisten uskomusten plausibiliteettistruktuuri muotoutuu niistä sosiaalisista verkostoista ja järjestelmistä, joissa ja joilla ko. uskomuksia ylläpidetään. Samalla Berger on painottanut, että modernin pluralismin olosuhteilla on merkittävä vaikutus plausibiliteettien luonteeseen: kun yksilön subjektiivisesta valinnasta tulee hänen uskonnollisen sitoutumisensa ratkaiseva tekijä, plausibiliteettistruktuurin aiempi yhteisöllinen objektiivisuus menettää merkityksensä ja subjektiivoituu. Yksilö valitsee yhden plausibiliteettistruktuurin erilaisten tarjokkaiden joukosta tietoisena valintansa subjektiivisesta lähtökohdasta ja sen myötä inhimillisestä kontingenssista ja kognitiivisesta suhteellisuudesta: tämä on minun valintani ja totta minulle.

Perinteisen kansankirkon plausibiliteettistruktuurin idea edellyttää, että vähintäänkin niukka enemmistö Suomen kansasta jakaa intersubjektiivisesti näkemyksen kansankirkon ja sen sanoman uskottavuudesta ja osallistuu ainakin jossakin määrin sen objektiivista todellisuutta ylläpitäviin ja uusintaviin rituaaleihin. Yksilön subjektiivisen uskonnollisen valinnan plausibiliteettistruktuuri puolestaan ei edellytä objektiivoituneen todellisuuden statusta vaan enemmänkin jatkuvaa autenttisen merkityksen henkilökohtaista kokemusta. Selk:n strategioiden kohdalla näyttää ilmeiseltä, että kansankirkkoinstituutiolle välttämättömän rakenteellisen plausibiliteettistruktuurin uskotaan ja toivotaan kelpaavan modernin yksilönkin subjektiivisen uskonnollisuuden plausibiliteettistruktuuriksi – eli että maailmankatsomustaan määrittävä moderni yksilö kyllä havahtuu perinteisen uskonnollisen järjestelmän merkitykseen, kunhan asia tarjotaan hänelle sopivina annoksina ja kiinnostavassa kokonaispaketissa. Mitä uudempiin Selk:n strategioihin tullaan, sen selvemmin tämä perusintentio muotoutuu näkemykseksi, että paikallistason pitäisi osata tuottaa ja ylläpitää modernille yksilölle joukoittain sellaisia kansankirkollis-institutionaalisen plausibiliteettistruktuurin johdannaisia ja kehitelmiä, jotka minimissään kiinnittävät hänet Selk:n jäsenyyteen. Luonnollinen seuraus tästä on, että organisaation kokonaistasolla Selk:n uudemmat strategiat käytännössä vaikenavat kaikenlaisesta rakenteellisesta ja toiminnallisesta *social engineering* – ohjauksesta, joka kuuntelisi modernin yksilön subjektiivisia uskonnollisia tarpeita, ja jättävät asian paikallisseurakuntatason mietittäväksi.

Sekularisaatio on ilmiö, joka Selk:n uskonnollisena instituutiona modernisoituneessa ja pluralisoituneessa toimintaympäristössä on pakko kohdata. Selk:n strategioiden ja sekularisaation suhteen tarkastelu voidaan siten nähdä tapaustutkimuksena siitä, miten strategiat ovat tiedonsosiologisesti rakentuneet ja miten uskonnollinen instituutio käyttäytyy suhteessa toimintaympäristöönsä moderni-

soituneessa ja pluralisoituneessa Suomessa. Tarkastelun perusteella muotoutuva kokonaiskuva ei mairittele Selk:a. Sillä on kyllä ”liikeidea” eli kansankirkko ja visio eli voimissaan säilynyt kansankirkko. Mutta samalla sen strategioista näyttävät puuttuvan niin kansankirkon institutionaalisten reunaehtojen yli katsova horisontti, kattava toimintaympäristön muutosten tulkintaperspektiivi, näkemys koko organisaatiota yhdistävästä strategisesta toimintalinjasta ja sen perusteluista kuin käsitys strategian toimeenpanon ohjauksesta ja vaikuttavuuden seurannastakin. Tiedonsosiologisesti tämän voi ilmaista siten, että strategioissa ei legitimoida eikä luoda plausibiliteettistruktuuria instituution perustaksi määritellylle uskonnolliselle symboliuniversumille vaan vain sen institutionaaliselle ilmiasulle. Tämäkin tietysti tarvitsee legitimointia, mutta symboliuniversumin ja sen institutionaalisesti objektivoituneen sijainnin legitimaatioiden tulee tukea toisiaan: edellinen legitimoii jälkimmäistä ja päinvastoin. Sekularisaatioproblematiikan tarkastelu osoittaa kuitenkin, että Selk:n strategiat ovat sisällöllisesti koherentteja vain kun ne pyrkivät tuottamaan uskonnollisen instituution eli kansankirkon uskottavuutta ylläpitäviä ja vahvistavia toimintajärjestelmiä ja rakenteita. Ne eivät siten pyri rakentamaan sosiaalista todellisuutta sellaisessa maailmankatsomuksellisessa merkityksessä, josta Berger ja Luckmann puhuvat, eli sitä ulkoistamisen, objektivaation ja sisäistämisen prosessia, jonka myötä yksilö saa omassa sosiaalisessa viitekehyksessään selityksen koko maailmalleen. Tässä mielessä Selk:n strategiat eivät lopulta ole strategioita lainkaan vaan pikemminkin monopoli-asemassa olleen uskonnollisen instituution selviytymisohjelmia tilanteessa, jossa se on ensi kertaa havainnut maailman modernisoituneen, entisen kannattajakunnan pluralisoituneen ja ”jokamiehen” maailmankatsomuksen erkaantuneen institutionaalisesta määräysvallasta.

Tuottaako Selk strategioillaan tai ylipäänsä organisaation kokonaisuutta koskevilla toimillaan sekularisaatiota? Se voisi tehdä niin, jos se nykyisessä toimintaympäristössään omaksuisi joko selkeän deduktiivisen tai reduktiivisen toimintaideologian. Edellisessä tapauksessa perinteisen uskonnollisen järjestelmän teologinen ja institutionaalinen reifikaatio epäilemättä ruokkisi vastareaktioita, joissa näkyisi instituutiovastaisuuden ja privatisoitumisen tapaisia sekularisaatiolle tunnusomaisia piirteitä. Reduktiivisen mallin jalostaminen puhtaaksi puolestaan synnyttäisi ilmiötä, jota tiedonsociologiassa kutsutaan de-alienaatioksi eli vieraantumisesta vieraantumiseksi. Käytännössä tämä tarkoittaa uskonnollisen instituution paljastumista vain siksi, mitä se alun perin on ollutkin, eli todellisuuden sosiaalisen rakentumisen prosesseissa tuotetuksi inhimilliseksi rakennelmaksi vailla kosketuskohtaa transsendenssiin, itsensä ulkopuolella olevaan ”todellisuuteen”. Mutta koska strategioissaan Selk ei johdonmukaisesti ole kumpaakaan näistä vaan käytännössä induktiivisesti viritetty organisaatio, joka instituution tasolla pyrkii säilymään perinteisenä kansankirkkona, sitä ei ole perusteltua epäillä tai moittia sekularisaation tuottamisesta sen enempää rakenteellisella kuin subjektiivis-

sella tasollakaan. Jos se jotakin ”sekularisoi”, se tekee sitä ajan mittaan itselleen. Ongelmaksi tässä jää tietenkin se, että Selk:n strategioissaan omaksumalla linjalla näyttää olevan hyvin vähän, jos ollenkaan, konkreettista kiinnekohtaa siihen maailman muuttumiseen, mikä Selk:n ympärillä on meillä ja johon se pyrkii ainakin jäsenkadon pysäyttämisen muodossa vaikuttamaan.

8 Tutkimustulokset ja pohdinta

Bergerin ja Luckmannin todellisuuden sosiaalista rakentumista koskevan teorian avulla on tässä tutkielmassa etsitty vastauksia kahteen kysymykseen:

- Millaisena uskonnollista todellisuutta rakentavana ja ylläpitävänä instituutiona Selk strategioissaan näyttäytyy tiedonsosiologisesta perspektiivistä tarkasteltuna?
- Miten Selk strategioissaan asemoituu suhteessa sekularisaatioon?

Selk:n strategiatuotannon läpi kulkeva ja sitä kauttaaltaan yhdistävä intentio on pitää yllä Selk:n asema kansankirkkona Suomessa. Kansankirkko teologisessa mielessä eli kirkko koko Suomen kansaa varten Selk tietenkin voi olla vain päättämällä niin. Sen perusteluun ei tarvita strategiaa eikä päätöksen relevanssi ole riippuvainen uskonnollisen yhdyskunnan koosta tai yhteiskunnallisesta asemasta. Mutta Selk sekä ymmärtää itsensä että pyrkii strategioissaan tuottamaan ja ylläpitämään itseään nimenomaan institutionaalisessa merkityksessä. Sillä on erityinen asema Suomen historiassa ja kulttuurissa, ja se edustaa ja pitää yllä sitä uskonnon muotoa, joka on ollut suomalaisille yhteinen. Tässä mielessä Selk katsoo instituutiona olevansa ”yhtä” Suomen kansan kanssa ja erottamaton osa suomalaista identiteettiä. Käytännössä kansankirkon käsite saa näin ymmärrettynä kvantitatiivisen määreen: kansankirkkona Selk on uskonnollinen instituutio, johon kuuluu enemmistö suomalaisista.

Jatkuessaan samanlaisena tai kiihtyessään entisestään viime vuosien jäsenkato on piakkoin kuitenkin johtamassa siihen, että ensin yhden Selk:n seurakunnan, sitten laajemman alueen ja lopulta koko Suomen kansan enemmistö ei enää ole Selk:n jäseniä. Tämä tilanne muodostaisi merkittävän pulman Selk:n institutionaaliselle identiteetille: voiko vähemmistön kirkko katsoa olevansa kansankirkko institutionaalisessa merkityksessä? Koko Selk:n strategiatuotanto on viime kädessä nähtävä tätä kiihtyneen jäsenkadon ja jäsenistön vähenevän sitoutumisen problematiikkaa vasten. Ilman sitä strategioita tuskin olisi koskaan edes laadittu. Strategioista näkyy, että ne ovat muutoksessa olevan ja suuntaansa etsivän kansankirkon kehittämismateriaalia, jonka avulla instituutio pyrkii pysäyttämään itselleen epäedullisen toimintaympäristön muutoksen tai ainakin säilyttämään perinteisen asemansa mahdollisimman pitkään. Kansankirkon ylläpitämisen näkökulma on lähtökohta ensimmäiseen tutkimuskysymykseen vastaamiselle. Kaiken, mitä Selk strategioissaan tekee, se tekee instituutiona, joka mieltää itsensä kansankirkoksi Suomessa – vaikkakin kansankirkko näyttäytyy eri strategioissa osin erilaisin korostuksin ja ulkonaisin tunnusmerkein varustettuna. Strategioissa heijastuu

kautta linjan myös se, miten kansankirkko Suomessa laatimisen aikoihin voi: Kirkko 2000 – prosessin kansankirkolla meni instituutiona huomattavasti paremmin kuin *Meidän kirkon* kansankirkolla pari vuosikymmentä myöhemmin, ja se luonnollisesti näkyi siinä, mitä kansankirkon ajateltiin pysyvän tekemään toimintaympäristössään ja toimintaympäristölleen.

Tiedonsosiologisesta perspektiivistä tarkasteltuna Selk näyttäytyy strategioissaan instituutiona, joka tuottaa ja ylläpitää uskonnollista todellisuutta yhtenäisesti, eriytyneesti, kerroksellisesti ja neuvottomasti.

Yhtenäisenä Selk näyttäytyy strategioissaan sen symboliuniversumin suhteen, jolla kristillisen uskon mukainen näkemys todellisuudesta legitimoidaan. Niissä sitoudutaan koko kristikunnan yhteisesti hyväksymiin perusdokumentteihin ja näiden spesifiin tulkintamalliin luterilaisten kirkkojen tunnustuskirjoissa. Tämä merkitsee, että koko strategiatuotanto periaatteessa pyrkii rakentamaan, ylläpitämään ja kehittämään kansankirkkoa, jolla on aina sama uskonnollinen selitys ja perustelu sille, millainen maailma on, miksi se on sellainen kuin on ja miten siinä pitää elää.⁴³⁶ Uskostaan ja opistaan Selk ei voi peräytyä tai tinkiä, koska silloin se ei enää olisi samalla jatkumolla sen enempää kristillisen kirkon yhteisen historian kuin oman historiansakaan kanssa. Strategioissa kristillisen uskon mukaisen symboliuniversumin merkitys näkyy painotuksessa, että Selk:n missiota ja sanomaa ei sanella sen ulkopuolelta, vaan ne määrittyvät aina sen omasta uskonnollisesta agendasta käsin. Selk oli strategiodensa mukaan valmis kriittiseen asenteeseen suomalaista yhteiskuntaa ja sen arvoja kohtaan pitääkseen kiinni siitä, mihin kristityt ovat aina uskoneet.

Kysymyksessä yhtenäisen symboliuniversumin legitimoinnista arkisen elämän puitteissa (plausibiliteettistruktuuri, *social engineering*) kuva Selk:sta yhtenäisen uskonnollisen todellisuuden ylläpitäjänä kuitenkin muuttuu. Ensinnäkin symboliuniversumin legitimaatiot eriytyivät toisistaan sen mukaan, miten symboliuniversumin plausibiliteettistruktuurin ja kansankirkon suhde hahmotettiin. Strategiatuotannon varhaisvaiheessa kansankirkko-Selk nähtiin monoliittisena kokonaisuutena sekä symboliuniversumin että sen legitimaatioiden osalta. Yhtenäinen symboliuniversumi pysyi yllä vastaavasti yhtenäisellä legitimaatiovalikoimalla eli laadukkaaseen uskonnolliseen palvelutuotantoon ja monipuoliseen seurakuntatoimintaan panostamalla kautta koko Selk:n. Kun kansankirkko ei tällä tavoin näyttänyt kuitenkaan kykenevän säilyttämään asemiaan suomalaisessa yhteiskunnassa ja pi-

---

⁴³⁶ Tämä koskee myös *Läsnäolon kirkon* ”kansankirkkosakramentalismia”. Vaikka kansankirkko alkaa siinä saada piirteitä, jotka tekevät kirkosta itsestään koko todellisuuden legitimaation, Selk:n perinteistä uskoa ja oppia ei kielletä tai kumota sen enempää eksplisiittisesti kuin implisiittisestikään. Kyseessä sen sijaan on kirkon ja sen toimintaympäristön suhteen prosessointi Selk:n muusta strategiatuotannosta poikkeavalla tavalla.

tämään kiinni jäsenistöstään, suoritettiin plausibiliteettistruktuurin strateginen uudelleen asemointi. Kansankirkosta ja sen yhtenäisestä symboliuniversumista pidettiin kiinni, mutta yrityksestä tuottaa näille yhtenäisiä legitimaatiota koko Selk:n toimesta ja koko Selk:lle luovuttiin. Sen sijaan plausibiliteettistruktuurien ja *social engineering* – prosessien tuottaminen siirrettiin paikallisten seurakuntien vastuulle. Strategiat muuttuivat koko kirkon ”toimintakäsikirjoista” yleisluontoisiksi diskursseiksi symboliuniversumin inkarnaatioista Selk:n ”läsnäolossa” tai kyvyssä tuottaa merkityksellistä yhteisöllisyyttä, ja seurakuntien asia oli muuttaa tämä parhaansa mukaan konkretiaksi. Koko Selk:a yhdistävä symboliuniversumi ja sen paikalliset legitimaatiot toisin sanoen irtautuivat strategisesti sekä toisistaan että keskenään. Oletusarvo toki oli, että paikalliset toimijat olivat ikään kuin moraalisesti velvoitettuja legitimoimaan juuri sitä perinteistä symboliuniversumia, johon kansankirkko-Selk yleisellä tasolla identifioitui. Organisatorista kontrollia tämän varmistamiseksi ei kuitenkaan ollut olemassa. Se, mitä käytännössä tapahtui, oli Selk:n eriytyminen kahdeksi uskonnollista todellisuutta tuottavaksi järjestelmäksi, uskonnollista ”teoriaa” ylläpitäväksi kirkoksi ja arkiuskonnollisuutta tuottaviksi ja tukeviksi seurakunniksi. Järjestelmillä oli periaatteessa yhtenäinen maailmankatsomus mutta ei enää konkreettista strategista yhdyssidettä ja toimintamallia, jonka puitteissa symboliuniversumin ja sen eri tason legitimaatioiden sisäinen koherenssi olisi varmistettu.

Yhtenäisen symboliuniversumin legitimaatioiden näkökulmasta Selk ei strategioissaan vain eriytynyt, vaan se toiseksi myös kerroksellistui. Ilmiötä voisi kutsua myös organisaation sisäisen strategisen hierarkian syntymiseksi. Selk:n strategiatuotannon lähtökohta ja subjekti on aina ollut jokin kansankirkko-organisaation ylimmän teologisen tai hallinnollisen johdon osa, joko piispainkokous tai kirkkohallitus. Niin kauan kuin strateginen subjektius ilmeni pyrkimyksenä tuottaa koko Selk:lle yhteinen strateginen toimintamalli yhteisen symboliuniversumin ja sen kokonaiskirkollisten legitimaatioiden muodossa, strategiatoiminta tuki kansankirkko-Selk:n institutionaalista ja organisatorista kiinteyttä. Edellä kuvatun eriytymisen seurauksena asetelma kuitenkin muotoutui uudelleen. Strateginen aloitteellisuus ja subjektius säilyivät entisessä paikassa, mutta käytännössä subjektitason vastuulle jäi vain kokonaiskirkollisten organisatoristen tukitoimien strateginen ohjaus, kun taas kansankirkon säilymisen kannalta ratkaisevan arkisen uskonnollisen toiminnan tuottaminen jätettiin toisaalle eli seurakuntien vastuulle. Syntyi kahden kerroksen tilanne, jossa ylätaso tuotti kansankirkon organisatorista todellisuutta ja paikallistaso sitä symboliuniversumia legitimoivaa arkitodellisuutta, jonka varassa kansankirkko-Selk oli ylipäänsä olemassa. Edellä kuvattu Selk:n eriytyminen kirkoksi ja seurakunniksi symboliuniversumin legitimoinnissa sai kerroksellistumisessa ikään kuin organisatorisen legitimoinnin. Ylätason tuottamat ja paikallistason toimeenpanemat tai toimeenpanematta jättämät kansankirkko-Selk:n strategiat jäivät tässä asetelmassa eräänlaiseen tyhjiöön. Strategiat

tuottaa taso, jota ne suurelta osin eivät koske, ja ne siirretään toimeenpantaviksi tasolle, joka ei niitä ole tilannut eikä välttämättä tarvitse ja jolla ei ole mitään velvoitetta toimia niiden mukaan. Strategioilla on tässä asetelmassa varsinaista merkitystä enää kansankirkon kokonaisorganisatorisen ilmi-asun eli keskushallinnon imagon kohottajina – todellisuuden tuottamista tämäkin toki, mutta organisaation ylätasoin imagofunktion yhteys varsinaiseen uskonnollisen todellisuuden sosiaalisen rakentamiseen ja ylläpitämiseen on enimmäkseen semantiikkaa.

Kun Selk:n kokonaistason strategiat ovat enenevässä määrin muotoutuneet dokumenteiksi, joita ei laadita spesifisesti ketään tai mitään varten, ei ole ihme, että ne ovat osoittautuneet vaikutukseltaan vähäisiksi ja tehottomiksi. Strategiatuotannon jäljiltä Selk on uusimman nelivuotiskertomuksen mukaan ”haastettu kirkko”, uskonnollinen instituutio, jonka tila on kiihtyvällä vauhdilla muuttunut juuri sellaiseksi, jota strategioiden avulla on yritetty ehkäistä. Symboliuniversumi ei enää vetoa suureen osaan suomalaisia eivätkä sen paikallistason legitimaatiotoimet ole vetovoimaisia. Selk:n asenne tämän tosiasian edessä on neuvottomuus, jopa sekavuus. *Kirkko 2020* – tulevaisuusselonteon mukaan lähitulevaisuuden Selk on (tietenkin) kansankirkko, ja sillä on periaatteessa yhtenäinen symboliuniversumi. Mutta vuonna 2020 se on myös jokseenkin kaikkea sitä, mitä Selk on joskus ollut, on omasta mielestään nyt ja haluaisi joskus olla. Tulevaisuusselonteon Selk vuonna 2020 on instituutio, jossa oletetun symboliuniversumin ja sille tuotettujen legitimaatioiden suhde on jo siinä määrin ristiriitainen, että on perusteltua kysyä, onko sillä enää mitään mahdollisuuksia sen enempää yhteisöllisesti kuin subjektiivisestikaan merkityksellisen uskonnollisen todellisuuden rakentamiseen.

Toinen tutkimuskysymys koski sitä, miten Selk strategioissaan asemoituu suhteessa sekularisaatioon. Havainnot, jotka strategiatuotannon ja sekularisaation keskinäisen suhteen tarkastelusta tiedonsosiologisesta perspektiivistä voidaan tehdä, ovat yhdenmukaisia yllä esitetyn yleiskuvan kanssa. Strategioiden korostuneen koherentti pyrkimys on puolustaa kansankirkko-Selk:a modernisaation, pluralisaation ja sekularisaation tuottamia uskonnolliselle instituutiolle problemaattisia ilmiöitä vastaan. Muuta strategista koherenssia niistä ei tämän asian äärellä sitten löydykään. Erityisen ongelmallinen kohta on se horjuvuus ja neuvottomuus, jota Selk strategioissaan osoittaa siinä, millä tavalla se pyrkii reagoimaan toimintaympäristönsä maallistumiseen ja miten se legitimoii omaksumansa toimintamallit. Toimintamallien valinta ja niiden perustelut nousevat pragmaattisista kansankirkon säilyttämisen, sen organisaation toimintakelpoisuuden turvaamisen ja instituution kilpailukykyyn varmistamisen motiiveista. Tämä tapahtuu tilannekohtaisia legitimaatioita hyödyntämällä, vaikka ne olisivat ”kerettiläisiäkin” eli perustuisivat keskenään yhteen sopimattomiin ja jopa avoimen ristiriitaisiin näkemyksiin siitä, millä tavoin uskonnollisen instituution pitäisi toimia modernissa sekulari-

saation leimaamassa toimintaympäristössä. Ja kun eksplisiittistä Selk:n symboliuniversumin teologista legitimaatiota ei strategioissa esiinny, väistämätön seuraus on, että symboliuniversumi jää ”yksin” sekularisaatiota vastaan, ja Selk ei enää kykene tuottamaan ja ylläpitämään sitä yhtenäistä uskonnollista maailmankatsomusta, johon se strategioissaan ilmoittaa sitoutuvansa. Selk:n strategioiden tarkastelu sekularisaatioproblematiikan valossa nostaa näin esiin erityisen selvästi sen seikan, että strategioilla ei nykymuodossaan ole edellytyksiä omata sen enempää koko instituutiota kuin sen organisaation kokonaisuuttakaan ohjaavaa merkitystä tilanteissa, joissa Selk joutuu ratkaisemaan suhteensa maailmankatsomukselliseen pluralismiin.

Tutkimustulokset antavat aihetta pohtia ainakin seuraavia näkökohtia.

Kun kerran Selk:n strategiat eivät ole onnistuneet siinä, mitä varten ne on laadittu, kannattaako niitä jatkossa enää laatia? Nykyisen strategisen neuvottomuuden asetelman vallitessa varmaankaan ei.⁴³⁷ Tilanne voisi kuitenkin olla toinen, mikäli Selk luopuisi kansankirkkokonseptin pakonomaisesta ylläpitämisestä ja sitoutuisi legitimoimaan vain sitä perinteistä kristillistä symboliuniversumia, johon se on omassa kirkkolaissaan sitoutunut. Koko Selk:n strategia voisi tässä tilanteessa olla joko tyyli- puhdas organisaatiostrategia, joka ei yritäkään puolustaa uskonnollista instituutiota vaan muokata kirkko-organisaatiosta mahdollisimman tehokkaan missiota palvelevan rakenteen, tai sitten arvostrategia, joka sanelee yksiselitteisesti ne periaatteet, joista juuri tämä uskonnollinen instituutio ei missään olosuhteissa luovu. Samoin tilanne voisi olla toinen, jos Selk pyrkisi olemaan vain itsekan- nattava organisaatio, joka tuottaa kulloinkin muodikasta uskonnollista kokemusmaailmaa sen sisäl- löstä ja teologisista perusteista erityisemmin piittaamatta.⁴³⁸ Toimisi Selk kummin päin vain, tulok- sena epäilemättä olisi instituution nopea marginalisoituminen nykytilaan verrattuna, mutta samalla toiminta-ajatus ja sen toteuttamiseen tähtäävä strateginen linja selkiytyisivät oleellisesti. Pitäytymi- nen Selk:n nykyiseen strategiseen konseptiin johtaa nähdäkseni samaan marginalisoitumiseen mutta

⁴³⁷ Sellainen on kuitenkin jo pitkälle tekeillä. Selk:n strategia *Kohtaamisen kirkko* julkistettaneen kevään 2014 aikana. Strategia on ennakkotietojen luonteeltaan *Meidän kirkko* – strategian päivitys ennemminkin kuin kokonaan uusi strategia.

⁴³⁸ Selk:n kirkolliskokouksen tulevaisuusvaliokunnan mietinnössä *Haastettu kirkko* – nelivuotiskertomuksesta todetaan mm., että Selk:llä on strategia ja useita alastrategioita, joiden tunnettuus ”työntekijöiden ja luottamushenkilöiden – saatikka jäsenten – keskuudessa on heikkoa”. Siksi jatkossa on keskityttävä yhteen strategiaan. Valiokunnan näkemyksen mukaan ”strategiaohjauksessa on syytä pohtia, missä määrin kirkkoa voitaisiin muokata luottamusyhteisöksi, jossa joh- taminen perustuisi luottamukseen ihmisten itsenäisestä kyvystä löytää ratkaisuja” (*Tulevaisuusvaliokunnan mietintö 1/2013 kirkkohallituksen esityksestä 9/2012*, 15). Mikäli valiokunnan kanta tarkoittaa ensi sijassa sitä, että yksi koko- naiskirkollinen strategia voisi jatkossa korvata nykyiset kirkkohallituksen yksiköiden, hiippakuntien tuomiokapitulien, paikallisseurakuntien ym. strategiat, linjaus suosittelee varsin pitkää harppausta takaisin *Kirkko 2000*:n aikojen suun- taan. Jos taas valiokunnan näkemyksen painopiste on luottamuksessa ”ihmisten itsenäiseen kykyyn löytää ratkaisuja”, se merkitsisi, että kokonaiskirkollisen symboliuniversumin ja sen paikallistason plausibiliteettistruktuurin side oletetta- vasti katkeaisi kokonaan ja Selk:n strateginen orientaatio suhteessa toimintaympäristöön muuttuisi aiempaa vahvemmin reduktiiviseksi.

hitaammin ja pitkäaikaista kurjistumistunnelmaa yllä pitäen. Olettavaa ja organisaatiopsykologisesti todennäköistä kuitenkin on, että Selk ennemmin muuttuu weberiläisittäin irrationaaliseksi byrokratiaksi eli olemassaolon tarkoituksensa ja rationaalisen toimintatapansa vastaiseksi itsetarkoitukselliseksi instituutioksi kuin luopuu kansankirkollisesta itseymmärryksestään. Viimeksi mainittu tapahtuneen vasta pakon eli riittävän suuren jäsenkadon edessä.

On myös perusteltua kysyä, hyötyykö Selk sekularisaatiosta vaikenemisesta siinä määrin kuin mitä pinnalta katsoen voisi ajatella. Ollakseen olemassa ilmiö tai instituutio tarvitsee rajan, jonka toisella puolella on määritelmällisesti jotakin toista. Uskontoa ei olisi olemassa ilman maallista eikä kirkkoa ilman sitä, joka ei kuulu sen piiriin. Erityisesti kristinuskossa uskonnollisen ja maallisen alueen olemassaolo ja erottaminen toisistaan on välttämätön osa sen omaa sisäistä logiikkaa. Uskonto pelastaa ihmisen kaaoksesta, mihin ”sekulaari” jatkuvasti uhkaa hänet syöstä. Jos jälkimmäistä ja sen uhkaa ei olisi olemassa, kysymys uskonnon tarpeellisuudesta muuttuisi akuutiksi. Uskonnessa ja sekulaarissa on myös jotakin toisistaan. Se, mikä joidenkin mielestä on uskonnollista, voi toisille olla maallista, ja jollakin aikaperspektiivillä uskonnollinen voi muuttua maalliseksi tai päinvastoin. Paradoksaalisesti voidaan siis ajatella, että uskonnollinen ja maallinen, uskonto ja sekularisaatio, ovat prosessuaalisia ilmiöitä, jotka ruokkivat toisiaan ja elävät tai kuolevat toistensa mukana.⁴³⁹ Kaikenkattavan kansankirkon ideallaan Selk kuitenkin haaveilee tilasta, jossa sillä ei ole ”vastustajaa” eikä muita rajoja kuin Suomen valtion, eräänlaisesta kansankirkollisesta totalitarismista siis. Selkeän vastustajan tai kilpailijan nimeäminen ja institutionaalisten rajojen luominen pakottaisivat kuitenkin Selk:n terävöittämään maailmankatsomuksellista profiiliaan ja pohtimaan toimintansa perusteita aivan toisella intensiteetillä kuin mitä nyt tapahtuu. Reflektoitu sekularisaatiodiskurssi, joka Selk:lta strategisena toimenä nyt puuttuu täysin, vaatisi sitä vähintäänkin ottamaan omat strategiansa vakavasti – eli se voisi ohjata Selk:a pois neuvottomuuden tilasta, joka sille nyt on tunnusmerkillinen.

Bergerin ja Luckmannin todellisuuden sosiaalisen rakentumisen teorian soveltaminen Selk:n strategiatuotantoon on osoittautunut hankalammaksi kuin ennakkoon ajattelin. Syyksi näen ensi sijassa sen, että ko. teorian ajatus- ja käsitemaailma on aivan vieras Selk:n strategioille. Niissä ei reflektoida uskontoa ja uskonnollista instituutiota todellisuuden tuottamisen näkökulmasta, vaan kansankirkko-Selk:a katsellaan pääasiassa sen yhteiskunnallisen aseman muutosten, institutionaalisen hyvinvoinnin sekä organisatoristen rakenteiden ja toiminnan ylläpitämisen ja kehittämisen kannalta. Toki tiedonsosiologia ja strateginen ajattelu ovat lähtökohtaisesti hyvin erilaisia tulokulmia instituutioi-

---

⁴³⁹ Näihin ajatuksiin ovat antaneet aihetta Laitilan pohdinnat maallisesta ja uskonnosta Euroopassa (Laitila 2006).

den ja organisaatioiden ymmärtämisen kysymyksiin. Selk:n strategiatuotannon ja sekularisaation suhteen tarkastelu osoittaa kuitenkin, että ainakin rajatun sisällöllisen tematiikan kohdalla tiedonsosiologinen perspektiivi pystyy osoittamaan merkittäviä sisällöllisiä ongelmia, joita Selk:n strategioissa piilee ja jotka ovat vaikeuttaneet strategisen ajattelun implementointia ja hyödyntämistä niin kokonaiskirkon kuin paikallisseurakuntien tasolla. Erityisesti kansankirkon käsitteen problematiikka voisi tässä suhteessa tarjota mielekkään syventävän tutkimuksen kohteen.

Tiedonsosiologisen perspektiivin soveltaminen Selk:n strategiatuotantoon on herättänyt myös itse todellisuuden sosiaalisen rakentumisen teoriaa koskevia kysymyksiä. Tämä koskee varsinkin yksilön käyttäytymistä. Erityisesti Berger uskontososiologisissa tutkimuksissaan näyttää pitävän modernin ja pluralisoituneen yhteiskunnan keskivertojäsentä oman elämänsä filosofina, joka alituisesti pyrkii merkityksellistämään elämäänsä arkikokemuksen ja –ajattelun ylittävien monimutkaisten uskomusrakenteiden ja käsitejärjestelmien avulla.⁴⁴⁰ Onkohan asia todella näin? Todellisuuden sosiaalisen rakentumisen teoria katsoo itsekkin, että todellisuuden objektivaatio, alienaatio, jopa reifikaatio, ylipäänsä arjen vahva rutinoituminen ovat juuri niitä tekijöitä, jotka tekevät mahdolliseksi sekä yksilön että yhteiskunnan arkisen elämän sujuvuuden käytännössä. Miksi asia olisi modernin ihmisen kohdalla olennaisesti toisin? Ja millainen rooli tällöin jää kokemukselle ja intuitiolle kaikessa niiden kontingenssissa ja epäsystemaattisuudessa yksilön elämän merkitysten tuottajina?

Pohtia voidaan edelleen dynamiikkaa, joka liittyy uskonnolliseen uskomukseen legitimaationa ja legitimoitavana. Onko uskomus aina seuraus siitä sosiaalisesta rakenteesta, jota se symboliuniversumin tasolla legitimoii – toisin sanoen, edeltääkö legitimoitu plausibiliteettistruktuuri loogisesti välttämättä sitä legitimoivia ideoita? Berger itse kiistää tarkoittaneensa tällaista determinismia mutta myöntää, että tulkinta on hänen omien kirjoitustensa valossa kyllä mahdollinen.⁴⁴¹ Voidaanko kuitenkin sanoa, että sosiaalisen rakenteen ja uskonnollisen uskomuksen ensisijainen vaikutussuunta etenee tiedonsosiologisessa katsannossa edellisestä jälkimmäiseen? Teoreettisen mielenkiintonsa ohella tämä kysymys on nähdäkseni erittäin oleellinen pohdittavaksi silloin kuin Selk:n kaltainen uskonnollinen instituutio määrittelee strategisen työskentelynsä perustavia olettamuksia. Kumpi lopulta tulee ensin, teologia vai seurakunta?

Ja lopulta, mitä tehdä symboliuniversumin käsitteellä? Pluralistisessa kulttuurissa yksilöt persoonallisia maailmankatsomuksiaan rakentaessaan aivan ilmeisesti hyödyntävät aineksia erilaisista tarjolla

---

⁴⁴⁰ Problematiikkaan on ansiokkaasti kiinnittänyt huomiota jo Wuthnow 1986.

⁴⁴¹ Berger 1986, 229–230.

olevista symboliuniversumeista ja tulkitsevat eri elämäntilanteita eri käsitejärjestelmien pohjalta. Onko siis relevanttia puhua enää muusta kuin ”yksilökohtaisista symboliuniversumeista”, jotka tuottavat koherenssia luojansa elämäkokemusten kirjolle mutta ei kenellekään tai millekään muulle? Toisin sanoen, onko tiedonsosiologialle ominainen sosiaalista todellisuutta rakentavan ja ylläpitävän symboliuniversumin käsite tullut modernin pluralismin ajassa käyttökeltottomaksi?

9 Lähteet ja kirjallisuus

9.1. Strategia-aineisto

Elämä – usko – rukous

2001 Rippikoulusuunnitelma 2001. Suomen ev.lut. kirkkohallituksen julkaisuja 2001:10. Porvoo.

Jokainen on osallinen

2009 Kirkon vapaaehtoistoiminnan linjauksia vuoteen 2015. Kirkkohallitus.

Jumala on. Elämä on nyt. Rakkaus liikuttaa.

2004 Suomen evankelis-luterilaisen kirkon lapsi- ja nuorisotyön missio, visio ja strategia 2010. Suomen ev.lut. kirkkohallituksen julkaisuja 2004:3. Helsinki.

Kansan kirkosta kansojen kirkoksi

2005 Kirkkohallituksen monikulttuurisuustyöryhmän mietinnöstä toimitettu 2. uudistettu laitos. Toim. Juha Silvo. Suomen ev.lut. kirkon kirkkohallituksen julkaisuja 2005:7. Helsinki.

Katse tulevaisuuteen

1998 Muutossuuntia ja kirkon valintoja. Kirkkohallituksen tulevaisuustyöryhmän mietintö. Suomen ev.lut. kirkon kirkkohallituksen julkaisuja 1998:1. Helsinki.

Kiitollisuus, kunnioitus, kohtuus

2008 Suomen evankelis-luterilaisen kirkon ilmasto-ohjelma. Suomen ev.lut. kirkon kirkkohallituksen julkaisuja 2008:1. Helsinki.

Kirkko 2000

1986 Kirkon toiminnan pitkän aikavälin kehittämissuunnitelma. Suomen evankelis-luterilaisen kirkon piispainkokouksen 13.2.1985 Helsingissä asettaman työryhmän mietintö. Suomen ev.lut. kirkon keskushallinto. Sarja 1986:B 1. s.l.

Kirkko 2010

2002 Suomen evankelis-luterilainen kirkko sekä kirkon keskusrahaston varoilla tapahtuvan työn painopisteet vuoteen 2010. Kirkkohallituksen asettaman toiminta- ja taloussuunnittelutoimikunnan mietintö. Luonnos. s.l.

Kirkko 2020

2010 Suomen evankelis-luterilaisen kirkon tulevaisuusselonteko. Suomen ev.-lut. kirkon kirkkohallituksen julkaisuja 2010:7. Helsinki.

Kirkko ja EU – aktiivinen osallistuminen ja sitoutuminen yhteisiin arvoihin

2009 Suomen evankelis-luterilaisen kirkon EU-toiminnan tavoitteet ja painopistealueet. www.evl.fi/eu (viitattu 16.4.2013)

Kirkko kaikille

- 2003 Suomen evankelis-luterilaisen kirkon vammaispoliittinen ohjelma. Hyväksytty Kirkkohallituksen täysistunnossa 13.8.2003.

Kirkko muuttuvassa yhteiskunnassa

- 1962 XVIII varsinaisen yleisen kirkolliskokouksen asettaman komitean mietintö vuoden 1963 kirkolliskokoukselle. Suomen evankelis-luterilaisen kirkon yhdeksänsentoista varsinaisen kirkolliskokouksen pöytäkirjain liitteet 1963. Liite IV-H. s.l.

Kirkon hallinnon keventämiskomitean mietintö

- 1993 Kirkon keskushallinnon sarja A 1993:3. s.l.

Kirkon kasvatustoiminnan kokonaisohjelma

- 1977 Kirkolliskokouksen hyväksymä Kirkon kasvatustoiminnan kokonaisohjelma. Perusteet, tavoitteet, yleisrakenne. Vammala.

Kirkon strategian seurantaryhmän loppuraportti

- 2010 Kirkkohallituksen täysistunnon 26.2.2008 asettaman Kirkon strategian seurantaryhmän loppuraportti.
[http://kappeli.evl.fi/KKHAsha.nsf/7b71ae23c1dcb5bcc22572980062dd0b/21d450b49ff343f0c22574030026dee3/\\$FILE/Kirkon%20strategian%20seurantaryhm%C3%A4n%20loppuraportti.pdf](http://kappeli.evl.fi/KKHAsha.nsf/7b71ae23c1dcb5bcc22572980062dd0b/21d450b49ff343f0c22574030026dee3/$FILE/Kirkon%20strategian%20seurantaryhm%C3%A4n%20loppuraportti.pdf) (viitattu 30.7.2013)

Kirkon suunta 2000

- 1992 Alhaalta kasvava kirkko. Suomen evankelis-luterilaisen kirkon piispainkokouksen 14.9.1988 asettama Kirkko 2000 –prosessin seurantaryhmä. Suomen ev.-lut. kirkon keskushallinto. Sarja B 1992:2. s.l.

Kirkon tilastot strategia 2009

- 2009 Kirkon tilastot strategia 2009.
[http://sakasti.evl.fi/sakasti.nsf/0/B4B009470A2D789BC225770E0027FFB8/\\$FILE/Kirkon_tilastot_strategia_2009.pdf](http://sakasti.evl.fi/sakasti.nsf/0/B4B009470A2D789BC225770E0027FFB8/$FILE/Kirkon_tilastot_strategia_2009.pdf) (viitattu 15.4.2013)

Koko kirkon missio

- 1998 Kirkon lähetystyön kehittämistoimikunnan mietintö. Suomen ev.-lut. kirkon keskushallinto. Sarja C 1998:1. Helsinki.

Kommunikoivaan kirkkoon

- 1992 Kirkollisen viestinnän periaate- ja ideaohjelma. Suomen evankelis-luterilaisen kirkon piispainkokouksen 14.2.1990 asettaman työryhmän jatkomietintö. Suomen ev.-lut. kirkon keskushallinto. Sarja B 1992:8. s.l.

Lähetetty Jumalan kansa

- 1993 Kirkon lähetystyön kehittämissuunnitelma. Suomen ev.lut. kirkon keskushallinto. Sarja D 1993:1, s.l.

Läsnäolon kirkko

- 2002 Suomen evankelis-luterilaisen kirkon missio, visio ja strategia 2010. Kirkon keskusrahaston rahoittaman toiminnan painopisteet. Suomen ev.lut. kirkon keskushallinto. Sarja C 2002:5. Helsinki.

Läsnäolon kirkko – luonnos

2002 Suomen evankelis-luterilaisen kirkon missio, visio ja strategia 2010. Kirkon keskusrahaston rahoittaman toiminnan painopisteet. Suomen ev.lut. kirkon keskushallinto. Sarja C 2002:5. Luonnos. s.l.

Läsnäolon nuorisotyö

2007 Suomen evankelis-luterilaisen kirkon erityisnuorisotyön missio, visio ja strategia 2015. Suomen ev.lut. kirkon keskushallinto. Sarja C 2007:3. Helsinki.

Läsnäolon yhteisö

2007 Kirkkohallituksen asettaman Seurakuntarakennetyöryhmän väliraportti. Tammikuu 2007. Suomen evankelis-luterilaisen kirkon keskushallinto. Sarja C 2007:1. s.l.

Meidän kirkko. Kasvamme yhdessä

Suomen evankelis-luterilaisen kirkon kasvatuksen linjaus 2015. (esite)

Meidän kirkko. Maailmaan lähetetty yhteisö

Suomen evankelis-luterilaisen kirkon lähetystyön ja kansainvälisen diakonian peruslinja vuoteen 2015. (esite)

Meidän kirkko. Osallisuuden yhteisö

Suomen evankelis-luterilaisen kirkon strategia vuoteen 2015. (esite)

Meidän kirkko. Osallisuuden yhteisö

2007 Suomen evankelis-luterilaisen kirkon strategiaa vuoteen 2015 laatineen työryhmän mietintö. Suomen evankelis-luterilaisen kirkon keskushallinto. Sarja C 2007:10. Helsinki.

Meidän kirkko. Välittävä yhteisö

Suomen evankelis-luterilaisen kirkon diakonian ja yhteiskuntatyön linjaus 2015. (esite)

Meidän kirkko. Ykseyttä etsivä yhteisö

Suomen evankelis-luterilaisen kirkon ekumeeninen strategia vuoteen 2015. (esite)

Meidän kirkko maailmalla

Suomen evankelis-luterilaisen kirkon ulkosuomalaistyön strategia. Suomen ev.lut. kirkko. Kirkon ulkosuomalaistyö. (esite)

Meidän kirkko mukana perheiden arjessa

2010 Kirkon perheneuvonnan strategia vuoteen 2016. Suomen ev.-lut. kirkkohallituksen julkaisuja 2010:1. Porvoo.

Meidän kirkko tietoverkoissa

2008 Suomen evankelis-luterilaisen kirkon tietohallintostrategia vuosille 2009–2012. Suomen ev.lut. kirkon keskushallinto. Sarja C 2008:11. Helsinki.

Meidän kirkko – tulevaisuuden työpaikka

2009 Suomen evankelis-luterilaisen kirkon rekrytointistrategia vuosille 2009–2015. Suomen evankelis-luterilaisen kirkon keskushallinto. Sarja C 2009:3. Helsinki.

Muuttuvien yhteisöjen kirkko

2007 Kirkkohallituksen 25.10.2005 asettaman seurakuntarakennetyöryhmän mietintö. Suomen evankelis-luterilaisen kirkon keskushallinto. Sarja C 2007:9. Helsinki.

Osallisuuden ja jakamisen yhteisö

1995 Suuntaviivoja diakonia- ja yhteiskuntatyön kehittämiseen. Suomen ev.lut. kirkon kirkkohallituksen julkaisuja 1995:6. s.l.

Our Church: a participatory community

Strategy of the Finnish Lutheran Church until 2015. (esite)

Piispainkokouksen lausunto 1/2011 kirkolliskokoukselle

2011 Kirkko 2020 – tulevaisuusselonteko.
[http://sakasti.evl.fi/sakasti.nsf/0/43B2EF6DD6C22ABFC2257703003FAE79/\\$FILE/Lausunto1-2011-kirkolliskokous.pdf](http://sakasti.evl.fi/sakasti.nsf/0/43B2EF6DD6C22ABFC2257703003FAE79/$FILE/Lausunto1-2011-kirkolliskokous.pdf) (viitattu 12.8.2013)

Rakenneuudistajan opas

2008 Seurakunnan työntekijälle ja luottamushenkilölle. Huhtikuu 2008. Suomen evankelis-luterilaisen kirkon keskushallinto. Sarja C 2008:1, s.l.

Rippikoulun kokonaissuunnitelma

1974 Piispainkokouksen 8.11.1973 hyväksymä rippikoulun kokonaissuunnitelma. Vammala.

Seurakunta 2000

1987 Suomen evankelis-luterilaisen kirkon piispainkokouksen 11.2.1987 Helsingissä asettaman Kirkko 2000 – jatkotyöryhmän mietintö. Suomen ev.-lut. kirkon keskushallinto. Sarja B 1987:5. s.l.

Seurakuntahallinnon kehittäminen

1998 Kirkkohallituksen asettaman seurakuntahallinnon kehittämisen johtoryhmän mietintö. Suomen ev.lut. kirkon keskushallinto. Sarja C 1998:2. Helsinki.

Seurakuntalaisten kirkko

1997 Seurakuntalaisten kirkko – virikkeitä ja suuntaviivoja. Suomen ev.lut. kirkon kirkkohallituksen julkaisuja 1997:1. Helsinki.

Seurakuntien rakennemuutoksen ohjausryhmä 2008–2011

2011 Loppuraportti. Suomen evankelis-luterilaisen kirkon keskushallinto. Sarja C 2011:5. s.l.

Strategian seurantaryhmä 2008–2010

2010 Strategian seurantaryhmä 2008–2010.
<http://sakasti.evl.fi/sakasti.nsf/sp2?open&cid=Content3CF135> (viitattu 16.4.2013)

Strategiaopas seurakunnille

2009 Suomen ev.lut. kirkon kirkkohallituksen julkaisuja 2009:5. s.l.

Strategiset asiakirjat

<http://sakasti.evl.fi/sakasti.nsf/sp3?open&cid=Content49204B> (viitattu 16.4.2013)

Tietoyhteiskunnassa läsnä oleva kirkko

- 2002 Suomen evankelis-luterilaisen kirkon tietohallintostrategia 2000-luvun alkua varten. Suomen ev.-lut. kirkon keskushallinto. Sarja C 2002:6. s.l.

Tulevaisuuden seurakunta 2020 -työryhmän loppuraportti

- 2011 Kirkkohallituksen virastokollegion 27.8.2009 asettaman Tulevaisuuden seurakunta 2020 -työryhmän loppuraportti. Dokumentissa *Seurakuntien rakennemuutoksen ohjausryhmä 2008–2011. Loppuraportti*. Suomen evankelis-luterilaisen kirkon keskushallinto. Sarja C 2011:5, liite 1. s.l. S. 47–62.

Tulevaisuusvaliokunnan mietintö 1/2013 kirkkohallituksen esityksestä 9/2012

- 2013 Kirkon nelivuotiskertomus vuosilta 2008-2011. *Haastettu kirkko. Suomen evankelis-luterilainen kirkko vuosina 2008-2011*.
<http://kappeli2.evl.fi/kkoweb.nsf/c7f32a5129224528c2256dba002d78f0/40fd3248da0a5619c2257b6b004b3ecf?OpenDocument> (viitattu 15.1.2014)

Vaikuttamisen kirkko

- 2011 Kirkkohallituksen strategia. Missio, arvot, visio ja strategia 2015.
<http://sakasti.evl.fi/sakasti.nsf/sp?Open&cid=Content3091E8> (viitattu 16.4.2013)

Vastuun ja osallisuuden yhteisö

- 2003 Diakonia- ja yhteiskuntatyön linja 2010. Suomen ev.-lut. kirkon keskushallinto. Sarja C 2003:9. Helsinki.

Viemme viestiä

Suomen evankelis-luterilaisen kirkon viestintäohjelma vuoteen 2015.
<http://sakasti.evl.fi/sakasti.nsf/sp?Open&cid=Content49C011> (viitattu 30.7.2013)

Vuoropuhelun kirkko

- 2002 Viestintästrategiatyöryhmän mietintö. Suomen ev.-lut. kirkon keskushallinto. Sarja C 2002:9. s.l.
- 2004 Kirkon viestintästrategia 2004–2010. Suomen ev.lut. kirkon keskushallinto. Sarja C 2004:4. s.l.

Yhteistyön kirkko

- 1994 Seurakunnan hallinnon uudistamiskomitean mietintö. Suomen ev.lut. kirkon keskushallinto. Sarja A 1994:2. s.l.

Yleisvaliokunnan mietintö 4/2011 kirkkohallituksen esityksestä 11/2010

- 2011 Kirkko 2020 – Suomen evankelis-luterilaisen kirkon tulevaisuusselonteko.
<http://kappeli2.evl.fi/kkoweb.nsf/c7f32a5129224528c2256dba002d78f0/722184d493ed2c25c2257933003f9c77?OpenDocument> (viitattu 12.8.2013)

9.2. Muut lähteet

Haastettu kirkko

2012 Suomen evankelis-luterilainen kirkko vuosina 2008–2011. Kirkon tutkimuskeskuksen julkaisuja 115. Porvoo.

Halttunen, Matti & Pihlaja, Pirjo & Voipio, Risto

2008 Kirkkolainsäädäntö 2008. Kirkkolain, kirkkojärjestyksen ja kirkon vaalijärjestyksen kommentaari. Helsinki.

Heino, Harri & Kauppinen, Juha & Ahonen, Risto

1989 Suomen evankelis-luterilainen kirkko vuosina 1984–1987. Jyväskylä.

1993 Suomen evankelis-luterilainen kirkko vuosina 1988–1991. Jyväskylä.

Heino, Harri & Kurtén, Tage & Kauppinen, Juha

1985 Suomen evankelis-luterilainen kirkko vuosina 1980–1983. Jyväskylä.

Heino, Harri & Salonen, Kari & Rusama, Jaakko

1997 Response to Recession. The Evangelical Lutheran Church of Finland in the Years 1992–1995. Publications of the Church Research Institute 47. Jyväskylä.

Heino, Harri & Salonen, Kari & Rusama, Jaakko & Ahonen, Risto

1997 Suomen evankelis-luterilainen kirkko vuosina 1992–1995. Jyväskylä.

Jormakka, Terhi

2009 Erilaisia reitinvalintoja. Strategisen työskentelyn tilanne seurakunnissa syksyllä 2008. Kirkon tutkimuskeskuksen www-julkaisuja 16.

[http://sakasti.evl.fi/julkaisut.nsf/DE2A5F511B5C6DD3C22576A5003B2A8F/\\$FILE/16_jormakka.pdf](http://sakasti.evl.fi/julkaisut.nsf/DE2A5F511B5C6DD3C22576A5003B2A8F/$FILE/16_jormakka.pdf) (viitattu 15.4.2013).

2010 Ohjaako yhteinen näky? Strategisen työskentelyn tilanne ja Meidän kirkko -strategian toteutumisen edistyminen seurakunnissa syksyllä 2010. Kirkon tutkimuskeskuksen www-julkaisuja 22.

[http://sakasti.evl.fi/julkaisut.nsf/D385492E5EB2946EC22577FC003A5EB2/\\$FILE/ww22.pdf](http://sakasti.evl.fi/julkaisut.nsf/D385492E5EB2946EC22577FC003A5EB2/$FILE/ww22.pdf) (viitattu 15.4.2013).

Kirkko muutosten keskellä

2004 Suomen evankelis-luterilainen kirkko vuosina 2000–2003. Kirkon tutkimuskeskuksen julkaisuja 89. Tampere.

Kirkkojärjestys

[http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1993/19931055?search\[type\]=pika&search\[pika\]=kirkkolaki](http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1993/19931055?search[type]=pika&search[pika]=kirkkolaki) (viitattu 30.3.2013)

Kirkkojärjestyskomitean mietintö

1980 Suomen evankelis-luterilaisen kirkon kirkolliskokous. Pöytäkirja. Kevätistunto-kaus 1980. Liite V. Komiteamietinnöt. Pieksämäki.

Kirkkolaki

[http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1993/19931054?search\[type\]=pika&search\[pika\]=kirkkolaki](http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1993/19931054?search[type]=pika&search[pika]=kirkkolaki) (viitattu 30.3.2013)

Kirkon tilastollinen vuosikirja

- 2004-2010 <http://sakasti.evl.fi/sakasti.nsf/sp2?open&cid=Content40D29E> (viitattu 15.4.2013)
2011 <http://sakasti.evl.fi/sakasti.nsf/sp?open&cid=Content240FFA> (viitattu 15.4.2013)
2012 <http://sakasti.evl.fi/sakasti.nsf/sp?open&cid=Content240FFA> (viitattu 20.12.2013)

Lindqvist, Martti & Sihvo, Jouko & Isotalo, Markku & Mäkeläinen, Heikki

- 1977 Suomen evankelis-luterilainen kirkko vuosina 1972–1975. Pieksämäki.

Monikasvoinen kirkko

- 2008 Suomen evankelis-luterilainen kirkko vuosina 2004–2007. Kirkon tutkimuskeskuksen julkaisuja 103. Tampere.

Mäkeläinen, Heikki & Heino, Harri & Bäckman, Eero

- 1981 Suomen evankelis-luterilainen kirkko vuosina 1976–1979. Tampere.

Mäkinen, Kari

- 2011 Moniäänisyys edellyttää aikuisuutta, nöyryyttä ja rohkeutta. Avauspuhe kirkolliskokouksessa 2.5.2011.
<http://www.evl.fi/arkkipiispa/Kirkolliskokousavaus02052011.htm> (viitattu 5.4.2013)

Paarma, Jukka

- 2000 Kirkko 2000. Kirkolliskokouksen päätöspuhe 12.1.2000.
<http://www.evl.fi/arkkipiispa/kkp2000.htm> (viitattu 8.4.2009)

Salonen, Kari & Kääriäinen, Kimmo & Niemelä, Kati

- 2000 Kirkko uudelle vuosituhannelle. Suomen evankelis-luterilainen kirkko vuosina 1996–1999. Tampere.

Sihvo, Jouko & Mäkeläinen, Heikki & Lindqvist, Martti

- 1973 Suomen evankelisluterilainen kirkko vuosina 1967–1971. Tampere.

Suomen perustuslaki

- 2000 <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1999/19990731> (viitattu 3.1.2014)

Tarvainen, Olavi

- 1963 Suomen evankelisluterilainen kirkko vuosina 1957–1961. Joensuu.

Tarvainen, Olavi & Arhinmäki, Erkki & Haapanen, Arvo

- 1968 Suomen evankelisluterilainen kirkko vuosina 1962–1966. Kuopio.

Tunnustuskirjat

- 1948 Evankelis-luterilaisen kirkon tunnustuskirjat. Helsinki.
1990 Suomen evankelis-luterilaisen kirkon tunnustuskirjat. Jyväskylä.

9.3. Kirjallisuus

Aejmelaeus, Lars

2007 Kristinuskon synty. Johdatus Uuden testamentin taustaan ja sanomaan. Helsinki.

Aittola, Tapio

2012 Peter Berger ja Thomas Luckmann: Todellisuuden sosiaalinen rakentuminen, legitimaatio ja sosialisatio. Teoksessa *T. Aittola (toim.)*, Kasvatussosiologian suunnan-
näyttäjiä. Helsinki. S. 57–74.

Aittola, Tapio & Raiskila, Vesa

2005 Jälkisanat. Teoksessa *Peter L. Berger & Thomas Luckmann*, Todellisuuden sosiaali-
nen rakentuminen. Tiedonsosiologinen tutkielma. Helsinki. S. 213–231.

Allardt, Erik & Littunen, Yrjö

1964 Sosiologia. Kolmas, tarkistettu laitos. Porvoo, Helsinki.

Bauman, Zygmunt

1997 Sosiologinen ajattelu. Tampere. 6. painos.

Berger, Peter L.

1961 The Precarious Vision: A Sociologist Looks at Social Fictions and Christian Faith. New York.

1970 A Rumor of Angels. Modern Society and the Rediscovery of the Supernatural. Garden City, NY.

1974 Religion in a Revolutionary Society. Washington DC.

1980 The Heretical Imperative: Contemporary Possibilities of Religious Affirmation. London.

1986 Epilogue. Teoksessa *J.D. Hunter & S.C. Ainlay (eds.)*, Making Sense of Modern Times: Peter L. Berger and the Vision of Interpretive Sociology. London – New York. S. 221-235.

1990 The Sacred Canopy: Elements of a Sociological Theory of Religion. New York.

1999 The Desecularization of the World: A Global Overview. Teoksessa *P.L. Berger (ed.)*, The Desecularization of the World: Resurgent Religion and World Religion. Grand Rapids. S. 1-18.

2001 Postscript. Teoksessa *L. Woodhead & P. Heelas & D. Martin (eds.)*, Peter Berger and the Study of Religion. London – New York. S. 189-198.

2003 Questions of Faith: A Skeptical Confirmation of Christianity. Oxford.

2011 Adventures of an Accidental Sociologist: How to Explain the World without Becoming A Bore. Amherst, NY.

Berger, Peter & Davie, Grace & Fokas, Effie

2012 Religious America, Secular Europe? A Theme and Variations. Farnham, Surrey – Burlington, VT. Reprinted.

Berger, Peter L. & Berger, Brigitte

1972 Sociology: A Biographical Approach. Garden City, NY.

Berger, Peter L. & Luckmann, Thomas

1995 Modernity, Pluralism and the Crisis of Meaning. Frankfurt am Main.

- 2005 Todellisuuden sosiaalinen rakentuminen. Tiedonsosiologinen tutkielma. Helsinki.
- Beyer, Peter*
1994 Religion and Globalization. London.
- Borg, Sami & Ketola, Kimmo & Kääriäinen, Kimmo & Niemelä, Kati & Suhonen, Pertti*
2007 Uskonto, arvot ja instituutiot. Suomalaiset World Values – tutkimuksissa 1981–2005. Yhteiskuntatieteellisen tietoarkiston julkaisuja 4/2007. Tampere.
- Bruce, Steve*
1996 From Cathedral to Cults: Religion in the Modern World. Oxford.
1999 Choice and Religion: A Critique of Rational Choice Theory. Oxford.
2001 The Curious Case of the Unnecessary Recantation: Berger and Secularization. Teoksessa *L. Woodhead & P. Heelas & D. Martin (eds.)*, Peter Berger and the Study of Religion. London – New York. S. 87-100.
2002 God is Dead: Secularization in the West. Oxford.
2013 Secularization: In Defence of an Unfashionable Theory. Oxford.
- Casanova, José*
1994 Public Religion in the Modern World. Chicago.
- Christensen, Torben & Göransson, Sven*
1974 Kirkkohistoria 2. Paavin jumalanvaltiosta uskonnonvapauteen. Tapiola.
- Dobbelaere, Karel*
2000 Toward an Integrated Perspective of the Processes Related to the Descriptive Concept of Secularization. Teoksessa *W.H. Swatos, Jr. & D.V.A. Olson (ed.)*, The Secularization Debate. Lanham – Boulder – New York – Oxford. S. 21-39.
2002 Secularization. An Analysis at Three Levels. Brussels.
- Donner, Herbert*
1987 Geschichte des Volkes Israel und seiner Nachbarn in Grundzügen. Grundrisse zum Alten Testament 4. Göttingen.
- Douglas, Mary*
1979 Passive Voice Theories in Religious Sociology. – *Review of Religious Research* 21(1), 51-61.
- Dunn, James D.G.*
1986 Unity and Diversity in the New Testament. An Inquiry into the Character of Earliest Christianity. London. 4th impression.
- Durkheim, Émile*
1980 Uskontoelämän alkeismuodot. Australialainen toteemijärjestelmä. Helsinki.
- Geels, Antoon & Wikström, Owe*
2009 Uskonnollinen ihminen. Johdatus uskontopsykologiaan. Avustajina Jan Hermanson ja Petra Junus. Helsinki

Halme, Lasse

- 2006 Nuorten aikuisten haaste kirkolle – Johtopäätöksiä nuorten aikuisten projektista. Teoksessa *T. Mikkola & K. Niemelä & J. Petterson (toim.)*, *Urbaani usko. Nuoret aikuiset, usko ja kirkko*. Kirkon tutkimuskeskuksen julkaisuja 96. Tampere. S. 342–356.

Hayes, John H. & Miller, J. Maxwell (eds.)

- 1990 *Israelite and Judaeen History*. London – Philadelphia. 3rd impression.

Heino, Harri

- 1985 Kirkko tulevaisuuden yhteiskunnassa. Kirkon tutkimuskeskuksen julkaisu 6. Jyväskylä.
1988 Uskonnonlisuuden ja kirkollisuuden muutoksia toisen maailmansodan jälkeisessä Suomessa. Kirkon tutkimuskeskus. Sarja B N:o 56. Pieksämäki.
1991 Kirkossakäynti ja kirkossakävijät Suomessa. Kirkon tutkimuskeskus. Sarja B Nro 69. Pieksämäki.
1992 Kenet kirkko kohtaa. Yhteyden siltoja ja vuorovaikutuksen verkostoja. Kirkon tutkimuskeskuksen julkaisuja 10. Jyväskylä.
1997 Mihin Suomi tänään uskoo. Juva.

Heiskala, Risto

- 2004 Toiminta, tapa ja rakenne. Kohti konstruktionistista synteesiä yhteiskuntateoriassa. Helsinki. 2. painos.

Helander, Eila (toim.)

- 2003 Muutoksen tulkkina. Kirkot ja uskonnollinen elämä osana yhteiskuntaa. Jyväskylä.

Honkanen, Henry

- 2006 Muutoksen agentit. Muutoksen ohjaaminen ja johtaminen. Helsinki.

Hunter, James Davison & Ainalay, Stephen C. (eds.)

- 1986 *Making Sense of Modern Times: Peter L. Berger and the Vision of Intepretive Sociology*. London – New York.

Häkkinen, Seppo

- 2010 Ihanne ja todellisuus. Jäsenyyteen sitoutuminen Suomen evankelis-luterilaisessa kirkossa 1960-luvulta 2000-luvulle. Kirkon tutkimuskeskuksen julkaisuja 108. Tampere.

Impola, Kaj-Henrik

- 2010 Peter L. Berger ja Thomas Luckmann – todellisuus ja oikeus. Teoksessa *T. Kotkas & S. Lindroos-Hovinheimo (toim.)*, *Yhteiskuntateorioiden oikeus*. Helsinki. S. 45–87.

Junttila, Juha

- 1989 *Congregatio sanctorum*. Traditionhistoriallinen tutkimus Confessio Augustanan ekklesiologisen perusilmaisun merkityssisällöstä. Suomalaisen teologisen kirjallisuusseuran julkaisuja 164. Jyväskylä.

Juva, Mikko

- 1960 Valtio kirkosta kansankirkoksi. Suomen kirkon vastaus kahdeksankymmentäluvun haasteeseen. Suomen kirkkohistoriallisen seuran toimituksia 61. Helsinki.

Kansanen, Eliisa

- 2007   Kirkon rooli yhteiskunnallisissa ongelmissa. Kirkon tutkimuskeskuksen www-julkaisuja 14.
<http://sakasti.evl.fi/sakasti.nsf/sp?open&cid=julkaisu&tit=Kirkon-rooli-yhteiskunnallisissa-ongelmissa-e> (viitattu 16.4.2013)

Karlöf, Bengt

- 2004   Strategian rakentaminen – sisältö ja välineet. Helsinki.

Karlöf, Bengt & Helin Lövingsson, Fredrik

- 2004   Johtamisen näkökulmat – peruskäsitteitä ja malleja. Helsinki.

Karppanen, Eetu

- 2007   Kirkon rooli kollektiivisissa kriiseissä. Kirkon tutkimuskeskuksen www-julkaisuja 13.
<http://sakasti.evl.fi/sakasti.nsf/sp?open&cid=julkaisu&tit=Kirkon-rooli-kollektiivisissa-kriiseiss%C3%A4-e> (viitattu 16.4.2013)

Kauppinen, Juha

- 2008   Takaisin kirkkoon. tutkimus aikuisena kirkkoon liittyneistä Tampereella 1996–2006. Kirkon tutkimuskeskuksen julkaisuja 104. Tampere.

Ketola, Kimmo

- 2008   Uskonnot Suomessa. Käsikirja uskontoihin ja uskonnollistaustaisiin liikkeisiin. Kirkon tutkimuskeskuksen julkaisuja 102. Tampere.

Kivimäki, Arto & Tuomisto, Pekka

- 2005   Rooman keisarit. Hämeenlinna. 3. laajennettu painos.

Kuula, Kari

- 2001   Paavali – kristinuskon ensimmäinen teologi. Helsinki.

Kääriäinen, Kimmo

- 2003   Teorioita uskonnon ja yhteiskunnan muutoksesta. Teoksessa *K. Kääriäinen & K. Niemelä & K. Ketola*, Moderni kirkkokansa. Suomalaisten uskonnollisuus uudella vuosituhannella. Kirkon tutkimuskeskuksen julkaisuja 82. Jyväskylä. S. 87–121.
- 2004   Ateismin jälkeen. Uskonnollisuus Venäjällä. Kirkon tutkimuskeskuksen julkaisuja 86. Tampere.

Kääriäinen, Kimmo & Niemelä, Kati & Ketola, Kimmo

- 2003   Moderni kirkkokansa. Suomalaisten uskonnollisuus uudella vuosituhannella. Kirkon tutkimuskeskuksen julkaisuja 82. Jyväskylä.
- 2005   Religion in Finland – Decline, Change and Transformation of Finnish Religiosity. Publications of the Church Research Institute 54. Jyväskylä.

Laasonen, Pentti

- 1981   Uskonpuhdistus. – Otavan suuri ensyklopedia 10, 7535–7536. Helsinki.
- 1991   Suomen kirkon historia 2. Vuodet 1593–1808. Porvoo – Helsinki – Juva.

Laitila, Teuvo

- 2006 Syrjäyttääkö maallinen uskonnon Euroopassa? Teoksessa *A.B. Yeung & H. Pesonen & S. Sundback (toim.)*, Rajojen ylityksiä. Uskonto, kirkko, sosiologia. Suomalaisen teologisen kirjallisuusseuran julkaisuja 250. Helsinki. S. 75–88.

Laitinen, Aappo (toim.)

- 2006 Kristinuskko Suomessa. Karjalan teologisen seuran, Suomalaisen Teologisen Kirjallisuusseuran ja Joensuun yliopiston symposiumissa marraskuussa 2005 pidetyt esitelmät. Suomalaisen teologisen kirjallisuusseuran julkaisuja 249. Helsinki.

Luckmann, Thomas

- 1972 *The Invisible Religion: The Problem of Religion in Modern Society*. New York – London. 2nd printing.

McLeod, Hugh

- 2000 *Secularisation in Western Europe 1848-1914*. New York.

Markkola, Pirjo

- 2003 Mitä on sekularisaatio? Teoksessa *H. Melin & J. Nikula (toim.)*, Yhteiskunnallinen murros. Tampere. S. 47–61.

Miettinen, Esko

- 1998 Miksi käyn kirkossa? *Kanava* 3/1998, s. 173–176.
2002 Miksi käyn kirkossa? Teoksessa *T. Lappalainen (toim.)*, Uskon, epäilen. Ihmisiä elämän perimmäisten kysymysten äärellä. Helsinki. S. 285–296.

Mikkola, Teija & Niemelä, Kati & Petterson, Juha (toim.)

- 2006 *Urbaani usko. Nuoret aikuiset, usko ja kirkko*. Kirkon tutkimuskeskuksen julkaisuja 96. Tampere.

Murtorinne, Eino

- 1992 Suomen kirkon historia 3. Autonomian kausi 1809–1899. Porvoo – Helsinki – Juva.
1995 Suomen kirkon historia 4. Sortovuosista nykypäiviin 1900–1990. Porvoo – Helsinki – Juva.

Niemelä, Kati

- 2004 Uskonko niin kuin opetan? Seurakuntatyöntekijä uskon ja elämän ristipaineessa. Kirkon tutkimuskeskuksen julkaisuja 85. Jyväskylä.
2006 Vieraantunut vai pettynyt? Kirkosta eroamisen syyt Suomen evankelis-luterilaisessa kirkossa. Kirkon tutkimuskeskuksen julkaisuja 95. Tampere.

Nieminen, Risto T. & Vallenius, Leena & Tähkänen, Mikko

- 2007 Seurakuntarakenne murroksessa. Yhdistyvien seurakuntien organisaation ja toimintayhteisön muutosprosessi. Kirkon tutkimuskeskuksen julkaisuja 92. Tampere. 2. uudistettu painos.

Pentikäinen, Juha (toim.)

- 1974 Uskonto ja yhteisö. Tutkimuksia uskontososiologian alalta. Forssa.

Pirinen, Kauko

- 1985 Schaumanin kirkkolain synty. Suomen kirkkohistoriallisen seuran toimituksia 132. Helsinki.

Pärssinen, Ilkka

- 1991 Kenelle kirkko kuuluu? Teologisia virikkeitä keskusteluun kansankirkosta 1990-luvulla. Synodaalikirjoitus Turun arkkihiippakunnan papistolle. Kirkon tutkimuskeskus. Sarja A Nro 57. Pieksämäki.

Rahkonen, Juho

- 2007 Kirkko median kuvastimessa. Kristinuskon ja kirkollisten asioiden käsittely sanomalehdissä. Kirkon tutkimuskeskuksen www-julkaisuja 12.
<http://sakasti.evl.fi/sakasti.nsf/sp?open&cid=julkaisu&tit=Kirkko-median-kuvastimessa-e> (viitattu 16.4.2013)

Raivio, Risto

- 1994 Osallistuminen, edustuksellisuus ja puolueet seurakuntahallinnossa. Kirkon tutkimuskeskus. Sarja A Nro 63. Pieksämäki.

Reijonen, Mikko

- 1980 Uskonnonvapauden toteuttaminen Suomessa vuosina 1917–1922. Suomen kirkkohistoriallisen seuran toimituksia 119. Helsinki.

Ryökäs, Esko

- 1984 Seurakuntasuunnittelun historia ja nykytila. Kirkon tutkimuskeskus. Sarja B N:o 47. Tampere.

Räisänen, Heikki

- 2011 Mitä varhaiset kristityt uskoivat. Helsinki.

Schein, Edgar H.

- 1991 Organisaatiokulttuuri ja johtaminen. Jyväskylä. 3. painos.

Seppo, Juha

- 1983 Uskovien yhteisö vai valtionkirkko. Uskonnolliset vähemmistöyhteisöt ja evankelis-luterilaisesta kirkosta eroaminen Suomessa vuosina 1923–1930. Suomen kirkkohistoriallisen seuran toimituksia 127. Helsinki.

Shiner, Larry

- 1967 The Concept of Secularization in Empirical Research. – *Journal for the Scientific Study of Religion* 6(2), 207-220.

Siipi, Jouko

- 1965 Luopumisen aika. Kirkosta eroaminen sosiaalisena ilmiönä. Hämeenlinna.

Sorsa, Leena

- 2010 Kansankirkko, uskonnonvapaus ja valtio. Suomen evankelis-luterilaisen kirkon kirkolliskokouksen tulkinta uskonnonvapaudesta 1963–2003. Kirkon tutkimuskeskuksen julkaisuja 109. Tampere.

Sperber, Dan & Wilson, Deirdre

1986 Relevance: Communication and Cognition. Cambridge, MA.

Stark, Rodney

1996 The Rise of Christianity: A Sociologist Reconsiders History. Princeton.

2000 Secularization, R.I.P. Teoksessa *W.H. Swatos, Jr. & D.V.A. Olson (ed.)*, The Secularization Debate. Lanham – Boulder – New York – Oxford. S. 41-66.

Stark, Rodney & Bainbridge, William Sims

1987 A Theory of Religion. New York.

Stark, Rodney & Finke, Roger

2000 Acts of Faith: Explaining the Human Side of Religion. Berkeley – Los Angeles – London.

Sundback, Susan

1991 Utträdet ur Finlands lutherska kyrka. Kyrkomedlemskapet under religionsfrihet och sekularisering. Diss. Åbo.

Swatos, William H., Jr.

2011 Globalization Theory and Religious Fundamentalism. Teoksessa *P. Kivisto (ed.)*, Illuminating Social Life. Classical and Contemporary Theory Revisited. 5th edition. Los Angeles etc. S. 395-417.

Swatos, William H., Jr. & Christiano, Kevin J.

2000 Secularization Theory: The Course of a Concept. Teoksessa *W.H. Swatos, Jr. & D.V.A. Olson (ed.)*, The Secularization Debate. Lanham – Boulder – New York – Oxford. S. 1-20.

Teinonen, Riitta & Teinonen, Seppo A.

1975 Ajasta ylösnousemukseen. Sata sanaa teologiaa. Helsinki.

Uro, Risto & Lehtipuu, Outi (toim.)

1997 Nasaretilaisen historia. Helsinki.

Vilenius, Eila

1997 Kirkolliset toimitukset palveluna. Seurakuntalaisten palvelunlaatuodotusten toteutuminen kasteen, avioliittoon vihkimisen ja hautaan siunaamisen yhteydessä. Kirkon tutkimuskeskus. Sarja A Nro 71. Jyväskylä.

Visala, Aku (toim.)

2007 Kirkko ja usko tämän päivän Suomessa. STKS:n symposiumissa marraskuussa 2006 pidetyt esitelmät. Suomalaisen teologisen kirjallisuusseuran julkaisuja 253. Helsinki.

Vuokko, Pirjo

1996 Asiakaslähtöisyys kirkossa – Mitä se on ja onko sitä? Kirkon tutkimuskeskus. Sarja A Nro 68. Jyväskylä.

Wilson, Bryan

1966 Religion in a Secular Society. London.

Woodhead, Linda & Heelas, Paul & Martin, David (eds.)

2001 Peter Berger and the Study of Religion. London – New York.

Wuthnow, Robert

1986 Religion as sacred canopy. Teoksessa *J.D. Hunter & S.C. Ainlay (eds.)*, Making Sense of Modern Times: Peter L. Berger and the Vision of Interpretive Sociology. London – New York. S. 121-142.

Yeung, Anne Birgitta & Pesonen, Heikki & Sundback, Susan (toim.)

2006 Rajojen ylityksiä. Uskonto, kirkko, sosiologia. Suomalaisen teologisen kirjallisuusseuran julkaisuja 250. Helsinki.